Arhimandritul

Iustin Popovici

OMUL
şi
DUMNEZEUL-OM

Abisurile şi culmile filozofiei

Studiu introductiv şi traducere:

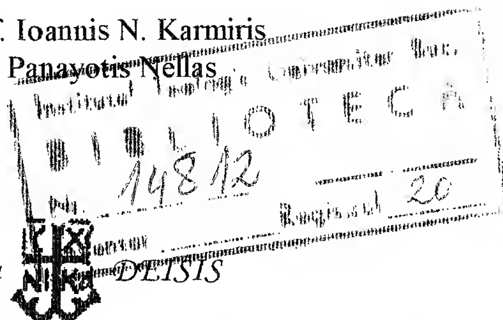
Pr. prof. Ioan Ică

şi

diac. Ioan I. Ică jr.

Prefaţă: prof. Ioannis N. Karmiris

Postfaţă: Panayotis Nellas

Editura *DEISIS*

Sibiu

1997

Colecția: *Dogmatica*

Seria: *teme și tratate*

Coperta: *Mântuitorul*. Icoană de Andrei Rubliov
din cinul *Deisis* de la Zvenigorod. (1410–1420). 158×106.
Actualmente la Galeriile Tretiakov din Moscova.

Lector: diac. Ioan I. Ică jr.
Viziune grafică: Maria-Cornelia Oros
Tehnoredactare și corectură: Paul Morar

Traducere după versiunea neogreacă:

Αρχίμ. Ἰουστίνος Πόποβιτς,
Ἄνθρωπος καὶ Θεάνθρωπος,
Θέματα Ορθοδόξου Θεολογίας
Αστὴρ, Αθῆναι, 1969.

ISBN 973-97775-7-1

Părintele Iustin Popovici: lupta cu Protagoras sau criteriologia filozofiei ortodoxe a Adevărului*)

Născut la 25 martie 1894, de praznicul Bunei-Vestiri, în satul Branie din sudul Serbiei, întreaga existență și operă teologică a părintelui Iustin Popovici avea să stea sub semnul Evangheliei, a „veștii celei bune“ a Întrupării Cuvântului și Fiului lui Dumnezeu care se face om din Prea Curata Fecioară Maria ca să-l facă

---

*) În realizarea acestui studiu introductiv am folosit: *„Le Messager Orthodoxe“* (Paris) nr. 88, 1981, dedicat integral memoriei părintelui Iustin Popovici: contribuții de P. Struve, ieromonah Amfilohie Radovici (*Un homme évangélique*, p. 3–10 – discursul la înmormântarea părintelui Iustin), Komnen Becirovici (*Rencontre avec le Père Justin* – iulie 1976, p. 11–23), Jean Karmiris (*Ascète, Théologien, Patrologue*, p. 24–27 – necrolog publicat în Ἐκκλησία), Bernard le Caro (*Théologie orthodoxe et catholique de l'Eglise selon le Père Justin P.*, p. 28–31), Jean Besse (*Une figure patristique*, p. 32–36). P. Joseph Terestchenko, *Le Père Justin Popovitch, la bouche de l'Orthodoxie*, „La Lumière du Thabor“ nr. 2/1984, p. 13–30. P. Patric Ranson, *Le Père Justin Popovitch ou l'experience vivante de la Tradition*, „Introduction“ la: Père Justin Popovitch, *L'Homme et le Dieu-Homme*, L'Age d'Homme, Lausanne, 1989, p. 4–30. Monseigneur Athanase Jevtitch, *Preface* la: Père Justin Popovitch, *Philosophie orthodoxe de la Vérité. Dogmatique de l'Eglise Orthodoxe*, t. 1, L'Age d'Homme, 1992, p. 11–18. Precum și monografia lui Thomas Bremer, *Ekklesiale Struktur und Ekklesiologie in der Serbischen Orthodoxen Kirche im 19. und 20. Jahrhundert* (Östliches Christentum N.F. 41), Würzburg, 1992, p. 161–273: o analiză succintă a vieții și o prezentare detaliată a ecleziologiei părintelui Iustin Popovici, precedată de o prezentare a biografiei și ecleziologiei dascălului său, episcopul Nikolai Velimirovici (p. 107–160), ale cărui idei fundamentale au fost preluate și dezvoltate de părintele Iustin.

pe om dumnezeu sau fiu al lui Dumnezeu după har din Duhul Sfânt. La Botez, a primit numele Blagoe (de la Blagovesnik, numele sârbesc al praznicului Bunei-Vestiri). Prin părinți – Spiridon și Anastasia – Blagoe descindea dintr-o veritabilă dinastie sacerdotală, ivindu-se pe lume într-o familie de preoți din tată în fiu de nu mai puțin de șapte generații succesiv, întreruptă abia de tatăl său.

Între 1905–1914, tânărul Blagoe urmează liceul, iar apoi seminarul din Belgrad pe care-l absolvă în ajunul izbucnirii primului război mondial. Înrolat în armată ca infirmier auxiliar, participă la luptele grele din anii 1914–1915 care au dus la înfrângerea eroicei armate sârbe copleșite de forțele unite ale coaliției austro-ungare, germane și bulgare. Ia parte la lunga retragere în condiții dramatice a armatei sârbe conduse de bătrânul rege Petru, prin Kosovo peste munții „blestemați" care despart Serbia de Albania. Aici în retragere, la Skodar, tânărul Blagoe este tuns în monahism de mitropolitul Dimitrie al Serbiei, primind numele – care se va dovedi iarăși predestinat – Sfântului Iustin Martirul și Filozoful.

Împreună cu un grup de tineri studenți sârbi excepționali, părintele Iustin este trimis de mitropolitul Dimitrie – prin insula Corfu – la studii în Rusia și Europa. După șase luni petrecute la Petrograd în perioada zbuciumată care a precedat izbucnirea revoluției din 1917 și în care a luat contact cu efervescența culturii și filozofiei religioase ruse de la începutul secolului, își continuă până în 1919 studiile la Oxford, după care vine la Atena pentru a studia și aprofunda în original scrierile Sfinților Părinți și monumentele dogmatice și simbolice ale Ortodoxiei. Leagă aici o strânsă prietenie cu tânărul pe atunci Ioannis N. Karmiris, viitorul titular al catedrei de dogmatică a facultății de teologie din Atena, al cărei doctor părintele Iustin devine în 1926 cu o teză patristică privitoare la Problema persoanei și cunoașterii după Sfântul Macarie Egipteanul. *Între timp, în 1923, publicase deja la Belgrad studiul despre* Filozofia și religia lui Dostoievski, *opera scriitorului rus constituind pentru părintele Iustin obiectul unei meditații constante și insistente și un ferment activ în inspirația reflecției filozofice personale.*

Întors în Serbia, până în 1934 – cu excepția anilor 1931–1932 când a activat ca misionar în zona subcarpatică locuită de ortodocşi aflată pe atunci în componența Cehoslovaciei şi sub jurisdicția Bisericii Ortodoxe Sârbe – părintele Iustin va fi profesor la seminariile teologice din Sremski Karlovți şi Bitolia predând aici Noul Testament, patristica şi dogmatica. În aceşti ani elaborează, în prelungirea investigațiilor din teza de doctorat asupra gnoseologiei scrierilor „macariene", densul studiu despre Gnoseologia Sfântului Isaac Sirul (1927).

Între figurile contemporane care l-au marcat cel mai mult în epoca interbelică trebuie neapărat menționați doi mari ierarhi ortodocşi al căror fiu duhovnicesc şi prieten a fost. Este vorba în primul rând de episcopul Nikolai Velimirovici (1880–1956), supranumit pe drept cuvânt „Hrisostomul sârb" – incontestabil cea mai remarcabilă figură spirituală şi teologică a Ortodoxiei sârbe din prima jumătate a secolului XX. În descendență spirituală directă a Sfântului Sava Nemania (1173–1236), întemeietorul Bisericii şi culturii sârbe, şi al episcopului poet şi principe Petar Niegoš al Munte-Negrului (1813–1851), episcopul Nikolai Velimirovi al Ohridei a fost promotorul inspirat al unei mişcări de renaştere spirituală tradițională prin asceză şi rugăciune – de cea mai bună calitate şi echilibru patristic – a vieții parohiale din Biserica Ortodoxă Sârbă: aşa-numitele „frății de rugăciune" (bogomolje)*; părintele Iustin îl considera pe episcopul Nikolai Velimirovici drept cel mai mare povățuitor duhovnicesc al poporului sârb de la Sfântul Sava încoace. Alături de acesta, o puternică impresie asupra părintelui Iustin a lăsat personalitatea mitropolitului rus Antoni Hrapovițki (1863–1936), întâistătătorul sinodului Bisericii Ortodoxe ruse din emigrație, pe atunci cu sediul la Sremski Karlovți. Nu a fost însă vorba atât de o influență teologică directă, ca în cazul episcopului Nikolai, părintele Iustin rămânând străin de interpretarea, e adevărat antiscolastică şi antiraționalistă, dar puternic psihologizantă şi moralistă pe care (sub influența neokantianismului) mitropolitul Antoni o dădea dogmelor şi spiritualității ortodoxe.*

Inspirația fundamentală pentru părintele Iustin erau Sfinții Părinți greci și bizantini, citiți masiv și studiați intensiv. Alături de Sfinții Macarie și Isaac și de întreaga literatură ascetică și duhovnicească a Filocaliei, *reperele esențiale pentru savantul ieromonah sârb vor rămâne Sfinții Atanasie cel Mare și Ioan Damaschin. În 1932 și, respectiv, 1935 acesta va publica primele două volume (prolegomene și învățătura despre Dumnezeu în Treime și, respectiv, hristologia) ale monumentalei sale opere:* Dogmatica Bisericii Ortodoxe. *Pe baza lor, va fi titularizat ca asistent și apoi conferențiar la facultatea de teologie din Belgrad (unde va preda până la invazia germană a Iugoslaviei din 1941). Deși în aceste două prime volume păstrează formal planul „dogmaticilor" scolastico-istorice ruse din secolul XIX (Macarie Bugakov și Silvestru Malevanski),* Dogmatica *părintelui Iustin aducea o cu totul altă abordare și înțelegere a dogmelor Bisericii. Era prima dogmatică modernă care revenea în forță la adevărata înțelegere patristică a Adevărului, Revelației și Bisericii. Pentru părintele Iustin – cum arată încă din „prefață" – dogmatica nu este un sistem scolastic conceptual sau propozițional, ci adevărata* „filozofie ortodoxă a Adevărului" *suprem identificat cu Persoana divino-umană a lui Hristos, Unul din Treime și Capul Bisericii, prezent în ea prin Duhul Sfânt. Dogmele nu sunt altceva decât un* „mozaic" *în noțiuni al* „Icoanei vii a lui Hristos" *transmise ca Revelație de Tradiție. Dar această „Icoană vie" nu poate fi văzută în „mozaicul" dogmelor decât de mintea luminată și purificată prin asceză și sfințenie, așa că dogmatică este și o* „filozofie a Duhului Sfânt". *Pentru prima dată după seculara „captivitate occidentală" a teologiei ortodoxe de după secolul XV, dogmele nu mai sunt tratate doctrinalist, abstract, ca un sistem speculativ, ci într-o înțelegere autentic patristică și duhovnicească, ca jaloane și expresii ale experienței spirituale și ascetice a Bisericii. Centralitatea hristologică consecventă (Dumnezeul-om Hristos ca Alfa și Omega teologiei Bisericii), concentrația ecleziologică a Revelației (Revelație și dogme există numai în, prin, și pentru Biserică), înțelegerea riguroasă a hristologiei ca ecleziologie implicită și a ecleziologiei ca hristologie actualizată – cu corolarul metodolo-*

gic: criteriul suprem, Dumnezeul-om – sunt deja clar enunțate; ele vor fi amplu reluate și orchestrate într-un stil și o arhitectonică originală, total desprinsă de scolasticism, în monumentala eclezio-logie publicată însă, ca volumul III al Dogmaticii, *abia în 1978, cu un an înainte de moarte. În acest înțeles „neopatristic" (pe care-l va afirma și părintele Dumitru Stăniloae, a cărui* Dogmatică *apărea, coincidență semnificativă poate, tot în 1978), pentru care cheia de boltă a teologiei e Persoana divino-umană a lui Iisus Hristos, „dogmatica" devine un cânt de laudă, o simfonie în cinstea Dumnezeului-om, Logosul întrupat și Capul Bisericii în care se unifică și îndumnezeiește umanitatea.*

Pe lângă lucrul la „Dogmatică", înainte de izbucnirea celui de-al doilea război mondial, părintele Iustin a mai publicat în plină criză economică, politică și spirituală a Europei o serie de importante articole și eseuri filozofico-teologice – ele vor fi cu-prinse în volumele Abisurile filozofiei (1957) *și* Omul și Dumneze-ul-om (1969) – *eseul:* Progresul în moara vieții (1933), *un compen-diu de* Teologie elementară (1939), *iar în ajunul războiului un nou studiu despre* Dostoievski, Europa și slavismul (1940).

În timpul ocupației germane, părintele Iustin trăiește drama poporului sârb cotropit de naziști și tragedia genocidului înfăptuit de ustașii croați catolici din statul fascisto-catolic al lui Ante Pavelici și cardinalului Stepinak, asupra sârbilor ortodocși: 350.000 de sârbi exterminați în lagăre de tipul funestului Iasenovaț – Ausschwitz-ul sârbesc – 200.000 deportați, 240.000 catolicizați cu forța. Peregrinând și ascuns prin mănăstiri sârbești izolate, răspunde la teroarea istoriei și explozia nihilistă a ideolo-giilor prin rugăciune și aprofundarea Revelației Bisericii. Traduce și prelucrează texte hagiografice și începe seria comentariilor neo-testamentare cu Epistolele ioaneice și pauline, serie continua-tă după război și recent publicată în mai multe volume.

Pentru intransigența sa morală în fața comunismului și a lui Tito, în 1945 este arestat și închis, și numai puțin a lipsit să nu fie executat ca „dușman al poporului". Eliberat, dar lipsit de drep-turi civile și religioase, rătăcește din mănăstire în mănăstire. În cele din urmă i se permite să se stabilească la mica mănăstire de

maici Sfinții Arhangheli din Celie întemeiată în secolul XIV de principele Dragutin lângă Valievo, unde va trăi ca duhovnic, slujind zilnic Sfânta Liturghie și scriindu-și opera, până la moarte. Era însă intens supravegheat de securitatea iugoslavă, unde era adeseori convocat pentru interogatorii din cauza ieșirilor sale misionare (neautorizate) în parohii și dieceze unde era chemat la invitația unor preoți sau episcopi curajoși. Cu toată izolarea și atenta supraveghere, viața ascetică și activitatea teologică difuzată în condiții de semiclandestinitate l-au făcut extrem de căutat de ierarhi, clerici și credincioși ortodocși sârbi. În jurul lui s-a format un cerc de ucenici, monahi asceți și erudiți, cu doctorate în teologie la Atena, astăzi vrednici episcopi ai Bisericii Ortodoxe Sârbe, cum sunt: episcopii Atanasie Jevtici al Bosniei, Amfilohie Radovici al Munte-Negrului, Artemie Radoslavievici de Kosovo, Irinei Bulovici de Bacika ș. a. Direct sau prin corespondență, părintele Iustin a avut numeroși discipoli și prieteni în Europa și America, sârbi, ruși, greci (mai ales la Sf. Munte Athos), francezi, care-i furnizau în secret literatura filozofică și teologică de ultimă oră.

Deși suporta nemijlocit rigorile sistemului totalitar și șicanele poliției politice, părintele Iustin n-a încetat să-și manifeste critic și profetic libertatea evanghelică și duhovnicească a adevăratului creștin și monah. În scrisori deschise celebre el a continuat să denunțe deschis în termeni extrem de duri aservirea ierarhiei sârbe regimului comunist (1971) precum și caracterul politic al angajamentelor ei panortodoxe (1971, 1977) și ecumenice (1974). Și-a exprimat public admirația pentru acțiunile și opera profetică a lui Aleksandr Soljenițîn, îndemnând deschis la rezistență politică și spirituală împotriva comunismului și ateismului oficial.

În singurătatea chiliei sale de la Celie părintele Iustin Popovici a reușit astfel să-și continue vastul program de renovare neopatristică a teologiei ortodoxe, finalizând proiecte mai vechi și reușind să publice, de regulă cu mare întârziere, unele lucrări în Serbia sau în străinătate, ca de exemplu: eseul Concepția Sfântului

Sava [*svetosavlje*][1] ca filozofie a vieții (München, 1953), *colecția de articole din anii '20 –'30 sub genericul* Abisurile filozofiei (München, 1957) *reluată parțial și amplificată în versiunea neo-greacă cu titlul* Omul și Dumnezeul-om (Atena, 1969) *sau intervențiile din* Biserica Ortodoxă și ecumenismul (Tesalonic, 1974). *Între 1972–1977 apar în sârbește cele 12 volume din* Viețile Sfinților; *monumentalul proiect la care lucrase încă din anii celui de-al doilea război mondial, reprezenta o rescriere teologică și o adaptare contemporană dar perfect tradițională a vechiului „Synaxar" bizantin completat cu noile „martyrologii" și selecții reprezentative din literatura hagiografică a Bisericilor ortodoxe locale. Departe de a fi un gen literar popular medieval, o anexă mitologic-legendară a Scripturii, pentru părintele Iustin „Viețile Sfinților" reprezentau, ca și pentru Sfinții Părinți, nu altceva decât „viața lui Hristos însuși" prelungită în umanitate, „continuarea Faptelor Apostolilor", „dogmatica aplicată" sau „dogmatica experimenta-*

---

[1] Noțiune fundamentală preluată de părintele Iustin de la episcopul Nikolai Velimirovici, și desemnând filozofia creștină despre viață, popor, stat și biserică într-o armonie ideală desăvârșită practicată de Sfântul Sava Nemania, luminătorul sârbilor (†1236). Scopul acestei „filozofii" era acela de a face din întreg poporul sârb un rob al lui Dumnezeu („theodul" în greacă), cum arată episcopul Nikolai în cartea sa din 1943, *Poporul sârb ca Teodul* [Srpski narod kao Teodul]. Doar prin „teodulie" sârbii devin sârbi (srbi) iar nu sclavi (servi). Prin voința de teodulie împinsă până la sacrificiul de sine în faimoasa bătălie de la Kosovopolje (1389), poporul sârb ar fi asumat prin suferință un destin hristologic, devenind un „popor ales", hristodul. Ideea ortodoxă savva-ită (*svetosavlje*) e opusă ideii iluministe europene reprezentate de Dositei Obradovici (1742–1811), așa-numita *dositejevstina*, între care poporul sârb trebuie să aleagă! Savoarea slavofilă etnocentristă a acestei filozofii naționale sârbe este dificil de contestat. Ea tinde să identifice în mod periculos teologia și istoria, creștinismul și națiunea, Biserica și poporul, Evanghelia și cultura populară. Explicabilă prin contextul istoric specific și tradiția creștinismului sârb și ca răspuns la „teroarea istoriei" îndurată de poporul sârb vreme de secole, inclusiv (sau poate mai ales) în secolul nostru, această concepție este problematică în sine și de natură a suscita legitime interogații critice.

lă", vie, „morala ortodoxă" în acțiune, „pedagogia" și „enciclopedia" prin excelență a „Ortodoxiei". În ultimii ani a reușit să mai publice traducerile sârbești ale Liturghierului *și* Molitvelnicului Mare, *ca și a unei* Cărți de rugăciuni, *iar cu un an înainte de a adormi în Domnul a apărut „cântecul" său „de lebădă", amplul volum III (ecleziologia) din* Dogmatica Bisericii Ortodoxe (Filozofia ortodoxă a Adevărului) (1978).

Rotunjindu-și simbolic perfect biografia, părintele arhimandrit Iustin Popovici s-a stins din viață în 1979 la mănăstirea Celie în chiar ziua în care împlinea 85 de ani, de praznicul Bunei-Vestiri, adormind în Domnul înconjurat de aura reală a unei autentice sfințenii. Mormântul său a devenit loc de pelerinaj. După chipul său s-au făcut deja icoane răspândite în întreaga lume ortodoxă. La Sfântul Munte i s-au compus tropare și condace. Iar recent, episcopul Atanasie Jevtici[2], *ucenicul său, a anunțat că se speră ca numele părintelui Iustin să fie foarte curând înscris ca sfânt în sinaxarul și calendarul Bisericii Ortodoxe Sârbe, și implicit în cel al Ortodoxiei ecumenice. Elocvente pentru această recepție a figurii părintelui Iustin sunt cuvintele scrise la moartea sa de părintele Ambroise Fontrier, pentru care părintele Iustin a fost:*

> „un stâlp, o temelie, un mărturisitor al adevăratei credințe ortodoxe, Părinte și Dascăl al Bisericii Universale, conștiință ascunsă a Bisericii sârbe și a întregii Biserici Ortodoxe, mare între teologii ortodocși contemporani, arzător apărător al evlaviei strămoșești, credincios și înțelept iconom al Tainelor lui Dumnezeu, luminat de Lumina necreată a Dumnezeirii celei în Trei Sori". „Fără îndoială, Părintele Iustin a fost o figură patristică. A vorbit limbajul Părinților în cuvinte noi, dictate și inspirate de profunda și autentica lui experiență a dogmei ortodoxe, și care au îmbogățit în același timp limba teologică sârbă și ortodoxă. Părintele Iustin avea locuind în El pe Cuvântul lui Dumnezeu care-l înflăcăra și roura deopotrivă, iar această flacără și rouă se prefăcea în viață, în experiența mistice, în viziuni, în contemplații, în urcușuri duhovnicești, în în-

---

[2] *Preface*, 1992, p. 14.

dumnezeire. Imensa lui ştiinţă, erudiţia sa, profunda sa cunoaştere a Scripturii, a patristicii şi a filozofiei profane care se regăsesc masiv, cantitativ şi calitativ, în opera sa, n-au fost pentru el decât un material de construcţie care n-a vătămat sfinţenia lui. Mătăniile, privegherile, isihia, curăţia şi toată asceza transfigurării şi îndumnezeirii sfinte au fost singura sa grijă".[3]

În condiţiile de liberalizare ideologică din Iugoslavia de după 1979 au putut fi publicate şi comentariile la Epistolele ioaneice şi cele pauline, la Evanghelia după Matei şi după Ioan (acesta din urmă încheiat cu puţin înainte de sfârşitul vieţii sale pământeşti). În total – potrivit aprecierii episcopului Atanasie Jevtici – opera părintelui Iustin cuprinde 40 de volume, dintre care 30 au fost editate până acum în sârbeşte, iar alte 10 (dintre care 2 volume de predici transcrise după înregistrări) se află încă în manuscris.

„Prin volumul ca şi prin interesul subiectelor tratate, prin amploarea şi varietatea lor, opera Părintelui Iustin suportă comparaţia cu a celor mai importanţi Părinţi ai Bisericii".[4]

Părintele Iustin a abordat de predilecţie genurile teologice tradiţional patristice: dogmatica, sinaxarul, comentariul biblic, omilia. Dar opera sa cuprinde deopotrivă studii teologice savante, eseuri filozofico-teologice, meditaţii şi scrisori.

Mesajul vieţii şi operei de o viaţă a părintelui Iustin contrapus nihilismelor şi utopiilor agresive ale secolului XX nu este altul decât cel al „Evangheliei" Întrupării Cuvântului lui Dumnezeu în Persoana divino-umană a lui Hristos. Sub semnul ei a stat simbolic întreaga sa existenţă şi operă – un unic şi gigantic imn teologic adus Întrupării şi Învierii lui Hristos, Fiul lui Dumnezeu întrupat şi Capul Bisericii. În scrisul său, părintele Iustin s-a străduit să găsească un limbaj nou – tradiţional şi modern în acelaşi timp – un limbaj duhovnicesc, biblic şi imnologic deopotrivă, care să ateste experienţa eclezială a divino-umanităţii structurale a adevăratului creştinism al Bisericii. Din perspectiva inte-

[3] *Apud* P. Ranson, *Introduction*, 1989, p. 19–20.

[4] *Ibid.*, p. 17.

gratoare a motivului ioaneic şi patristic al Logosului şi Întrupării Lui ecleziale, gândirea profundă şi originală a părintelui Iustin Popovici a asimilat organic întreaga Tradiție eclezială vie a Ortodoxiei bizantine „clasice" (Scriptură, patristică, dogmatică, cult, spiritualitate). În acelaşi timp, însă, se simte efortul de integrare a unor motive speculative provenite din filozofia religioasă rusă: atotunitatea, divino-umanitatea *(Soloviov), cele* două filozofii *(Florenski), sau din Dostoievski (opoziția contrastivă* antropoteism – teantropism, Occident – Orient, catolicism – ortodoxie, *critica papalității); degajate de zgura romantică, gnostico-idealistă, aceste motive sunt reformulate însă în termenii cei mai stricți ai teologiei patristice şi bizantine „clasice" (în sensul programului „neopatristic" proclamat de părintele Gh. Florovski la primul Congres internațional al facultăților de teologie ortodoxă desfăşurat la Atena în 1936).*

Ilustrând remarcabil originalitatea şi forța gândirii teologice a părintelui Iustin, eseurile, meditațiile şi articolele colectate în volumul: Omul şi Dumnezeul-om *circumscriu filozofic dar şi meditativ, teologic dar şi liric, ceea ce s-ar putea denumi cu un titlu generic, o necesară şi utilă* introducere la o criteriologie ortodoxă. *Mai exact, e vorba de un efort de a determina şi justifica în esența lui ultimă specificul şi valoarea supremă în Ortodoxie în contextul eforturilor umanității de a da un răspuns la problema sensului (sau nonsensului) general al existenței, a raționalității (sau iraționalității) vieții şi a lumii. Punctul de plecare şi fundalul general al demersului îl constituie o analiză implacabilă a datelor antinomice ale existenței umane măcinate de finitudinea agresivă a păcatului, bolii şi morții dar mistuită în acelaşi timp de nostalgia ireprimabilă a infinității şi nemuririi.*

Există „două filozofii", argumentează părintele Iustin reluând în cheie existențială şi limbaj moral „teodiceea" logico-matematică a părintelui P. A. Florenski (1883–1937). În Stâlpul şi întărirea Adevărului (1914) *acesta din urmă ajungea la definirea a două tipuri filozofice fundamentale: filozofia ortodoxă a „homoousianității" şi filozofia ariană eretică şi occidentală modernă a*

„homoiousianităţii“ – prima dominată de logica trinitară a identităţii concrete, iar cea de-a doua de logica ariană perversă a identităţii abstracte[5]. *La părintele Iustin, cele „două filozofii“ sunt: pe de o parte, filozofia adamică, umană, abstractă a dezbinării şi fragmentării, individualismului, solipsismului şi egoismului metafizic şi moral, filozofie demonică a' urii, a pesimismului ucigaş şi sinucigaş, şi a iadului, care duce la pierderea sensului şi raţiunii existenţei; iar, pe de altă parte, filozofia hristică, divino-umană, concretă, filozofie şi practică a atotunităţii* (svejedinstva), *a unităţii dintre divinitate şi umanitate, filozofia eclezială a iubirii universale şi a optimismului veşnic asigurat de certitudinea Învierii. Fiindcă singură lumina spirituală a Întrupării şi Învierii lui Hristos asigură un sens real, o raţionalitate ultimă sau logos* (logonost) *al întregii existenţe măcinate altfel iremediabil în „moara morţii“. Prima e filozofia „umană“ a omului păcătos şi muritor, egoist şi însingurat, filozofia diviziunii şi a morţii, cea de-a doua e „filozofia divino-umană a atotunităţii“, filozofia ascetică şi sobornicească a Bisericii care atestă unitatea şi „raţionalitatea“ iubirii şi vieţii veşnice întregii existenţe prin Întruparea şi Învierea Dumnezeului-om Iisus Hristos.*

Toate problemele umanităţii şi istoriei tragic zbuciumate sunt concentrate în problema omului. Dar singura soluţie satisfăcătoare a problemei omului o aduce numai Dumnezeul-om. Aceasta fiindcă, întrucât este creat „după chipul lui Dumnezeu“ Logosul, omul este o divino-umanitate potenţială având menirea de a deveni o fiinţă divino-umană în act. Căderea în păcat a însemnat (şi înseamnă) refuzul de către om al „chipului lui Dumnezeu“ şi al ontologiei divino-umane autentice şi baricadarea egoist-autonomă dezastruoasă în „umanul“ pur: în acest *sens, „umanismul“ e „răul uman primordial“, se transformă de fapt în antiumanism satanic. (Pentru că între divino-umanismul umanului autentic „chip al lui Dumnezeu“ şi satano-umanismul umanităţii pervertite „chip al satanei“,* tertium non datur; *nu există natură umană „pură“!)*

---

[5] Vezi diac. asist. Ioan I. Ică jr., *Părintele P. A. Florenski (1882–1937): savant, filozof, teolog, preot şi martir*, „Revista teologică“ I (73) (1991), nr. 5, p. 3–13 şi nr. 6, p. 33–44, aici p. 7 şi 35–36.

Cu toate acestea, în eforturile lui „umaniste“, omul aspiră și tinde (fără a o putea atinge) nostalgic spre divino-umanitatea sa fundamentală. Ca atare, revelația Dumnezeului-om în Hristos n-a fost un eveniment neașteptat ci, dimpotrivă, ceva „natural, rațional și necesar“, rezolvând definitiv problema insolubilă altfel a binelui și răului, a vieții și a morții, a sensului adevărului; în Hristos, Binele, Viața, Adevărul există nu ca idee abstractă, ci ca Persoană concretă adevărată, bună și veșnică.

De aceea, pentru Ortodoxie „esența“ și „totalitatea“ creștinismului, „comoara“ lui „cea mare“ e Persoana vie a Dumnezeu-omului Hristos Cel Întrupat, Înviat și Înălțat, și devenit de la Cincizecime Capul Trupului Său divino-uman, social, istoric și cosmic universal (sobornicesc): Biserica. Criteriul ultim și imuabil al eclezialității ortodoxe autentice – obligatoriu una, sfântă, sobornicească (catolică) și apostolică – este divino-umanitatea catolică (sobornicească) și catolicitatea (sobornicitatea) divino-umană. *Adevărul divino-uman apostolic și universal (sobornicesc) al Bisericii nu poate fi înțeles, păstrat și extins decât cu* metode *divino-umane apostolice și universale (sobornicești). De aceea, metodele misionare ortodoxe nu sunt altele decât virtuțile sau ascezele (nevoințele) divino-umane: credința, rugăciunea, postul, iubirea, blândețea și smerenia, răbdarea și umilința. Ascetismul e „școala misionară a Ortodoxiei“, realizarea ei „interioară“, concretă, care duce la „divino-umanizarea“* (u(o)bogocovecenia), *„trinitarizarea“* (u(o)troijcenia) *și „universalizarea“ („sobornicizarea“), respectiv „eclezializarea“* (u(o)crkvenia) *persoanei umane.*

Plecând de la această „criteriologie“ și „axiologie“ riguros dogmatică, ascetică și eclezială, părintele Iustin va denunța încă din anii '20 fără menajamente, de dragul adevărului, principalele tipuri de subversiune modernă și deviere ideologică în creștinism de la înțelegerea, scopul și metodele divino-umane și sobornicești ale Bisericii. Naționalismul *în ortodoxism,* papismul *în catolicism și* ecumenismul *în protestantismul și relativismul agnostic contemporan sunt pentru el simptomele istorice în același timp concrete și simbolice („idoli“) ale unei unice diversiuni principiale de tip „umanist“, prin care criteriul divino-umanității evanghe-*

lice e redus la fenomene pur umane idolatrizate prin absolutizare, şi în care locul Dumnezeului-om este luat de omul autodivinizat în diversele aspecte ale existenţei sale.

> „Umanismul e chiar răul fundamental, primordial al omului. În numele omului autonom, omul a respins pe Dumnezeu într-o transcendenţă supraomenească şi a rămas singur pentru el însuşi şi în sine însuşi".

Un prim „idol" al modernităţii care a făcut ravagii în istoria creştinătăţii atât în Apus cât şi în Răsărit, atât în Evul Mediu cât şi în epoca modernă când a dus la izbucnirea primului război mondial în întreaga Europă, şi la ale cărui seducţii se dovedesc sensibile încă Bisericile şi popoarele ortodoxe, este, deci, naţionalismul:

> „În calea lor prin istorie, multe Biserici Ortodoxe locale, şi îndeosebi cea a noastră [*sârbă, n. n.*], s-au cantonat în naţionalism, limitându-se la metodele şi scopurile naţionale. Biserica s-a adaptat poporului, în vreme ce adevărul era contrariul: poporul trebuia să se adapteze Bisericii".
>
> „E ceasul al doisprezecelea în care oamenii Bisericii noastre trebuie să înceteze a mai fi exclusiv slujitori ai naţionalismului pentru a deveni preoţi şi arhierei ai Bisericii celei una, sfântă, sobornicească [*universală, catolică*] şi apostolică. Misiunea Bisericii, cea care i-a fost încredinţată de Hristos, pe care au realizat-o Sfinţii Părinţi, e de a cultiva şi de a realiza în sufletul poporului nostru conştiinţa faptului că fiecare membru al Bisericii Ortodoxe e o persoană sobornicească [*universală, catolică*], o persoană veşnică şi divino-umană; că e a lui Hristos şi, deci, frate şi slujitor al tuturor oamenilor şi tuturor creaturilor. Acesta e scopul pe care Hristos l-a dat Bisericii; orice alt scop nu e de la Hristos, ci de la Antihrist".

Or, realizarea practică a acestui scop e imposibilă altfel decât printr-o sfinţenie autentică, de aceea părintele Iustin făcea, încă din 1923, un patetic apel la o reformă ascetică şi spiritualizare a întregii Biserici ortodoxe începând cu parohiile şi terminând cu episcopatul. Aceasta însemna concret practicarea de către toţi

credincioşii a „filozofiei divino-umane" a Bisericii cuprinsă în exigențele formulate de virtuțile ortodoxe fundamentale: credința, rugăciunea, postul, smerenia şi răbdarea.

Mai gravă decât „blasfemia" naționalistă în Răsărit este, în viziunea părintelui Iustin, evoluția spre „erezie" petrecută în Occidentul european. Aici divino-umanitatea eclezială a fost uzurpată treptat de un „umanism religios" individualist în două versiuni: „maximalistă" şi „optimistă" în romano-catolicism şi, respectiv, „minimalistă" şi „pesimistă" în protestantism. Secularizat, acest „umanism creştin" – provenit din abandonarea criteriologiei adevărului şi metodelor divino-umane şi ascetice păstrate în principiu *în Ortodoxie – a condus în mod inevitabil la individualism, relativism şi nihilism ontologic şi moral, împingând în secolul nostru civilizația europeană în pragul catastrofei. (Pentru o înțelegere corectă a judecăților aspre ale părintelui Iustin la adresa „umanismelor" occidentale contemporane nu trebuie pierdute din vedere tragediile istorice la care acesta a fost martor direct în cele două conflagrații mondiale, atrocitățile şi genocidurile comise în numele „omului nou" nazist sau comunist. „Morțile" omului s-au dovedit a fi consecințele istorice funeste ale unui proces de autoafirmare orgolioasă a omului simbolizate de proclamarea de către Nietzsche în 1882 a „morții lui Dumnezeu", a apariției iminente a „supraomului", şi a „reevaluării tuturor valorilor".)*

Încă din 1925 – într-un eseu consacrat împlinirii a 1600 de ani de la Sinodul I Ecumenic (Niceea, 325) şi inspirat din argumentația părintelui P. A. Florenski din Stâlpul şi întărirea Adevărului (1914) – *părintele Iustin a denunțat în „umanismele" europene, religios-creştine sau filozofic-ideologice, resurecția „arianismului" – „mai la modă şi mai răspândit ca niciodată". Reduse la esență, simptomele „neoarianismului", a cărui umbră apasă greu asupra întregii culturi şi civilizații europene sunt: coborârea lui Hristos la rangul de simplu om (erou, profet, învățător) şi înălțarea corelativă a omului european la rangul de „măsură a tuturor lucrurilor". Rădăcina metafizică a acestei concepții e „satanismul", iar cea psihologică e „egoismul" şi individualismul*

gnoseologic şi moral, matrice subiectivă a raţionalismului şi relativismului. Refuzul „neoarian" al divino-umanităţii şi catolicităţii ascetice a Bisericii în „umanismele" europene conduce la triumful principiului sofistic al lui Protagoras (sec. V î. Hr.): „omul este măsura tuturor lucrurilor, a celor ce sunt ca unele ce sunt şi a celor ce nu sunt ca unele ce nu sunt", *asupra celui ontologic formulat în secolul VII d. Hr. de Sfântul Maxim Mărturisitorul:* „Hristos Dumnezeul-om e ţinta şi măsura tuturor lucrurilor" (*Răspunsuri către Talasie* 60).

> „Arianismul n-a fost încă îngropat, este astăzi mai la modă şi mai difuzat decât niciodată. S-a revărsat în sufletul şi trupul Europei contemporane. Dacă priviţi cultura Europei, veţi vedea că ea ascunde în adâncurile ei arianismul: totul în ea se limitează la om şi numai la el, Dumnezeul-om Hristos e redus la limitele omului. Filozofia Europei, ştiinţa ei, civilizaţia ei şi în parte religia ei, s-au dezvoltat prin fermentul arianismului".

Victoria postumă a lui Protagoras asupra lui Hristos, a lui Arie asupra Sfântului Maxim în umanismul arianizant, dominant în cultura europeană modernă, nu reuşeşte însă să disimuleze căderea inevitabilă a antropocentrismului în idolatrie, politeism sau gnosticism. Supralicitarea umanului a eşuat în devalorizarea lui, „supraumanismul" dovedindu-se a fi doar o exaltare autodistructivă a „subumanului". „Antropolatria", autodivinizarea orgolioasă a omului avea să eşueze în „nihilismul" devastator şi dezumanizant al istoriei europene a secolului XX dezvăluindu-şi în „infernul" experienţei lui sociale istorice esenţa satanocentrică. „Dezîntrupând" pe Hristos şi proclamându-se „dumnezeu", omul „umanist" părăseşte „chipul lui Dumnezeu" făcându-se de bunăvoie „chip al diavolului", sclav al păcatului şi al morţii. În creştinism, constată cu duritate părintele Iustin, căderea „umanistă" a lui Adam – având ca esenţă egoismul luciferic şi orgoliul satanic – s-a reiterat cu Iuda, Arie şi papalitatea. („În istorie au existat trei căderi principale: a lui Adam, a lui Iuda şi a papei"!) *Înainte de a se seculariza în filozofiile şi ideologiile nihiliste ale modernităţii, „umanismul arianizant" a apărut şi se prelungeşte în epoca noas-*

tră în interiorul „creştinismului umanist" al Occidentului (sub cele două forme principale ale „papismului" şi „ecumenismului"). Devierea de la „filozofia" divino-umană a Bisericii în creştinismul occidental au manifestat-o cel mai limpede înlocuirea în acesta a metodelor divino-umane, ascetice şi soborniceşti, cu metode pur umane: scolastica, inchiziţia, politica, iezuitismul, ultramontanismul. Esenţa lor „umanistă" a revelat-o dogma infailibilităţii papale proclamată oficial de Conciliul Vatican I în 1870 şi reafirmată de Conciliul Vatican II în 1960–1965. Dincolo de aspectul religios, acest gest ar afirma axioma aflată la baza întregii civilizaţii europene moderne: „dogma infailibilităţii omului european", a ştiinţei, tehnicii, culturii şi politicii lui, şi expresie apocaliptică a nihilismului lor funciar: la numai 12 ani după proclamarea infailibilităţii pontificale din Conciliul Vatican I, Nietzsche proclama patetic „moartea lui Dumnezeu" şi apariţia „supraomului"! Deşi par să aibă în vedere mai degrabă figura ultramontanistă a unei papalităţi idolatrizate (în genul unui Joseph de Maistre) pe care o generalizează şi radicalizează în critica sa, verdictele părintelui Iustin la adresa infailibilităţii papale sunt implacabile:

> „Prin dogma infailibilităţii, papa a fost proclamat capul Bisericii şi papa-om a luat locul Dumnezeului-om". „Această dogmă e nu numai o erezie, ci erezia ereziilor (panerezia), o revoltă fără precedent contra Dumnezeului-om Hristos, o înfricoşătoare respingere a Domnului nostru Iisus Hristos de pe pământ, o nouă trădare a lui Hristos, o nouă răstignire a lui Hristos, nu pe lemn, ci pe crucea de aur a umanismului papist". „Toate umanismele omului european nu sunt în esenţă nimic altceva decât o insurecţie permanentă contra Dumnezeului-om Hristos. Ele constituie o «răsturnare a tuturor valorilor» (*Umwertung aller Werte*) [*Nietzsche*]: Dumnezeul-om este peste tot răsturnat de către om, pe toate tronurile Europei e întronizat omul umanismului european. Prin dogma infailibilităţii papei a fost proclamată ca dogmă infailibilitatea omului în general". „Această dogmă are o semnificaţie istorică mondială

pentru întreg destinul Europei, şi îndeosebi pentru vremurile de Apocalipsă în care ea a intrat. În această dogmă toate umanismele europene şi-au găsit idealul şi idolul: omul a fost proclamat divinitate supremă, atotdivinitate. Panteonul umanist european şi-a găsit Jupiterul", *dar şi-a revelat şi esenţa*: „rezumat la ontologia sa, orice umanism nu e decât un cult al omului", *conducând la* „idolatrie" *şi* „politeism". „Conştient sau inconştient toate umanismele pre- şi post-renascentiste, protestante, filozofice, religioase, sociale, ştiinţifice, culturale şi politice, caută un singur lucru: să opună credinţei în Dumnezeul-om credinţa în om, să opună Evangheliei, filozofiei şi culturii Dumnezeului-om evanghelia, filozofia şi cultura după om".

După cum observa părintele Patric Ranson, părintele Iustin are meritul de „a resitua în cadrul lor teologic veritabil criticile ortodoxe ale papalităţii". Reluând critica lui Dostoievski din „legenda Marelui Inchizitor", el arată că:

„infailibilitatea papală s-a născut din nevoia de a găsi un alt criteriu al adevărului decât Dumnezeul-om: papa e un om «infailibil» care uzurpă adevărata şi singura infailibilitate, cea a lui Hristos, Care e singurul Cap al Bisericii".[6]

De aceea, în Ortodoxia fidelă divino-umanităţii infailibilitatea nu poate fi confiscată de nici un individ, nici de mai mulţi, de nici un sinod sau de vreo Biserică locală.

Dacă însă absolutismul intolerant al definiţiei papale sau nietzscheene reprezintă versiunea „tare" a „infailibilităţii" omului european, relativismul spiritual indiferent şi toleranţa universală bazată pe agnosticism şi scepticism teologic ce inspiră în mare măsură ecumenismul religios abstract sau sentimental contemporan constituie versiunea „slabă" a aceleiaşi „infailibilităţi".

„Invers faţă de papalitate, ecumenismul nu caută să confişte, să uzurpeze sau înlocuiască criteriul unic al Adevărului, ci să-l relativizeze, să-l înmoaie şi slăbească reducându-l la o colecţie de opinii omeneşti. Pentru părintele Iustin, ecumenismul, deci, este erezia ultimă, cea care le

---

[6] *Introduction*, 1989, p. 28.

recapitulează pe toate celelalte, pentru că toate îşi au locul lor în el. Este «panerezia», pentru că vine după toate eşecurile umanismului în căutarea unui alt criteriu decât Dumnezeul-om".[7]

Sau în cuvintele părintelui Iustin:

„Orice micşorare, orice îndepărtare, orice simplificare, orice antropomorfizare a obiectivului creştin distruge creştinismul, îi ia «sarea», îl face pământesc, îl transformă într-o simplă religie umanistă, într-o filozofie umanistă, într-o organizaţie umanistă".

Cu toată duritatea lor, verdictele antiumaniste, antipapale şi antiecumenice nu sunt totuşi, cum s-ar părea la prima vedere, expresia unui triumfalism ortodoxist ori fanatism antioccidental (de tip slavofil). Le separă de acesta argumentaţia hristologică impecabilă ca şi smerenia exemplară cu care este formulată critica:

„Cer smerit iertare pentru că sunt şi eu un păcătos şi cu adevărat atotpăcătos, şi am îndrăznit să îngaim aceste cuvinte despre Conciliul Vatican II. Am făcut-o din ascultare, pentru că mi s-a cerut aceasta mie, care sunt nimic şi atotpăcătos. Am împlinit ascultarea cu sinceritate, cu conştiinţă, cu suspine şi cu strângere de inimă. Dacă cineva, citind aceste rânduri, se va simţi ofensat, să mă ierte, pentru că sunt păcătos şi n-am ştiut să exprim mai bine adevărul despre Atotadevărul".

Accentul nu cade, deci, pe negativul criticii cât pe pozitivul *întemeierii autentice pe Adevăr, iar „limbajul adevărului e sinceritatea". Asprimea şi radicalismul tonului este evanghelică, apostolică şi profetică şi, ca şi la Sfinţii Părinţi, au un sens pedagogic şi terapeutic*[8]*. Părintele Iustin precizează cu claritate criteriul autentic duhovnicesc şi ortodox al distincţiei clare între „păcat" şi „erezie" – care trebuie detestate în minciuna lor – şi „păcătos" şi*

---

[7] *Ibidem.*

[8] Cf. Panayotis Nellas, recenzie la *„Omul şi Dumnezeul-om"* din revista „Kleronomía" 3 (1971), nr. 1, p. 111–124, aici p. 115–117; vezi traducerea acestui text ca „postfaţă" mai jos, la sfârşitul volumului de faţă.

„eretic" – care trebuie iubiți ca persoane concrete, vii. Iubirea însă nu poate dispensa de adevăr și smerenie. De aceea el opune atât orgoliului absolutist al omului european „infailibil" cât și relativismului „ecumenic" indiferentist, smerenia *autentică a credinciosului ortodox* adevărat, *a cărui conștiință a păcătoșeniei proprii și fermitate dogmatică exprimă numai și numai acceptarea necondiționată a Persoanei Dumnezeului-om Iisus Hristos drept „criteriul ultim" și „valoarea supremă".*

Există, deci, potrivit părintelui Iustin, o singură cale de realizare autentică a adevăratului *ecumenism ascetic și eclezial, opusă însă tuturor diplomațiilor, negocierilor și politizării lui „mult prea omenești" la Roma ori Geneva:* căința *și întoarcerea tuturor, indiferent de confesiune (deci, inclusiv a „ortodocșilor" înșiși!), la Ortodoxia integrală, respectiv la Evanghelia Dumnezeului-om (Marcu 1,15). Soluția de principiu este următoarea:*

> „Nu ajustarea Dumnezeului-om Hristos la spiritul lumii, ci, din contra, ajustarea ascetică a spiritului lumii la spiritul eternității divino-umane a lui Hristos". „Fără nici o îndoială, pocăința e remediul pentru orice păcat, chiar și pentru păcatul total al papismului conținut în dogma prezumțioasă a infailibilității papei, dar și pentru orice păcat al fiecărui umanism în parte și al tuturor împreună. Da, da, da, de păcatul lui total favorit, «infailibilitatea», omul european umanist nu poate fi mântuit decât pocăindu-se din toată inima înaintea Domnului Celui minunat, preabun și preamilostiv, Dumnezeul-om Hristos, Singurul care mântuiește cu adevărat neamul omenesc de orice păcat, de orice rău, de orice iad, de orice diavol, de orice păcat pe care l-ar putea inventa imaginația omenească. Toți Sfinții Părinți de-Dumnezeu-purtători și insuflați ai celor șapte Sinoade Ecumenice reduc toate problemele Bisericii lui Hristos la problema Dumnezeului-om Hristos. Problema hristologică le închide în ea pe toate celelalte. Pentru ei, Dumnezeul-om, Hristos, este o valoare totală a Bisericii lui Hristos. Porunca lor constantă și eternă este: «Dă totul lui Hristos! Nu da pe Hristos pentru nimic! Nu umanism,

ci divino-umanism! Nu om, ci Dumnezeul-om! Hristos înainte de toate şi mai presus de toate!»"

În această perspectivă riguros hristocentrică şi patristică trebuie înțelese şi avertismentele date de părintele Iustin în trei faimoase „scrisori deschise" către Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Sârbe denunțând în termeni severi aservirea ierarhiei față de statul comunist şi caracterul politic-conjunctural, diplomatic, al acțiunilor ei panortodoxe şi ecumenice.

Astfel, în 1971 scria despre relațiile dintre Biserică şi stat următoarele afirmații memorabile:

„«Trebuie să ascultăm de Dumnezeu mai mult decât de oameni» (Fapte 5,29). Acesta e sufletul, e inima Bisericii Ortodoxe, e Evanghelia ei, «panevanghelia» ei. Aceasta e ceea ce o face să fie vie, e rațiunea ei de a fi. În aceasta stă nemurirea şi veşnicia ei, valoarea ei supremă şi nu efemeră. A asculta de Dumnezeu mai mult decât de oameni e principiul principiilor, criteriul criteriilor, e ceea ce e mai sfânt pentru ea. Această Evanghelie închide în ea esența tuturor dogmelor sfinte şi a tuturor sfintelor canoane ale Bisericii Ortodoxe. Nu poate fi vorba pentru Biserică de a ceda, cu orice preț, ceva în acest domeniu, nici de a se angaja pe calea compromisului nici cu oamenii, nici cu demonii. «A asculta de Dumnezeu mai mult decât de oameni» e carta Bisericii Ortodoxe, carta ei eternă şi neschimbabilă, şi răspunsul ei dat primilor persecutori ai Bisericii (Fapte 5,17–42) ca şi tuturor persecutorilor de-a lungul veacurilor până la Judecata de Apoi. Pentru Biserică Dumnezeu e întotdeauna pe primul loc, iar omul, oamenii întotdeauna pe locul doi. Trebuie să ascultăm de oameni cât timp nu sunt împotriva lui Dumnezeu şi a poruncilor Lui. Dar când ei se ridică împotriva lui Dumnezeu şi a poruncilor dumnezeieşti, Biserica trebuie să rămână la Dumnezeu şi să apere poruncile Lui şi voia Lui, iar aceasta prin mijloace evanghelice.

«Dați cezarului ce e al cezarului şi lui Dumnezeu ce e al lui Dumnezeu» (Matei 22,19–21). Cezarului – impozi-

tul, banul pe care figurează efigia împăratului. Lui Dumnezeu – sufletul şi trupul ce poartă chipul lui Dumnezeu, şi care aparţin lui Dumnezeu, vieţii veşnice, Adevărului, Dreptăţii, Raţiunii veşnice. «Daţi cezarului ce e al cezarului şi lui Dumnezeu ce e al lui Dumnezeu». Este limpede că Biserica trebuie să găsească sub fiecare regim, chiar şi sub un regim ateu, un «modus vivendi», dar întotdeauna în limitele principiului evanghelic mai sus menţionat. Acest principiu implică pentru stat să nu se amestece în treburile interne ale Bisericii să nu aducă atingere îndatoririlor ei sfinte şi veşnice. Dacă această coexistenţă nu e realizabilă, nu-i rămâne Bisericii ca «modus vivendi» decât să sufere pentru Domnul, să trăiască în necazuri şi greutăţi, şi să le îndure, luptând astfel pentru drepturile fundamentale al credinţei, conştiinţei şi sufletului. Şi nu-i rămâne să răspundă persecutărilor decât ca şi Apostolii: «Judecaţi voi înşivă dacă este drept înaintea lui Dumnezeu să ascultăm de voi mai mult decât de Dumnezeu!» (Fapte 4,19)“.

În 1971 şi 1977 părintele Iustin a recomandat ierarhiei sârbe să nu participe la pregătirea aşa-zisului Sinod Panortodox, denunţând aspectul precumpănitor politic şi lumesc al preocupărilor înscrise în temele ce figurează pe agenda lui, teme minore orientate pe chestiuni de întâietate canonică şi jurisdicţie iar nu, ca la adevăratele Sinoade Ecumenice, pe o mărturisire centrală a credinţei ortodoxe.

„Dacă problemele contemporane ale Bisericii Ortodoxe nu se rezolvă prin Dumnezeul-om şi pe baza principiului divino-uman, apostolic şi patristic, atunci ele nu vor putea primi o soluţie ortodoxă şi plăcută lui Dumnezeu, ci vor duce în mod inevitabil la catastrofă, la schismă, la erezie şi la diverse erori omeneşti, la nihilism şi anarhism“.

În acelaşi sens şi pe acelaşi ton tranşant, profetic, „scrisoarea deschisă“ din 1974 atrăgea atenţia Sinodului sârb asupra sincretismului şi compromisului inacceptabil manifestat în relaţiile ecumenice contemporane ale Bisericilor Ortodoxe desfăşurate în spiritul relativismului dogmatic şi în nesocotirea ordinii canonice

stricte a Bisericii vechi (care interzicea prin canoanele apostolice 10, 11, 45, 46, 64 orice rugăciune cu cei ce nu mărturisesc aceeaşi credinţă pentru a nu-i face să creadă că au şi ei unica credinţă mântuitoare şi a nu relativiza inacceptabil adevărul de credinţă şi caracterul lui eclezial). Şi în acest rigorism canonic nu este însă vorba nici de un triumfalism deplasat nici de o intransigenţă orgolioasă ori de fanatism îngust, ci doar de aceeaşi asprime duhovnicească, pedagogică şi terapeutică, provenită din convingerea că:

> „omul care caută cu sinceritate sensul şi lumina vieţii îşi va găsi întotdeauna bucuria spirituală, entuziasmul duhovnicesc şi orizonturi larg deschise în sfânta şi mistica Biserică Ortodoxă".

Părintele Iustin a chemat neobosit pe contemporani să se unească cu Hristos, Dumnezeul-om. Ori această unire nu e abstractă şi ideală, ci există concret în Biserica care mărturiseşte integral Ortodoxia, *respectiv care mărturiseşte ascetic şi sobornicesc pe Hristos, Dumnezeu desăvârşit şi om desăvârşit, practicând astfel* „filozofia ortodoxă a Adevărului" *prin metodele divino-umane ale întrupării şi realizării lui: Sfintele Taine şi Virtuţi ascetice ale Bisericii.*

Prin viaţa sa ascetică, profund duhovnicească, prin intransigenţa exemplară a conştiinţei sale dogmatice şi prin opera sa teologică pe cât de vastă pe atât de profundă şi autentic înnoitoare (în sensul duhovnicesc tradiţional ortodox al profunzimii „înnoirii"), părintele Iustin Popovici a putut apărea nu numai în Biserica Ortodoxă Sârbă, al cărei dascăl şi povăţuitor duhovnicesc a fost şi este, ca o figură cu adevărat patristică, ca un veritabil Sfânt Părinte al secolului XX. S-a spus chiar şi aceea că de la Sfântul Nicodim Aghioritul (1749–1806) încoace, Răsăritul ortodox n-a mai cunoscut o figură în acelaşi timp spirituală şi teologică de anvergura şi talia părintelui Iustin Popovici.

Dincolo de orice exaltări interesate sau conjuncturale, un lucru este cert: alături de contemporanul său de generaţie, părintele Gheorghi Florovski (1893–1979) şi de părintele Dumitru Stăniloae (1903–1993) mai tânăr cu un deceniu, şi creator al unei

opere teologice de orientare similară şi de aceeaşi suprafață, părintele Iustin Popovici este unul din exponenții cei mai de seamă ai direcției neopatristice *din teologia ortodoxă contemporană. Prin activitatea teologică şi opera imensă a acestei veritabile „troițe" de „noi teologi", Ortodoxia contemporană a reuşit să recupereze creator continuitatea de substanță şi inspirație cu modelul autentic ortodox al teologiei apostolice, patristice şi bizantine, depăşind în principiu multiplele influențe („pseudomorfoze" după formula cristalografică a lui Spengler preluată de părintele Florovski) scolastice sau pietiste occidentale, infiltrate în Ortodoxie ca mode culturale sub presiunea factorilor istorici care au determinat în sens nefavorabil viața Bisericilor Ortodoxe în epoca postbizantină şi modernă.*

Exemplaritatea demersului spiritual fundamental al acestor figuri patristice reîntemeietoare în Ortodoxia secolului XX stă, deci, înainte de toate în registrul opțiunilor metodologice care orientează şi susțin monumentalitatea impresionantă a operelor lor restauratoare. Ei au reaccentuat un adevăr elementar, cu valoare de principiu, pe care secolele din urmă l-au uitat cu o uitare vinovată, şi anume faptul că în teologia ortodoxă pentru ca cineva să fie cu adevărat „nou" şi înnoitor trebuie mai întâi să se facă „vechi", întorcându-se la Părinții bisericii din vechime, la modelul lor de teologhisire, sau, altfel spus, că în viața duhovnicească cine vrea să „meargă înainte" (să „progreseze") trebuie să se „întoarcă înapoi" la Tradiție. Pentru că, înțeleasă în adâncimile ei spirituale, ca predanie duhovnicească, Tradiția, sau mai exact spus Sfânta *Tradiție nu e un depozit muzeal, un conservator al unor relicve arheologice de interes strict documentar sau pur istoric, ci ascunde în ea „noutatea" eshatologică radicală pe care o reprezintă în experiența istorică a oricăror generații şi a tuturor epocilor istorice, existența divino-umană în spațiul eclezial. Departe de orice conservatorism reacționar şi retrograd, recursul obligatoriu la Tradiția vie – care nu înseamnă, încă o dată, neapărat un tradiționalism fanatic şi obtuz, cum şi inovația e departe de a fi întotdeauna neapărat un progres – este asumarea existențială în Duhul Sfânt a misterului mereu acelaşi şi mereu*

proaspăt al Revelației divino-umane aduse de Hristos în Biserică, sau, altfel spus, centrarea existenței și gândirii teologului pe coordonatele „verticale" ale Revelației, a cărei formă de comunicare istorică și existențială indispensabilă e prin excelență tradițională. E vorba înainte de toate de tradiționalismul ascezei și contemplației care fac parte integrantă din metodologia teologiei în înțelesul ei patristic. Aceasta fiindcă pentru Sfinții Părinți persoana teologului este solidară cu teologia sa, nu poate fi pusă în paranteze; ea nu se exclude obiectivant ci se include existențial în demersurile sale. De aceea, pentru a teologhisi biblic și patristic, teologul ortodox trebuie să viețuiască apostolic și patristic. Pentru a gândi ca Sfinții Părinți, el trebuie să trăiască viața lor duhovnicească. Ori viața duhovnicească a teologului nu reprezintă în esența ei altceva decât îndelungatul proces de depășire ascetic-eclezială a subiectivismului conștiinței pur umane și individuale și de câștigare a conștiinței lărgite divino-umane și universal-comunitare a Bisericii.

În discursul „neopatristic" al părintelui Iustin Popovici există însă, cu toată grandoarea profetismului lor patetic, accente excesive (parțial explicabile istoric) și limite ce nu pot fi ignorate, probleme care nu-și găsesc rezolvarea prin simplul fapt că din perspectiva existențialistă asumată nu sunt sesizate ca atare. Un cititor avizat nu poate face însă abstracție de ele. (O parte din aceste întrebări pe care le suscită lectura acestor texte incitante sunt prezentate în recenzia dezvoltată a lui P. Nellas la apariția lor în neogreacă – și care constituie postfața versiunii de față –, și unde se sugerează și direcția în care ar trebui să se facă o autentică „receptare" a ideilor lor, aflată la simetrică distanță de refuz și exaltare.) Aceste puncte critice ale gândirii arhimandritului de la Celie țin pe de o parte de stilistica profetic-tradițională de tip romantic și de specificul demersului teologic pe care l-a ilustrat exemplar (atât în virtuțile cât și în deficiențele lui), iar pe de altă parte de un anume context cultural și istoric specific în care acesta a fost formulat.

În ce priveşte primul aspect, cel principal, s-ar putea obiecta faptul că, devenite radicale şi exclusive, hristocentrismul şi concentraţia lui ecleziologică şi mistico-ascetică („verticală") simplifică reducţionist şi sacrifică inacceptabil complexitatea antropologică concretă a fenomenului uman în specificitatea lui culturală şi istorică. Limpede şi sigur când e vorba de evaluări teologice şi atitudini principiale, demersul profetico-tradiţionalist e mult mai puţin pertinent, ba chiar de-a dreptul confuz, când e vorba de realităţi pedestre, de nuanţele concrete ale fenomenelor empirice. Aşa se face că, în condiţiile absenţei unei filozofii religioase din acest discurs eminamente hristocentric, lipseşte o justificare ca atare („orizontală") a omului, a lumii, a culturii şi a istoriei umane în ele însele, care să facă dreptate creativităţii umane pozitive, culturii şi civilizaţiei occidentale realizate în spaţiul intermediar, în intervalul *dintre „abisurile" şi „culmile" filozofiei divino-umane a Adevărului; astfel, „umanismul" şi „Occidentul" sunt în mod constant judecate exclusiv din punct de vedere religios, din perspectiva consecinţelor potenţial negative ale pervertirii lor istorice (nu se face suficient distincţia între consecinţele* necesare *şi cele doar* posibile *ale acestora), iar judecăţile privitoare la civilizaţia europeană şi Biserica catolică sunt departe de a fi nuanţate.*

Contextualizând, discursul este marcat vizibil de traumele provocate autorului de „teroarea istoriei", respectiv de catastrofele istorice, politice, ideologice, militare şi spirituale care marchează istoria Balcanilor şi a poporului sârb în ultimele sute de ani, şi mai cu seamă în secolul nostru – traume care blochează o evaluare senină, obiectivă a culturii şi civilizaţiei europene moderne în perspectiva realizărilor ei fragile, dar reale, cantonând-o într-o retorică dramatică de tip romantic, dominată de accente apocaliptice şi într-o gândire schematică, dualistă, de extracţie slavofil-dostoievskiană dificil contestabile. Acolo unde antieuropenismul şi antiumanismul ies din perimetrul duhovnicesc şi se conjugă cu exaltarea mesianică a ţăranului şi poporului sârb „teofor" şi „teodul", reverberaţiile populismului şi etnocentrismului slavofil devin din nefericire o certitudine, iar consecinţele periculoasei fuziuni ale identificării între Evanghelie şi cultura

populară, între Biserică și națiune, între teologie și mesianismul național, nu întârzie să apară. Posibilitatea și riscul ca atari afirmații și judecăți duhovnicești *la adresa Occidentului, a Europei, a creștinismului occidental să fie falsificate și instrumentalizate într-un registru* ideologic, *în plan atât ecleziologic cât și naționalist, justificând secesiunea, schisma și autoafirmarea identitară orgolioasă de tip (hiper-)„ortodoxist" și mergând până la violență polemică, teologică, politică și militară – sunt reale. Texte și afirmații iustino-popoviciene au fost și sunt manipulate în acest sens atât în eclesiolele stiliste, cât și de cercuri clericalo-intelectuale ortodoxiste conservatoare radicale, precum și de grupări politice iresponsabile interesate în disimularea religioasă a conflictelor; cum s-a întâmplat de pildă în actualul conflict inter-iugoslav, când broșuri-antologii cuprinzând extrase cu afirmații („lozinci") antieuropene și antiecumenice din scrierile arhimandritului din Celie, transformat într-un fel de oracol național, au fost publicate în tiraje de masă ca „mine spirituale" în scopul unei veritabile „otrăviri spirituale a fântânilor".*[9]

Cititorul trebuie avertizat de riscul real al acestor posibile manipulări ideologice falsificatoare ale unor verdicte teologico-duhovnicești la adresa „Europei", „umanismului" etc., care pot conduce la o autoexaltare fanatică și iresponsabilă a unei „Ortodoxii" ideale, inexistente ca atare. O asemenea „receptare" romantică și reacționară păcătuiește însă nu numai prin lipsă de smerenie, ci și de luciditate: „Ortodoxia" autentică nu se poate niciodată defini negativ prin opoziție structurală față de catolicism, europenism și modernitate, caz în care n-ar deveni decât o variantă cu semn contrar, simetrică a acestora, o ideologie și o confesiune în plus, iar nu Revelația eclezială a divino-umanității.

Pentru o mai senină, mai cumpănită și mai corectă diagnoză privitoare la deficiențele și valorile simetric complementare ale Răsăritului și Occidentului reamintim aici excelentele observații sintetizate într-un remarcabil aforism al episcopului Nikolai Velimirovici, părintele spiritual al lui Iustin Popovici:

---

[9] *Geistliche Minen für die Andersgläubige. Hetzbroschüren der Serbisch-Ortodoxen Kirche*, „Glaube in der 2. Welt" nr. 10/1995, p. 26–27.

„Apusul trăieşte în zbuciumare, Răsăritul în resemnare.

Apusul roade neîncetat din Pomul Cunoştinţei şi simte că este tot mai flămând după ştiinţă.

Răsăritul stă sub Pomul Vieţii, dar nu se poate întinde să culeagă fructul.

Apusul ţine la organizare, tocmeşte neîntrerupt lucrurile din afară, în vreme ce valorile lăuntrice pier una după alta.

Răsăritul cultivă neobosit valorile dinăuntru, în vreme ce valorile din afară cad şi se prăpădesc.

Apusul clădeşte turnuri babilonice, însă pentru că sunt clădite din piatră necioplită şi totdeauna înclinate într-o parte, turnurile se dărâmă repede.

Răsăritul ciopleşte cu sudoare piatră după piatră, şi reuşeşte să cioplească piatra cea mai frumoasă, dar nu este în stare să facă din ea o clădire.

Apusul face să se cultive lucrurile şi ele strălucesc, iar omul se sălbăticeşte şi se acoperă de întuneric.

Răsăritul face să se cultive oamenii şi unii din ei strălucesc, dar lucrurile stau în sălbăticiune şi cresc în ciulini.

Apusul crede în faptele omului în primul rând, în faptele lui Dumnezeu în rândul al doilea şi în Dumnezeu în rândul al treilea.

Răsăritul crede în Dumnezeu, dar nu pune nici un preţ pe faptele lui Dumnezeu şi înlătură faptele omului.

De aceea Apusul nu are unitate nici nu poate ajunge la unitate, pentru că unitatea se află numai în Dumnezeu; şi de aceea activitatea Apusului trece aşa de des la război, iar pacea Răsăritului la resemnare.

Dar pentru ce se întâmplă toate acestea, mă întrebi, copile? Pentru că Apusul nu-şi poate însuşi pe Hristos, iar Răsăritul nu-şi poate însuşi pe Iisus. Sau cu alte cuvinte, pentru că Apusul recunoaşte pe om, nu pe Dumnezeu, în vreme ce Răsăritul recunoaşte pe Dumnezeu, dar nu recunoaşte pe om.

De aceea Apusul trăieşte în zbuciumare, iar Răsăritul în resemnare. Iar Iisus Hristos întinde amândouă mâinile ca să cuprindă într-o îmbrăţişare Răsăritul şi Apusul, dar nu poate; nu poate să strângă în aceeaşi îmbrăţişare Răsăritul din cauza nirvanei din el şi Apusul din cauza săbiilor din el.

Iată Răsăritul şi Apusul sunt în sufletul tău. Zbuciumarea şi resemnarea sunt seminţe din aceeaşi arie. Pomul Cunoştinţei şi Pomul Vieţii cresc unul lângă altul. Răsăritul şi Apusul se izbesc în fiecare om; dar nu înfăţişează o vecinătate, ci un duel. Dacă Răsăritul şi Apusul ar înfăţişa vecinătatea şi nu duelul, atunci pacea ar domni şi în om, şi în lume; zbuciumarea şi resemnarea ar fi înlocuite atunci cu puterile pozitive şi bune.

Cunoaşte Pomul Vieţii şi te vei vindeca de bolile Apusului şi de bolile Răsăritului şi vei fi un om sănătos şi întreg. Iar un om sănătos şi întreg este optimist. Atunci activitatea şi credinţa vor lua locul bolilor amintite şi vor înflori pe gunoiul zbuciumării şi al resemnării".[10]

Lectură tulburătoare pentru mulţi din contemporanii noştri, creştini şi necreştini, ortodocşi şi heterodocşi, eseurile părintelui Iustin Popovici din volumul de faţă au însă meritul esenţial şi vital pentru o epocă a confuziilor spirituale, a sincretismelor facile şi aggiornărilor de tot felul, de a limpezi atmosfera înceţoşată, de a despărţi apele şi de a reduce percutant întreaga problematică a contemporaneităţii la miza ei teologică şi spirituală ultimă, reabilitând totodată miezul duhovnicesc al Ortodoxiei mult prea vinovat ocultat sub diversele acomodări şi concordisme facile: mărturisirea *existenţială şi totală în întreaga lui extensiune a Adevărului total al divino-umanităţii lui Hristos.*

Cu precizarea importantă că această mărturisire a divinoumanismului n-ar trebui să rămână una exclusiv ascetico-mistică, ci (aşa cum bine susţinea un Vl. Soloviov) se impune să devină şi un imperativ practic social, cultural şi istoric. Sesizarea exigen-

---

[10] *Cugetări despre bine şi rău*, 1939, p. 129–131.

țelor concrete ale unui astfel de imperativ constructiv, iluminat din interior și eliberat iar nu blocat de mistică, l-ar fi condus poate pe părintele Iustin Popovici și la valorizarea pozitivă a „umanismului" și a „Occidentului", și chiar a „catolicismului". El rămâne însă fidel în exclusivitate idealului contemplativ-monahal, tradițional în Ortodoxie, iar discursul său este unul strict „vertical", ceea ce explică atât aporiile sale de principiu cât și excesele și stridențele sale concrete. Ceea ce nu răpește însă aserțiunilor sale valoarea principială, pe care însă le-o poate restitui cel mai bine o receptare „criteriologică" (nu substanțialistă).

„Divino-umanitatea", în sensul dogmatic chalcedonian al cuvântului, apare astfel (chiar dacă într-o viziune doar ideal-contemplativă) ca un veritabil filtru teologic interpretativ permițând diagnosticarea tendințelor și realităților oricărei epoci și culturi. În reafirmarea lui tranșantă precum și în sesizarea cu acuitate a schizofreniilor, imposturii și „dramei umanismului ateu" sfâșiat de contradicția dintre caracterul „rațional" [„logos"-ic] și cel „muritor" al ființei umane, formulările lapidare ale părintelui Iustin își găsesc un echivalent filozofic parțial (fiindcă lipsite de o conștiință dogmatică similară) în cultura românească în enunțurile paradoxale ale aforismelor unui Petre Țuțea[11] *ori Vasile Băncilă*[12].

Critica umanismului exacerbat, a raționalismului agresiv și a istorismelor expansioniste ale modernității nu mai sună astăzi deloc anacronic, nici ca ecou al unui medievalism antimodern sau al unui romantism întârziat. În versiunea lor „tare", toate acestea sunt actualmente extrem de radical deconstruite ca idoli speculativi de teoreticienii postmodernității. Cu vagi accente de mistică secularizată, aceștia pledează acum în favoarea unei versiuni „slabe", atenuate de om, rațiune și societate conștiente de limitele lor și de finitudinea inexorabilă a condiției umane. Dacă umanis-

---

[11] *Între Dumnezeu și Neamul meu*, Anastasia, București, 1992; *Omul. Tratat de antropologie creștină. 1. Problemele sau cartea întrebărilor*, Timpul, Iași, 1992.

[12] *Aforisme și para-aforisme. Omul și Existența*, Marineasa, Timișoara, 1993.

mul modern se voia o ideologie agresivă şi militantă, în postmodernism el afişează mai degrabă figurile resemnării, ale unui agonic „sfârşit" interminabil al omului, raţiunii şi culturilor într-o apocatastază mediatică generalizată. Agresiv sau resemnat, ofensiv sau defensiv, umanismele sfârşesc însă inexorabil într-o apoteoză dionisiacă a morţii sau într-o orgolioasă celebrare a finitudinii, egoismelor şi singurătăţii.

Marele şi „ultimul" duşman al omului, istoriei şi civilizaţiilor se dovedeşte a fi în ultimă instanţă tot moartea. Spirituală şi fizică, moartea şi păcatul ca ipostaze ale neantului subminează exploziv sau lent toate ideologiile, culturile şi proiectele umane individuale şi sociale. Pentru a avea un sens veritabil în faţa omniprezenţei invadatoare a morţii şi neantului, „umanism", „ecumenism", „catolicism", „Europă" etc. n-au altă şansă decât aceea de a se realtoi pe Cel ce a învins păcatul, moartea şi neantul afirmând prin Întruparea şi Învierea Sa valoarea nepieritoare a umanului. Aşa se face că în ciuda accentelor antimoderne incontestabile din formulările părintelui Iustin, mesajul teologic şi duhovnicesc al „divino-umanităţii" este în mod paradoxal mai necesar şi mai actual decât oricând tocmai „umanismului", „ecumenismului", „catolicismului", „culturii" şi „Europei" de astăzi pentru a le asigura împotriva contradicţiilor şi disoluţiilor altfel iremediabile în faţa ascensiunii relativismelor şi exacerbării nihilismelor.

Veritabil profet neopatristic al divino-umanismului hristologic şi eclezial, părintele Iustin Popovici e astfel una din vocile cele mai profunde ale teologiei contemporane. Patetic şi implacabil, mesajul său are, într-o civilizaţie ca aceea a secolului nostru plutind în derivă spirituală şi morală în pofida progreselor ştiinţifice, tehnologice şi sociale incontestabile, valoare de avertisment eshatologic. Ca orice mesaj profetic, el stă sub semnul radicalismului, al urgenţei şi al reducţiei la esenţial, respectiv la relaţia om–Dumnezeu. Dacă este absurd să-i cerem lecţii de istorie şi politică fără a-l falsifica ideologic, este în schimb extrem de riscant pentru Europa de azi să-i ignore miza spirituală şi morală decisivă şi mereu actuală: lupta împotriva „omului" orgolios şi muritor al lui

Protagoras, a absolutismelor, relativismelor şi nihilismelor „mult prea omeneşti", pentru „criteriul" filozofiei autentice a Adevărului şi plenitudinea divino-umană a existenţei în Iisus Hristos „Dumnezeul-om". Sau, ca să încheiem în cuvintele inspirate ale părintelui Patric Ranson:

> „Părintele Iustin Popovici a propovăduit în plin secol XX, adevărul pur şi nealterat al propovăduirii apostolice, evitând orice compromis umanist, orice deformare sau iluzie, pentru că, într-adevăr, nimic nu-l putea separa de Hristos, după cuvântul Apostolului Pavel. În iubirea lui de Hristos, el a chemat din toate puterile pe oameni să imite pe dreptul Iov care a refuzat să acuze pe Dumnezeu de nenorocirile lui şi care, răbdând până la capăt toate, a experiat pe Dumnezeu şi a putut spune: «Până acum urechea mea a auzit vorbindu-se despre Tine, dar acum ochiul meu Te-a văzut» (*Iov 42,5*). Şi în prezent, ca şi ieri, dar într-un mod mai presant, omul european se găseşte «între două filozofii», între umanismul lumii şi divino-umanismul Bisericii. Iar călăuza care-l poate face să treacă de la una la alta e Părintele Iustin care în toată opera sa povesteşte trecerea de la omul singur şi indiferent în paradisul tuturor adevărurilor, al tuturor bucuriilor divine şi eterne revelate de Dumnezeul-om, Viaţa «din belşug» (*Ioan 10,10*). Oamenilor Europei de azi le revine să audă mesajul părintelui Iustin, dacă nu vor să se asemene gherasenilor care au cerut lui Hristos «să plece de la ei» (*Luca 8,37*)".[13]

---

[13] *Introduction*, 1989, p. 30.

Prefață la ediția neogreacă

Din impasul tragic în care a ajuns omul contemporan nu există decât o singură ieșire, o singură „cale" *poate să ducă la izbăvirea lui: Dumnezeul-om Hristos, Izbăvitorul lumii. De aceea, având ca temă centrală problema mântuirii omului prin Dumnezeul-om și numai prin El, cartea de față a distinsului teolog ortodox sârb Iustin Popovici vine în epoca noastră ca o mărturie ortodoxă de maximă importanță a adevărului Evangheliei că Dumnezeu Tatăl* „a trimis pe Fiul Său, Mântuitor al lumii" *(I Ioan 4,14). După cum observă autorul, toate problemele se rezumă la problema omului, iar problema omului se rezumă la problema Dumnezeului-om. Mărturia aceasta autorul o consideră drept mărturia primordială a Bisericii Ortodoxe Sobornicești* [katholikí] *față de lumea și față de omul contemporan. De aceea, în scrierile sale, părintele Iustin Popovici întreprinde o măsurare a celor „două filozofii", adică a celei* „după elementele [stihiile] lumii" *și a celei* „după Hristos" *(Coloseni 2,8), sau a filozofiei omului umanist „gol" (umanismul) și a „filozofiei Dumnezeului-om" (divino-umanismul).*

O dragoste și un devotament cu totul deosebit arată autorul față de Sfânta Tradiție a Bisericii Ortodoxe Sobornicești, mai ales față de cea dogmatică și cea ascetică, nu numai admirând ci și urmând întru totul experiența teologică și asceza marilor Părinți ai

Bisericii. În acest sens, el se interesează în mod cu totul deosebit de teologia marilor Părinți și apărători ai Ortodoxiei și a Părinților deșertului urmărind eliberarea teologiei ortodoxe contemporane de influențele străine ale scolasticismului și raționalismului occidental și întoarcerea ei la izvoarele curate ale teologiei patristice autentice, care este o luptă pentru a mărturisi și trăi adevărata credință și mântuirea în trupul Dumnezeului-om Hristos, „care este Biserica“ *(Coloseni 1,24). Din acest motiv, el identifică pe Dumnezeul-om Hristos cu trupul Său divino-uman care este Biserica și, în mod concret, cu Biserica Ortodoxă și, de aceea, el vede la originea tragediei fundamentale a omului contemporan „dezeclezializarea“, adică înstrăinarea (Efeseni 4,18) și îndepărtarea lui de Dumnezeul-om Hristos și de plinătatea vieții de Har din trupul Lui – Biserica. El accentuează faptul că Dumnezeul-om Hristos este Alfa și Omega omului și că aceasta este om adevărat numai prin Dumnezeul-om și în Dumnezeul-om, în așa fel încât lupta pentru Dumnezeul-om este și lupta pentru om.*

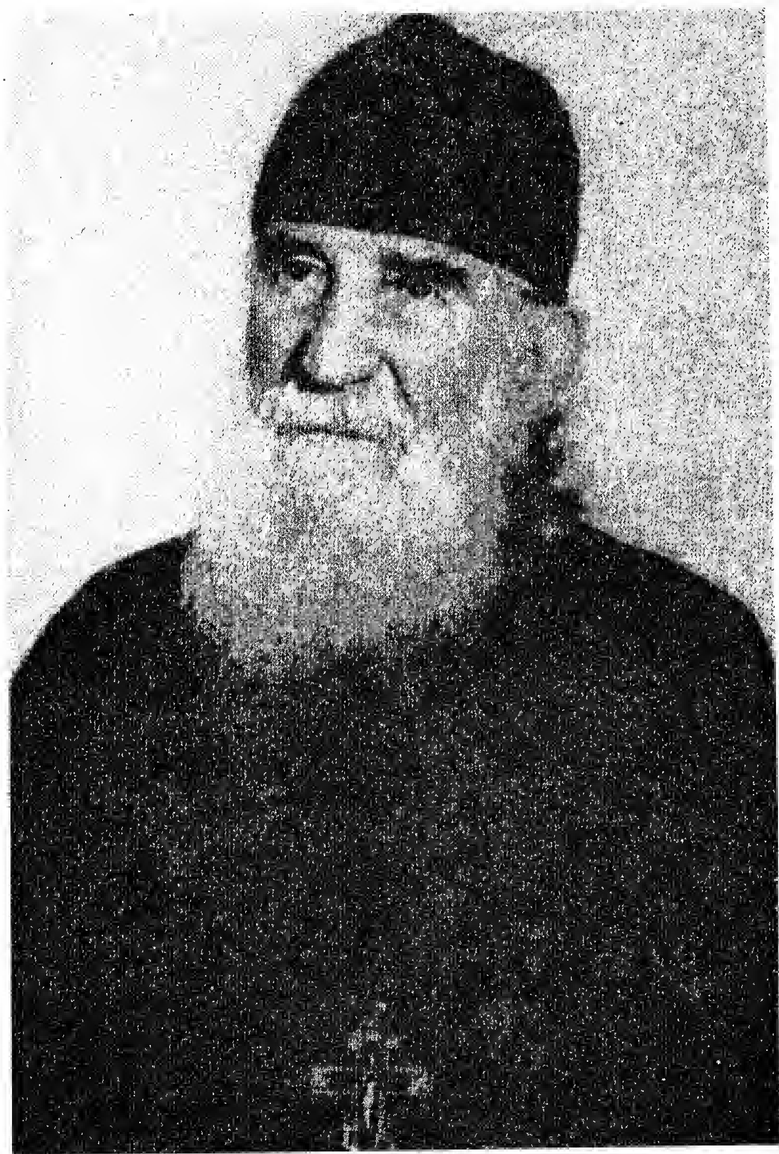
Din cele câteva remarci de mai sus reiese clar în evidență importanța prezentei ediții care strânge la un loc zece studii ale arhimandritului Iustin Popovici, dintre care trei sunt publicate aici pentru prima dată sub titlurile: „Împreună cu toți sfinții“, „Gânduri despre «infailibilitatea» omului european“ *și* „Capitole ecleziologice“, *în timp ce celelalte șapte sunt reluate din diverse publicații sârbești, unele fiind tipărite de mai multe ori. Traducerea în grecește a cărții a făcut-o ieromonahul sârb Atanasie Jevtici, doctor în teologie al facultății de teologie a universității din Atena.*

Este de notat, în fine, că autorul acestei cărți, arhimandritul Iustin Popovici, s-a născut în 1894, a studiat teologia în Serbia, în Rusia și în Anglia și că în 1926 a fost proclamat doctor în teologie al facultății de teologie a universității din Atena, unde a prezentat teza de doctorat cu titlul: „Problema persoanei și a cunoașterii după Sfântul Macarie Egipteanul“. *În anul 1935 a fost numit conferențiar iar apoi profesor de dogmatică la facultatea de teologie din Belgrad. Dar în anul 1945, sub presiunea regimului comunist din Iugoslavia a fost silit să părăsească universitatea și*

să se retragă ca duhovnic într-o mănăstire, continuând aici, în condiții foarte grele, opera sa duhovnicească și scriitoricească. Până astăzi, însă, el rămâne conștiința ascunsă a Bisericii Sârbe și a întregii Ortodoxii martirice în genere. Rod al înțelepciunii și experienței lui teologice, cele zece studii ale sale publicate în continuare suntem siguri că vor fi citite cu viu interes.

Atena, 15 septembrie 1968

IOANNIS N. KARMIRIS
profesor ordinar de Dogmatică și de Morală Creștină
la Facultatea de Teologie a Universității din Atena

I

ÎNTRE DOUĂ FILOZOFII

ÎNTRE DOUĂ FILOZOFII

Înhămat la jugul timpului şi al spaţiului, omul trage după el universul. Încotro anume? Spre ce stânci prăpăstioase îl va conduce, spre ce înălţimi de gheaţă de dincolo de timp şi de spaţiu? Toţi oamenii, toate seminţiile, toate popoarele, toate generaţiile sunt deopotrivă înhămate la acest îndoit jug pe care-l trag cu anevoie, zi şi noapte, împinşi de o putere invincibilă. Îl trag şi se împiedică, iarăşi îl trag şi iarăşi se împiedică, cad şi se pierd. La ce bun? Cine îi înjugă ca apoi să nu-i mai desjuge niciodată? O, timpul! Spuneţi-mi taina timpului!... Timpul: amarnică povară. Şi spaţiul? – Frate geamăn şi de suferinţă al timpului!

Nu există nimic mai tragic şi nimic mai trist ca neamul omenesc înhămat la jugul apăsător al timpului şi al spaţiului. Trage după sine timpul fără să cunoască nici natura, nici sensul şi nici scopul acestuia. Trage după sine spaţiul, dar nici natura, nici sensul şi scopul acestuia nu le cunoaşte. Absenţa scopului îl conduce, aşadar, în captivitatea absurdului! Absenţa scopului rivalizează cu absurdul, dar tragicul câştigă întotdeauna.

A exista şi a vieţui într-o astfel de lume nu constituie un privilegiu. – Nu e aşa? Dar, printr-o necesitate neînţeleasă, de îndată ce ai venit de la nefiinţă la fiinţă, te găseşti înhămat la amarnicul jug al timpului şi al spaţiului. Ce găzduire ciudată! Şi dacă ai fost trimis în lume cu nişte simţuri mai sensibile, vei simţi repede că un chin uriaş striveşte toate existenţele, că o boală nemiloasă mistuie

din interior toate creaturile. Şi deodată inima se topeşte în lacrimi şi atunci înţelegi că orice făptură are ochi, ochi ce plâng neîncetat din pricina unei dureri amare. Iar lacrimile tuturor făpturilor îndurerate se strâng în inima omului, inundând întreaga lui fiinţă. Încearcă, dacă poţi, să-ţi reţii inima să nu se deşire în suspine înaintea tristei soarte a acestei lumi. Strădania ţi se preschimbă într-un strigăt deznădăjduit; voinţa ţi se încovoaie neputincioasă sub valul de durere al întregii lumi ce se înalţă din toată fiinţa ta.

Lumea aceasta... Ce este lumea aceasta cu toate chinurile ei, cu toate durerile, tragediile şi suferinţele ei? Ce altceva decât un condamnat la moarte fără speranţă? Da, un muribund fără speranţă care îşi dă duhul într-o agonie continuă, dar nu moare niciodată. Ce ne rămâne atunci? Scrâşnirea dinţilor şi revolta? Dar împotriva cui? Ah, această atât de mică conştiinţă omenească nu poate găsi în nici un chip principalul vinovat! Conştiinţa se pare că a fost dată oamenilor numai cât să-i chinuie în zadar, făcându-i să-şi simtă tragicul impas ce decurge din îngrozitoarele condiţii ale existenţei. Conştiinţa omenească este ca un mic licurici în noaptea întunecată; pretutindeni, de jur-împrejur, întuneric adânc şi gros: împins de nelinişte lăuntrică, bietul licurici trece dintr-un întuneric într-altul, dintr-unul mai mic într-unul mai mare. Dar culmea ororii e aceea că până şi întunericul mai mare este mic faţă de altul încă şi mai mare decât el. Şi aşa mai departe, la infinit.

Această conştiinţă mult prea rafinată... La ce-mi foloseşte oare? Doresc să nu mai doresc nimic. O simţire mult prea rafinată... Ce nevoie am de ea? Vreau să nu mai simt nimic, niciodată. Dar chinul cel mai insuportabil este să te gândeşti la absurditatea gândirii. Fiindcă gândirea este culmea absurdităţii. Ah, dacă gândirea omului ar fi inventat gândirea, acesta ar fi găsit uşor raiul. Cum? – Distrugând gândirea! Dar gândirea se impune omului; ea gândeşte şi atunci când omul nu vrea... Voi, care sunteţi martiri ai gândirii, simţiţi şi cunoaşteţi lucrul acesta. Îl cunoaşteţi simţindu-l. Şi acest fel de a cunoaşte e cea mai grozavă cunoaştere. Găsiţi-mi sfârşitul gândirii, moartea ei, şi veţi deveni cei mai mari binefăcători ai omenirii. Cât timp va exista simţire, cât timp va exista gândire în om, este cu neputinţă ca el să nu jelească taina înfricoşătoare a

acestei lumi cu o tânguire nesfârşită şi nemângâiată, pentru că omul n-are nici sfârşit capăt – în durere. În aceasta constă nemurirea lui; o nemurire blestemată şi impusă. O, dacă acest om îndurerat şi chinuit şi-ar putea găsi moartea, o moarte în care gândirea lui care nu se mai sfârşeşte ar pieri cu totul şi pentru totdeauna, în toată veşnicia!

Aşa este omul, aşa este şi lumea, atunci când nu le simt în Hristos când nu le văd în Hristos. Dar cu El toate se schimbă: şi eu, şi lumea din jurul meu. Din clipa întâlnirii cu El, omul este străbătut de un curent cu totul nou, de ceva nemaisimţit, neînchipuit şi necunoscut până atunci. Din iubirea mea faţă de El, conştiinţa [*ocecanje*] de mine însumi şi conştiinţa lumii se transformă într-o *bună-vestire* minunată şi plină de bucurie care nu are hotar nici în timp, nici în veşnicie. Atunci în toate prăpăstiile lumii şi în toate abisurile omului răsună gingaş dulcele şi încântătorul glas care întăreşte pe toţi cei osteniţi şi ridică pe toţi cei căzuţi; glasul care izbăveşte pe toţi cei abătuţi şi vindecă orice rană; care mângâie în toate necazurile, uşurează toate greutăţile şi îndulceşte orice amărăciune; glasul Singurului Iubitor de oameni: *„Veniţi la Mine toţi cei osteniţi şi împovăraţi şi Eu vă voi odihni pe voi. Luaţi jugul Meu asupra voastră şi învăţaţi de la Mine că sunt blând şi smerit cu inima şi veţi găsi odihnă sufletelor voastre; căci jugul Meu este bun şi povara Mea este uşoară“* (Matei 11,28–30).

Pentru ce viaţa este grea omului? Pentru că omul a născocit moartea instaurând-o în el şi în toate fiinţele din jurul lui. Iar moartea este izvorul nesecat al tuturor chinurilor şi durerilor. Toţi nervii morţii pornesc de la om, fiindcă el este ganglionul central al morţii. În realitate, moartea este singura amărăciune a vieţii, singura amărăciune a existenţei. Din ea purcede toată tragedia vieţii.

Viaţa pământească a omului nu este altceva decât o neîncetată luptă cu moartea, cu înainte-mergătorii ei, cu însoţitorii ei şi cu oştirile ei. Aici nu există nicicând armistiţiu, şi cu atât mai puţin pace. Moartea atacă necontenit pe om şi din afară şi dinăuntru. – Cum? În ce fel? Din afară prin ispite, iar dinăuntru prin bolile văzute şi nevăzute. Şi toate acestea: ispitele, păcatele, bolile

nu sunt nimic altceva decât dinţii morţii care devoră neîncetat pe om, şi din afară şi dinăuntru. Lucrul cel mai grozav este că-i devoră nu numai trupul, ci şi sufletul, mintea şi conştiinţa.

Din această situaţie există o singură ieşire, o singură salvare: Învierea lui Hristos şi biruinţa pe care ea o aduce asupra morţii în toate lumile. Aşa cum moartea este izvorul tuturor amărăciunilor, este atoateamărăciunea, tot astfel Învierea Mântuitorului Hristos este izvorul oricărei bucurii, este atoatebucuria. E de ajuns ca omul să-şi deschidă ochii spirituali şi atunci nu poate să nu simtă şi să vadă că Domnul Cel Înviat e singurul care dă sens şi bucurie adevărată vieţii celei amare a omului pe pământ: El şi nimic altceva, şi nimeni altul.

Care este lucrul mai de căpetenie şi mai însemnat pentru viaţa omului? – Fără îndoială acela de a da un sens [*ocmisliti*] vieţii lui care, atât din punct de vedere ontologic cât şi din punct de vedere fenomenologic, a fost lipsită de sens din cauza morţii, adică din cauza păcatului. Pentru că numai păcatul şi moartea lipsesc viaţa şi existenţa de sens, de-logosifică [*delogosiraju*] şi pe om şi creaţia. Îndepărtează din creaţia lui Dumnezeu caracterul de „logos", „logos"-itatea [*logonost*][1] şi raţionalitatea [*logicnost*] primordială semănate

---

[1] *Logonost* e un termen introdus pentru prima dată de părintele Iustin şi care (cuprinzând înţelesurile de: raţiune, logică, raţional, raţionabil, just, raţionabilitate, nu se epuizează totuşi în acestea) exprimă un adevăr fundamental al teologiei patristice ortodoxe. Conţinutul şi sensul acestui cuvânt este hristologic. „Logositatea" înseamnă puterea şi energia (sau mai degrabă efectul) lui Dumnezeu-Logosul în făpturile făcute de El, şi înţelepciunea dumnezeiască pe care a pus-o mâna Sa creatoare în toată zidirea, care prin El – Logosul – s-a făcut (Ioan 1,3; Coloseni 1,16). „Logositatea" în creaţie trebuie înţeleasă în legătură cu „dumnezeirea" de care se vorbeşte la Apostolul Pavel (Romani 1,20): *„Căci cele nevăzute ale Lui, adică veşnica Lui putere şi dumnezeire, se văd lămurit de la crearea lumii"*, desigur nu ca „Dumnezeire" a Cuvântului (vezi Coloseni 2,9), ci ca energie a Dumnezeirii Logosului divin Creator; este vorba despre puterea şi înţelepciunea Logosului şi Înţelepciunii ipostatice a lui Dumnezeu, sădite după Marele Atanasie în toată creaţia şi în toate creaturile în parte (vezi *Contra Arienilor*, II, 78–80). „Logositatea" leagă Creaţia cu Întruparea, pentru că amândouă sunt „iconomia" Logosului, a

în ea de Logosul sau Cuvântul lui Dumnezeu atunci când a creat-o. Într-adevăr, păcatul şi moartea sunt singura absurditate [*besmislica*] în lumea aceasta, singura non-„logositate“ [*nelogonost*], singura a-„logositate“ [*beslogonost*]. Cât timp în om se găsesc păcatul şi moartea, absurditatea îi pustieşte şi simţirea de sine şi conştiinţa de sine, şi viaţa şi lumina. Numai atunci când omul se împărtăşeşte de bucuria Învierii lui Hristos, descoperă el în sufletul său sensul său adevărat şi raţiunea sa de a fi, adevărata lui raţionalitate şi „logositate“, şi ele îl vor conduce la minunata nemurire şi infinitate a lui Hristos.

Fără Preadulcele Domn Iisus este îngrozitoare şi lipsită de sens chiar şi această existenţă pământească efemeră, cu atât mai mult nemurirea infinită şi veşnică. Unde se găseşte moartea, acolo nu există bucurie adevărată. Cu alte cuvinte: unde Hristos e absent, acolo nu există bucurie adevărată. În delirul, în beţia plăcerii păcatului, oamenii proclamă drept bucurie a vieţii nenumărate prostii şi meschinării. Şi, într-adevăr, prostie şi meschinărie este orice lucru care îndepărtează pe om de Hristos, care nu-i asigură sfinţenia şi nemurirea lui Hristos.

Şi încă ceva: unde este moarte, acolo nu există nici adevăr, nici dreptate şi nici iubire reală. Numai cel care învinge moartea şi

---

lui Hristos. În ce priveşte omul, „logositatea“ înseamnă caracterul „logosic“ (hristologic) şi divin al *chipului* lui Dumnezeu Logosul în om (*Despre Întruparea Cuvântului* 3 şi 11), dar şi fiinţa însăşi a omului, adică ceea ce îl face să fie om. Aici, „logositatea“ [*logonost*] înseamnă lucrarea acţiunii de-fiinţă-făcătoare şi îndumnezeitoare a luminii dumnezeieşti a Logosului, Care luminează pe tot omul care vine în lume (Ioan 1,9; vezi articolele următoare ale părintelui Iustin). În semnificaţia lui hristologică, „logositatea“ [*logonost*] la om desemnează „binecuvântarea“ lui Dumnezeu cu care Dumnezeu, *„binecuvântându-ne pe noi în toate cu binecuvântarea duhovnicească în Hristos“* (Efeseni 1,3), ne creează, ne mântuieşte şi ne îndumnezeieşte în Logosul Său, în Hristos (vezi învăţătura Sfinţilor Atanasie şi Maxim Mărturisitorul). În articolul următor, părintele Iustin scrie: *„Prin Întruparea Lui, Dumnezeu Logosul a arătat că «logositatea»* [logonost] *este esenţa naturii noastre, temeiul fiinţei noastre omeneşti, baza vieţii şi existenţei noastre omeneşti“*. [Nota traducătorului în neogreacă.]

izbăveşte neamul omenesc de moarte are iubirea adevărată. Ce iubire este aceea care nu izbăveşte de moarte pe cel pe care-l iubeşte? Pentru aceasta Domnul Iisus este Singurul *Iubitor de oameni*. Şi iubirea Lui este integrală, iubirea lui este totală, pentru că ea cuprinde tot adevărul, toată dreptatea şi tot ce este înalt, nobil, nemuritor, „logosic" [*najlogosnije*], dumnezeiesc.

În realitate, bietul neam omenesc nu are decât un singur prieten adevărat: pe Mântuitorul Hristos, pentru că El l-a izbăvit de cel mai mare duşman al său: moartea. Prin slăvita Sa Înviere, Domnul a aruncat neamul omenesc în curentul râului nemuririi care duce la viaţa cea veşnică. Şi de atunci gândurile, simţirile şi lucrurile oamenilor lui Hristos devin tot atâtea pârâiaşe de nemurire care, trecând printre stâncile timpului şi spaţiului, clipocesc şi aleargă cu bucurie spre oceanul neţărmurit al minunatei veşnicii şi divino-umanităţi a lui Hristos.

Dacă se scoate afară din timp păcatul şi moartea, atunci timpul devine un minunat preambul al veşniciei dumnezeieşti, o splendidă introducere în divino-umanitate, în acord cu cuvântul cel preaadevărat al Celui Veşnic, al Dumnezeului-om: *„Cel ce crede întru Mine are viaţă veşnică"* (Ioan 6,47). Amărăciunea timpului provine de pe urma morţii şi a păcatului; odată cu nemurirea şi nepăcătuirea, timpul devine suav. Fără Hristos, Cel Singur Atotputernic, timpul este o grea povară. Cu El, timpul devine uşor. Dar şi ciudatul frate geamăn al timpului, spaţiul, cu tot ce cuprinde în el, apasă şi striveşte şi el pe om cu toată greutatea lui. Astfel, povara omului se arată îngrozitoare şi înfricoşătoare, iar jugul său apăsător şi spinos. Numai cu ajutorul atotbunătăţii şi atotputerniciei Dumnezeului-om, jugul acesta devine „bun" şi povara „uşoară". După cuvântul cel adevărat al Adevărului: *„Jugul Meu este bun şi povara Mea este uşoară"* (Matei 11,30).

Jugul vieţii este chinuitor şi povara existenţei e grea deoarece o împovărează lanţurile de plumb ale păcatului şi morţii. Când, însă, cu puterea Domnului Celui înviat, legăturile de plumb ale păcatului şi morţii sunt înlăturate din fiinţa vieţii şi a existenţei, atunci jugul vieţii devine „bun" şi povara „uşoară". Mai mult, viaţa se preschimbă atunci în bucurie şi existenţa, în veselie. E vorba de

acea bucurie a vieţii şi a existenţei care nu încetează nici în viaţa aceasta nici în cealaltă. Când Cel Veşnic, Dumnezeul-om, întăreşte şi aşează pe om în adevăr şi nemurire, atunci jugul vieţii devine blând şi povara existenţei uşoară. Atunci omul simte cu întreaga lui fiinţă cum lumina lină dumnezeiască îl inundă din toate adâncurile şi înălţimile „logosice" [*logosnih*] ale spaţiului şi timpului zidite de Dumnezeu.

Pentru gândirea omului, timpul şi spaţiul sunt nişte monştri, dacă nu primesc un sens prin veşnicie, adică prin divino-umanizare. Pentru că noi nu cunoaştem veşnicia decât numai prin categoria, prin faptul, prin realitatea divino-umanităţii lui Hristos. Întreaga veşnicie, unită cu timpul, s-a înfăţişat pentru prima dată înaintea conştiinţei omeneşti în Persoana lui Hristos Dumnezeul-om. Dumnezeu este deţinătorul şi purtătorul veşniciei, omul e reprezentantul timpului, în timp ce Dumnezeul-om este cea mai înaltă, mai deplină şi mai desăvârşită sinteză a veşniciei şi a timpului. Timpul îşi dobândeşte adevăratul lui sens unindu-se cu veşnicia în viaţa divino-umană a Domnului Iisus.

Luminat de Dumnezeul-om, timpul îşi arată toate caracteristicile lui „logosice" [*logosna*], pentru că şi el a fost făcut de Logos (vezi Ioan 1,3). În esenţa lui, timpul este „logosic" [*logosno*] şi, de aceea, el constituie o introducere la veşnicia Logosului prin divino-umanizare. Dumnezeu-Logosul întrupat a dovedit în chip sigur că timpul este o pregătire pentru veşnicie. Cel care intră în timp, intră concomitent în anticamera veşniciei. Aceasta este legea existenţei noastre.

Găsindu-se în timp, omul este o fiinţă ce se pregăteşte pentru veşnicie. Dacă, fără Dumnezeu-Logosul, viaţa pământească în timp este îngrozitoare, fără sens şi chinuitoare, cu cât mai mult veşnicia? Veşnicia fără Dumnezeu-Logosul nu este decât iadul, iar viaţa pământească fără Dumnezeu-Logosul, constituie un preambul şi o pregătire a iadului. Pentru că iadul nu este nimic altceva decât o viaţă fără Logosul lui Dumnezeu, fără un Sens Dumnezeiesc, fără o Logică Dumnezeiască. Numai în iad nu există nici cuvânt, nici raţionalitate [*logika*], nici sens [*smisl*]. Iadul omului începe chiar de aici de pe pământ, dacă omul nu vieţuieşte în Logosul dumnezeiesc, în

Hristos. Dar şi raiul omului începe de aici de pe pământ, dacă omul vieţuieşte în Logosul Dumnezeiesc, în Dumnezeul-om, Hristos. Dumnezeu Logosul întrupat este pentru fiinţa omenească şi sens, şi raţiune, şi rai. Tot ceea ce e anti-„logositate“ [*protivlogosno*] şi non-„logositate“ [*nelogosno*] este în acelaşi timp absurd şi nebunie. Şi acestea creează în om dispoziţii satanice care schimbă viaţa lui în iad.

Omul? – O fiinţă introductivă, o fiinţă pregătită pentru veşnicie prin divino-umanizare. Omul în Hristos este infinit şi nemuritor, pentru că *„a trecut din moarte la viaţă“* (Ioan 5,24), moartea nu-i mai întrerupe existenţa; ea se prelungeşte din timp în veşnicie. Vieţuind prin Domnul Cel Înviat, el devine nemuritor, făcând nemuritoare simţirea de sine prin simţirea lui Hristos şi conştiinţa de sine prin conştiinţa lui Hristos.

Simţămintele omului? – Sunt simţăminte introductive, care prin divino-umanitatea lui Hristos se transformă devenind veşnice. Numai astfel simţămintele omului nu mai sunt o tortură, un chin pentru spiritul omenesc. Dacă aţi vrea, o puteţi constata: până în clipa în care se atinge de ele minunatul Domn Iisus, simţămintele vă sunt cel mai mare chin, oroare şi iad. De îndată ce El Se atinge de ele, acestea se prefac în bucurie, în veselie, în rai. Nu există nici o îndoială că simţământul este o binecuvântare numai în cadrul simţământului lui Hristos; fără aceasta, simţământul e blestem şi teroare. Tocmai de aceea a fost creat omul după chipul lui Dumnezeu, după chipul lui Hristos şi după chipul Duhului, pentru ca simţămintele lui să devină, în esenţa lor, o nostalgie după Dumnezeu, o nostalgie după Hristos şi o nostalgie după Duhul.

Gândurile omului? – Rostul lor este acela de a se dezvolta în gânduri veşnice şi divino-umane. Gândul este o povară grea şi chinuitoare. Numai ca şi gând al lui Hristos el devine o povară uşoară şi iubită. Când gândul se logosifică şi hristifică (când se transformă adică în gând al Logosului, în gând al lui Hristos)[2], atunci îşi dobân-

[2] *Christopoíesis*, *logopoíesis* şi, aşa cum vom vedea în continuare, *theanthropopoíesis* şi *triadopoíesis*, sunt expresiile pe care părintele Iustin le

deşte valoarea, bucuria şi sensul lui veşnic. Fără aceasta, orice gând este un mic iad şi toate laolaltă – un iad nesfârşit şi veşnic.

Nu există nimic mai îngrozitor decât o veşnicie fără Hristos. Aş prefera să fiu într-un iad în care este Hristos (să mi se ierte acest paradox!), decât într-un rai care nu-l are pe Hristos. Pentru că acolo unde nu este prezent Hristos toate se preschimbă în blestem, în amărăciune, în groază; acolo, deasupra scânteii pe jumătate stinse a conştiinţei de sine a omului se aşterne o umbră nesfârşită şi un întuneric infinit; acolo trupul se preschimbă într-o povară grea, iar sufletul într-un jug blestemat. Cel pe care l-a chinuit câtuşi de puţin martiriul omului trebuie să fi simţit adevărul cuvintelor Apostolului: *„Dumnezeu ne-a binecuvântat cu toată binecuvântarea duhovnicească în Hristos“* (Efeseni 1,3). Fără Dumnezeul-om Hristos şi în afara Lui, omul este dus la vale de apele întunecate ale blestemului şi ale răului.

Numai în Domnul Cel Preadulce am simţit şi am aflat că lumea aceasta este o prefaţă a alteia; timpul este o introducere la veşnicie; viaţa pământească este o pregătire pentru viaţa veşnică; binele pământesc este o pregustare a binelui celui veşnic. *„Bine, slugă bună şi credincioasă, peste puţine ai fost credincioasă, peste multe te voi pune: intră întru bucuria Domnului tău!“* (Matei 25,21–23). Nu trebuie însă să uităm următorul lucru: Numai luminaţi de lumina dumnezeiască a Dumnezeului-om am văzut şi am simţit tot funestul dezastru al răului şi al păcatului şi am înţeles că răul pământesc prefaţează şi pregăteşte răul cel veşnic; că păcatul este aici pe pământ un preambul şi o pregătire pentru împărăţia cea veşnică a păcatului, pentru iad. Numai oamenii purtători de Hristos cunosc în amănunt taina binelui şi a răului, încă au simţurile *„exercitate prin multă deprindere întru distingerea binelui şi a răului“* (Evrei 5,14). Mai mult, ei cunosc cu desăvârşire mentalitatea lui Satan şi dialectica filozofiei răului, potrivit cuvintelor Apostolului: *„că nu suntem în necunoştinţă de planurile lui“* (II Corinteni 2,11).

---

foloseşte în paralel cu expresiile patristice *théosis*, *theopoíesis*. Se pare însă că prin care expresii accentuează nuanţa hristologică sau triadologică a tainei „îndumnezeirii“. [Nota traducătorului în neogreacă.]

În adâncul „logosic“ [*logosnom*] al ființei omenești create după chipul lui Dumnezeu, timpul și veșnicia se găsesc unite organic și ontologic potrivit măsurii ființei omului. Întemeindu-se pe veșniciile care există în el, omul se poate edifica într-o existență minunată. În om, chipul lui Dumnezeu constituie izvorul nesecat al puterilor creatoare ale nostalgiei după Dumnezeu, grație cărora el se poate face pe sine o ființă veșnică.

Păcatul a rupt această unitate a timpului și a veșniciei care există în ființa omului și a deschis în om o prăpastie îngrozitoare între ceea ce este în timp și ceea ce este în veșnicie, prăpastie în care se prăbușesc statornic gândul și simțirea omului. Păcatul, ca o putere potrivnică lui Dumnezeu și potrivnică anti-„logosică“ [*protivlogosna*], de-divinizează și de-„logosifică“ [*delogosira*] pe om și-l face un nonsens. Aceasta înseamnă că păcatul îl ucide pe om, pentru că-l îndepărtează de unicul izvor al vieții, de nemurire și de veșnicie, de Dumnezeu.

Trăind în păcat, omul se izolează, se cunoaște numai pe sine însuși și face din sine însuși centrul întregii existențe. Cu cât se cufundă mai mult în păcat, cu atât prăpastia între timp și veșnicie devine mai mare în conștiința și în inima lui. Întors către lumea din afară, omul păcatului simte și vede o îngrozitoare ruptură între el însuși și ceilalți oameni, între el și celelalte ființe. Cufundat într-o izolare egoistă tot mai adâncă, el pierde treptat-treptat simțământul atoateunității [*svejedinstva*] neamului omenesc, până ce-l pierde cu desăvârșire. Prăpastia dintre el și întreaga creație devine tot mai adâncă și de netrecut. El nu se mai vede decât pe sine însuși și pe nimeni altcineva și nimic altceva, nici deasupra, nici în jurul lui. Totul în el nu mai e decât el însuși, impostor mizerabil al divinității întronizat pe cloaca lui. De aici vine și faptul că există atât de mulți oameni cu gânduri meschine, cu simțăminte mici, care nu pot să iasă din ei înșiși și să ajungă la altul. Schilodite și mutilate de iubirea de sine, gândurile și simțămintele egoismului nu mai recunosc nici omul, nici pe Dumnezeu, pentru că nu mai ajung la ceea ce este veșnic și la ceea ce este divino-uman. O prăpastie tragică se deschide în gânduri, în simțăminte, în viață: o sfâșiere blestemată în

conştiinţă, în inimă, în suflet, o ruptură ce pustieşte, ca în Faust, chipul său de om: *„Două suflete locuiesc în pieptul meu“*.[3]

Desfiinţând păcatul, Dumnezeul-om Hristos a durat, El cel dintâi, o punte peste prăpastia pe care păcatul a creat-o între timp şi veşnicie, între om şi Dumnezeu, între om şi celelalte fiinţe. În acest fel, a restabilit în conştiinţa şi simţirea omului unitatea între om şi Dumnezeu, între timp şi veşnicie, între lumea aceasta şi cealaltă. De aceea, atunci când luptă împotriva păcatului, oamenii care au duhul şi credinţa lui Hristos se luptă să restabilească în ei simţirea deplină şi integrală a lumii ca să ajungă la plinătatea şi integralitatea omului.

Păcatul a distrus unitatea simţirii de sine a omului, a conştiinţei de sine, a gândului, a vieţii, a existenţei, a fiinţei lui. Astfel, el a distrus şi unitatea viziunii omului asupra lumii. Lupta, după Hristos, împotriva păcatului nu este altceva decât o luptă împotriva acelei puteri care singură distruge în chip nimicitor în om simţământul unităţii între om şi Dumnezeu, între timp şi veşnicie, simţământul atoateunităţii. Prin viaţa Lui divino-umană Dumnezeul-om a dat filozofia Lui divino-umană a atoateunităţii[4]. În această viaţă şi în această filozofie nu e loc pentru păcat, pentru rău şi pentru moarte.

Omul a fost creat de Dumnezeu ca o fiinţă macrocosmică, de aceea este natural şi logic să existe în el un simţământ macrocosmic şi o conştiinţă a lumii. Din acest motiv, omul care n-a fost răvăşit şi destrămat de păcat, simte unitatea organică a tuturor creaturilor; el simte bucuria şi durerea creaturilor ca pe ale sale proprii, deoarece într-un chip tainic el este purtătorul soartei tuturor creaturilor. Exemplul pentru aceasta este Adam. Până la cădere, în Adam a stăpânit simţământul atoateunităţii. Iar când a căzut, a tras împreu-

---

[3] Goethe, *Faust*. Sfântul Macarie Egipteanul scrie că păcatul este în om ca „un alt suflet cu sufletul“ (*Omil.* 11, 15. *PG* 34, 556 C). Despre el vezi în lucrarea părintelui Iustin: *Problema persoanei şi a cunoaşterii după Sfântul Macarie Egipteanul*, Atena, 1926, p. 12–27. [Nota traducătorului în neogreacă.]

[4] Despre „filozofia divino-umană“ şi despre „atoateunitatea divino-umană“ vezi continuarea acestui articol şi ultimul articol: *„Capitole eclezio-logice“* 47 şi 41. [Nota traducătorului în neogreacă.]

nă cu el în păcat și în moarte întreaga creație. Exemple mai apropiate sunt apostolii, mucenicii, sfinții și toți adevărații creștini. Exemplul prin excelență este Apostolul Pavel. Nimeni altul ca el nu a simțit atât de adânc și de puternic că toată zidirea *„împreună suspină și împreună se chinuiește"* cu oamenii, că împreună suspină și împreună se chinuiește de pe urma păcatului și datorită păcatului, de pe urma morții și datorită morții la care a supus-o omul prin iubirea lui de păcat (vezi Romani 8,12–23).

Restabilirea[*)] creației s-a săvârșit în persoana Dumnezeului-om Hristos. De la El și prin El, ea se transmite la toți cei *concorporali* (*„de un trup"*) cu El (vezi Efeseni 3,6), la toți oamenii care s-au altoit pe El ca niște mlădițe într-o viță de vie (vezi Ioan 15,1–7). De la El ajunge la toți aceștia simțământul și conștiința divino-umană a atoateunității vieții și a creației. Acest simțământ și această cunoaștere se concentrează mai cu seamă în sufletele pline de har și hristificate ale sfinților. Prin lucrarea Dumnezeului-om, în ei s-au vindecat de păcat și au restabilit și simțământul și conștiința lor cu privire la ei înșiși și la lume. Sfinții sunt suflete renăscute și integre care, treptat-treptat, vindecă de păcat și creația din jurul lor și o readuc la atoateunitatea de la început. Ca unii care sunt după har *„fii ai lui Dumnezeu"*, ei salvează creația de la fărâmițare, de la stricăciune și de la sfărâmarea unității (vezi Romani 8,19–21).

Într-adevăr, restaurarea divino-umană a omului, creează în el simțământul și conștiința atoateunității macrocosmosului. Și omul lui Hristos vede toată creația din cer și de pe pământ într-o atoateunitate divino-umană și simte și cunoaște că în Hristos au fost zidite toate, în cer și pe pământ: *„Toate prin El și întru El s-au zidit... Și El este mai înainte de toate și toate într-Însul subzistă. Și El este Capul trupului Bisericii"* (Coloseni 1,16–18).

Prin exercitarea nevoințelor [*podvizima*][5] evanghelice, omul restabilește atoateunitatea macrocosmosului în conștiința lui, în simțirea lui și în viața lui. La această restaurare și recreare a lui în

---

[*)] [În grecește *apokatástasis*, în latinește *reintegratio*.]

[5] Cuvântul slav și sârbesc *podvig* are mai multe înțelesuri. El înseamnă „exercițiu", „luptă", „faptă atletică" și „premiu", „ispravă", „faptă", „virtute". Îl redăm corespunzător. [Nota traducătorului în neogreacă.]

Hristos participă tot omul: cu tot sufletul lui, cu toată inima lui, cu tot cugetul lui şi cu toată puterea lui. Şi creşte întreg *„creşterea cea după Dumnezeu"* ajungând, *„la măsura vârstei plinirii lui Hristos"*, *„bărbat desăvârşit"* (vezi Coloseni 2,19; 1,29; Efeseni 4,13). Simţământul evanghelic al atoateunităţii macrocosmosului îl pierde omul atunci când se dedă în chip conştient la lucruri rele, atât în el cât şi în lumea din jurul lui (vezi Coloseni 1,21).

Filozofia divino-umană, filozofia după Hristos, este filozofia omului înnoit şi renăscut în Hristos, a omului sfinţit şi îndumnezeit în Hristos. În această filozofie stăpâneşte simţământul şi cunoştinţa divino-umană atoateunităţii creaţiei. În timp ce tot ceea ce paralizează, omoară şi adoarme acest simţământ şi conştiinţă divino-umană a atoateunităţii aparţine filozofiei omeneşti, filozofiei după omul cel muritor şi păcătos.

În realitate, există numai două filozofii: cea divino-umană şi cea omenească. Una este filozofia unităţii, a monismului divino-uman[6], şi cealaltă filozofia diviziunii, a pluralismului omenesc. Toată filozofia omenească se mişcă în cercul vicios al morţii şi al mortalităţii, în care s-au scindat, din cauza păcatului, şi simţirea şi conştiinţa omului. Prin această filozofie a intrat în om şi în lume o întreagă „legiune" şi, din această cauză, om şi lume au devenit „legiune"; *„legiune"* (Luca 8,30) este aici numele omului şi al lumii. Aici toate respiră moartea; aici toate sunt „omeneşti, mult prea omeneşti" (*Menschliches, Allzumenschliches*). De aceea, purtător de Hristos fiind, Apostolul sfătuieşte cu înţelepciune: *„Fraţilor, să nu vă răpească cineva cu filozofia şi cu înşelăciunea deşartă, după tradiţia oamenilor, după elementele lumii, iar nu după Hristos"* (Coloseni 2,8).

Filozofia divino-umană este filozofia experienţei divino-umană. În ea toate se bazează pe experienţă, pe trăire în har şi pe faptă. Aici nu există nimic abstract, nimic care să nu fie real. Toate sunt o realitate divino-umană, pentru că în Dumnezeul-om Hristos „locuieşte toată plinătatea Dumnezeirii trupeşte" şi de aceea se recomandă tuturor: *„fiţi deplini întru El"* (Coloseni 2,9–10).

---

[6] Vezi mai sus nota 4.

Atunci când se încorporează cu toată ființa lui în Hristos şi se umple tot de El, omul dobândeşte simțirea şi conştiința divino-umană a atoateunității macrocosmosului. Şi este mistuit de simțământul comun că toți sunt responsabili de tot şi de toate: durerile tuturor ființelor sunt durerile proprii, necazurile tuturor făpturilor sunt necazurile lui proprii[7]. Toți în Hristos alcătuiesc un trup divino-uman, Biserica, iar Hristos este Capul trupului Bisericii (Coloseni 1,18). El este Cel care dă gândire şi simțire gândului şi simțământului oricărui creştin: Iisus Hristos sobornicizează [*sabornizira*][8] simțirea şi conştiința fiecărui membru al Bisericii, aşa încât să trăiască laolaltă *„cu toți sfinții"* [9], întrucât trăieşte în Dumnezeul-om Hristos. De aceea Biserica are drept filozofie filozofia divino-umană a atoateunității şi simțământul divino-uman al acesteia.

De această fragmentare şi scindare a simțământului şi a conştiinței omul se salvează numai prin viața divino-umană. În acest fel el se salvează şi de izolarea egoistă care nu este altceva decât semnul clar al prezenței lui Satan. Pentru că Satan este cea mai însingurată ființă în toate lumile. El a pierdut cu desăvârşire simțământul atoateunității macrocosmosului. Într-adevăr, Satan este singur în sens absolut. De aceea, egoismul oamenilor, însingurarea lor egoistă, ruperea lor de atoateunitatea macrocosmosului nu este altceva decât o pornire spre satanism. Pentru că Satan este Satan deoarece

---

[7] Despre aceasta vorbeşte îndeosebi Sfântul Isaac Sirul. Vezi studiul părintelui Iustin, *Gnoseologia Sfântului Isaac Sirul*, Atena, 1967, p. 39–40, (Extras din revista „Theología" vol. XXXVIII, 1967). [Nota traducătorului în neogreacă.]

[8] Despre aceasta vezi sfârşitul articolului „De la arianismul lui Arie la arianismul european modern". Noțiunile „catolicității (sobornicității)", ca şi cea a lui „împreună cu toți sfinții" (vezi nota următoare) au o importanță fundamentală în ecleziologia şi în genere în teologia părintelui Iustin. [Nota traducătorului în neogreacă.]

[9] Efeseni 3,18. *„Împreună cu toți sfinții"* este un fapt fundamental al eclezialității ortodoxe după părintele Iustin. Despre el, vezi articolul *„Valoarea supremă şi criteriul ultim în Ortodoxie"* şi *„Capitole ecleziologice"* 26 şi 29 etc. [Nota traducătorului în neogreacă.]

conştiinţa sa de sine şi simţământul de sine al lui sunt cu desăvârşire rupte de Dumnezeu şi de toate celelalte fiinţe şi creaturi.

Salvarea de satanism, de solipsism şi de egoism se găseşte numai în divino-umanizarea omului în Hristos. Pentru că numai prin divino-umanizare se restabileşte simţământul de sine şi conştiinţa de sine a omului şi simţământul lui faţă de lume: omul se simte şi se recunoaşte întreţesut laolaltă cu toate fiinţele şi cu toate creaturile; atoateunitatea este cea mai reală şi cea mai directă realitate pentru conştiinţa şi pentru simţirea lui. Un astfel de om se adună pe sine însuşi neîntrerupt în Dumnezeu prin rugăciune şi credinţă, prin iubire şi dreptate, prin milostivire şi adevăr şi prin celelalte nevoinţe şi virtuţi evanghelice. Această concentrare a omului în Dumnezeu, această concentrare de sine în Dumnezeul-om, întăreşte în el până la un grad neînchipuit simţirea şi conştiinţa atoateunităţii macrocosmosului. Atunci omul în Hristos inundă întreaga zidire şi toate fiinţele cu uriaşa lui dragoste şi milostivire. Cu lacrimi se roagă pentru toţi şi pentru toate, pentru că simte şi cunoaşte ca nimeni altul că iubirea şi mila lui Hristos sunt singura mântuire a păcătoşilor şi slava nemuritoare a drepţilor[10]. În această iubire a lui Hristos se găseşte toată filozofia optimismului veşnic, tot aşa cum în ura satanică se găseşte toată filozofia pesimismului ucigător de oameni. Iar în faţa omului se ridică atât una cât şi alta.

(1936)

---

[10] Vezi Sfântul Isaac Sirul: *„Şi ce este inima milostivă? Şi a zis: Arderea inimii pentru întreaga zidire, pentru oameni şi păsări, animale şi demoni şi pentru orice făptură, la a căror aducere aminte şi contemplare, ochii varsă lacrimi. Pentru multa şi puternica milostivire care cuprinde inima şi îndelungă răbdare inima se micşorează şi nu mai poate să îndure, să audă sau să vadă vreo vătămare ori vreo durere, oricât de mică ivindu-se în lume. Pentru aceasta, ea înalţă în toată clipa, cu lacrimi, rugăciune, chiar şi pentru făpturile necuvântătoare şi pentru vrăjmaşii adevărului şi pentru cei ce-l vatămă pe el, ca aceştia să înceteze şi să li se ierte lor, de asemenea şi pentru firea târâtoarelor, din multa milă care se porneşte în inima lui fără de măsură, după asemănarea lui Dumnezeu“* (*Cuvântul* 81).

RAIUL MEU ŞI IADUL MEU

Sensul vieții și al lumii

De ziua Naşterii Domnului *Logosul S-a făcut trup* (Ioan 1,14). Aceasta este cea dintâi şi cea mai mare veste de bucurie, cea mai mare „veste bună" pe care putea să o dea Dumnezeu omului şi cerul pământului. Dacă vreți, întreaga Evanghelie a cerului şi a pământului se compune din aceste patru cuvinte: *„Logosul S-a făcut trup"*. În afară de ea şi fără ea altă veste bună nu există pentru om, nici în lumea aceasta, nici în cealaltă. Aici se găseşte ceva veşnic necesar pentru existența noastră omenească în toate lumile.

Unica veste de bucurie pentru materie, în toate formele ei. De la materia cea mai dură şi densă a diamantului până la cea mai fină şi mai invizibilă a electronului şi a fotonului.

„Logosul S-a făcut trup". Aceasta înseamnă: Logosul s-a făcut trup, Dumnezeu-trup, în aşa fel încât nici Dumnezeu nu încetează a fi Dumnezeu, nici trupul a fi trup. Atâta doar că trupul, în tainica dar reala lui unire cu Dumnezeu, trăieşte şi răspândeşte razele tuturor desăvârşirilor lui Dumnezeu.

„Logosul S-a făcut trup" înseamnă: Logosul s-a făcut suflet, Dumnezeu-suflet, dar cu toate acestea Dumnezeu rămâne Dumnezeu şi sufletul suflet. Atâta doar că sufletul umblă pe căile tainelor veşnice şi pline de bucurie ale lui Dumnezeu, în toate lumile văzute şi nevăzute.

„Logosul S-a făcut trup" înseamnă şi aceasta: Logosul s-a făcut simțire, Dumnezeu-simțire. Cu toate acestea, Dumnezeu nu încetează să fie Dumnezeu, deşi a devenit simțire omenească, în timp

ce, iarăşi, simţirea rămâne simţire omenească. Atâta doar că simţirea trăieşte toată infinitatea divină ca pe ceva al său.

„Logosul S-a făcut trup“ mai înseamnă şi aceasta: Dumnezeu S-a făcut creatură, Dumnezeu-creatură[1]. Prin aceasta, natura lui Dumnezeu nu-şi pierde proprietăţile dumnezeieşti, după cum nici natura creaturii nu-şi pierde proprietăţile creaturale. Atâta doar că creatura se înalţă prin nişte prefaceri minunate care o duc „din slavă în slavă“.

„Logosul S-a făcut trup“ înseamnă, în fine, şi aceasta: Logosul S-a făcut om deplin, Dumnezeu-om. Cu toate acestea, Dumnezeu rămâne în definiţia Lui şi omul în definiţia lui, deşi sunt uniţi foarte strâns, neîmpărţit şi nedespărţit. Atâta doar că omul îşi însuşeşte toate desăvârşirile tainice ale lui Dumnezeu şi dobândeşte slava dumnezeiască, devenind după expresia Sfinţilor Părinţi „deopotrivă-cu-Dumnezeu“ [*homótheos*].

Dumnezeu-Logosul S-a făcut om pentru ca să readucă pe om la arhetipul său, care este Creatorul lui, pentru că omul a fost creat dintru început prin Dumnezeu-Logosul, având caracterul Dumnezeu-Logosului, caracterul „logosităţii“ Lui [*logosnost*] (Facere 1,26–27; Ioan 1,9; Coloseni 3,10).

Dumnezeu-Logosul S-a făcut trup, pentru ca să readucă trupul la „logositatea“ [*logonost*] lui iniţială, pentru că tot ce s-a făcut, s-a făcut prin Dumnezeu-Logosul (Ioan 1,3; Coloseni 1,16). Pentru că Dumnezeu-Logosul este Creatorul întregii zidiri, El este şi temelia întregului edificiu cosmic[2]. Păcatul şi răul constituie încercarea tragică şi absurdă a omului de a se îndepărta de Dumnezeu-Logosul din temeliile universului.

Dumnezeu-Logosul S-a întrupat ca să readucă creatura la Creator, pentru că El este cea dintâi temelie şi baza ei. Pentru aceasta, pe bună dreptate binevesteşte dumnezeiescul Apostol Pavel că Dumnezeul-om Hristos constituie unica temelie solidă şi veşnică şi că *„altă temelie nimeni altul nu poate să pună, decât cea care*

---

[1] Vezi *„Cel ce este devine, Cel nezidit se zideşte, Cel neîncăput se încape“*, cum zice Sfântul Grigorie Teologul (*Cuvântarea* 45, 9, *PG* 36, 632–636).

[2] Vezi Sfântul Maxim Mărturisitorul, *PG* 91, 668 şi 1308–1309.

este deja pusă" (I Corinteni 3,11). Cine întemeiază şi zideşte pe această Piatră solidă şi nemişcată a universului este un „bărbat înţelept", personalitatea lui s-a raţionalizat, s-a „logosificat" [*ologosena*], cu alte cuvinte el şi-a făcut proprii toate cele veşnice ale lui Dumnezeu-Logosul şi pentru aceasta rămâne neclintit în toate vijeliile şi furtunile cutremurelor omeneşti şi ale haosului (vezi Matei 5,24–25; Romani 8,35–39).

Prin Întruparea Sa, Dumnezeu-Logosul a arătat că „logositatea" [*logosnost*] este esenţa naturii noastre, temelia fiinţei noastre omeneşti, baza vieţii şi existenţei noastre omeneşti. Obârşia noastră este din Dumnezeu, de aceea şi fiinţa noastră, viaţa noastră şi existenţa noastră depind în întregime de Dumnezeu (vezi Faptele Apostolilor 17,28; Coloseni 3,1–4). Într-adevăr, după arhetipul şi după esenţa ei cea mai întinsă, întreaga creaţie este din Logosul şi pentru Logosul (Coloseni 1,16–17). La El, prin El şi în El toate se readuc la obârşia şi existenţa lor „logosică" [*logosni*]: la sfinţenia, frumuseţea şi puterea lor de la început; la acel „să fie" şi „s-a făcut"; la raiul lor. Pentru că în Logosul se găseşte raiul, în timp ce în afara „logosităţii" [*van logosnosti*] este iadul. Simţirea!... Cine poate să-mi explice această taină care există în mine – simţirea? Cine ştie câte enigme şi câte taine a unit şi a contopit Dumnezeu în ceea ce noi numim simţire?...

Simţirea! – Un dar admirabil şi înfricoşător. Prin ea raiul se arată rai şi iadul, iad; prin ea durerea se înfăţişează ca durere şi fericirea ca fericire; tristeţea se trăieşte ca tristeţe şi bucuria ca bucurie; deznădejdea ca deznădejde, şi elanul ca elan.

„Logositatea" [*logosnost*] este prima caracteristică a simţirii. Dacă îndepărtaţi „logositatea" [*logosnost*] din simţire, aceasta se transformă îndată în iad. Fiindcă, ce este iadul? – Simţirea fără Dumnezeu Logosul: simţirea din care a fost alungat Dumnezeu. Şi ce este raiul? – Simţirea lui Dumnezeu[3], simţirea amestecată cu Dumnezeu şi umplută de Dumnezeu Logosul. Într-adevăr, iad este simţirea fără Dumnezeu (ne-îndumnezeită) „simţirea pură", în timp ce rai simţirea este „logosificată", hristificată, divino-umanizată.

---

[3] „Simţirea în Dumnezeu" (Sfântul Isaac Sirul, *Cuvântul* 38).

Dumnezeu-Logosul S-a făcut om, pentru ca să readucă simţirea omenească la „logositatea" [*logosnost*] ei iniţială pe care a strivit-o păcatul. În Dumnezeu-Logosul întrupat, simţirea noastră se întoarce la raţiunea [*logos*] ei, la înţelesul [*noema*] ei, la atoate-înţelesul ei [*pannoema*]. Se întoarce la chipul ei după Dumnezeu, la chipul ei după Hristos, la chipul ei după Duh[4]. În taina ei cea mai adâncă, simţirea omenească se cufundă în adâncurile cele fără de fund ale Dumnezeului şi Domnului nostru Celui în Trei Sori. Aceasta înseamnă că simţirea este deplină şi desăvârşită numai atunci când se transformă în simţire de Dumnezeu, în simţirea de Hristos, în simţire de Duh. Dumnezeu-Logosul S-a făcut om tocmai pentru ca să dea „logositate" [*logosnost*] simţirii omeneşti. Întorcându-se spre „logositate" [*logosnost*], simţirea omenească se eliberează de păcat, de nebunie, de absurditate şi de moarte. Iar în acest fel ea revine în sine, la esenţa ei iniţială. Atunci simţirea este împlinită de o simţire de Dumnezeu, de o simţire de Hristos.

Simţirea omenească este o simţire adevărată şi autentică numai prin Dumnezeu, prin Hristos, adică printr-o simţire de Dumnezeu, printr-o simţire de Hristos. Fără Dumnezeu-Logosul, ea înnebuneşte, se zbate de una singură şi, în cele din urmă, amorţeşte în patimi, în păcat, în absurd şi nebunie, în turbare şi deznădejde, în singurătate, într-o veşnică devenire, dar nu într-una care a fost şi s-a terminat. Într-o permanentă devenire, n-are niciodată o existenţă reală şi deplină. De-divinizată şi de-„logosificată", simţirea omenească moare statornic şi, totuşi, nicicând nu poate muri definitiv. Acesta este viermele acela despre care se spune în Evanghelie că *„nu doarme"* şi acesta este focul care *„nu se stinge"*, adică iadul (vezi Matei 9,48).

Gândirea!... Ce taină de neînţeles se ascunde în natura gândirii omeneşti! Nu ştim decât un singur lucru: atât de neînţeleasă gândirea, încât de îndată ce începe să se gândească la ea, omul este cuprins de ameţeală. Când cercetează originea şi natura gândirii omeneşti, omul riscă să-şi piardă minţile dacă nu-şi găseşte refugiu

[4] La felul ei de a fi dumnezeiesc, la felul de a fi hristică, la felul de a fi spirituală.

la Dumnezeu-Logosul, la Dumnezeul-om Hristos, Singurul în care taina gândirii îşi găseşte dulceaţa ei. Despărţită de Dumnezeu-Logosul, gândirea omenească îşi pierde sensul, raţiunea. Căci în esenţa ei iniţială, ea are un caracter „logosic" [*logosni*].

Pentru mine, gândirea, orice gândire, este chinul cel mai mare care există sub cer, până ce nu se va transforma în gândire de Dumnezeu, în gândire de Hristos, adică până ce nu se va „logos"-ifica şi raţionaliza. Într-adevăr, gândirea este un iad, dacă nu se va transforma în gândire de Hristos. Fără Dumnezeu-Logosul, gândirea omenească se găseşte continuu într-o demenţă a-„logosică" [*alogosnom*], în acel delir, în acea smintită autoasigurare satanică, gândirea pentru gândire, aşa cum spunem artă pentru artă.

Gândirea omenească e coruptă de păcat întocmai ca şi simţirea. Unicul doctor şi unicul remediu al acestei nebunii este Dumnezeul-om, pentru că El este Dumnezeu-Logosul Întrupat. În El şi prin El s-a dat şi s-a asigurat gândirii omeneşti posibilitatea infinitei desăvârşiri dumnezeieşti. El S-a făcut om tocmai pentru ca să nu lase ca planeta aceasta condusă de raţiune umană, să devină, definitiv şi ireparabil, o adevărată casă de nebuni. N-aţi observat că, atunci când se îndepărtează de Dumnezeu-Logosul Întrupat, continentul european se scufundă în barbarie, în nebunie, în antropofagie civilizată, în funeste războaie de exterminare? Un om înghite alt om, un popor alt popor, o rasă altă rasă.

Sufletul omului!... O, taină a tainelor! O, minune a minunilor! Inimile tuturor pelerinilor veşniciei s-au zdrobit în jurul sufletului omului. Oamenii trăiesc prin suflet şi nu cunosc ce este sufletul! Oare aceasta nu constituie un chin pentru spiritul omenesc? În orice caz un chin până când Dumnezeu-Logosul S-a făcut om făcându-Se în acelaşi timp şi suflet. Atunci ni s-a descoperit care e taina sufletului: Logosul. Din El îşi trage existenţa lui, fiinţa lui, modelul lui şi numai în El se găseşte raţiunea lui, fericirea şi veşnicia lui, raiul lui. De aceea, în adâncurile lui cele mai ascunse sufletul este nostalgie după Hristos, nostalgie după Dumnezeu.

În Dumnezeu-Logosul Întrupat, sufletul s-a găsit pe sine şi pe Creatorul lui, de aceea minunatul Dumnezeu-om a adus vestea plină

de bucurie: *„Cine-şi va pierde sufletul său pentru Mine, îl va afla"* (Matei 16,25). Cu alte cuvinte, îşi va găsi esenţa lui, raţiunea şi sensul lui, valoarea lui, rostul lui, veşnicia şi fericirea lui. Când nu este unit cu Dumnezeu-Logosul, sufletul se găseşte în afara lui însuşi, se găseşte în nebunia veşnică şi în smintita rătăcire din păcat în păcat, din patimă în patimă, din nenorocire în nenorocire. Şi acesta este iadul, cu toate grozăviile lui.

Trupul omenesc!... O, ce laborator minunat care transformă apa în sânge, aerul în oase, pâinea în carne, plantele în metale şi metalele în lichide! Un nemaivăzut laborator plin de minuni. Dar minuni naturale, veţi zice. – Dar ce, în natură nu există minuni? Un inginer nevăzut, un artist făcător de minuni, conduce acest laborator minunat, pe care noi îl numim trup. El se găseşte în trup, dar noi nu-l vedem. Lucrările lui le vedem, dar pe el însuşi, nu. Ca şi cum ar fi hotărât să se ascundă tot mai mult în spatele lucrărilor lui!...

Trupul!... Creându-l aşa cum este, Dumnezeu a pus în el enigme nenumărate. În lutul lui Dumnezeu a înfăşurat aurul Său şi l-a lăsat aici pe îndepărtata noastră planetă. Şi, la această minune a mai adăugat o minune: Logosul Însuşi S-a făcut trup! În acest fel El a ridicat în măreţie trupul, deasupra îngerilor şi arhanghelilor. E ceea ce Apostolul a ilustrat şi aplicat, proclamând: *„iar trupul pentru Domnul"* (I Corinteni 6,13). Dovadă acestui fapt este Înălţarea la cer a Domnului cu trupul, cu care şi în care va rămâne în veci. Iar arvuna acestui fapt este Învierea trupului lui Hristos şi învierea propriilor noastre trupuri în ziua Judecăţii. Valoarea supremă şi „logositatea" [*logosnost*] a trupului constă tocmai în aceasta că *„Logosul S-a făcut trup"* şi că de-a pururea rămâne în trup[5].

Omul!... Toate făpturile tac înaintea acestei minuni, cea mai extraordinară din toate lumile. Ca şi cum Dumnezeu şi-ar fi concen-

---

[5] Sfântul Grigore Palama, *Omilia* 16 (*PG* 151, 201–204) şi cuvintele: „Cuvântul S-a făcut trup, pentru ca trupul să se facă Cuvânt" ale Sfântului Marcu Ascetul (Epistola către Nicolae monahul, în *Philokalía*, ed. Astir 1957 vol. I, p. 134).

trat toate minunile din toate lumile Lui şi le-ar fi rezumat la una singură – în om. Prin suflet l-a legat de lumea spirituală iar prin trup de lumea sensibilă şi în acest fel l-a lăsat în mijlocul acestei vieţi. De aceea, pe om îl atrag deopotrivă tainele lumii spirituale şi farmecul lumii materiale. Cu toată fiinţa lui omul se găseşte întins între aceste două lumi, ca o coardă. De aceea, taina existenţei omeneşti a schimbat gândirea omenească despre om în strigăt şi în frământare, în plângere şi doliu pentru om. Aceasta până ce Logosul a explicat oamenilor omul şi i-a logosificat, „hristificat" şi a dat un sens vieţii lui, atât în lumea aceasta cât şi în cealaltă.

Numai prin Dumnezeu-Logosul, omul s-a întors la sine însuşi, pentru că în adâncul fiinţei lui complexe, complicate el este „logosic" [*logosan*]. Nu există om pe care să nu-l lumineze Cuvântul încă de la intrarea lui în lumea aceasta şi în viaţa aceasta (vezi Ioan 1,9). Până nu se întoarce la Dumnezeul-om, până nu „logosifică" şi nu se divino-umanizează, tot ceea ce este omenesc rămâne iraţional, absurd şi, în esenţa lui, inuman. Pentru că omul este om adevărat numai prin Dumnezeul-om şi în Dumnezeul-om. Scopul ultim al întrupării Cuvântului constă tocmai din a logosifica, a hristifica şi a îndumnezei pe om în toată fiinţa lui. Dumnezeu-Logosul S-a făcut om pentru ca să logosifice şi să îndumnezeiască pe om: şi sufletul lui, şi trupul lui, şi gândirea lui şi simţirea lui şi tot ceea ce face omul să fie om. Fără această logosificare şi îndumnezeire în Dumnezeu-Logosul, şi sufletul nostru, şi trupul nostru, şi gândirea noastră, şi simţămintele noastre sunt nişte monştri şi fantome de groază. Căci, într-adevăr, pentru ce avem nevoie de ele? Pentru ca să tremurăm fără glas şi să îngheţăm privind moartea şi tot haosul vieţii?...

Din acest motiv, ziua Naşterii Cuvântului lui Dumnezeu în trup – Crăciunul – e o sărbătoare minunată, atât pentru strălucirea şi taina ei, cât şi pentru sensul ei. Prăznuind Crăciunul, noi sărbătorim şi mărturisim în esenţă singurul sens şi singura raţiune de a fi a existenţei umane, a spiritului uman, a gândirii omeneşti, a simţirii omeneşti, a vieţii omeneşti. Fiindcă în această zi a Naşterii lui Hristos a răsărit lumii lumina cunoştinţei, a cunoştinţei lui Dumnezeu

care a umplut marginile lumii. În această zi ni s-a descoperit semnificaţia eternă şi sensul acestei lumi şi al omului în lume.

În praznicul Naşterii lui Hristos ni se dau revelaţia şi sensul atât al tainei omului cât şi a tainei cerului şi pământului. Omul ne este scump pentru că se uneşte cu Dumnezeu-Logosul şi de aceea el este „logosic“ [*logosan*]. Dar şi sufletul omului ne este scump, pentru că se uneşte cu Logosul şi din acest motiv e şi el „logosic“; în acelaşi chip şi viaţa omului, pentru că ea este a Logosului şi de aceea e „logosică“; ne este scumpă şi lumea, pentru că este de la Dumnezeu-Logosul şi de aceea e „logosică“ şi ea, ca şi cerul, pentru că şi el este al Logosului şi de aceea e „logosic“.

Prin naşterea lui Dumnezeu în trup, Dumnezeu întreg S-a născut în această lume, întregul Adevăr al lui Dumnezeu, întreaga Dreptate a lui Dumnezeu, întreaga Iubire a lui Dumnezeu, întreaga Bunătate a lui Dumnezeu, întreaga Milă a lui Dumnezeu. De aceea, toţi cei ce flămânzesc şi însetoşează după Dumnezeu şi dreptatea lui salută în elanul lor duhovnicesc şi în bucuria lor uriaşă toate făpturile şi creaţia întreagă cu urarea acestei zile: *Hristos S-a născut!* iar în profunzimile nostalgiei lor după Hristos, făpturile şi creaţia se fac ecou şi răspund cu emoţie:

Adevărat S-a născut!

(1936)

„CONDAMNAȚI" LA NEMURIRE

Oamenii L-au condamnat pe Dumnezeu la moarte; Dumnezeu însă, prin Învierea Lui îi „condamnă" pe oameni la nemurire. În locul loviturilor pe care I le-au dat oamenii, El îi îmbrățișează, în locul ocărilor, El le împărtășește binecuvântări; în locul morții, El le dă nemurirea. Nicicând, oamenii n-au arătat atâta ură față de Dumnezeu, ca atunci când L-au răstignit; și niciodată Dumnezeu n-a arătat atâta iubire față de oameni, ca atunci când a înviat. Oamenii au vrut să-L facă pe Dumnezeu muritor, dar Dumnezeu, prin Învierea Lui, i-a făcut pe oameni nemuritori. Înviat-a Dumnezeu Cel răstignit și a ucis moartea. Moartea nu mai este. Nemurirea a copleșit pe om și toate lumile.

Prin Învierea Dumnezeului-om, natura omenească a fost condusă în mod definitiv pe calea nemuririi și a devenit înfricoșătoare chiar și pentru moarte. Pentru că înainte de Învierea lui Hristos moartea era înfricoșătoare pentru om, iar de la Învierea Domnului omul devine înfricoșător pentru moarte. Dacă trăiește prin credința în Dumnezeul-om Cel Înviat, omul trăiește mai presus de moarte. Moartea se schimbă în „așternut picioarelor lui": *„Unde-ți este, moarte, boldul? Unde-ți este, iadule biruința?"* (I Corinteni 15, 55-56). Astfel, atunci când omul în Hristos moare, el își lasă doar veșmântul trupului său, ca să-l îmbrace din nou în ziua celei de-a Doua Veniri.

Până la Învierea Dumnezeului-om Hristos, moartea era a doua natură a omului; prima era viața, iar cea de a doua moartea. Omul se obișnuise cu moartea ca și cu ceva natural. Dar prin Învi-

erea Lui, Domnul a schimbat toate: nemurirea a devenit a doua natură a omului, a devenit ceva natural omului şi antinaturală a devenit moartea. Aşa cum până la Învierea lui Hristos era natural pentru oameni să fie muritori, tot aşa după Înviere, naturală a devenit pentru ei nemurirea.

Prin păcat omul a devenit muritor şi mărginit; prin Învierea Dumnezeului-om el devine nemuritor şi veşnic. Tocmai în aceasta constă puterea, forţa şi atotputernicia Învierii lui Hristos. Şi de aceea, fără Învierea lui Hristos nu ar fi existat creştinism. Printre minuni, Învierea lui Hristos este cea mai mare. Toate celelalte minuni izvorăsc din ea şi se rezumă în ea. Din ea decurg şi credinţa, şi dragostea şi nădejdea şi rugăciunea şi evlavia. Ucenicii care au fugit departe de Iisus atunci când a murit, se întorc la El, atunci când înviază. Chiar şi centurionul roman, când a văzut pe Hristos înviind din mormânt, L-a mărturisit drept Fiu al lui Dumnezeu. În acelaşi fel toţi cei dintâi creştini au devenit creştini, pentru că a înviat Hristos, pentru că a fost învinsă moartea. Acest lucru nu se găseşte în nici o religie şi el îl ridică pe Domnul deasupra tuturor oamenilor şi zeilor. El arată şi dovedeşte în chip unic şi de necontestat că Iisus Hristos este singurul Dumnezeu adevărat şi Domn în toate lumile cele văzute şi nevăzute.

Datorită Învierii lui Hristos, datorită biruinţei asupra morţii au fost, sunt şi vor fi întotdeauna creştini. Toată istoria creştinismului nu este altceva decât istoria unei singure şi unice minuni, a minunii Învierii lui Hristos, care se continuă neîntrerupt în inimile creştinilor, zi de zi, an de an, veac de veac, până la cea de-a Doua Venire.

Omul se naşte cu adevărat nu atunci când îl aduce pe lume mama lui, ci atunci când crede în Mântuitorul Hristos Cel Înviat, pentru că atunci el se naşte la viaţa cea nemuritoare şi veşnică, în timp ce mama îl naşte pe copil spre moarte, pentru mormânt. Învierea lui Hristos este mama noastră a tuturor, a tuturor creştinilor, mama celor nemuritori. Prin credinţa în Învierea Domnului, omul se naşte din nou, se naşte pentru veşnicie. – E cu neputinţă! observă scepticul. Iar Domnul Cel Înviat răspunde: *„Toate sunt cu putinţă celui ce crede“* (Marcu 9,28). Iar cel ce crede este cel care trăieşte

cu toată inima, cu tot sufletul, cu toată ființa lui, după Evanghelia Domnului Iisus Cel Înviat.

Credința noastră este biruința prin care învingem moartea, şi anume credința în Domnul Cel Înviat. *„Unde-ți este, moarte, boldul?"* *„Iar boldul morții este păcatul"* (I Corinteni 15,55–56). Prin Învierea Sa Domnul *„a tocit boldul morții"*. Moartea este şarpele, iar păcatul este acul lui. Prin păcat moartea varsă otrava în sufletul şi în trupul omului. Cu cât omul are păcate mai multe, cu atât mai multe sunt acele prin care moartea îşi varsă în el veninul ei.

Când îl înțeapă o viespe, omul depune toate sforțările cu putință ca să scoată acul din trupul său. Dar când îl înțeapă păcatul – acest ac al morții – ce anume trebuie să facă? – Să cheme prin rugăciune şi credință pe Mântuitorul Hristos Cel Înviat să-i scoată El acul morții din sufletul său. Iar Acela, ca un Multîndurat, o va face pentru că este Dumnezeul Milei şi al Iubirii. Când cade asupra trupului omului un roi de viespi rănindu-l mult cu acele lor, omul se otrăveşte şi moare. Acelaşi lucru se întâmplă şi cu sufletul omului când îl rănesc acele multor păcate. El moare de o moarte care nu are înviere.

Biruind în el prin Hristos păcatul, omul biruie moartea. Dacă trece o zi şi nu-ți învingi măcar un singur păcat, recunoaşte că ai devenit şi mai muritor. Dacă însă, îți vei învinge un păcat sau două sau trei, ai devenit cu aceasta mai tânăr, o tinerețe care nu îmbătrâneşte, o tinerețe nemuritoare şi veşnică! Să nu uităm niciodată: a crede în Hristos Cel Înviat, înseamnă să duci necontenit o luptă împotriva păcatului, împotriva răului şi împotriva morții.

Faptul că omul crede cu adevărat în Domnul Cel Înviat îl dovedeşte prin aceea că luptă împotriva păcatului şi a patimilor; iar dacă se luptă, trebuie să ştie că se luptă pentru nemurire şi pentru viața cea veşnică. Dacă însă nu se luptă, atunci credința lui este zadarnică! Pentru că, dacă credința omului nu este o luptă pentru nemurire şi pentru veşnicie, atunci ce este? Dacă, prin credința în Hristos nu ajungem la nemurire şi la biruința împotriva morții, atunci la ce mai foloseşte credința noastră? Dacă Hristos n-a înviat, înseamnă că păcatul şi moartea n-au fost biruite... Iar dacă acestea două n-au fost biruite, pentru ce să mai creadă cineva în Hristos?

Acela însă care prin credința în Hristos Cel Înviat se luptă împotriva oricărui păcat al său, unul ca acesta întărește treptat-treptat în el simțământul că Domnul cu adevărat a înviat, cu adevărat a tocit acul morții, cu adevărat a învins moartea pe toate fronturile de luptă.

Încetul cu încetul, păcatul micșorează sufletul omului, îl apropie de moarte, îl transformă din nemuritor în muritor, din nestricăcios și infinit, în stricăcios și mărginit. Cu cât mai multe păcate are omul cu atât este mai muritor. Și, dacă omul nu se simte pe sine însuși nemuritor, este limpede că se găsește cu totul cufundat în păcate, în gânduri mioape, în simțăminte moarte. Creștinismul este o chemare la lupta împotriva morții până la suflarea cea mai de pe urmă, adică, până la biruința finală asupra ei. Orice păcat constituie o cedare, orice patimă, o trădare, orice răutate, o înfrângere. Nu trebuie să se întrebe cineva, pentru ce creștinii mor de moarte trupească. Lucrul acesta se întâmplă pentru că moartea trupului este o sământă. Se seamănă trup muritor, zice Apostolul Pavel (vezi I Corinteni 15,42 ș. u.), și el răsare, crește și devine un trup nemuritor. Ca și sământa semănată, tot astfel și trupul se descompune, pentru ca să-l vivifice și să-l desăvârșească Duhul Sfânt. Dacă Domnul Iisus nu ar fi înviat trupul, ce folos ar fi avut cineva de la El? N-ar fi salvat omul întreg. Dacă n-ar fi înviat trupul, pentru ce S-a mai întrupat, pentru ce a mai luat asupra Sa trup, de vreme ce nu i-a dat nimic din Dumnezeirea Lui?[1]

Dacă Hristos n-a înviat, pentru ce să mai creadă cineva în El? Mărturisesc sincer că nu aș fi crezut niciodată în Hristos, dacă El n-ar fi înviat și n-ar fi biruit moartea, cel mai mare dușman al nostru. Dar Hristos a înviat și ne-a dăruit nouă nemurirea. Fără acest adevăr, lumea noastră nu este altceva decât o expoziție haotică de absurdități odioase. Numai prin slăvita Sa Înviere, minunatul nostru Domn și Dumnezeu ne-a eliberat de absurditate și de deznădejde. Pentru că fără Înviere nu există nici în cer, nici sub cer nimic mai absurd ca lumea aceasta; și fără nemurire nu există mai mare dez-

---

[1] Vezi Sfântul Ioan Hrisostom, *Omilia* 39,2 *la Epistola către Corinteni*, *PG* 61, 334: „Iar dacă nu înviază (trupurile), pentru ce a înviat Hristos? Pentru ce a venit? Pentru ce a luat trup, dacă nu avea să învieze trupul? Căci El nu avea nevoie de aceasta; a făcut-o, însă, pentru noi".

nădejde decât viaţa aceasta. De aceea, în toate lumile nu există o existenţă mai nefericită decât omul care nu crede în Învierea lui Hristos şi în învierea morţilor (vezi I Corinteni 15,19). *„Mai bine ar fi fost pentru omul acela să nu se fi născut“* (Matei 26,24).

În lumea noastră omenească, moartea este încercarea cea mai mare şi cea mai înfricoşătoare inumanitate şi monstruozitate. Eliberarea de acest chin şi de această monstruozitate este tocmai mântuirea, iar o astfel de mântuire a dăruit neamului omenesc numai Biruitorul morţii – Dumnezeul-om Cel Înviat. Prin Învierea lui, El ne-a descoperit întreaga taină a mântuirii noastre. Mântuirea înseamnă a asigura pentru trup şi pentru suflet nemurirea şi viaţa veşnică. Şi cum se poate realiza aceasta? – Numai prin viaţa divino-umană, prin viaţa cea nouă în Hristos Cel înviat şi pentru Hristos Cel înviat!

Pentru noi, creştinii, viaţa aceasta pe pământ este o şcoală în care învăţăm cum să ne asigurăm nemurirea şi viaţa veşnică. Căci ce folos avem de la viaţa aceasta, dacă prin ea nu o putem dobândi pe cea veşnică? Dar ca să învieze împreună cu Hristos, omul trebuie mai întâi să moară împreună cu El şi să trăiască viaţa lui Hristos, ca şi cum ar fi viaţa lui proprie. Dacă va face aceasta, atunci în ziua Învierii va putea spune, împreună cu Sfântul Grigore Teologul: *„Ieri m-am răstignit cu Hristos, astăzi sunt slăvit împreună cu El; ieri am murit împreună cu El, astăzi înviem împreună cu El“*.[2]

În numai patru cuvinte recapitulăm cele patru Evanghelii ale lui Hristos: Hristos a înviat! – Adevărat a înviat!... În fiecare dintre aceste cuvinte se găseşte o Evanghelie şi în cele patru Evanghelii se găseşte întregul sens al tuturor lumilor lui Dumnezeu, văzute şi nevăzute. Iar când toate simţămintele omului şi toate gândurile lui se concentrează în tunetul salutului pascal: *„Hristos a înviat!“*, atunci bucuria Învierii cutremură toate făpturile iar ele răspund cu veselie, încredinţând minunea pascală: *„Adevărat a înviat!“*.

Da. Cu adevărat Domnul a înviat! şi mărturia acestui fapt eşti tu, mărturie sunt eu, mărturie fiecare creştin, începând cu Sfinţii Apostoli şi până la cea de a Doua Venire. Pentru că numai puterea

---

[2] *Cuvânt la Sfintele Paşti*, *PG* 35, 397. Vezi şi Sfântul Ioan Damaschin, *Canonul Paştelui*, cântarea 3. (*Penticostar*).

lui Hristos, Dumnezeul-om Înviat, a putut să dea – dă, şi va da mereu – fiecărui creştin – de la primul până la cel din urmă – puterea să învingă tot ce-i muritor şi moartea însăşi; tot ce-i păcătos şi păcatul însuşi; tot ce-i demonic şi pe diavolul însuşi. Pentru că numai prin Învierea Lui, Domnul a arătat şi a dovedit în chipul cel mai convingător că viaţa Lui este Viaţă Veşnică, adevărul Lui este Adevăr Veşnic, Iubirea Lui este Iubire Veşnică, Bunătatea Lui este Bunătate Veşnică, Bucuria Lui este Bucurie Veşnică. Şi, de asemenea, a arătat şi a dovedit că în neasemănata Lui Iubire de oameni toate acestea El le dă fiecărui creştin în toate timpurile.

Pe lângă aceasta, nu numai în Evanghelie, nici măcar în întreaga istorie a neamului omenesc, nu există un fapt care să fie mărturisit în chip atât de puternic, atât de inatacabil, atât de neîndoielnic, ca Învierea lui Hristos. Fără îndoială că, în toată realitatea lui istorică, în toată puterea şi atotputernicia lui istorică creştinismul se întemeiază pe faptul Învierii lui Hristos, adică pe Ipostasul veşnic viu al Dumnezeului-om Hristos. Şi acest lucru mărturiseşte toată istoria îndelungată şi întotdeauna de-minuni-făcătoare a creştinismului.

Căci dacă există un fapt din viaţa Domnului şi a Apostolilor şi în genere a întregului creştinism, în care s-ar putea rezuma toate celelalte fapte, acesta nu e altul decât Învierea lui Hristos. De asemenea, dacă există un adevăr în care s-ar putea rezuma toate adevărurile evanghelice, adevărul acesta nu e altul decât Învierea lui Hristos. Şi încă ceva, dacă există o realitate în care s-ar putea rezuma toate realităţile nou-testamentare, realitatea aceasta nu e alta decât Învierea lui Hristos. În fine, dacă ar exista o minune evanghelică, în care s-ar putea rezuma toate minunile Noului Testament, atunci minunea aceasta nu e alta decât Învierea lui Hristos. Pentru că numai în lumina Învierii lui Hristos se arată în chip minunat de clar atât Persoana Dumnezeului-om Iisus cât şi opera Lui. Numai în Învierea lui Hristos îşi găsesc explicarea lor deplină toate minunile lui Hristos, toate adevărurile Lui, toate cuvintele Lui, toate faptele Noului Testament.

Până la Învierea Lui, Domnul a învăţat despre viaţa veşnică, dar prin Învierea Lui a arătat că El însuşi este cu adevărat viaţa cea

veşnică. Până la Învierea Lui El a învăţat despre învierea morţilor, dar prin Învierea Lui a arătat că El Însuşi este cu adevărat învierea morţilor. Până la Învierea Lui El a învăţat că credinţa în El trece de la moarte la viaţă, dar prin Învierea Lui a arătat că El însuşi a biruit moartea şi a asigurat, în acest fel, celor morţi trecerea din moarte la înviere. Da, da, da: prin Învierea Dumnezeului-om Iisus Hristos, a arătat şi a dovedit că este singurul Dumnezeu adevărat, singurul Dumnezeu-om adevărat în toate lumile omeneşti.

Şi încă ceva: fără Învierea Dumnezeului-om nu se poate explica nici apostolia Sfinţilor Apostoli, nici mucenicia mucenicilor, nici mărturisirea mărturisitorilor, nici sfinţenia sfinţilor, nici asceza asceţilor, nici minunile făcătorilor de minuni, nici credinţa credincioşilor, nici iubirea celor ce iubesc, nici nădejdea celor ce nădăjduiesc, nici rugăciunea celor ce se roagă, nici blândeţea celor blânzi, nici pocăinţa celor ce se pocăiesc, nici milostivirea celor milostivi, nici orice altă virtute şi asceză creştină. Dacă Domnul n-ar fi înviat şi, ca Unul ce a înviat, n-ar fi umplut pe ucenicii Săi cu puterea Sa de viaţă făcătoare şi cu înţelepciunea Sa cea făcătoare de minuni, cine ar fi putut să-i mai strângă laolaltă pe aceşti oameni înfricoşaţi şi fugari şi să le dea curaj, putere şi înţelepciune să propovăduiască şi să mărturisească pe Domnul Cel Înviat şi să meargă cu atâta bucurie la moartea pentru El? Dacă Domnul Cel Înviat nu i-ar fi umplut cu puterea Sa sfântă şi cu înţelepciunea Lui, cum ar fi putut să aprindă în lume focul cel nestins al credinţei nou-testamentare, aceşti oameni simpli, necărturari, neînvăţaţi şi săraci? Dacă credinţa creştină nu ar fi fost credinţa în Cel Înviat şi, în consecinţă în Domnul Cel veşnic viu şi de-viaţă-Făcător, cine ar fi putut să-i inspire pe mucenici în lupta muceniciei, pe mărturisitori în lupta mărturisirii, pe asceţi în lupta ascezei, pe doctorii cei fără de arginţi în nobila lor osteneală, pe postitori în lupta postului şi a înfrânării şi pe orişice creştin în orişice luptă evanghelică?

Toate acestea sunt, aşadar, adevărate şi reale: şi pentru mine şi pentru tine şi pentru orice existenţă omenească. Pentru că minunatul şi prea dulcele Domn Iisus, Dumnezeul-om Cel înviat, este singura Existenţă de sub cer prin care omul poate, aici pe pământ să învingă şi moartea şi păcatul şi pe diavol şi să se facă fericit şi

nemuritor, părtaş Împărăţiei celei Veşnice a Iubirii lui Hristos... De aceea, prin existenţa Lui omenească Domnul Cel Înviat este *totul în toate*, în toate lumile: tot ce este Frumos , Bun, Adevărat, Iubit, Vo-ios, Dumnezeiesc, Înţelept, Veşnic. El este toată Dragostea noastră, tot Adevărul nostru, toată Bucuria noastră, tot Binele nostru, toată Viaţa noastră, Viaţa cea Veşnică, în toate veşniciile şi nesfârşirile dumnezeieşti.

Pentru aceasta, iarăşi şi de multe ori şi de nenumărate ori:

Hristos a înviat!

(1936)

II

„ÎMPREUNĂ CU TOȚI SFINȚII“

MISIUNEA INTERNĂ A BISERICII NOASTRE: REALIZAREA ORTODOXIEI

Este dificil, foarte dificil, ca viaţa infinită şi veşnică să pătrundă în sufletul omenesc cel strâmt şi în trupul omenesc încă şi mai strâmt. Locuitorii încarceraţi ai acestui pământ stau plini de bănuială înaintea a orice este dincolo. Încarceraţi în temniţa timpului şi a spaţiului, din atavism sau poate din inerţie, ei nu suportă să pătrundă în ei ceva mai presus de timp şi mai presus de spaţiu, ceva de dincolo şi veşnic. O astfel de pătrundere o consideră o agresiune şi-i răspund cu ostilitate. Mai mult, dat fiindcă omul este ros de „viermele" timpului, acesta nu iubeşte intervenţia veşniciei în viaţa lui şi o tolerează doar cu mare dificultate. Intervenţia aceasta o consideră adesea ca o violenţă şi ca o cutezanţă de neiertat; şi uneori se revoltă cu violenţă împotriva veşniciei pentru că vede că este prea mic înaintea ei, alteori însă n-ajunge până la această ură sălbatică împotriva ei, pentru că o priveşte printr-o prismă prea omenească, prea pământească, prea lumească. Cufundat cu trupul în materie, legat prin forţa gravitaţiei de timp şi de spaţiu şi având spiritul său departe de veşnicie, omul lumii nu iubeşte excursiile spre ce este dincolo şi spre ce este veşnic. Prăpastia care există între timp şi veşnicie este pentru el de netrecut, pentru că-i lipseşte capacitatea şi forţa necesară de a o sări. Asediat de pretutindeni de moarte, omul ia în derâdere pe cei care îi zic: „omul este nemuritor şi veşnic".

„Nemuritor“, în ce privință? În trupul lui muritor? Şi „veşnic“, în ce privință? În spiritul lui neputincios?

Pentru ca omul să fie nemuritor, el trebuie să se simtă nemuritor în centrul simțirii lui de sine; pentru ca să fie veşnic, el trebuie să se recunoască veşnic în centrul conştiinței lui de sine. Fără aceasta, nemurirea şi veşnicia sunt pentru el stări impuse din afară. Chiar dacă omul a avut cândva acest simțământ al nemuririi şi cunoştința veşniciei, aceasta s-a întâmplat atât de mult, încât ele s-au atrofiat acum, sub povara morții. Şi într-adevăr, ele s-au atrofiat: lucrul acesta ni-l spune toată constituția tainică a ființei omeneşti. Întreaga noastră problemă este, aşadar, cum va fi cu putință să reînsuflețească cineva acest simțământ stins, să restaureze această cunoaştere atrofiată. Oamenii nu puteau să o facă, dar nici „zeii transcendenți“ ai filozofiei. Putea să o facă numai Dumnezeu Care a întrupat Ființa Sa nemuritoare în conştiința de sine omenească şi Ființa Sa veşnică în simțirea de sine omenească. Tocmai acest lucru l-a făcut Hristos, atunci când S-a întrupat şi a devenit Dumnezeu-om. Numai în Hristos, şi doar în El, omul s-a simțit pe sine nemuritor şi s-a cunoscut pe sine veşnic. Dumnezeul-om Hristos, în Persoană, a aruncat o punte peste prăpastia dintre timp şi veşnicie şi a restabilit legăturile dintre ele. De aceea se simte cu adevărat pe sine însuşi nemuritor şi cunoaşte despre sine însuşi că este veşnic, numai cel care se uneşte organic cu Dumnezeul-om Hristos, cu Trupul Lui, Biserica. Astfel, Hristos a devenit pentru om şi pentru omenire unica punte de transbordare şi trecere de la timp în veşnicie. De aceea, în Biserică, în Biserica Ortodoxă, Dumnezeul-om Hristos a fost şi a rămas singura cale şi singurul care trece de la timp la veşnicie, de la simțământul de sine al morții la simțământul de sine al nemuririi, de la cunoştința de sine a mărginirii, la conştiința de sine a veşniciei şi a infinitului.

Personalitatea veşnic vie a Dumnezeului-om Hristos este tocmai Biserica. Biserica este întotdeauna o personalitate şi anume o personalitate divino-umană, un trup şi un suflet divino-uman. Definiția Bisericii, viața Bisericii, scopul ei, spiritul ei, programul ei, metodele ei – toate acestea sunt date în minunata Persoană a Dumnezeului-om Hristos. De atunci, minunea Bisericii este aceea de a

uni organic şi personal pe toţi credincioşii ei cu Persoana lui Hristos; să facă din simţirea lor de sine, simţire de Hristos şi din conştiinţa de sine a lor, conştiinţă de Hristos; viaţa lor să devină viaţă în Hristos şi prin Hristos; sufletul lor să devină suflet în Hristos şi prin Hristos; personalitatea lor să devină personalitate în Hristos şi prin Hristos; în ei să trăiască nu ei înşişi, ci Hristos să trăiască în ei (Galateni 2,20). Misiunea Bisericii este de a întări mădularele ei în nemurire şi veşnicie, făcându-le părtaşe firii lui Dumnezeu (II Petru 1,4). Misiunea Bisericii este de a crea în fiecare membru al ei convingerea că starea normală a personalităţii omeneşti o constituie nemurirea şi veşnicia, iar nu temporalitatea şi moartea, şi că omul este un călător care prin moarte şi temporalitate înaintează spre nemurire şi spre veşnicie.

Biserica este veşnicia divino-umană întrupată în limitele timpului şi ale spaţiului. Se găseşte în lumea aceasta, dar nu este din lumea aceasta (Ioan 18,36). Se găseşte în lumea aceasta, pentru ca să ridice lumea aceasta sus, de unde vine ea însăşi. Biserica este ecumenică, catolică [universală, sobornicească], divino-umană, veşnică, de aceea constituie o blasfemie de neiertat împotriva lui Hristos şi a Duhului Sfânt a face din Biserică o instituţie naţională, a o restrânge la scopul şi metodele naţionale meschine, limitate şi trecătoare. Scopul ei este supranaţional, ecumenic, pan-uman: acela de a uni în Hristos pe toţi oamenii, pe toţi, fără excepţii pe motiv de naţionalitate, seminţie sau clasă socială: *„Nu mai este iudeu, nici elin, nu mai este sclav, nici liber, nu mai este parte bărbătească şi parte femeiască; căci voi toţi sunteţi una în Hristos Iisus"* (Galateni 3,28), pentru că Hristos este *„toate în toţi"* (Coloseni 3,11).

Metodele acestei uniri pan-umane şi a tuturor oamenilor în Hristos sunt date de Biserică în Sfintele ei Taine şi în Nevoinţele [Virtuţile] ei divino-umane. Şi, într-adevăr, Taina Sfintei Euharistii concentrează, delimitează şi constituie metoda lui Hristos şi mijlocul pentru unirea tuturor oamenilor: prin această taină omul se uneşte în chip organic cu Hristos şi cu toţi credincioşii. Iar prin exercitarea personală a virtuţilor divino-umane: ale credinţei, rugăciunii, pos-

tului, dragostei, blândeţii, atotmilostivirii şi a milosteniei, omul se consolidează în această unitate, se menţine în această sfinţenie, trăieşte el însuşi personal pe Hristos ca pe unitate a personalităţii lui şi ca pe fiinţa unităţii lui cu celelalte mădulare ale sfântului Trup al lui Hristos, care este Biserica.

Biserica este personalitatea Dumnezeului-om Hristos, un organism divino-uman, iar nu o organizare omenească. Ca personalitate a Dumnezeului-om, ca şi trupul Dumnezeului-om, Biserica e indivizibilă. De aceea, constituie o eroare fundamentală ca organismul divino-uman indivizibil al Bisericii să se împartă în mici organizaţii naţionale. În mersul lor de-a lungul istoriei, multe Biserici locale s-au mărginit la naţionalism, la scopuri şi metode naţionale. Multe Biserici, printre care şi a noastră. Biserica s-a adaptat poporului, în timp ce regula este contrariul: poporul trebuie să se adapteze Bisericii. Şi Biserica noastră a făcut de multe ori greşeala aceasta. Dar ştim că acestea au fost „neghinele“ vieţii noastre bisericeşti, ***„neghine“*** pe care Domnul nu le dezrădăcinează, ci le lasă să crească împreună cu grâul, până la seceriş (Matei 13,22–30). Ştim, de asemenea – căci Domnul ne-a învăţat – că neghinele acestea vin de la duşmanul nostru dintru început care e şi duşmanul lui Hristos, diavolul (Matei 13,25–28). Dar această cunoştinţă nu ne slujeşte la nimic dacă nu se transformă în rugăciunea ca Hristos să ne păzească pe viitor de a deveni semănători şi cultivatori ai unor asemenea ***„neghine“***.

Este de acum timpul, este ceasul al doisprezecelea, ca reprezentanţii noştri bisericeşti să înceteze de a fi exclusiv sclavi ai naţionalismului şi de a fi arhierei şi preoţi ai Bisericii celei Una, Sfântă, Catolică [Sobornicească, Universală] şi Apostolică. Misiunea Bisericii dată de Hristos şi realizată de Sfinţii Părinţi este aceea de a face să prindă rădăcini şi de a cultiva în sufletul poporului simţământul şi cunoştinţa faptului că fiecare membru al Bisericii Ortodoxe este o persoană catolică [sobornicească, universală], o persoană veşnică şi divino-umană; că este al lui Hristos şi, pentru aceasta, frate al tuturor oamenilor şi slujitor al tuturor oamenilor şi al tuturor făpturilor. Acesta este scopul Bisericii dat de Hristos; orice alt scop nu este de la Hristos, ci de la antihrist. Pentru ca

Biserica noastră locală să fie Biserica lui Hristos, Biserica Catolică [Universală, Sobornicească], ea trebuie să realizeze necontenit acest scop în poporul nostru. Dar care sunt mijloacele cu care poate ea realiza acest scop divino-uman? – Mijloacele nu sunt altele decât iarăşi cele divino-umane, pentru că scopul divino-uman se poate realiza exclusiv cu mijloace divino-umane, şi niciodată cu mijloace omeneşti sau de alt fel. În acest punct Biserica se deosebeşte esenţial de tot ce-i omenesc, de tot ce-i pământesc.

Mijloacele divino-umane nu sunt altele, decât nevoinţele-virtuţile divino-umane. Şi acestea le pot pune în practică în chip fericit numai cei ce sunt divino-umani, asceţii purtători de Hristos. Virtuţile divino-umane se găsesc legate între ele în mod organic. Una izvorăşte din alta, una o completează pe alta.

Cea *dintâi* dintre nevoinţele-virtuţi divino-umane este nevoinţa [asceza] *credinţei.* Prin această nevoinţă trebuie să treacă continuu sufletul poporului nostru; trebuie ca acest suflet să se predea lui Hristos fără rezerve şi fără condiţii, să se adâncească până la adâncurile divino-umane şi să se înalţe până la înălţimile divino-umane. Trebuie creat în poporul nostru simţământul că credinţa în Hristos este o virtute supranaţională, universală, atoateunificatoare treimică; că a crede cineva în Hristos înseamnă să slujească pe Hristos şi numai pe Hristos în toate împrejurările vieţii lui.

A *doua* este virtutea divino-umană a *rugăciunii* şi a *postului.* Virtutea aceasta trebuie să devină metoda de viaţă a poporului nostru ortodox, sufletul sufletului său, pentru că rugăciunea şi postul sunt mijloacele atotputernice date de Hristos pentru curăţirea de orice necurăţie, nu numai a persoanei omeneşti ci şi a societăţii, a poporului, a umanităţii. Rugăciunea şi postul pot să curețe sufletul poporului nostru de necurăţiile şi de păcatele noastre (Matei 17,19–21; Luca 9,17–29). Sufletul poporului trebuie să se identifice cu viaţa ortodoxă de rugăciune. Rugăciunea şi postul trebuie săvârşite nu numai de indivizi sau numai pentru popor, ci „pentru toţi şi pentru toate"; pentru prieteni şi pentru vrăjmaşi, pentru cei ce ne prigonesc

şi ne omoară, pentru că prin aceasta se deosebesc creştinii de păgâni (Matei 5,44–45).

A *treia* virtute divino-umană este virtutea divino-umană a *iubirii*. Iubirea aceasta nu are limite; ea nu întreabă cine este vrednic de ea şi cine nu este vrednic, ci iubeşte pe toţi: pe prieteni şi pe duşmani, iubeşte pe păcătoşi şi pe răufăcători, dar nu iubeşte păcatele şi crimele lor; binecuvântează pe cei ce blesteamă şi luminează ca un soare şi pe cei răi şi pe cei buni (Matei 5,45–46). Această iubire divino-umană trebuie cultivată în poporul nostru, pentru că prin această catolicitate [universalitate, sobornicitate] a ei se deosebeşte iubirea creştină de toate celelalte aşa-zise iubiri selective: de iubirea fariseică, de cea umanistă, de cea altruistă, de cea naţională şi de cea animalică. Iubirea lui Hristos este întotdeauna atoateiubitoare. Şi această iubire se dobândeşte prin rugăciune, pentru că ea este un dar al lui Hristos. Şi inima creştină se roagă cu tărie: Stăpâne al iubirii, dă-mi iubirea Ta pentru toţi şi pentru toate!

Cea de a *patra* este: virtutea divino-umană a blândeţii şi a *smereniei*. Numai „cel blând cu inima" linişteşte inimile revoltate şi sălbatice; numai cel smerit cu inima smereşte sufletele mândre şi îngâmfate. A *„arăta blândeţe faţă de toţi oamenii"* este o datorie a fiecărui creştin adevărat (Tit 3,2). Dar creştinul devine cu adevărat blând şi smerit atunci când face inimă inimii lui pe blândul şi smeritul Domn Iisus, căci El este Singurul cu adevărat, *„blând şi smerit cu inima"* (Matei 11,29). Trebuie ca sufletul poporului să fie îmblânzit cu blândeţea lui Hristos. Fiecare om trebuie să înveţe să se roage: Preablânde Iisuse, îmblânzeşte sufletul meu cel sălbatic! – Domnul s-a smerit pe Sine Însuşi cu cea mai mare smerenie: S-a întrupat, S-a făcut om. Dacă eşti al lui Hristos, smereşte-te pe tine însuţi până la condiţia de vierme: transpune-te în situaţia oricărui om îndurerat, în situaţia oricărui om amărât, în situaţia oricărui om chinuit, în durerea oricărui animal şi a oricărei păsări. Smereşte-te pe tine însuţi mai prejos de toţi: fii toate în toţi, dar prin Hristos şi după Hristos. Când eşti singur, roagă-te: Smerite Doamne, smereşte-mă cu smerenia Ta!

Cea de a *cincea* este virtutea divino-umană a *răbdării* şi a *umilinţei*. Adică, să rabzi răul, să nu răspunzi cu rău la rău, să ierţi

cu sufletul plin de milă, ocările şi rănile care ţi se aduc. A fi a lui Hristos înseamnă să te simţi necontenit răstignit în lume, prigonit de lume, ocărât, scuipat şi luat în bătaie de joc. Lumea nu suferă pe oamenii purtători de Hristos, aşa cum nu L-a suferit nici pe Hristos. Mediul în care creştinul aduce roadă este *martiriul*. Lucrul acesta trebuie să-l învăţăm pe poporul nostru. Pentru ortodocşi, martiriul este un foc curăţitor. Creştineşte este nu numai să suferi cu bucurie pătimirile ci şi să ierţi, plin de milostivire, pe cei care le provoacă, să te rogi lui Dumnezeu pentru ei, aşa cum a făcut Hristos şi arhidiaconul Ştefan. Pentru aceasta roagă-te: Îndelung-răbdătorule Doamne, dă-mi îndelunga răbdare, măreţie sufletească şi blândeţe!

Misiunea Bisericii noastre este să facă din aceste nevoinţi-virtuţi divino-umane metodele de viaţă ale poporului; să ţese din aceste virtuţi divino-umane harice sufletul şi viaţa poporului. În aceasta constă mântuirea sufletului de lume şi de toate mişcările şi organizaţiile atee stricătoare de suflet şi ucigătoare de oameni şi ale lumii. „Ateismului" cultivat şi a antropofagiei poleite a civilizaţiei contemporane trebuie să le opunem personalităţi purtătoare de Hristos, care cu blândeţea mielului vor învinge patimile cele aprinse ale lupilor şi cu nevinovăţia porumbeilor vor izbăvi sufletul poporului de plăgile produse de civilizaţie şi politică. Ascetismului civilizatoric în numele omului european putred şi desfigurat, în numele ateismului, civilizaţiei, al lui antihrist trebuie să-i opunem asceza săvârşită în numele lui Hristos. Pentru aceasta, datoria principală a Bisericii noastre este aceea de a crea asceţi purtători de Hristos. Cuvântul care trebuie să se audă înăuntrul ei şi astăzi, este: înapoi la asceţii cei purtători de Hristos, la Sfinţii Părinţi! Înapoi la virtuţile Sfântului Antonie cel Mare şi ale lui Atanasie, ale Sfântului Vasile şi Sfântului Grigore, ale Sfinţilor Hrisostom şi Ioan Damaschin, ale Sfinţilor Serghie şi Serafim (ruşii), ale Sfinţilor Sava, Prohor şi Gavriil (sârbii) şi ale altora! Pentru că aceste nevoinţi-virtuţi divino-umane au creat pe Sfântul Antonie, pe Sfântul Grigore, pe Sfântul Sava. Şi astăzi numai nevoinţele-virtuţi ortodoxe pot face sfânt orice suflet şi sufletul întregului nostru popor. Deoarece scopul divino-

uman este veşnic şi neschimbat, mijloacele lui sunt deopotrivă veşnice şi neschimbate, fiindcă Hristos Iisus este ieri şi astăzi Acelaşi în veci (Evrei 13,8). Aici este deosebirea între lumea omenească şi lumea lui Hristos: ceea ce este omenesc este trecător şi vremelnic, iar ceea ce este al lui Hristos este neschimbat şi veşnic. În calitate de unică purtătoare şi păstrătoare a Persoanei desăvârşite şi pline de lumină a Dumnezeului-om Hristos, Ortodoxia se realizează exclusiv cu mijloace divino-umane ortodoxe, cu virtuţile ascetice în har iar nu cu mijloace împrumutate de la romano-catolicism sau protestantism, pentru că acestea sunt creştinisme în versiunea omului european îngâmfat, iar nu după Dumnezeul-om Cel smerit.

Aceasta misiune a Bisericii e uşurată de Însuşi Dumnezeu, pentru că în poporul nostru există încă spiritul ascetic aşa cum l-a creat Ortodoxia de-a lungul veacurilor. Sufletul ortodox al poporului nostru se îndreaptă către Sfinţii Părinţi, către asceţii ortodocşi. Asceza personală, familială şi parohială manifestată mai cu seamă în rugăciune şi post, este caracteristica Ortodoxiei. Poporul nostru este un popor al lui Hristos, popor ortodox, pentru că el rezumă în sine Evanghelia, ca şi Hristos, în aceste două nevoinţe ascetice: în rugăciune şi post, şi este convins că orice necurăţie, orice gând necurat, orice poftă necurată, orice duh necurat, poate fi alungat din om, numai cu rugăciune şi post (Matei 17,21). În adâncul inimii lui, poporul nostru cunoaşte pe Hristos şi Ortodoxia, ştie ce este ceea ce face *ortodox* pe omul ortodox. Ortodoxia duce întotdeauna la renaşteri ascetice, şi altfel de „renaşteri" Ortodoxia nu cunoaşte.

Asceţii sunt singurii misionari ai Ortodoxiei. Ascetismul este singura şcoală misionară a Ortodoxiei. Ortodoxia este asceză şi viaţă, de aceea ea îşi propovăduieşte şi realizează misiunea numai prin asceză şi viaţă. Dezvoltarea ascetismului personal şi bisericesc – aceasta trebuie să fie misiunea internă a Bisericii noastre în sânul poporului nostru. Parohia trebuie să devină un centru ascetic. Dar lucrul acesta nu poate să-l facă decât un paroh-ascet. Rugăciunea şi postul, viaţa bisericească a parohiei, viaţa liturgică – acestea sunt mijloacele principale ale Ortodoxiei prin care poate renaşte lucrarea ei asupra oamenilor. Trebuie să renască parohia, comunitatea parohială, dar în iubire de Hristos şi de fraţi. Ori pentru a sluji cu sme-

renie pe Hristos şi pe toţi oamenii cu blândeţe şi umilinţă, cu jertfă şi lepădare de sine, trebuie ca slujirea aceasta să fie îmbibată şi să se hrănească din rugăciune şi din viaţa liturgică. Acesta este lucrul de temelie, lucrul necesar. Dar toate acestea necesită o condiţie prealabilă: ca arhiereii noştri, preoţii noştri şi monahii noştri să fie ei înşişi asceţi, iar pentru aceasta:

Domnului să ne rugăm!

(1923)

DOLIU PENTRU HRISTOS

Cultură şi Sfinţenie

În afara sfinţilor nu există învăţători şi pedagogi adevăraţi, nici o cultură adevărată fără sfinţenie. Numai sfântul este adevăratul pedagog şi învăţător; numai sfinţenia este adevărată lumină. Cultura adevărată, luminarea adevărată, nu sunt nimic altceva decât iradierea sfinţeniei. Numai sfinţii sunt cu adevărat luminaţi[1]. Sfinţenia trăieşte şi respiră prin lumină, iradiază şi acţionează în lumină. Sfinţind, sfinţenia în acelaşi timp luminează şi învaţă. Există o anume identitate între sfinţenie şi luminare. În realitate, cultura înseamnă luminare, luminare prin sfinţenia în Duhul Sfânt, Care este purtătorul şi creatorul sfinţeniei şi al luminii şi al cunoştinţei. Şi, întrucât sunt sfinţiţi şi luminaţi de Duhul Sfânt, sfinţii sunt şi adevăraţi învăţători şi pedagogi.

Sfinţenia este unire după har cu Dumnezeu, adică unire cu Logosul cel veşnic, cu sensul vieţii şi al existenţei; tocmai în aceasta constă plinătatea şi desăvârşirea personalităţii şi existenţei omeneşti.

---

[1] În limba sârbă, cuvintele „cultură", „lumină"şi „luminare" au aceeaşi rădăcină [*svetlost, prosveta*]. Dar şi cuvintele „sfânt şi sfinţenie" se aseamănă cu cuvintele „lumină", „cultură" şi cu adjectivele care derivă din aceeaşi rădăcină [*svet, svetost*]. În continuare se va vedea că autorul opune „culturii" europene şi „luminării" europene, *sfinţenia* ortodoxă şi *luminarea* Sfântului Duh. [Nota traducătorului în neogreacă.]

O astfel de sfințenie harismatică este sufletul culturii. Fiindcă, dacă cultura nu ne descopere sensul cel veşnic al vieţii, mai este, oare, nevoie de ea? Mai bine să fii tigru în mijlocul junglei sau leu în pustie decât un om lipsit de cultura sfințeniei.

Cultura fără sfințenie, „luminarea“ fără sfințirea în Duhul Sfânt, acestea le-a inventat Europa în idololatria ei umanistă. N-are importanță dacă această idololatrie se manifestă în cultul papei sau în cultul Bibliei, în cultul mecanicii, sau în cultul modei. Adevărata cultură, ortodoxă şi evanghelică, luminează pe om cu lumina dumnezeiască şi-l conduce („luminează“) spre tot ceea ce este nemuritor şi veşnic, dumnezeiesc şi sfânt. Ea alungă tot păcatul şi biruie orice moarte şi, de aceea, ea îl curăţeşte pe om, îl sfințeşte, îl face nemuritor, veşnic, nestricăcios.

Da, numai sfântul este adevăratul învățător şi pedagog, numai „sfântul“ este adevăratul „luminător“ şi numai „sfințenia“ este adevărata „luminare“. Acesta este adevărul evanghelic pe care l-a descoperit Domnul şi Dumnezeul nostru Iisus Hristos şi pe care l-a păstrat Ortodoxia. Ascultați poporul nostru ortodox, pătrundeți în sanctuarul sufletului său. Nu vedeți că el a identificat noțiunea de cultură cu noțiunea de sfințenie, noțiunea de „învățător“ („luminător“) cu noțiunea de „sfânt“? Toate acestea poporul nostru ortodox le-a personificat în persoana sfinților şi, îndeosebi, în persoana Sfântului Sava, cel dintâi şi cel mai mare sfânt, luminător şi învățător al lui. Această conştiință a poporului nostru ortodox este în acelaşi timp şi concepția şi criteriul lui cu privire la cultură. De aceea, el nu recunoaşte cultura sau „luminarea“ fără „sfințenie“ şi nu primeşte ca învățător pe cel ce nu are sfințenie. Nu cumva aceasta este rațiunea rezervei lui şi a neîncrederii lui față de „luminătorii“ moderni?

De la învățătorii şi pedagogii lui, poporul nostru cere în primul rând sfințenia. Acolo unde nu o găseşte, el ştie că nu există cultură. Conştiința şi concepția aceasta a culturii ca sfințenie, ca luminare de la lumina lui Hristos, a devenit cu timpul concepția poporului nostru ortodox. El nu vrea o cultură europeană epidermică, mecanică, o luminare exterioară, ci vrea cultura Sfinților Părinți şi Învățători ai Bisericii, cultura Sfântului Sava, care este în întregime

evanghelică, în întregime creştină, este a lui Hristos. Fără Dumnezeul-om Hristos, Ratsko ar fi rămas pentru totdeauna Ratsko şi n-ar fi devenit niciodată Sfântul Sava, adică Sfântul Luminător al Sârbilor[2]. Ca şi toţi ceilalţi sfinţi, Sfântul Sava şi-a clădit sfânta sa personalitate pe temelia ascetismului: *„Domnul este luminarea mea şi Mântuitorul meu“* (Psalm 26,1).

Mântuirea omului de păcat, rău şi moarte prin Hristos constituie adevărata cultură şi luminare a omului. Cultul plin de evlavie şi respectul faţă de Sfântul Sava şi faţă de toţi sfinţii mărturiseşte că pentru poporul nostru omul nu poate fi un învăţător, dacă nu este sfânt. Întreaga noastră istorie dovedeşte lămurit că numai sfinţii au fost adevăraţi învăţători şi „luminători“ şi numai pe ei îi recunoaşte poporul nostru. În timp ce pe noi, contemporanii lui, clerici şi laici, a şi început să nu ne mai recunoască drept adevăraţii conducători şi învăţători. Nu cumva aceasta se datorează nouă înşine, care am trădat şi am părăsit concepţia evanghelică, ortodoxă a poporului nostru cu privire la cultură, ca luptă pentru sfinţenie, pierzându-ne în labirintul facultăţilor şi universităţilor scolastico-protestante?

Separată de sfinţenie, opusă Evangheliei, cultura devine o tragică sforţare zadarnică. Lucrul maxim pe care poate să-l realizeze pentru om o cultură superficială, epidermică, este acela de a-l schimba într-o fiară cu chip de om, instruită, dar sălbatică... În vreme ce din adâncul sufletului poporului nostru ortodox se ridică glasul: fără sfinţenie nu există cultură şi educaţie; fără sfinţi nu există pedagogi şi învăţători. Nu este aceasta Evanghelia? Nu este aceasta Ortodoxia? Şi dacă nu sunt aceasta, atunci la ce mai avem nevoie de ele?

Veniţi să silabisim în rugăciune Evanghelia Ortodoxiei şi Ortodoxia Evangheliei. Domnul nostru Iisus Hristos este sfinţirea noastră şi luminarea noastră, lumina noastră şi cultura noastră (vezi I Corinteni 1,30; Ioan 8,12). El a parcurs toată calea vieţii omeneşti şi a făcut cu putinţă întreaga lucrare a sfinţirii şi luminării omului

---

[2] Ca şi Sfântul Grigore, *Luminătorul* Armenilor; Sfântul Frumenţiu, *Luminătorul* Abisiniei; Sfinţii Chiril şi Metodie, *Luminătorii* slavilor, şi alţii.

prin adevărul veşnic şi viaţa veşnică. Dacă eşti nedumerit înaintea unui lucru oarecare sau nu ştii ce trebuie să faci, îndreaptă-ţi privirea către Domnul Iisus şi întreabă-te în sinea ta: ar fi făcut El lucrul acesta? Şi, dacă El l-ar fi făcut, fă-l şi tu, pentru că lucrul acela va fi sfânt şi va sfinţi şi va lumina. Dacă însă Acela nu l-ar fi făcut, nu-l fă nici tu, pentru că va fi ceva necuvios şi va duce la întuneric şi la moarte.

În condiţiile acestei vieţi omul dobândeşte sfinţenia trăind sfânta dreptate a lui Hristos ca şi conţinut al personalităţii lui (vezi Romani 6,19). Sufletul său se sfinţeşte şi se luminează atunci când se exercită pe sine şi trupul său în gânduri sfinte, în simţiri sfinte, în sfinte dorinţe, în fapte sfinte. Şi roada acestora este *„viaţa veşnică“* (Romani 6,19–22). Înrobirea trupului, a sufletului şi a simţurilor faţă de păcat, duce la moartea din care nu există înviere (Romani 6,19.21–22). Din robia păcatului omul se eliberează prin Hristos, dacă prin nevoinţele în har ale credinţei şi ale dragostei, ale rugăciunii şi postului, ale smereniei şi blândeţii, ale răbdării şi iertării, se schimbă pe sine, ziua şi noaptea, dintr-un păcătos în om fără de păcat, dintr-o fiinţă mărginită într-una veşnică.

Sfinţenia este starea normală a sufletului nostru după chipul lui Dumnezeu; de aceea, sfinţenia noastră este voită de Dumnezeu: *„Căci aceasta este voia lui Dumnezeu: sfinţirea noastră“* (I Tesaloniceni 4,3). Aceasta o vrea Dumnezeu de la noi, aceasta o cere şi în ea constă toată voia Lui faţă de noi. Iar noi săvârşim voia Lui numai dacă facem ceea ce este sfânt, ceea ce se sfinţeşte şi luminează. Numai atunci ne sfinţim şi ne luminăm. Lucrul acesta este cu putinţă să-l izbutim, dacă ne menţinem întotdeauna într-o dispoziţie sfântă prin exercitarea în har a virtuţilor-nevoinţelor evanghelice; dacă îndrumăm pe calea sfinţirii şi luminii evanghelice toate gândurile noastre, toate simţămintele şi faptele noastre (vezi I Tesaloniceni 4,1–6).

Întreaga Evanghelie se rezumă într-o singură poruncă a lui Dumnezeu către noi toţi: *„Fiţi sfinţi, cum sfânt sunt şi Eu“* (I Petru 1,16). În negrăita Sa condescendenţă, Dumnezeul iubirii îi face pe oameni egali cu El: pentru Dumnezeu şi pentru oameni sunt valabile aceeaşi Evanghelie, acelaşi har, acelaşi adevăr, aceeaşi dreptate, a-

ceeaşi viaţă, aceeaşi bunătate: *„Căci Cel ce sfinţeşte şi cei ce se sfinţesc dintr-unul sunt toţi“* (Evrei 2,11). De aceea calea creştinilor este *„calea sfinţilor“* (Evrei 8,8). Apostolul sfătuieşte pe creştini: *„După Sfântul care v-a chemat pe voi* – adică după Hristos – *aşa şi voi fiţi sfinţi în toată petrecerea voastră“* (I Petru 1,15). Porunca nou-testamentară este, de asemenea: *„Umblaţi vrednic de Dumnezeu“* (I Tesaloniceni 2,12; vezi şi Coloseni 1,10; Filip 1,27). Evanghelia nu este altceva decât o chemare a oamenilor de către Dumnezeu la sfinţire, la sfinţenie (I Tesaloniceni 4,7). A urmări sfinţenia împreună cu toţi (vezi Evrei 12,14) constituie regula tuturor raporturilor noastre reciproce. Fără de ea nimeni nu va vedea pe Dumnezeu (tot acolo). Domnul este sfânt, de aceea numai sfinţii, numai cei sfinţiţi şi luminaţi pot să-L vadă adică cei ce-şi însuşesc Adevărul veşnic cu toată fiinţa lor (vezi Ioan 17,17).

Când se caută adevărul veşnic este cu totul greşită întrebarea: ce este Adevărul? Întrebarea trebuie să sune astfel: Cine este Adevărul? Pentru că adevărul poate fi numai o persoană şi, desigur, o Persoană Dumnezeiască, iar nu un lucru: numai Dumnezeu Creatorul, iar nu o creatură. Dumnezeul-om răspunde: *„Eu sunt Adevărul“* (Ioan 14,6), dar numai celui care, din toată inima, din tot sufletul, din toată fiinţa lui, în rugăciuni şi lacrimi, în post şi priveghere, în suspine şi zbucium sufletesc, întreabă: cine este Adevărul?

Numai cei sfinţiţi de Adevărul veşnic sunt adevăraţii luminaţi, pentru că Adevărul a venit prin Iisus Hristos (Ioan 1,17). Fără El şi în afara Lui nu există şi nici nu poate exista Adevăr. Vreţi o schemă a acestui lucru? Iată-o: Hristos – Adevăr – Sfinţenie = Luminare. Adevărul creează în suflet o dispoziţie sfântă iar din sufletul sfânt izvorăsc continuu gânduri sfinte, dorinţe sfinte, simţăminte sfinte, fapte sfinte. Pentru aceasta creştinii se numesc *sfinţiţi* (Faptele Apostolilor 20,32; 26,18; I Corinteni 1,2). Nu crezi poate aceasta, pentru că te apasă păcatele, te strivesc patimile, dar ascultă cuvântul Evangheliei celei veşnice: *„Toată făptura lui Dumnezeu... se sfinţeşte prin cuvântul lui Dumnezeu şi prin rugăciune“* (I Timotei 4,5). Toată făptura: şi tu şi eu, cu o singură condiţie: să punem în practică cuvântul lui Dumnezeu, Evanghelia, şi să ne rugăm. Da, rugăciunea sfinţeşte şi luminează. Dacă nu o ai, eşti departe de

sfințenie, de luminare și, în consecință, și de adevărata cultură. Ești, oare, făptură a lui Dumnezeu dacă nu te sfințești pe tine însuți prin Evanghelie și prin rugăciune? Numai diavolul nu se poate sfinți prin ele, deoarece datorită urii lui față de Dumnezeu a devenit atât de rău, încât din cauza relei lui voințe a încetat de a mai fi făptura lui Dumnezeu; poate că a uitat chiar că a fost vreodată.

Mântuirea constă în sfințirea omului prin Duhul Sfânt. Aceasta este o nevoință [*podvig*] dificilă și îndelungată pentru sfințirea harismatică, câștigată prin lucrarea poruncilor evanghelice; o osteneală personală, lăuntrică și neîncetată. La aceasta ne cheamă Dumnezeu prin Evanghelia Lui (II Tesaloniceni 2,12). Scopul vieții omului pe pământ este dobândirea Duhului Sfânt, după cum mărturisește și învață insuflat de Dumnezeu Sfântul Serafim din Sarov. Pentru aceasta Duhul Sfânt se numește *Duhul sfințeniei*, Duhul sfințirii (Romani 1,4).

Sfințirea se manifestă ca luminare a omului de către Duhul Sfânt. De aceea, ziua Cincizecimii, ziua Duhului Sfânt, este ziua luminării de adevăr, de sfințenie, în foc. În Duhul Sfânt sfințenia și lumina sunt unul și același lucru; e ceea ce se întâmplă și la Apostolii cei purtători de Duh și la Sfinții Părinți. De aceea, sfinții purtători de Duh sunt unicii luminători și învățători[3]. Prin sfințenia lor ei alungă păcatul din adâncul sufletului și trupului omenesc, iar prin lumină luminează calea fiecărui om pentru a putea străbate valea morții spre liniștea nemuririi. Pentru cel purtător de Duh toate sunt luminoase și clare: viața și moartea, bucuria și durerea, sensul omului și al lumii; pentru că el vede prin Duhul Sfânt rațiunea și sensul a toate, ca și Sfinții Apostoli în ziua Cincizecimii. Botezul *„în Duhul Sfânt și în foc“* (Marcu 1,8; Luca 3,16) este în același timp și *sfințenie* și *luminare*. Din acest motiv, Botezul Domnului se numește Luminare. Născuți pentru Duhul Sfânt, prin sfințire și lu-

---

[3] Coloseni 1,12. Vezi Sfântul Simeon Noul Teolog: *„Fericiți cei ce se apropie de lumina dumnezeiască și care intrând înăuntrul ei și devenind cu totul lumină, se amestecă cu ea“* (*Cuvântarea Morală* 10). De asemenea, același: *„Nu cunoașterea este lumina, ci lumina este cunoașterea“* (*Cateheza* 28).

minare, creştinii sunt şi rămân creştini numai în Duh Sfânt, de aceea se şi numesc *sfinţi.*[4]

În Botez şi în Mirungere, omul primeşte de la Duhul Sfânt plămada sfinţeniei cu care va trebui să-şi plămădească tot sufletul şi trupul lui prin exercitarea virtuţilor evanghelice. Prin Întrupare, trupul divino-uman al lui Hristos a devenit literalmente al nostru, dar în mod trans-subiectiv, în timp ce prin Sfânta Euharistie acesta devine al nostru, real şi personal în mod obiectiv. Pentru că în Sfânta Euharistie se găseşte plinătatea şi desăvârşirea sfinţeniei şi a luminării. Dincolo de ea (adică de Sfânta Euharistie) natura omenească nu mai poate înainta, în ce priveşte intimitatea, unirea ei cu Dumnezeu, pentru că nu mai are unde să înainteze (vezi Evrei 10,10–14; I Corinteni 10,16–17).

Sfinţenia se manifestă întotdeauna ca lumină. Din acest adevăr trăieşte Evanghelia lui Hristos şi în lumea aceasta şi în cea îngerească. În Schimbarea la Faţă a Mântuitorului Hristos ni se înfăţişează modelul transformării fiecăruia dintre noi prin sfinţenie în lumină (vezi Matei 17,2; Luca 9,29). Transfiguraţi prin sfinţenie, sfinţii revarsă pururea razele luminii celei pline de har care, uneori, prin harul lui Dumnezeu, poate străluci din ei ca un soare. Lucrul acesta se întâmplă foarte adesea sfinţilor Asceţi. Iată câteva exemple.

> *„Era un oarecare avva Pamvo şi despre acesta se spune că a stăruit trei ani cerând de la Dumnezeu şi zicând: «Doamne, nu mă slăvi pe mine pe pământ!»; şi Dumnezeu l-a slăvit pe el atât de mult, încât nu putea cineva să-l privească în faţă, din pricina slavei pe care o răspândea faţă lui".*
>
> *„Spuneau despre avva Pamvo, că aşa cum Moise a luat chipul slavei lui Adam atunci când a fost slăvită faţa lui, tot aşa şi faţa lui avva Pamvo strălucea şi era întoc-*

---

[4] Faptele Apostolilor 26,10; Romani 1,7; 8,27; 15,31; 16,2.15; I Corinteni 1,2; 6,1–2; 16,1; 15,2; II Corinteni 1,1; Efeseni 1,1.18; 2,19; 6,18; Filipeni 1,1; 4,22; Coloseni 1,2.4. Vezi şi Sfântul Simeon Noul Teolog: *„Soarele fără de lumină, cum s-ar mai putea numi soare; tot aşa şi omul, fără împărtăşirea lui Prea Sfântului Duh, cum s-ar mai putea numi sfânt?"* (*Cateheza* 10).

mai ca un împărat şezând pe tronul lui; în acelaşi chip era şi avva Silvan şi avva Sisoe".

„Spuneau despre avva Sisoe, că atunci când urma să se săvârşească, în timp ce părinții se găseau aşezați lângă el, fața lui strălucea ca soarele; şi le spunea lor: «Iată avva Antonie a venit»; iar după puțină vreme, le spunea: «Iată, ceata Proorocilor a venit»; şi fața lui strălucea şi mai mult, şi le zicea: «Iată ceata Apostolilor a venit»; şi fața lui s-a umplut îndoit de lumină. Şi iată-l că vorbea cu unii: iar bătrânii s-au rugat de el, spunând: «Cu cine vorbeşti, Părinte?» Şi acela le-a zis: «Iată îngerii au venit să mă ia şi-i rog să fiu lăsat să mă pocăiesc puțin». Şi bătrânii i-au zis lui: «N-ai nevoie să te pocăieşti, Părinte!» Dar bătrânul le-a zis: «Încă nu ştiu să fi pus început»; şi atunci toți au aflat că este desăvârşit. Şi din nou fața lui s-a făcut ca soarele. Şi toți au strigat, iar el le-a zis lor: «Vedeți, Domnul a venit şi zice: Aduceți-Mi vasul pustiului»; şi îndată şi-a dat duhul. Şi a fost ca un fulger; şi toată casa s-a umplut de bunămireasmă".[5]

Un exemplu asemănător avem în timpurile mai noi pe Sfântul Serafim din Sarov (Convorbirea cu Motovilov)[6].

Transformat prin nevoințele în har, omul devine treptat din ce în ce mai sfânt şi mai luminos. A trăi cineva în spirit evanghelic înseamnă să reverse lumina Cuvântului lui Dumnezeu, lumina dumnezeiască necreată, să se transforme în lumină, să devină lumină, pentru că viața şi lumina sunt de-o-ființă în Dumnezeu şi în Dumnezeul-om (vezi Ioan 1,9) şi de aici şi în toți creştinii adevărați. Această strălucire a Luminii celei pline de har este înfățişată în Sfintele Icoane, printr-un nimb de lumină. Trăsătura caracteristică a personalității sfântului este aceea că el iradiază lumina adevărului veşnic, a

---

[5] *Gheronticonul* [Patericul] *sau Maximele Sfinților Bătrâni* (vezi ed. Astir, Atena, 1961) p. 101, 102 şi 111.

[6] În limba greacă, vezi Arhim. N. Gkatzirouli, *Serafim din Sarov*, ed. Astir, Atena, 1966.

dreptății, a sfințeniei și frumuseții. *„Și lumina în întuneric luminează și întunericul nu a cuprins-o"* (Ioan 1,5).

Împărăția morții se întinde cât și omul; pe cât omul face să crească influența lui în jurul său, pe atât se întinde și moartea; aceasta este soarta lui tragică în lume. Veți fi observat că în univers nimic nu este muritor decât numai omul și cele din jurul lui. Umanismul! Un joc pueril și zadarnic în angrenajul morii asurzitoare a morții. Prin păcat și prin moarte omul a transformat lumea aceasta într-o înfricoșătoare monstruozitate. Și chiar și oamenii mai puțin sensibili și-ar fi pierdut capul în grozăviile acestea ale pământului, dacă nu li s-ar fi dat lumina „logosică" [*logosna*] dumnezeiască, ce luminează în drumul lui, pe tot omul în întunericul cel nepătruns al păcatului și al morții (vezi Ioan 1,9; II Corinteni 4,6).

Lumina, Hristos, „a venit în lume și oamenii au iubit mai mult întunericul (adică păcatul, moartea, răul), decât lumina". De ce? – *„Pentru că faptele lor sunt rele. Tot cel ce face cele rele urăște lumina* („tot": și eu, și tu, când facem răul) *și nu vine spre lumină, ca faptele lui să nu fie vădite că sunt rele"* (Ioan 3,19–20). Există o tainică identitate între lumină și binele dumnezeiesc cel veșnic după cum, iarăși, există o unitate fatală între întuneric și răul satanic, și de aici se explică ura întunericului și a răului împotriva a tot ceea ce este luminos și bun. *„Cel ce face adevărul vine la lumină ca să se vădească lucrurile lui, că sunt lucrate în Dumnezeu"* (Ioan 3,21).

Lumea este cufundată în întunericul păcatului. Și în acest întuneric înfricoșător numai minunatul nostru Domn a putut să spună despre Sine: *„Eu sunt Lumina lumii; cel ce urmează Mie nu va umbla întru întuneric și va avea Lumina Vieții"* (Ioan 8,12). Fără minunatul Domn Iisus, lumea este un întuneric mișunând de fantome. Atunci când îi priviți cu ochiul lui Hristos, oamenii fără Hristos nu vi se par ca niște înfricoșătoare fantome? Și lucrurile nu vi se par ca niște umbre fantastice, din care iese la iveală fiara cea oarbă a morții? Dacă aveți curajul să priviți spaima în față, veți simți acest lucru și atunci nu vă rămâne altceva decât jalea și doliul pentru Hristos. Pentru că, umblând fără de Hristos, în acest teatru al umbrelor care este lumea, omul *„nu știe încotro merge"* (vezi Ioan 12,35).

Pentru ca să afle unde merge şi care este drumul care duce din această lume în cealaltă, omul trebuie să devină *fiu al luminii*. Cum? – Prin credinţa în Hristos ca Lumina lumii, pentru că într-o astfel de credinţă omul însuşi se naşte din lumină şi devine copil al luminii, fiu al luminii (vezi Ioan 12,36).

Credinţa în Hristos nu numai că-l eliberează pe om de întuneric, dar îl şi transformă în lumină, în fiu al luminii. De aceea zice Mântuitorul despre Sine Însuşi: *„Eu am venit lumină în lume, ca tot cel ce crede în Mine să nu rămână întru întuneric“* (Ioan 12,46). Şi, într-adevăr, oricine a crezut cu adevărat în Hristos nu rămâne în întunericul morţii şi nici nu va rămâne vreodată. De aceea, credincioşii sunt luminaţi, iar cu lumina dumnezeiască a sufletului lor luminează toate tainele cerului şi ale pământului. Acest lucru l-a avut în vedere, Apostolul Pavel când scria creştinilor: *„Cândva aţi fost întuneric, acum sunteţi lumină în Domnul; umblaţi ca fii ai luminii“* (Efeseni 5,8. Vezi şi I Petru 2,9). Sunteţi întuneric prin păcat, prin răutate, prin moarte, iar *„în Domnul“* aţi devenit lumină, adică prin Domnul, Care este sfinţenia adevărată şi lumina adevărată. Mărturisind iarăşi acest lucru, Apostolul scria creştinilor: *„Voi toţi sunteţi fii ai luminii şi fii ai zilei; nu suntem ai nopţii şi întunericului“* (I Tesaloniceni 5,5), pentru că Domnul Dumnezeul nostru este Părintele luminilor, al tuturor luminilor (Iacob 1,17).

Sfinţii cei purtători de Dumnezeu sunt lumina lumii, luceferii lumii (Matei 5,14; Ioan 8,12; Filipeni 2,15); de aceea, întunericul păcatului nu poate să-i cuprindă; nu sunt însă lumină, prin ei înşişi, ci datorită lui Hristos Care este în ei; ei sunt numai deţinători credincioşi şi purtători ai luminii lui Hristos. Dar ei, sfinţii, continuă să lumineze şi după moartea lor, pentru că ei răspândesc raze nu numai prin cuvintele lor sfinte, ci şi prin sfintele lor moaşte. Exemplul cel mai lămurit sunt pentru noi moaştele Sfântului Sava. De aceea le-au şi ars turcii[7]. Dar este oare cu putinţă să ardă cineva lumina şi focul? Pentru că atunci focul devine şi mai mare... *„Domnul este*

---

[7] Moaştele Sfântului Sava, cel dintâi arhiepiscop al sârbilor (1169–1235) au fost arse de turci la 360 de ani după moartea lui (10 mai 1594), în piaţa Vracar din Belgrad. [Nota traducătorului în neogreacă.]

luminarea mea şi Mântuitorul meu; de cine mă voi înfricoşa?" (Psalm 26,1).

Dumnezeu este sfinţenia desăvârşită şi lumina absolută, de aceea *„întuneric nu este nicicum în El"* (I Ioan 1,5). Noi suntem cu El *„dacă umblăm în lumină, după cum El este în lumină"* (I Ioan 1,7). Comuniunea cu El este o comuniune cu lumina, pentru că sfinţenia se hrăneşte cu lumină. Aceasta este o lege pentru viaţa evanghelică în Hristos. Lumina dumnezeiască şi sfinţenia deschid ochii sufletului nostru către realităţile veşnice atât ale acestei lumi cât şi ale celeilalte, în timp ce întunericul păcatului orbeşte şi nu ne lasă să vedem nimic din ceea ce este dumnezeiesc şi veşnic, nici în lumea aceasta nici dincolo de ea (vezi Ioan 2,10; Efeseni 1,18).

Sfinţenia este nevoinţa (asceza) în har, de aceea şi cultura este o astfel de nevoinţă (asceză). Omul le dobândeşte pe amândouă dacă câştigă virtuţile evanghelice. Pentru că Domnul adevărului ne-a zis: *„Deci, dacă voi, fiind răi, ştiţi să daţi daruri bune copiilor voştri, cu cât mai mult Tatăl cel din cer va da Duh Sfânt celor ce cer de la El?"* (Luca 11,13). Şi, într-adevăr, L-a dat atâtor şi atâtor sfinţi purtători de Duh şi Îl dă şi-l va da întotdeauna. Dar cu o condiţie, pe care Sfântul Ioan Hrisostom o formulează în chipul următor: *„Supune-te lui Dumnezeu în poruncile Lui, ca să te audă pe tine în rugăciunile tale"*.[8]

Cultura este o proiecţie a sfinţeniei. Numai omul sfinţit poate să sfinţească pe alţii; numai devenind el însuşi lumină, poate să lumineze pe alţii. Evanghelia Dumnezeului-om concentrează totul în lupta şi nevoinţa personală; toate încep de la însăşi persoana omului: salvat, omul salvează inevitabil şi pe alţii din jurul său; luminat, el luminează şi pe alţii. Aceasta este calea evanghelică, aplicată cu credincioşie în Ortodoxie, păzită şi apărată în ea. Iată cum o trasează, ca un alt Fiu al Tunetului, marele sfânt şi învăţător al Bisericii, luminătorul lumii, Sfântul Grigorie Teologul:

„Să te curăţeşti mai întâi pe tine însuţi
şi apoi să curăţeşti pe alţii;
Să devii tu însuţi mai întâi înţelept
şi apoi să înţelepţeşti pe alţii;

[8] *Omilia* 16 *la Statui.*

Să devii tu însuți mai întâi lumină
și apoi să luminezi pe alții;
Să te apropii tu însuți de Dumnezeu
și să aduci la El și pe alții;
Să te sfințești tu însuți mai întâi,
și apoi să sfințești pe alții".[9]

Prin bunăvoința Proniei Dumnezeiești trăim răstigniți la întretăierea geografică și religioasă a Răsăritului și Apusului și, de aceea poate ne găsim adesea într-un impas chinuitor. Ați observat cât de mult sufletului nostru ortodox nu-i corespunde cultura raționalist-scolastică a Europei romano-catolice și protestante? Lucrul acesta se oglindește în chip lămurit în rătăcirea ideologică și etică a celei mai mari părți a intelectualilor noștri. Aceștia s-au înstrăinat de poporul nostru ortodox, de trupul Bisericii Ortodoxe și de aceea și-au pierdut sensibilitatea și orientarea ortodoxă în problemele fundamentale ale vieții și ale morții. Cultura după modelul „iluminismului" (*Aufklärung*) european nu poate fi o cultură pentru noi. Sensibilitatea și conștiința ortodoxă acceptă și recunoaște numai pe sfinți ca pedagogi și învățători și numai sfințenia ca luminare și adevărată cultură. E o foame și o sete foarte adâncă a sufletului nostru, mult mai adâncă decât socotesc mulți dintre intelectualii noștri și nimeni nu poate să o satisfacă, afară de Hristos și de sfinții Lui.

Omul care caută sincer sensul și lumina vieții găsește întotdeauna o bucurie spirituală inexprimabilă, ca și imbolduri spirituale și orizonturi cât se poate de largi în tainica și sfânta Biserică Ortodoxă. Nu există în mine și în tine deznădejde și tristețe, îndoială și întuneric, păcat și moarte, pe care să nu le putem alunga cu minunatele rugăciuni ortodoxe. Dacă sufletul tău a fost cuprins de întuneric și, paralizat, spiritul îți este cufundat în întuneric, iată o rugăciune care te va ajuta în plâns și lacrimi: *„Luminarea celor ce stau întru întuneric, izbăvirea celor deznădăjduiți, Iisuse, Mântuitorul meu, către Tine mânec, Împărate al lumii, luminează-mă cu strălucirea Ta!"*...[10] Te-ai întunecat din cauza prea multelor păcate?

---

[9] *Cuvântarea* 2, 71; *PG* 35, 480 B.
[10] *Canonul de Rugăciune la Prea Dulcele Iisus*, Cântarea 5.

Iată medicamentul: *„Iisuse, Prea Dulce, luminează-mă pe mine cel întunecat; Iisuse, lumina mea, luminează-mă!"*... Dacă gânduri necurate şi ruşinoase tulbură inima ta, aleargă la rugăciune şi roagă-te cu lacrimi: *„Iisuse, Prea Dulce, luminează cugetele inimii mele; Iisuse, lumina cea sfântă, luminează asupra mea!"*... Şi dacă, iarăşi, la orizontul sufletului tău se înfăţişează norii cei de foc ai plăcerii, recurge la această minunată rugăciune: *„Iisuse, Prea Dulce, luminează simţirile mele întunecate de patimi; Iisuse, Prea Dulce, păzeşte inima mea de pofta cea rea!"*...[11] Iar când toate relele se năpustesc de pretutindeni asupra ta, ca să te arunce în întuneric, în deznădejde, în moarte, atunci strigă către Domnul cel atotmilostiv: *„Spre cer ridic ochii inimii mele, spre Tine, Mântuitorul meu, mântuieşte-mă cu strălucirea Ta!"*[12]

(1937)

[11] *Imnul Acatist al Prea Dulcelui Iisus*, icosul 3, 4, 9, 11 şi 12.
[12] Antifonul 1, glas 2 (*Octoih*).

„ÎMPREUNĂ CU TOȚI SFINȚII"

Prolog și Epilog la „Viețile Sfinților"

Înainte de venirea Mântuitorului Hristos în lumea noastră noi oamenii nu cunoșteam decât moartea; iar moartea ne cunoștea pe noi. Tot ce era omenesc era impregnat de moarte, robit și învins de ea. Moartea era mai aproape de noi decât ființa noastră și mai reală decât noi înșine; mai puternică, incomparabil mai puternică decât oricare om în parte și decât toți oamenii laolaltă. Pământul era o înfricoșătoare închisoare a morții, iar noi niște neputincioși prizonieri și deținuți ai ei (vezi Evrei 2,14–15). Numai prin venirea Dumnezeului-om Hristos *„viața s-a arătat"*; ni s-a arătat *„viața cea veșnică"* nouă muritorilor celor deznădăjduiți, sclavi nefericiți ai morții (vezi I Ioan 1,1–2). Această *„viață veșnică" „am văzut-o cu ochii noștri și mâinile noastre au pipăit-o"*; pe aceasta noi, creștinii, *„o mărturisim și o vestim"* tuturor (I Ioan 1,1–2). Fiindcă trăind în comuniune cu Mântuitorul Hristos, noi trăim deja încă aici pe pământ viața veșnică (vezi I Ioan 1,3). Știm din experiență personală că Iisus Hristos este *„adevăratul Dumnezeu și viața veșnică"* (I Ioan 5,11). Pentru aceasta a venit El în lume: ca să ne arate pe adevăratul Dumnezeu și în El viața cea veșnică (I Ioan 5,20). Numai și numai în aceasta constă adevărata, reala iubire de oameni: *„că pe Fiul Său cel Unul Născut L-a trimis Dumnezeu în lume ca să trăim prin El"* (I Ioan 4,9) și în El, viața veșnică. De aceea *„cel*

ce are pe Fiul are viața iar cel ce nu are pe Fiul lui Dumnezeu nu are viața" (I Ioan 5,12) ci se găsește tot în moarte. Singura noastră viață adevărată este viața în singurul adevăratul Dumnezeu și Domn Iisus Hristos, pentru că ea este pe de-a-ntregul veșnică și mai puternică decât moartea. Căci cum poate fi numită viață cea molipsită de moarte și care sfârșește în moarte? Așa cum mierea, atunci când este amestecată cu otrava, nu mai este miere, pentru că se transformă toată în otravă, tot așa și viața care sfârșește cu moartea nu mai este viață.

Iubirea de oameni a Dumnezeului-om Hristos nu are limite nici sfârșit. Fiindcă pentru ca noi, oamenii, să dobândim viața veșnică care este în El și să o trăim, nu ni se cere nici cultură, nici slavă, nici bogăție, nici nimic din cele pe care cineva dintre noi nu poate să le aibă, ci se cere numai ceea ce fiecare dintre noi poate să aibă: credința în Domnul Iisus Hristos. Pentru aceasta El – Singurul Iubitor de oameni – a vestit neamului omenesc această minunată veste bună: *„Atât de mult a iubit Dumnezeu lumea, încât pe Fiul Său Cel Unul Născut L-a dat, pentru ca tot cel ce crede în El să nu se piardă, ci să aibă viață veșnică... Cel ce crede în Fiul are viață veșnică"* (Ioan 3,16.36). Din tot neamul omenesc numai Hristos, ca Unul ce este singur Dumnezeu adevărat, Care dă omului ceea ce nimeni dintre îngeri sau dintre oameni nu poate să-i dea, El singur a avut puterea și autoritatea să declare: *„Amin, amin, zic vouă, cel ce crede în Mine are viață veșnică"* (Ioan 6,47) și *„s-a mutat din moarte la viață"* (Ioan 5,24), încă în această viață.

Credința în Hristos unește pe om cu Domnul Cel veșnic, Care, pe măsura credinței omului, umple sufletul lui cu viața cea veșnică iar atunci acesta simte și înțelege că este el însuși veșnic. Aceasta cu atât mai mult cu cât omul trăiește după această credință care sfințește treptat sufletul lui, inima lui, conștiința lui, toată ființa lui, cu dumnezeieștile energii ale harului. Pe măsura credinței omului sporește și sfințenia naturii lui; și, pe măsura ce omul devine mai sfânt, el dobândește din ce în ce mai multă putere, mai multă simțire vie a nemuririi lui personale; dobândește cunoștința veșniciei lui și a tuturor. Într-adevăr, viața adevărată a omului începe cu credința în Hristos, credință care predă Domnului tot sufletul, toată inima, toa-

tă mintea, toată puterea lui, iar Acela sfinţeşte, transformă şi îndumnezeieşte treptat-treptat toate acestea. Prin această sfinţire, prin această transformare şi prin această îndumnezeire, Domnul revarsă în om energiile divine ale harului, care îi dau simţământul atotputernic şi cunoştinţa nemuririi şi veşniciei lui personale. Într-adevăr: Viaţa noastră este viaţă numai în măsura în care este viaţă în Hristos. Şi câtă este în Hristos? Lucrul acesta îl arată sfinţenia ei; cu cât viaţa este mai sfântă, cu atât este ea mai nemuritoare şi veşnică.

Contrariul la aceasta se întâmplă cu moartea. Ce este moartea? Moartea este păcatul *„săvârşit"* (Iacob 1,15); păcatul „săvârşit" este separaţia de Dumnezeu, singurul în Care se găseşte viaţa şi izvorul vieţii. Adevărul dumnezeiesc evanghelic acesta este: sfinţenia este viaţa, păcătoşenia moarte; dreptatea este viaţă, nelegiuirea moarte; credinţa este viaţă, necredinţa moarte; Dumnezeu este viaţă, diavolul este moarte. Moartea este separare de Dumnezeu iar viaţa întoarcere la Dumnezeu şi viaţă în Dumnezeu. Credinţa este tocmai aceasta: renaşterea sufletului din moarte, învierea sufletului din morţi: *„Mort era şi a înviat"* (Luca 15,24). Această înviere din morţi a sufletului a trăit-o pentru prima dată Dumnezeul-om Hristos; şi El o trăieşte continuu în Sfânta Lui Biserică, pentru că Dumnezeul-om se găseşte mereu în ea, împărtăşindu-Se pe Sine tuturor credincioşilor prin Sfintele Taine şi Sfintele Virtuţi. Unde este El, acolo nu mai este moarte, acolo omul a trecut din moarte la viaţă, trăieşte deja viaţa veşnică. Cu învierea lui Hristos, *„prăznuim omorârea morţii, pârga unei alte vieţi, veşnice"*.[1]

Adevărata viaţă pe pământ începe tocmai de la Învierea Mântuitorului, pentru că este o viaţă care nu se sfârşeşte cu moartea. Fără Învierea lui Hristos, viaţa omenească nu este altceva decât o agonie pasivă ce se sfârşeşte inevitabil cu moartea. Dar viaţa adevărată este cea care nu se sfârşeşte cu moartea. Şi o astfel de viaţă a devenit o posibilitate pe pământ numai prin învierea Dumnezeului-om Hristos. Viaţa este viaţă adevărată numai în Dumnezeu. Pentru că aici este o viaţă sfântă şi, de aceea, o viaţă nemuritoare. Aşa cum în păcat se găseşte moartea, tot aşa în sfinţenie se găseşte nemurirea. Numai prin credinţa în Hristos Cel Înviat omul trăieşte cea mai ho-

---

[1] *Canonul Paştelui*, Cântarea 7 (*Penticostar*).

tărâtoare minune din viața lui: trecerea de la moarte la nemurire, de la mărginire la nemărginire, de la vremelnicie la veșnicie, de la iad la rai. Numai atunci omul se găsește pe sine însuși, cu adevărat, veșnic: *„pierdut a fost și s-a aflat“*, pentru că *„mort a fost și a înviat“* (Luca 15,24).

Ce sunt creștinii? Creștinii sunt purtători de Hristos și, în consecință, purtători și posesori ai vieții veșnice; aceasta pe măsura credinței lor și pe măsura sfințeniei lor, care este roada credinței. Sfinții sunt creștinii cei mai desăvârșiți, care s-au sfințit în gradul cel mai înalt cu putință prin exercitarea credinței în Domnul Iisus Cel Înviat și veșnic viu. Într-adevăr, ei sunt singurii adevărați nemuritori din neamul omenesc, pentru că trăiesc cu toată ființa lor în Cel Înviat și de aceea pentru Hristos Cel Înviat și nici o moarte nu are stăpânire asupra lor. Întreaga lor viață este din Hristos și de aceea este în întregime o „hristo-viață“; gândirea lor este „hristo-gândire“; simțirea lor este o „hristo-simțire“. Ceea ce este al lor este mai întâi al lui Hristos și apoi al lor. Dacă vorba de suflet, acesta este mai întâi al lui Hristos și apoi al lor; dacă vorba de viață, aceasta este mai întâi a lui Hristos și apoi a lor. În ei nu mai există ei înșiși, ci toate și în toți Hristos Domnul[2].

De aceea, *„Viețile Sfinților“* nu sunt nimic altceva, decât viața Mântuitorului Hristos repetată mai mult sau mai puțin, în cutare sau cutare mod, în fiecare sfânt. Sau, mai exact, este viața lui Hristos prelungită în sfinți: viața Cuvântului lui Dumnezeu întrupat, a Dumnezeului-om Iisus Care, de aceea S-a și făcut om ca să ne dea și să ne transmită („să ne predea“) ca om, viața Lui dumnezeiască; ca să sfințească, să facă nemuritoare și să înveșnicească, cu viața Lui, ca Dumnezeu viața noastră omenească de pe pământ. *„Căci*

---

[2] Vezi Coloseni 3,11; Galateni 2,20. Vezi și Sfântul Simeon Noul Teolog: *„Hristos le va fi toate, în locul tuturor acestora“* (*Cateheza* 2, 56–57). De asemenea, Sfântul Grigorie Palama: *„Căci prin aceasta* [prin unirea în har], *Dumnezeu în întregime vine moștenire în toți cei vrednici și toți sfinții sunt în întregime moștenirea întregului Dumnezeu, primindu-L, la rândul lor în întregime pe Dumnezeu întreg“* (*Triade pentru cei ce se petrec cu sfințenie în isihie* III, 1, 27).

Cel ce sfinţeşte şi cei ce se sfinţesc dintr-unul sunt toţi" (Evrei 2,11). Toate acestea le-a făcut cu putinţă şi realizabile pentru lumea omenească Dumnezeul-om Hristos de când S-a făcut om şi *„S-a făcut părtaş trupului şi sângelui"*, adică a devenit părtaş naturii noastre omeneşti şi în felul acesta frate al oamenilor, frate după trup şi sânge (vezi Evrei 2,14.17). Devenind om dar rămânând Dumnezeu, Dumnezeul-om a trăit pe pământ o viaţă sfântă, fără de păcat, divino-umană şi prin viaţa, prin moartea şi prin învierea Lui a nimicit pe diavolul şi stăpânirea morţii. În acest fel a dat şi dă continuu tuturor celor ce cred în El energiile harului, pentru ca şi ei să nimicească pe diavol şi orice moarte şi orice ispită (vezi Evrei 2,14.15.18). Această viaţă divino-umană există toată în trupul divino-uman al lui Hristos – Biserica – şi se trăieşte continuu de către ea şi de către pleroma ei cerească-pământească şi de către mădularele ei în parte, pe măsura credinţei lor. Viaţa sfinţilor este în realitate însăşi Viaţa Dumnezeului-om canalizată în toţi cei ce-L urmează pe El şi trăită de ei în Biserica Lui. Pentru că totul în această viaţă vine întotdeauna de la Hristos, fiindcă El este *Viaţa* (Ioan 14,6; 1,4), o viaţă nesfârşită, infinită şi veşnică, care cu puterea ei dumnezeiască înviază din orice moarte şi învinge toate morţile. Exact aşa cum grăieşte preaadevărata Evanghelie a Preaadevăratului Domn: *„Eu sunt Învierea şi Viaţa"* (Ioan 11,35). Minunatul Domn, în întregime *„înviere şi viaţă"*, locuieşte cu toată Fiinţa Lui, ca realitate divino-umană, în Biserica Lui; de aceea durata realităţii acesteia nu cunoaşte sfârşit. Viaţa Lui se continuă în toţi vecii; orice creştin este *concorporal* [*sýssomos*] cu Hristos (Efeseni 3,6) şi este creştin, pentru că trăieşte viaţa divino-umană a însuşi trupului lui Hristos, ca unul ce este o celulă organică a lui.

Ce este creştinul? Creştinul e un om care trăieşte prin Hristos şi în Hristos. De aceea, porunca dumnezeiască a Evangheliei lui Hristos zice: *„Umblaţi cu vrednicie în Domnul"* (Coloseni 1,10); trăiţi, adică, în chip vrednic de Dumnezeu Care S-a întrupat şi a rămas ca Dumnezeu-om întreg în Biserica Sa care trăieşte şi există veşnic prin El. Şi când cineva trăieşte în chip *„vrednic de Dumnezeu"*, atunci trăieşte după Evanghelia lui Hristos. De aceea este de

la sine înţeles să existe şi următoarea poruncă evanghelică: *„Vieţuiţi în chip vrednic de Evanghelia lui Hristos“* (Filipeni 1,27).

Viaţa după Evanghelie, viaţa sfântă, viaţa dumnezeiască – aceasta este viaţa naturală şi normală pentru creştini. Pentru că, prin vocaţia lor, creştinii sunt *sfinţi*. Această veste bună şi poruncă se aude din toată Evanghelia Noului Testament[3]. Chemarea noastră este aceea de a ne sfinţi *în întregime*, atât în ce priveşte sufletul, cât şi în ce priveşte trupul (vezi I Tesaloniceni 5,22–23). Şi acest lucru nu constituie o minune, ci o regulă, regula credinţei, natura şi logica credinţei evanghelice. Porunca dumnezeieştii Evanghelii este clară şi lămurită: *„După Cel Sfânt care v-a chemat pe voi, fiţi şi voi sfinţi în toată petrecerea voastră“* (I Petru 1,15). Iar aceasta înseamnă: după Hristos – Sfântul Care, întrupându-se şi făcându-Se om, a arătat în El însuşi viaţa absolut sfântă şi în această calitate dă poruncă oamenilor: *„Fiţi sfinţi, fiindcă Eu sunt sfânt“* (I Petru 1,16). El are dreptul să poruncească aceasta pentru că, făcându-se om, dă prin Sine, ca Sfânt, oamenilor, toate puterile („energiile“) dumnezeieşti, necesare *„spre viaţă şi spre bună cucernicie“* în lumea aceasta (vezi II Petru 2,3). Şi creştinii uniţi duhovniceşte şi după har, prin credinţă, cu Sfântul Domn Iisus, iau de la El aceste dumnezeieşti puteri, ca să trăiască viaţa de sfinţenie.

Trăind în Hristos, sfinţii fac lucrurile lui Hristos pentru că prin El devin nu numai puternici ci şi atotputernici: *„Toate le pot, în Hristos Cel ce mă întăreşte“* (Filipeni 4,12). În felul acesta devine realitate cuvântul Adevărului Însuşi, Hristos, că acei care cred în El vor face lucrurile Lui ba chiar şi mai mari: *„Amin, amin, zic vouă, cel ce crede întru Mine lucrurile pe care Eu le fac şi acela le va face şi mai mari decât acestea va face“* (Ioan 14,12). Şi, într-adevăr, umbra apostolului Petru vindecă pe bolnavi; prin cuvântul său, Sfântul Marcu Atonitul mişcă muntele şi iarăşi îl opreşte... Când Dumnezeu S-a făcut om, atunci Viaţa Dumnezeiască a devenit şi viaţa omului; Adevărul Dumnezeiesc a devenit

---

[3] Vezi I Tesaloniceni 4,3–7; Romani 1,7; I Corinteni 1,2; Efeseni 1,1.18; 2,19; 5,3; 6,18; Filipeni 1,1; 4,21–22; Coloseni 1,2.4.12.22.26; I Tesaloniceni 2,13; 5,17; II Timotei 1,9; Filimon 5.7; Evrei 3,1; 6,10; 13,24; Iuda 3.

adevărul şi dreptatea omului; toate cele ale lui Dumnezeu au devenit şi ale omului.

Ce sunt *„Faptele Apostolilor"*? – Sunt faptele lui Hristos pe care le fac Sfinţii Apostoli cu puterea lui Hristos, Care trăieşte în ei şi lucrează prin ei. Şi viaţa Sfinţilor Apostoli ce este? – Trăirea vieţii lui Hristos, care se transmite în Biserică, la toţi cei ce-L urmează cu credinţă şi se continuă neîntrerupt prin ei prin intermediul Sfintelor Taine şi al Sfintelor Virtuţi.

Dar *„Vieţile Sfinţilor"* ce sunt? Nimic altceva, decât un fel de continuare a *„Faptelor Apostolilor"*. În aceste „Vieţi" întâlnim aceeaşi Evanghelie, aceeaşi viaţă, acelaşi adevăr, aceeaşi dreptate, aceeaşi dragoste, aceeaşi credinţă, aceeaşi veşnicie, aceeaşi *„putere de sus"*, acelaşi Dumnezeu şi Domn. Fiindcă *„Iisus Hristos ieri şi astăzi, Acelaşi şi în veci"* (Evrei 13,8): *Acelaşi* pentru toţi oamenii tuturor veacurilor, împărţind harismele şi energiile Sale dumnezeieşti tuturor celor ce cred în El. Această continuare de-a lungul veacurilor şi din generaţie în generaţie a tuturor puterilor dumnezeieşti şi energiilor făcătoare de viaţă care au rămas şi se prelungesc în Biserica lui Hristos, constituie tocmai Sfânta Tradiţie vie. Această Sfântă Tradiţie se continuă neîntrerupt, ca viaţă harismatică, în toţi creştinii în care prin Sfintele Taine şi prin Sfintele Virtuţi trăieşte în har Însuşi Hristos, Care este întreg prezent în Biserica Lui în aşa fel încât aceasta este plinătatea Lui: *„plinătatea Celui ce plineşte toate în toţi"*.[4] Dumnezeul-om Hristos este plinirea supradesăvârşită a Dumnezeirii: *„fiindcă în El locuieşte trupeşte toată plinătatea Dumnezeirii"* (Coloseni 2,9). Iar prin Sfintele Taine şi prin Sfintele Virtuţi creştinii trebuie să se umple *„de toată plinătatea lui Dumnezeu"* (Efeseni 3,19). *„Vieţile Sfinţilor"* înfăţişează tocmai aceste persoane pline de Hristos Dumnezeu, persoane purtătoare de Hristos, persoane sfinte în care se păstrează şi prin care se transmite Sfânta Tradiţie a acestei vieţi de har care se păstrează şi se transmite prin trăirea lor sfântă, evanghelică. Pentru că *„Vieţile Sfinţilor"* nu sunt altceva decât adevărurile evanghelice dumnezeieşti transferate în viaţa noastră omenească, prin har şi prin nevoinţe

---

[4] Efeseni 1,22. Despre Tradiţie, vezi la sfârşitul cărţii *„Capitolele ecleziologice"* 60.

ascetice. Nu există adevăr evanghelic care să nu se poată transforma în viață; toate adevărurile acestea au fost date de Hristos cu un singur scop: ca să devină viața noastră, realitatea noastră, posesiunea noastră, bucuria noastră. Şi toți sfinții, până la unul, trăiesc aceste adevăruri dumnezeieşti, ca şi centru al vieții lor şi ca substanță a existenței lor. Tocmai de aceea *„Viețile Sfinților"* constituie o dovadă şi o mărturie că obârşia noastră este din cer; că nu suntem din lumea aceasta ci din alta; că omul este om adevărat numai în Dumnezeu; că trăim pe pământ pentru cer; că *„vieţuirea noastră este în ceruri"* (Filipeni 3,20) şi scopul nostru este acela de a ne face cereşti, hrănindu-ne cu *„pâinea cea cerească"* care a pogorât din cer pe pământ (vezi Ioan 6,33.35.51). Această pâine cerească s-a pogorât pe pământ ca să ne hrănească cu Adevărul Dumnezeiesc cel veşnic, cu Bunătatea Dumnezeiască cea veşnică, cu Dreptatea Dumnezeiască cea veşnică, cu Iubirea Dumnezeiască cea veşnică, cu Viața Dumnezeiască cea veşnică – prin Sfânta Euharistie, prin viața noastră în singurul Dumnezeu adevărat şi Domn Iisus Hristos (vezi Ioan 6,50–51.53–57). Cu alte cuvinte, chemarea noastră este aceea de a ne umple cu Hristos Dumnezeul-om, cu energiile Lui dumnezeieşti şi de viață făcătoare, de a ajunge la „înhristizarea" şi „hristificarea" [*enchrístosis, christopoíesis*] noastră. Atunci când lucrezi pentru aceasta, te găseşti deja în cer, deşi umbli pe pământ; eşti deja întreg în Dumnezeu, deşi ființa ta rămâne în limitele naturii omeneşti. Omul hristificat depăşeşte ființa sa de om, o depăşeşte prin Dumnezeul-om, în care ni s-a dat modelul desăvârşit al omului adevărat, deplin, cu adevărat dumnezeiesc. În El ni s-au dat încă şi energiile dumnezeieşti atotputernice prin care omul se înalță deasupra oricărui păcat, a oricărei morți, a oricărui iad; şi aceasta numai în Biserică şi prin Biserică, pe care *„porțile iadului nu o vor birui"* (Matei 16,18), pentru că în ea trăieşte minunatul Dumnezeu-om, Domnul, cu toate puterile Sale dumnezeieşti, cu toate energiile Sale, cu adevărurile Sale, cu realitățile Sale, cu desăvârşirile Sale, cu viețile şi veşniciile Sale.

„Viețile Sfinților" sunt mărturii sfinte despre puterea făcătoare de minuni a Domnului Iisus Hristos. În realitate ele nu sunt altceva decât însăşi mărturiile *„Faptelor Apostolilor"* continuate

de-a lungul veacurilor. Fiindcă şi sfinţii nu sunt altceva decât martori sfinţi, ca şi Sfinţii Apostoli care sunt cei dintâi martori [*martýres*]. Martori ai cui? – Ai Dumnezeului-om Hristos, Celui răstignit, Celui înviat, Celui înălţat la cer, ai Celui veşnic viu; martori ai Evangheliei mântuirii, care continuă să se scrie neîntrerupt cu sfintele fapte evanghelice, din generaţie în generaţie. Pentru că Hristos, Care este Acelaşi în veci, săvârşeşte în continuu minuni cu aceeaşi putere dumnezeiască prin sfinţii Săi martori. Sfinţii Apostoli sunt cei dintâi martori sfinţi ai Domnului Iisus şi ai Iconomiei Lui divino-umane pentru mântuirea lumii[5]; şi vieţile lor constituie mărturii vii şi veşnice despre Evanghelia Mântuitorului, ca viaţă nouă, viaţă cu har dăruită, viaţă sfântă, dumnezeiască, divino-umană şi, în consecinţă, viaţă făcătoare de minuni şi adevărată, după cum făcătoare de minuni şi adevărată este însăşi viaţa Mântuitorului Hristos. Şi creştinii? – Ei sunt oamenii prin care se continuă viaţa divino-umană a lui Hristos, din generaţie în generaţie, până la sfârşitul veacului. Ei alcătuiesc toţi un trup, trupul lui Hristos – Biserica, sunt concorporali cu Hristos şi mădulare între ei[6]. Râul vieţii nemuritoare a început să curgă, revărsându-se neîncetat de la Dumnezeul-om Hristos; şi cu ajutorul lui creştinii intră în viaţa cea veşnică. Creştinii sunt Evanghelia lui Hristos continuată de-a lungul veacurilor istoriei neamului omenesc. În „*Vieţile Sfinţilor*“ toate sunt obişnuite, ca şi în Evanghelie, dar toate sunt şi minunate, tot ca în Evanghelie; şi, în amândouă, toate sunt reale şi adevărate într-un chip cu totul unic. Adevărate şi reale potrivit cu acelaşi adevăr divino-uman şi potrivit cu aceeaşi realitate divino-umană şi mărturisite cu aceeaşi putere sfântă – divino-umană – în chip dumnezeiesc şi omenesc desăvârşit.

Aşadar „*Vieţile Sfinţilor*“? – Iată că ne găsim într-un spaţiu ceresc, pentru că pământul devine cer pentru sfinţii lui Dumnezeu. Iată că ne găsim printre îngerii în trup, printre purtătorii de Hristos. Şi oriunde sunt ei, acolo este întreg şi Domnul Dumnezeu în ei şi cu ei şi în mijlocul lor („*Dumnezeu Cel ce se odihneşte întru sfinţi*“,

---

[5] Vezi Faptele Apostolilor 1,8.22; 2,32; 3,15; 4,33; 5,32; 10,39.41–42; 13,31; 22,15; 26,16; Ioan 21,24–25; Luca 24,48.

[6] I Corinteni 10,17; 12,12–14.27; Romani 12,5; Efeseni 3,6.

„Dumnezeu în mijlocul dumnezeilor“); acolo se găseşte şi întreg Adevărul veşnic al lui Dumnezeu şi toată Dreptatea lui Dumnezeu, toată Iubirea veşnică a lui Dumnezeu şi toată viaţa veşnică a lui Dumnezeu.

„Vieţile Sfinţilor“! Iată că ne găsim în rai, unde răsare şi creşte tot ce este dumnezeiesc, sfânt, nemuritor, veşnic, drept, adevărat, evanghelic. Pentru că în fiecare sfânt a înflorit, prin Cruce, pomul vieţii celei veşnice, dumnezeieşti şi nemuritoare, şi a adus multă roadă. Iar Crucea introduce în paradis şi ne introduce aici şi pe noi împreună cu tâlharul care, spre încurajarea noastră, a intrat cel dintâi în rai după Preasfântul şi Dumnezeiescul Purtător al Crucii, Hristos; a intrat prin crucea pocăinţei.

„Vieţile Sfinţilor“! – Iată că ne găsim în veşnicie; timpul nu mai există: *„Timp nu va mai fi“* (Apocalipsa 10,6), căci în sfinţii lui Dumnezeu împărăţeşte veşnicul Adevăr Dumnezeiesc, veşnica Dreptate Dumnezeiască, veşnica Iubire Dumnezeiască, veşnica Viaţă Dumnezeiască. Şi *„moartea nu mai este“* în ei, pentru că toată fiinţa lor este plină de puterile dumnezeieşti ale Învierii Domnului Celui înviat, ale unicului Biruitor al morţii şi al tuturor morţilor din toate lumile. Pentru oamenii sfinţi nu mai există moarte – fiindcă întreaga lor fiinţă este plină de Cel ce Singur este fără de moarte – Preanemuritorul nostru Domn şi Dumnezeu Iisus Hristos. Găsindu-ne printre ei, noi, cei de pe pământ, ne găsim printre singurii cu adevărat nemuritori, care au învins orice moarte, orice păcat, orice patimă, orice demon, orice iad. Când suntem cu ei, nici un fel de moarte nu ne mai poate vătăma, pentru că sfinţii sunt ca nişte paratrăsnete pentru moarte.

Sfinţii sunt oameni care trăiesc pe pământ adevărurile sfinte, veşnice şi dumnezeieşti. De aceea, *„Vieţile Sfinţilor“* alcătuiesc în realitate Dogmatica aplicată, pentru că ei au trăit toate adevărurile dogmatice sfinte şi veşnice în toată puterea lor creatoare şi făcătoare de viaţă. În *„Vieţile Sfinţilor“* se arată în chipul cel mai izbitor, că dogmele nu sunt numai adevăruri ontologice, în ele însele şi pentru ele însele, ci orice dogmă este izvor de viaţă veşnică şi de sfântă spiritualitate, în acord cu preaadevărata Evanghelie a unicului şi de neînlocuitului Mântuitor şi Domn: *„Cuvintele Mele sunt duh şi sunt*

viață" (Ioan 6,62). Pentru că orice „cuvânt al Domnului", orice cuvânt al lui Dumnezeu revarsă o putere mântuitoare, sfințitoare care dă har, vivifică și transformă.

Fără sfântul adevăr dogmatic despre Sfânta Treime, nu am avea energiile dumnezeiești ale Sfintei Treimi, pe care le câștigăm prin credința cea dreaptă, și care ne vivifică, ne sfințesc, ne mântuiesc și ne îndumnezeiesc. Fără sfântul adevăr despre Dumnezeul-om nu există mântuire pentru om, pentru că atunci omul îl trăiește, din acest adevăr, izvorăște puterea dumnezeiască care mântuie de păcat, de moarte și de diavol. Și acest adevăr dogmatic despre Dumnezeul-om Iisus nu a fost oare mărturisit cât se poate de clar și cât se poate de practic de viețile nenumăraților sfinți? Pentru că sfinții sunt sfinți, tocmai fiindcă trăiesc în întregime pe Dumnezeul-om, Domnul Iisus, ca pe sufletul sufletului lor, ca pe existența existenței lor, ca pe viața vieții lor. În acest fel, fiecare dintre ei spune cu glas de tunet împreună cu dumnezeiescul Apostol, adevărul: *„Nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine"* (Galateni 2,20). – Căutați, deci, să vă adânciți în *„Viețile Sfinților"*: Iată, de la ei toți strălucește puterea harismatică, de viață făcătoare și mântuitoare a Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, Care i-a condus din asceză în asceză, din virtute în virtute, din biruința împotriva păcatului la biruința împotriva diavolului. Ea îi introduce în bucuria spirituală, unde nu există durere, întristare și suspin, ci *„pace și bucurie în Duhul Sfânt"* (Romani 14,17); bucurie și pace de pe urma biruinței câștigate împotriva oricărui păcat, a oricărei patimi, a oricărei morți, a oricărui duh rău. Toate acestea, fără nici o îndoială, mărturisesc în chip vital și practic adevărul sfintei dogme cu privire la Preasfânta Născătoare de Dumnezeu, cea cu adevărat *„mai cinstită decât Heruvimii și mai slăvită fără de asemănare decât Serafimii"*. Dogma aceasta o păstrează în inima lor sfinții, prin credință și prin ea trăiesc cu dragoste înflăcărată. – Dacă, iarăși, vrem o mărturie două sau mii de mărturii indubitabile despre puterea de-viață-purtătoarei și de-viață-făcătoarei Cinstitei Cruci a Domnului, care să fie în același timp dovezi empirice ale adevărului dogmei morții mântuitoare pe Cruce a Domnului, apropiați-vă cu credință de *„Viețile Sfinților"*. Veți vedea atunci și veți simți că pentru fiecare sfânt și pentru

toţi laolaltă, puterea Crucii constituie arma de neînvins cu care aceştia înving pe toţi vrăjmaşii văzuţi şi nevăzuţi ai mântuirii lor. Veţi vedea, Crucea prezentă pretutindeni în ei: în conştiinţa lor, în mintea lor, în voinţa lor, în trupul lor; o veţi vedea ca pe un izvor nesecat de puteri mântuitoare şi sfinţitoare, care-i conduce în chip sigur din desăvârşire în desăvârşire, din bucurie în bucurie, în Împărăţia cea veşnică a cerurilor *„unde este glasul celor ce prăznuiesc neîncetat şi desfătarea cea nespusă a celor care văd frumuseţea cea negrăită a feţei Domnului"*.

Cu viaţa lor sfântă şi cu feţele lor sfinte, sfinţii lui Dumnezeu încredinţează însă în chip convingător şi adevărat şi toate celelalte dogme despre Biserică, despre har, despre Sfintele Taine, despre Sfintele Virtuţi, despre om, despre păcat, despre Sfintele Moaşte, despre Sfintele Icoane, despre viaţa viitoare şi despre toate celelalte care alcătuiesc Iconomia divino-umană a mântuirii. Da, *„Vieţile Sfinţilor"* sunt Dogmatica practică. Ele sunt Dogmatica experimentală, Dogmatică devenită trăire în viaţa cea sfântă a oamenilor sfinţi ai lui Dumnezeu.

În afară de acestea, *„Vieţile Sfinţilor"* cuprind şi toată Morala ortodoxă, Etosul ortodox, în toată strălucirea măreţiei lui divino-umane şi în toată forţa lui de neînvins. În *„Vieţile Sfinţilor"* se arată şi se dovedeşte în chip realist şi convingător că Sfintele Taine sunt izvoarele Sfintelor Virtuţi şi că Sfintele Virtuţi sunt roadele Sfintelor Taine ale Bisericii, căci din ele iau naştere şi prin ele se desăvârşesc şi se înveşnicesc. Toate legile morale dumnezeieşti izvorăsc din Sfintele Taine şi se realizează prin Sfintele Virtuţi. Pentru aceasta şi *„Vieţile Sfinţilor"* constituie Morala experimentală, Morala aplicată. Pe de altă parte, iarăşi, *„Vieţile Sfinţilor"* asigură în chip neîndoielnic că Morala nu este altceva decât o Dogmatică aplicată. Întreaga viaţă a sfinţilor se compune din Sfintele Taine şi Sfintele Virtuţi, iar Sfintele Taine şi Sfintele Virtuţi sunt roade ale Duhului Sfânt, care lucrează toate în toţi (I Corinteni 12,4.6.11).

Dar ce mai sunt *„Vieţile Sfinţilor"*? Ele sunt Pedagogia unică a Ortodoxiei. Pentru că în ele s-a arătat, prin nenumărate căi evanghelice, încercate în chip desăvârşit prin experienţă de veacuri îndelungate, cum se formează şi se edifică persoana umană desăvâr-

şită, omul desăvârşit şi cum creşte ajungând *„bărbat desăvârşit, la măsura vârstei plinătăţii lui Hristos"* (Efeseni 4,13) prin Sfintele Taine şi Sfintele Virtuţi în Biserica lui Hristos. Şi tocmai aceasta constituie idealul pedagogic al Evangheliei, singurul ideal pedagogic vrednic de o fiinţă dumnezeiască, cum este omul. Idealul acesta l-a pus, dar l-a şi realizat cel dintâi Dumnezeul-om Hristos, iar după El l-au realizat Sfinţii Apostoli şi ceilalţi sfinţi ai lui Dumnezeu. Însă fără Dumnezeul-om Hristos şi în afara Lui, oricare ar fi idealul său pedagogic, omul va rămâne pentru totdeauna o fiinţă nedesăvârşită, o fiinţă muritoare, o fiinţă nefericită şi tragică, vrednică de lacrimile tuturor ochilor câţi există în lumea lui Dumnezeu.

Dacă vreţi, *„Vieţile Sfinţilor"* sunt o Enciclopedie ortodoxă originală. În ele poate găsi cineva tot ce este necesar în lumea aceasta, unui suflet înfometat şi însetat de Iubirea veşnică şi de Adevărul veşnic; înfometat şi însetat de nemurirea dumnezeiască şi de viaţa veşnică. Dacă eşti însetat de credinţă, o vei găsi din belşug în *„Vieţile Sfinţilor"* şi-ţi vei sătura sufletul cu o asemenea hrană că nu vei mai flămânzi niciodată. Dacă doreşti dragostea, adevărul, dreptatea, nădejdea, blândeţea, smerenia, pocăinţa, rugăciunea sau oricare virtute şi nevoinţă, în *„Vieţile Sfinţilor"* vei găsi o mulţime de învăţături sfinte pentru orişice nevoinţă şi vei primi ajutorul harului pentru orice virtute. Dacă suferi mucenicie pentru credinţa ta în Hristos, *„Vieţile Sfinţilor"* te vor mângâia şi te vor încuraja, te vor întări şi înaripa, în aşa fel ca mucenicia ta să se schimbe în bucurie. Te găseşti în vreo ispită oarecare? *„Vieţile Sfinţilor"* te vor ajuta să o biruieşti şi acum şi întotdeauna. Dacă, iarăşi, te găseşti în primejdie din partea vrăjmaşilor nevăzuţi ai mântuirii tale, *„Vieţile Sfinţilor"* te vor întrarma cu *„toate armele lui Dumnezeu"* (Efeseni 6,11–13) şi te vei lupta cu ei şi-i vei împrăştia pe toţi şi acum şi totdeauna în toată viaţa ta. Dacă însă te găseşti în mijlocul unor vrăjmaşi văzuţi şi prigonitori ai Bisericii lui Hristos, *„Vieţile Sfinţilor"* îţi vor da curajul şi puterea mărturisirii, ca să mărturiseşti fără de teamă pe singurul Dumnezeu şi Domn adevărat în toate lumile, pe Iisus Hristos; vei sta pentru adevărul Evangheliei Lui neclintit până la moarte, oricare ar fi ea, şi te vei simţi pe tine însuţi mai puternic decât orice moarte şi decât oricare vrăjmaş al lui Hristos. Suferind pentru Hris-

tos, vei tresălta de bucurie simţind cu toată fiinţa ta că, dincolo de toate morţile, viaţa ta se găseşte în ceruri, *„ascunsă cu Hristos în Dumnezeu“* (Coloseni 3,3).

„Vieţile Sfinţilor“ arată nenumărate, dar întotdeauna sigure, căi de mântuire, de luminare, de sfinţenie, de transformare, de hristificare, de îndumnezeire; ele arată toate modalităţile prin care natura omenească biruie păcatul, orice păcat; cum biruieşte patima, orice patimă cum biruieşte moartea, orice moarte; cum biruieşte demonul, pe orice demon. Aici se găseşte leac pentru orice păcat, vindecare pentru orice patimă, înviere din orice moarte, şi eliberare de orice diavol şi mântuirea din toate relele laolaltă. Nu există patimă, nu există păcat, pentru care să nu se arate în *„Vieţile Sfinţilor“* modul în care este biruit, omorât şi dezrădăcinat. În ele se arată cu totul limpede, că nu există moarte spirituală din care să nu fie cu putinţă înviere cu puterea dumnezeiască a Domnului Iisus, Cel Înviat şi Înălţat la ceruri; nu există chin sau necaz sau strâmtoare sau suferinţă pe care Domnul, pentru credinţa în El, să nu o schimbe treptat sau deodată într-o bucurie liniştită şi blândă. – Cum devine cineva din păcătos drept? Iată o mulţime de exemple cutremurătoare în vieţile sfinţilor! Cum poate cineva să devină sfânt dintr-un tâlhar, dintr-un curvar, dintr-un beţiv, dintr-un desfrânat, dintr-un ucigaş? Vom găsi nenumărate astfel de exemple aici. – De asemenea, cum devine cineva om al lui Dumnezeu dintr-un egoist, dintr-un iubitor de petreceri, dintr-un interesat, dintr-un necredincios, dintr-un ateu, dintr-un mândru, dintr-un iubitor de arginţi, dintr-un pătimaş, dintr-un criminal, dintr-un stricat, dintr-un câinos, dintr-un rău, dintr-un făţarnic, dintr-un om care se bucură de răul altuia, dintr-un invidios, dintr-un vanitos, dintr-un iubitor de slavă deşartă, dintr-un viclean, dintr-un hrăpăreţ, dintr-un nemilos? *„Vieţile Sfinţilor“* ne vor arăta şi ne vor explica pe larg aceasta.

Dar în *„Vieţile Sfinţilor“* avem foarte multe şi minunate exemple şi de modul cum un tânăr devine un tânăr sfânt, o fată devine o fată sfântă, cum un bătrân devine un bătrân sfânt, cum o bătrână devine o bătrână sfântă, cum un copil devine un copil sfânt, cum părinţii devin părinţi sfinţi, cum un fiu devine un fiu sfânt, cum o fiică devine o fiică sfântă, cum o familie devine o familie sfântă,

cum o societate devine o societate sfântă, cum un preot devine un preot sfânt, cum un episcop devine un episcop sfânt, cum un păstor devine un păstor sfânt, cum un țăran devine un țăran sfânt, cum un împărat devine un împărat sfânt, cum un muncitor devine un muncitor sfânt, cum un judecător devine un judecător sfânt, cum un învățător devine un învățător sfânt, cum un profesor devine un profesor sfânt, cum un ostaş devine un ostaş sfânt, cum un ofițer devine un ofițer sfânt, cum un guvernator devine un guvernator sfânt, cum un secretar devine un secretar sfânt, cum un negustor devine un negustor sfânt, cum un monah devine un monah sfânt, cum un zidar devine un zidar sfânt, cum un medic devine un medic sfânt, cum un vameş devine un vameş sfânt, cum un elev devine un elev sfânt, cum un profesor devine un profesor sfânt, cum un filozof devine un filozof sfânt, cum un savant devine un savant sfânt, cum un politician devine un politician sfânt, cum un ministru devine un ministru sfânt, cum un sărac devine un sărac sfânt, cum un bogat devine un bogat sfânt, cum un sclav devine un sclav sfânt, cum un stăpân devine un stăpân sfânt, cum soții devin soți sfinți, cum un scriitor devine un scriitor sfânt, cum un artist devine un artist sfânt.

(1954)

Oricine a citit *„Viețile Sfinților“* simte şi înțelege cu toată ființa lui că numai *„împreună cu toți sfinții“* (Efeseni 3,18) poate să cunoască pe Hristos Dumnezeu şi toate câte sunt în El şi în jurul Lui şi câte izvorăsc de la El (vezi Efeseni 3,18–19). Dar sfinții? Ei iau sfințenia *„toți dintr-Unul“*, de la Cel Unul Sfânt (vezi Efeseni 2,11). Pentru nevoințele lor doritoare de Hristos, li se dă Duhul Sfânt, Singurul care cunoaşte adâncurile lui Dumnezeu, adâncurile Dumnezeului-om Hristos. Şi ei ne vorbesc prin Duhul Sfânt despre taina cea nespusă a lui Hristos şi despre toate darurile negrăite, care ni s-au dat prin Hristos-Dumnezeu (vezi I Corinteni 2,9–12). Da, *„taina lui Hristos se descopere“* numai prin Duhul Sfânt şi numai oamenilor sfinți (vezi Efeseni 3,3–5; Coloseni 1,26). De aceea, sfinții sunt cei mai desăvârşiți şi cei mai autentici martori ai lui Hristos, Dumnezeului şi Mântuitorului nostru.

Din *„Viețile Sfinților"* noi cunoaștem acum cine este Dumnezeu și ce este Dumnezeu; și de asemenea, cine este omul și ce caută omul. Am descins pe malul ceresc de dincolo și zărim toată lumea pământului din cer. Și privind din cer, ce distingem mai mult pe pământ? – Nici munții, nici mările, nici orașele, nici zgârie-norii, ci omul. Pentru că sufletul omului creat după chipul lui Dumnezeu este ca un soare pe pământ. Și fiecare din sorii aceștia e vizibil din cer. O, minune a iubirii lui Dumnezeu! Acest minuscul pământ, un astru dintre cele mai mici, să cuprindă milioane de sori! Sub veșmântul de trup pământesc al omului strălucește soarele! Omul? Un mic dumnezeu în noroi.

Aici e Evanghelia, preaadevărata Evanghelie, o, nu a mea, ci a Sfinților lui Dumnezeu – că omul este o mare taină, o sfântă taină a lui Dumnezeu. Atât de mare și atât de sfântă încât Însuși Dumnezeu S-a făcut om, pentru ca să ne tâlcuiască toată adâncimea tainei omului. Adevărul Evangheliei, adevărul ei total este că Dumnezeu S-a făcut om, pentru ca să facă pe om dumnezeu după har. Acest adevăr total îl bine-vestesc cu glas de tunet arhistrategii Evangheliei Dumnezeului-om: Sfântul Atanasie cel Mare, Marele Hrisostom, Sfântul Grigore Teologul, sfântul Maxim Mărturisitorul, Sfântul Ioan Damaschin, Sfântul Simeon Noul Teolog, Sfântul Grigorie Palama. Pe aceștia îi urmează și toți ceilalți Sfinți bine-vestitori – toată Biserica lui Hristos. Domnul și Dumnezeul și Mântuitorul nostru Iisus Hristos, făcându-Se om, din nemăsurată iubire de oameni, l-a sfințit pe om l-a hristificat, l-a îndumnezeit. A luptat și a învins în El și pentru El tot ceea ce era fără Dumnezeu și potrivnic lui Dumnezeu: păcatul, moartea și pe diavolul; și a ridicat pe om deasupra tuturor cerurilor, până la Dumnezeu Cel în Treime.

Cine mărturisește toate acestea? Toți sfinții, de la cel dintâi până la cel din urmă. Cu toată viața lui fiecare din ei dă mărturie de acest adevăr: că în cadrul sfintei Biserici a lui Hristos, prin Sfintele Taine și Sfintele Virtuți, omul se transformă în *„dumnezeu după har"*, în dumnezeu-om după har.

Transformarea omului prin Dumnezeul-om Hristos, în dumnezeu-om după har și plăsmuirea lui ulterioară în dumnezeu după har este, după învățătura Sfinților Părinți, arta artelor, știința științ-

ţelor, filozofia filozofiilor. De aceea Sfinţii noştri Învăţători numesc viaţa după Evanghelie, filozofie adevărată, înţelepciune adevărată. Iar Sfântul Macarie cel Mare numeşte pe Sfinţi *„filozofi ai Duhului Sfânt"*.

Din *„Vieţile Sfinţilor"* cunoaştem acum că omul este o existenţă care atinge extremităţile: ea se întinde de la diavol până la Dumnezeu; după voinţa lui liberă poate deveni şi dumnezeu după har şi diavol. În fiecare păcat există şi ceva din diavol. Prin dragostea de păcat şi prin stăruinţa de bună voie şi continuă în păcat, omul se îndiavoleşte treptat-treptat, se transformă treptat-treptat în om-diavol şi, în acest chip creează iadul pentru sine însuşi. Pentru că fiecare păcat este un mic iad. Dimpotrivă, în Biserica lui Hristos prin Sfintele Taine şi prin Sfintele Virtuţi evanghelice, omul se umple cu Dumnezeul-om Hristos, se îmbracă în Hristos şi se transformă treptat-treptat în om purtător de Hristos şi la fel cu Hristos *„în bărbat desăvârşit, ajuns la măsura vârstei plinătăţii lui Hristos"* (Efeseni 4,13; vezi Coloseni 1,28). El devine treptat-treptat dumnezeu-om după har şi, în acest fel, dobândeşte în sufletul lui raiul. Fiindcă orice virtute sfântă evanghelică este pentru suflet un mic rai[7].

Din *„Vieţile Sfinţilor"* a devenit cu totul lămurit că sfinţii cunosc întreaga taină a omului, a tuturor oamenilor, şi a mea şi a ta; pentru că ei au cunoscut taina Singurului Om Desăvârşit şi prin El au dezlegat în chip desăvârşit şi definitiv problema omului. Şi, în acelaşi timp, ei au soluţionat problema întregii creaţii. Pentru că, în esenţă, toate problemele sunt cuprinse în problema omului şi toate soluţiile în soluţionarea problemei omului. În afară de Dumnezeul-om şi fără Dumnezeul-om, omul este întotdeauna un sub-om şi ne-om, adică nu există în sensul esenţial al cuvântului.

Caută să te găseşti pe tine însuţi în *„Vieţile Sfinţilor"*; te vei găsi oricum în ele. Mai mult, vei găsi acolo şi leacurile cu care poţi să te vindeci de toate bolile spirituale şi să te faci sănătos pentru totdeauna. Sănătos în amândouă lumile, aşa încât să nu mai poţi fi vătămat de nici o moarte. În *„Vieţile Sfinţilor"* vei găsi tot ce-ţi trebuie ca să trăieşti în amândouă lumile, tot ce-ţi este necesar ţie,

---

[7] Vezi Matei 5,3–12; Luca 6,20–23; Iacob 1,25; Ioan 13,17.

omule, care eşti o fiinţă veşnică, o fiinţă divino-umană. Omule! Omule! Omule!

În lumea noastră pământească, singura realitate nestricăcioasă, invincibilă, sfântă şi nemuritoare este Dumnezeul-om Hristos; acelaşi lucru suntem şi noi, oamenii, dacă suntem cu El. Şi suntem cu El şi în El, prin Sfintele Taine şi prin Sfintele Virtuţi. Fără El oamenii sunt nişte fantasme, un basm, o umbră, un vis, pe care-l împrăştie orice păcat, orice moarte, orice diavol. Numai împreună cu El noi, oamenii, suntem mai puternici decât orice moarte, orice diavol. Numai împreună cu El noi, oamenii, suntem mai puternici decât orice moarte, decât orice păcat, decât orice diavol. Lucrul acesta îl putem vedea la oricare sfânt. În el toate sunt mai puternice decât diavolul. Pentru că în fiecare sfânt *„toate în toţi"* este Hristos şi întreaga Lui realitate, întreaga Lui nemurire, întreaga Lui veşnicie.

Câteva cuvinte încă pentru mine şi pentru tine, cititorule, şi pentru fiecare iubitor de Hristos:

În faţa noastră se găsesc vieţile sfinte ale sfinţilor care au bineplăcut înaintea lui Dumnezeu. Sfinţii au parcurs cel mai lung drum pe care-l poate face un om: drumul ce se întinde de la iad până la rai. Sau mai degrabă, unul şi mai lung decât acesta: drumul de la diavol la Dumnezeu. Îmbrăţişaţi de Dumnezeul-om Cel Înviat şi înălţat la cer, sfinţii au înviat *cu El* şi au fost înălţaţi la cer împreună *cu El*. Mai înainte însă, ei s-au răstignit împreună cu El şi s-au făcut *asemenea* Lui în moarte. Dar şi *asemenea* Lui prin viaţa pe care a dus-o până la Înviere şi la Înălţare. În acest fel ei au reînnoit în ei înşişi pe Hristos, au reluat pe Învingătorul păcatului, al morţii şi al diavolului. Au reînnoit în ei pe Dumnezeul-om: s-au „înhristizat" şi s-au „hristificat". Aşa încât au izbutit să realizeze scopul pe care Dumnezeu l-a pus existenţei umane: au devenit ***„dumnezei după har"***, ***„dumnezeu-oameni după har"*** şi ***„hristoşi după har"*** aşa cum atât de expresiv proclamă Sfântul Simeon Noul Teolog[8].

---

[8] Vezi *Cateheza* 9: *„Îmbrăcându-ne astfel în Hristos, ne îmbrăcăm în Hristos Însuşi; căci hristoşi suntem şi noi, ca fii ai lui Dumnezeu, de la Sfântul Botez"* („Sources Chrétiennes" nr. 104, p. 116 şi în alte părţi).

„Vieţile Sfinţilor" arată lămurit şi dovedesc că fiecare sfânt este un Hristos reînnoit. Aceasta este în mod real fiecare creştin, dar *„după măsura credinţei lui"* (Romani 12,3). Întreaga viaţă a Bisericii, toate slujbele ei zilnice, nu sunt nimic altceva decât această continuă invitaţie: să reînnoim şi noi viaţa lui Hristos, împreună cu sfântul pe care-l sărbătorim în ziua respectivă, trăind în rugăciune şi har, vieţuind întreaga viaţă şi faptele sfinţilor, aşa cum aceia au trăit viaţa şi faptele lui Hristos. *„Fiţi imitatori ai mei, cum şi eu sunt al lui Hristos"* (I Corinteni 11,1; 4,16). Acest lucru îl porunceşte dumnezeiescul Apostol Pavel şi mie şi ţie şi fiecăruia dintre noi. Pentru că toţi am fost chemaţi la sfinţenie, la o trăire sfântă, la o viaţă sfântă (vezi I Tesaloniceni 4,3.7). În întregime de la Hristos izvorăşte şi porunca dumnezeiască a corifeului Apostolilor: *„După Cel Sfânt Care ne-a chemat, fiţi şi voi sfinţi în toată petrecerea, pentru că scris este: fiţi sfinţi pentru că şi Eu sunt sfânt"* (I Petru 1,15). Dar viaţa cea sfântă nu o putem trăi singuri, ci întotdeauna împreună *„cu toţi sfinţii"*, cu ajutorul şi sub călăuzirea lor, prin mijlocirea Sfintelor Taine şi a Sfintelor Virtuţi în Biserică. Pentru aceasta, *„Pe Preafânta, Preacurata, Preabinecuvântata, slăvita Stăpâna noastră Născătoarea de Dumnezeu şi Pururea Fecioara Maria, cu toţi sfinţii pomenind-o, pe noi înşine şi unii pe alţii şi toată viaţa noastră lui Hristos Dumnezeu să o dăm!"* – Amin! Amin! Amin!

(1962)

III

DUMNEZEUL-OM: MĂSURA A TOATE

VALOAREA SUPREMĂ ŞI CRITERIUL ULTIM ÎN ORTODOXIE

Când se deşteaptă în trupul său de lut şi vede realităţile spirituale, omul simte că realităţile materiale sunt reale în măsura în care spiritul lui le înţelege ca atare şi de aceea ajunge numaidecât la o constatare paradoxală: ca o specie anume de vieţuitoare, oamenii, cunosc realităţile din lumea materială prin intermediul spiritului care nu are însuşirile realităţilor materiale, ci este ceva ce nu se poate obiectiva material, nici demonstra ca o realitate supra-subiectivă, nici deveni sesizabil prin simţuri. Dar, cu toate că este insesizabil pentru formele realităţii materiale, totuşi, prin fiinţa lui nevăzută spiritul constituie măsura tuturor realităţilor văzute în lumea materiei. Şi omul simte şi înţelege din ce în ce mai bine că, deşi este impalpabilă, invizibilă şi imaterială, gândirea spiritului este totuşi mai reală decât orice altă realitate supra-subiectivă din sfera materiei. Mai mult: toate realităţile îşi întemeiază realitatea lor pe gândurile spiritului, care în sine este imaterial. Tocmai în aceasta constă superioritatea, taina şi măreţia spiritului omenesc. Şi omul treaz, purtat de spiritul său imaterial prin tainele lumii materiale fizice, înţelege din ce în ce mai mult că spiritul lui este realitatea cea mai mare şi mai imediată şi, în acelaşi timp, valoarea lui supremă. Într-o astfel de dispoziţie, omul simte şi înţelege adevărul cuvintelor Mântuitorului despre sufletul omenesc drept cea mai mare realitate şi valoare de o

realitate mai reală decât toată lumea văzută şi o valoare mai preţioasă decât toate sistemele solare: *„Ce folos este omului de va câştiga lumea toată şi-şi va păgubi sufletul său? sau ce va da omul în schimb pentru sufletul său?“* (Matei 16,26; Marcu 8,36–37). Cu alte cuvinte: nu există în lumea văzută valoare egală cu valoarea sufletului omenesc, nici vreo valoare cu care sufletul omenesc s-ar putea preţui şi răscumpăra. Sufletul valorează mai mult decât toate lumile laolaltă.

Într-adevăr, toată viaţa văzută a omului, viaţa sa în timp şi spaţiu, este întemeiată pe lucruri nevăzute, adică pe suflet, pe gândurile lui, pe conştiinţa lui. În lumea realităţilor şi faptelor văzute, omul se orientează prin gândirea lui şi cu ajutorul ei măsoară şi evaluează toate, măcar că şi pentru el ea este nevăzută. Încă şi mai natural şi mai logic este ca el să se orienteze prin ea în lumea realităţilor şi valorilor spirituale. Prin gândire omul este legat nu numai de lumea celor văzute, a realităţilor materiale, ci şi de lumea realităţilor spirituale. Nici cei mai extremişti senzualişti în teoria cunoaşterii nu pot tăgădui acest lucru. Trebuie să recunoaştem că spiritul omenesc este un atelier minunat în care impresiile simţurilor se transformă insesizabil în gânduri. Din orice laturi s-ar apropia de realităţile materiale şi spirituale, observatorul serios al lumii simte în chip necesar prezenţa unei taine infinite în toate fenomenele. Aceasta este tributul pe care orice gânditor îl plăteşte în mod obligatoriu tainei enigmatice a lumii. Fără îndoială că justa orientare în această lume enigmatică depinde de spiritul sau mai exact de natura spiritului prin care se orientează omul. Iar natura lui spiritul omenesc şi-o manifestă şi dovedeşte în experienţa câştigată prin acţiunile lui. Ori din întreagă această experienţă decurge dorul omului şi al spiritului său pentru infinit în toate manifestările lui: în cunoaştere, în viaţă, în experienţă.

Spiritul omenesc doreşte neîncetat cunoaşterea infinită, viaţa infinită, existenţa infinită. Iar prin toate acestea el urmăreşte un singur lucru: să învingă pe de o parte ceea ce este trecător, limitat, mărginit, iar pe de altă parte să facă putinţă şi să-şi asigure ceea ce este veşnic, infinit şi nelimitat. În toate culturile şi civilizaţiile, toate eforturile spiritului omenesc, se concentrează în cele din urmă într-o

gigantică strădanie de a birui moartea şi mortalitatea şi de a-şi asigura nemurirea şi viaţa veşnică, de a şi le asigura oricum.

Toate ne îndeamnă să punem întrebarea: de unde vin în spiritul omului nostalgia şi elanul acesta către infinit în toate direcţiile? Ce împinge gândirea omenească de la o problemă la altă problemă şi de la o infinitate la altă infinitate? Dacă această dorinţă după infinit este impusă din afară oamenilor neputincioşi, cum de se regăseşte chiar şi la cei mai independenţi dintre filozofi? Ba chiar la aceştia ea s-a dezvoltat într-o problematică extrem de complexă. Toate acestea dovedesc că dorul după infinit se găseşte în însăşi natura spiritului omenesc. Natura cunoaşterii însăşi tinde spre o cunoaştere infinită; natura simţirii însăşi tinde spre o simţire infinită: natura vieţii însăşi tinde spre o viaţă infinită. Prin cunoaştere ca şi prin simţire, prin voinţă ca şi prin viaţă, spiritul omului vrea să fie infinit, adică nemuritor. Setea de infinit, setea de nemurire este setea metafizică primordială a spiritului omenesc. Ea a împins spiritul omului spre infinit prin nenumărate religii, filozofii, ştiinţe, lupte şi strădanii. Într-un cuvânt: spiritul omenesc caută nemurirea; o caută sub orice chip şi sub orice formă.

Este evident că acest dor după infinit nu este cu putinţă să-i fi fost impus omului de natura lui materială, pentru că ea este limitată şi finită şi nu are în ea acest dor. Este evident de asemenea că nici trupul omenesc nu a impus omului dorul acesta, pentru că şi el este limitat. Singura soluţie logică rămâne următoarea teză: dorul omului după infinit, după nemurire se găseşte în însăşi esenţa spiritului omenesc. Creat după chipul lui Dumnezeu, omul se găseşte în întregime în acest dor. Pentru că doar „chipul lui Dumnezeu" din om este cel ce doreşte adevărurile infinite ale lui Dumnezeu în toate lumile. Înscris în spiritul uman, „chipul lui Dumnezeu" îl împinge pe om să tindă spre toate infinităţile lui Dumnezeu şi să le dorească. Este natural ca sufletul creat *„după chipul lui Dumnezeu"* să dorească pe Dumnezeu, ca pe prototipul său. Aceasta nu este o concluzie *„a priori"*, ci o constatare întru totul *„a posteriori"*, fiindcă toată experienţa neamului omenesc stă mărturie pentru această puternică şi tainică nostalgie a spiritului omenesc după infinit, după nemurire, după viaţa veşnică, fie în lumea aceasta, fie în alta. Dacă ne spriji-

nim pe experiența comună a neamului omenesc și reducem pe om la elementele lui componente fundamentale, vom găsi oricum dorul acesta după nemurire drept elementul fundamental pe care se întemeiază și care constituie din punct de vedere ontologic omul.

Creând pe om după chipul Său, Dumnezeu a revărsat în ființa lui dorul după nemărginirea dumnezeiască a vieții, după nemărginirea dumnezeiască a cunoștinței, după nemărginirea dumnezeiască a desăvârșirii. Tocmai din acest motiv, dorul nemărginit și setea ființei omenești nu pot fi satisfăcute integral de nimic altceva decât numai de Dumnezeu. Proclamând desăvârșirea dumnezeiască drept scopul principal al existenței omenești în lume – *„Fiți, deci, voi desăvârșiți, precum Tatăl vostru Cel din ceruri desăvârșit este"* (Matei 5,48) – Mântuitorul Hristos a dat prin aceasta răspunsul la căutarea și nevoia fundamentală a ființei omenești create după chipul lui Dumnezeu și pline de nostalgie după Dumnezeu.

„Chipul lui Dumnezeu" din natura umană are un sens ontologic și teologic: ontologic, fiindcă în „chipul lui Dumnezeu" ca dar constă esența ființei omenești; iar teologic, pentru că prin aceasta a fost stabilit drept scop al vieții omului Dumnezeu, cu toate perfecțiunile Lui dumnezeiești. Acest „chip al lui Dumnezeu", este esența esenței ființei omenești. Pe el și potrivit lui omul se modelează și se construiește în această lume. Și, într-adevăr, în ființa omului Dumnezeu alcătuiește primul element, iar omul al doilea. Cu alte cuvinte, omul este creat ca o ființă divino-umană potențială care are datoria ca, lăsându-se condus de sufletul lui „după chipul lui Dumnezeu", să se asemene întru totul cu Dumnezeu și, în acest fel, să devină o ființă divino-umană în act, adică o ființă în care omul este unit în chip desăvârșit cu Dumnezeu și trăiește prin perfecțiunile Lui divine infinite. Dar omul, în loc să-și impregneze cu calitatea de „chip al lui Dumnezeu" a sufletului său, toată viața lui empirică, a desfăcut spiritul lui de tot ce e divin în el și a pornit mai departe fără Dumnezeu spre tainele lumii acesteia, adică a pornit mai departe lipsit de conducătorul său natural. De aceea în lumea aceasta el a întâlnit abisuri peste care nu se pot dura punți, prăpăstii și râpe înfricoșătoare.

În esenţă, căderea omului a constat din revolta acestuia împotriva constituţiei de „chip al lui Dumnezeu“ a fiinţei lui, pentru că omul a părăsit pe Dumnezeu şi cele ale lui Dumnezeu şi s-a restrâns pe sine la materia pură, la omul gol („simplu“). Prin cea dintâi revoltă a lui împotriva lui Dumnezeu, omul a izbutit să alunge în parte pe Dumnezeu din el, din conştiinţa lui, din voinţa lui şi să rămână la natura sa pur umană, la umanul pur, şi în acest fel, *„horribile dictu“*, la purul „umanism“, dar umanismul este tocmai răul fundamental, primordial al omului. În numele umanismului autonom, omul l-a alungat pe Dumnezeu într-o transcendenţă supraumană, rămânând întreg la el însuşi şi în sine însuşi. Cu toate acestea însă omul nu a izbutit să alunge cu totul din sine însuşirile „chipului lui Dumnezeu“ din spiritul său; acestea au rămas să se manifeste chiar şi în umanismul lui sub forma nostalgiei după progresul infinit, după cunoaşterea infinită, după perfecţionarea infinită, după existenţa infinită. Conştient sau subconştient, în toate luptele pe care le duce în umanism omul tinde să readucă în el „chipul“ pierdut al lui Dumnezeu. Şi în parte chiar izbuteşte; atât cât este necesar să simtă că el singur, cu natura lui omenească lipsită de Dumnezeu („ateizată“), nu poate nicicând să-şi îndrepte spiritul, să restabilească „chipul lui Dumnezeu“ al fiinţei lui. Prin toate nostalgiile sale umaniste omul strigă din toată fiinţa lui după Dumnezeul-om.

De aceea, prezenţa Dumnezeului-om Hristos în lumea aceasta era şi naturală şi raţională şi necesară. Pentru că numai Dumnezeul-om eliberează de toate chinurile, spiritul omenesc bolnav şi „ateizat“ datorită umanismului. Numai El satisface toată setea fiinţei omeneşti „după chipul lui Dumnezeu“: şi setea după viaţa nesfârşită, şi setea după dreptatea infinită, şi setea după adevărul infinit, şi setea după binele infinit şi, în genere, setea după toate infiniturile dumnezeieşti.

Cele mai esenţiale cerinţe şi necesităţi ontologice ale fiinţei omeneşti au fost satisfăcute odată pentru totdeauna în Persoana Dumnezeului-om Hristos. Pentru că la toate exigenţele şi nevoile spiritului omenesc care privesc lumea de dincolo de om, Dumnezeul-om răspunde, ca Dumnezeu, în chip omenesc, în timp ce la toate exigenţele şi necesităţile spiritului omenesc care privesc lumea din

jurul omului şi de sub om, Acelaşi răspunde, ca om, în chip dumnezeiesc. Potenţialităţile divino-umane care există în fiinţa omului şi care erau supuse tiraniei umanismului luptător împotriva lui Dumnezeu [teomah], Dumnezeul-om le eliberează şi le face în stare să se pună în mişcare şi să se realizeze în toată plinătatea lor nemuritoare. Omul condus de către Dumnezeul-om îşi orânduieşte toate cele ale sale prin Dumnezeu şi trăieşte în această lume enigmatică prin Dumnezeu. El ajunge astfel la desăvârşirea ideală şi alcătuieşte el însuşi cea mai desăvârşită sinteză a dumnezeiescului şi omenescului, a spiritualului şi materialului, a lumii de aici şi a celei de dincolo.

Arătarea Dumnezeului-om în lumea realităţilor omeneşti nu constituie ceva neaşteptat pentru natura umană, nici din punct de vedere ontologic, nici din punct de vedere psihologic şi nici din punct de vedere istoric. Dimpotrivă, această arătare a satisfăcut dorurile fundamentale şi nevoile esenţiale ale fiinţei omeneşti; setea şi nevoia de desăvârşire dumnezeiască şi de viaţă veşnică. Dumnezeul-om nu este ceva nenatural şi ne necesar omului, ci dimpotrivă este ceva mai necesar decât toate, este atât de necesar încât Însuşi Prea-adevăratul Dumnezeu şi Domn Iisus spune că: *„de un singur lucru este nevoie“* (Luca 10,42). De ce? Pentru că El a dezlegat problema lui Dumnezeu şi a omului într-un chip cât se poate de desăvârşit, cât se poate de natural, cât se poate de logic şi cât se poate de teleologic. Cum anume? – Arătându-ne în Sine în chip cât se poate de real, trupeşte de real, pe Dumnezeu, Care este Adevărul absolut, Binele absolut, Dreptatea absolută, Iubirea absolută, Înţelepciunea absolută în unire desăvârşită cu omul, arătându-ne în Sine în acelaşi timp şi pe om în lipsa de păcătoşenie, în nemurirea şi în desăvârşirea lui.

Dumnezeul-om a arătat deopotrivă de real atât pe Dumnezeu în desăvârşirea Lui cât şi pe om în desăvârşirea lui. Când cercetăm în chip nepărtinitor istoria neamului omenesc, trebuie să recunoaştem că în istoria neamului omenesc nu există om mai bun decât Iisus. Aceasta înseamnă însă că nu există nici Dumnezeu mai bun ca Iisus. Pentru că numai ca Dumnezeu-om a fost şi este Iisus omul

cel mai bun, adică omul fără de păcat şi fără răutate. Şi numai ca atare, adică în calitate de Singur fără păcat, a putut Hristos să întrebe fără teamă pe cei mai mari vrăjmaşi ai Lui: *„Cine dintre voi mă vădeşte de păcat?"* (Ioan 8,46). – Şi nimeni dintre ei n-a putut să dovedească în El nici cel mai mic păcat. Aşadar, omul fără de păcat este în acelaşi timp omul cel mai ideal şi mai real, fiindcă numai ca atare este cu adevărat desăvârşit, nemuritor şi veşnic.

Prin Întruparea lui Dumnezeu-Logosul, în natura omenească a intrat supradesăvârşita Înţelepciune dumnezeiască, supradesăvârşita Raţiune dumnezeiască, supradesăvârşita Minte dumnezeiască. *„Logosul S-a făcut trup"* (Ioan 1,14), aceasta înseamnă: toate valorile dumnezeieşti transcendente au pătruns şi s-au unit interior devenind imanente naturii omeneşti, pentru că ele sunt înrudite cu esenţa de „chip al lui Dumnezeu" a sufletului omenesc. Întrupate în om, toate aceste valori dumnezeieşti sunt unite desăvârşit într-o valoare incomensurabilă şi incomparabilă: în Dumnezeul-om Hristos. De aceea Dumnezeul-om este cea dintâi, cea mai mare, cea mai de bază şi ultimă valoare în lumea omenească. Fiindcă nimic nu este mai omenesc decât Iisus Hristos, Care personalizează în El cea mai desăvârşită şi mai ideală desăvârşire a tot ceea ce este cu adevărat omenesc. Şi nu numai aceasta, ci Dumnezeul-om este El Însuşi sinteza cea mai desăvârşită, dumnezeiescului şi a omenescului, a ceea ce este aici şi, ceea ce este dincolo, a naturalului şi a supranaturalului, a fizicului şi metafizicului, a realului şi a idealului. În El ca Dumnezeu-om s-a realizat şi s-a păstrat într-un chip cât se poate de real echilibrul între divin şi uman, salvându-se în acelaşi timp autonomia atât a divinului cât şi a umanului.

În Persoana divino-umană a lui Hristos s-a realizat unitatea cea mai radicală şi cea mai totală a vieţii de aici şi a celei de dincolo şi, în acelaşi timp, unitatea cunoaşterii lumii de aici şi a celei de dincolo, ca şi unitatea simţirii omeneşti şi a celei dumnezeieşti. Iar aceasta înseamnă că viaţa, gândirea şi simţirea omului au aruncat punţi peste abisul care se cască între om şi Dumnezeu, între lumea aceasta şi cea de dincolo. De aceea, în Hristos omul simte în chip viu unitatea între lumea aceasta şi cealaltă, între Dumnezeu şi om, între cosmic şi transcendent, între natural şi supranatural. Simte

puternic și înțelege limpede că în el s-a realizat trecerea de la ceea ce este muritor la ceea ce este nemuritor, de la ceea ce este trecător la ceea ce este veșnic. Această simțire a vieții veșnice face cu putință și asigură pentru omul în Hristos veșnicia gândurilor și nemurirea simțirilor.

Dar, cu toate că în acest fel omul în Hristos crește, se dilată, se adâncește până la infinitul dumnezeiesc, totuși el nu-și pierde entitatea omenească, personalitatea, trăsăturile lui, ci rămâne om; dar om desăvârșit, divino-umanizat. În Dumnezeul-om Hristos, omul s-a ridicat pentru prima dată pe culmea desăvârșirii, pe culmea aflată deasupra tuturor culmilor. Pentru că nimeni altul nu a slăvit atât de mult firea omenească, pe om, ca Dumnezeul-om. În Persoana Lui divino-umană i s-a făcut omului cea mai mare dreptate cu putință. Nici omul n-a fost supradimensionat cu nimic față de Dumnezeu, și nici Dumnezeu față de om. Omul a fost înălțat, ridicat și slăvit în chip infinit, dar a fost slăvit prin Dumnezeu.

Fără îndoială, problema *binelui și răului* este una dintre cele mai dificile și mai chinuitoare probleme pentru conștiința omenească. Dar și problema aceasta n-a fost soluționată definitiv și efectiv decât numai în Persoana Dumnezeului-om Hristos. Și a fost soluționată nu în cuvinte, teoretic sau dialectic, ci în mod esențial, real, divino-uman. Pentru că în toată viața Lui Dumnezeul-om Iisus S-a arătat ca întruparea și înomenirea infinitului, a Binelui supradesăvârșit și absolut. Nici ochiul cel mai pătrunzător n-ar putea găsi nici cel mai mic rău în El, pentru că El *„păcat nu a făcut și nici nu s-a aflat vicleșug în gura Lui“* (I Petru 2,22; Isaia 53,4–5).

Având înaintea ei, în Persoana Dumnezeului-om Hristos, Binele dumnezeiesc absolut în limitele existenței omenești, cunoașterea omenească știe pentru prima dată prin El, după cum și inima omenească simte iarăși tot prin El în mod concret, ce este binele și ce este răul. Binele, binele veșnic, este tot ceea ce este Hristos în realitatea Lui divino-umană, adică tot ceea ce este divino-uman. Ca Singur fără de păcat și atotputernic, Domnul Iisus Hristos a dat sfintele energii ale harului naturii omenești, pentru ca ea să poată crește până la desăvârșirea binelui dumnezeiesc și să biruiască în chip desăvârșit păcatul și răul. De aceea, Dumnezeul-om Iisus este

cea mai mare valoare în toate lumile în care se mişcă gândul şi simţirea omenească.

De-a lungul întregii sale istorii, omul se prezintă ca o fiinţă deosebită de toate celelalte prin aceea că în chip neobosit caută adevărul fundamental şi principal pe care se sprijină şi pentru care există toate lumile. Problema adevărului omul s-a străduit să o dezlege atât prin mitologie cât şi prin şi filozofie, prin deism, prin spiritualism şi prin materialism. Dar nu a soluţionat-o pentru că s-a străduit să o dezlege cu categoriile umanismului pur autonom şi ateu. Numai în minunata Persoană a Dumnezeului-om Hristos s-a descoperit întreg adevărul veşnic, fără nici o lipsă. Şi problema Adevărului, s-a dezlegat deci, prin arătarea Adevărului divin absolut în limitele naturii omeneşti. De aceea, din gura Dumnezeului-om Hristos a ieşit cea mai îndrăzneaţă declaraţie ce a putut-o rosti vreodată o făptură omenească: *„Eu sunt Adevărul!“* (Ioan 14,6). Iar aceasta înseamnă că Dumnezeul-om Hristos este adevărul ca persoană, în toată plinătatea şi realizarea ei divino-umană.

Dar ceea ce face în chip deosebit din Dumnezeul-om Hristos o valoare mai presus de toate celelalte valori, este faptul că El, Cel dintâi şi singur, a dezlegat definitiv şi efectiv problema *vieţii şi a morţii* şi a dezlegat-o în chip real, lăsând să se vadă în persoana Lui divino-umană nemurirea şi viaţa veşnică întrupată, înomenită. Lucrul acesta l-a arătat şi l-a dovedit mai ales prin Învierea Lui din morţi şi prin Înălţarea Lui la viaţa veşnică a Dumnezeirii. Şi, în genere, toată viaţa divino-umană a lui Hristos, înainte şi după Înviere, este o dovadă cât se poate de clară a faptului, că El este personificarea nemuririi şi a vieţii veşnice şi, în consecinţă, stăpânul asupra morţii. Prin Învierea Lui, El a asigurat pentru totdeauna naturii omeneşti biruinţa asupra morţii, iar prin Înălţarea Sa la cer i-a asigurat, viaţa nemuritoare în sfinţenia Dumnezeirii Celei Una în trei Sori. De aceea, El singur în neamul oamenilor a avut dreptul să spună despre Sine: *„Eu sunt Învierea şi Viaţa“* (Ioan 11,25). El este Învierea şi viaţa prin Persoana Lui divino-umană, pentru că este fără de păcat; unde nu există păcat, acolo nu există nici moarte, pentru că numai păcatul creează moartea. Şi, aşa cum păcatul sin-

gur creează moartea, tot aşa şi lipsa de păcat, adică sfinţenia desăvârşită singură creează nemurirea.

În conştiinţa omenească se întâlnesc taina omului şi taina lumii. Un întuneric de nestrăbătut acopere întreaga creaţie şi gândul omenesc nu poate în nici un chip să pătrundă în sensul ei fundamental, nici să înţeleagă de ce există lumea în acest fel şi în această formă. Numai luminată cu lumina Dumnezeului-om Hristos, lumea ne deschide floarea fiinţei ei şi, în ea, şi sensul adevărat şi valoarea ei. De aceea Mântuitorul a zis despre Sine Însuşi: *„Eu sunt lumina lumii"* (Ioan 8,12; 9,5). În Dumnezeul-om Hristos şi în lumina Lui omul a deschis pentru prima dată ochii, a văzut lumina şi a înţeles adevăratul sens al lumii.

O anume înţelepciune dumnezeiască şi o finalitate ultimă sunt revărsate în întreaga creaţie. Sunt revărsate de Însuşi Hristos, Logosul cel veşnic al lui Dumnezeu, de aceea s-a zis în Evanghelie: *„Tot ce s-a făcut printr-Însul s-a făcut"* (Ioan 1,3). Această „logositate" [*logosnost*] şi înţelepciune în lumea aceasta şi în toată creaţia devine limpede numai în lumina Logosului lui Dumnezeu întrupat. Numai atunci când este luminată de lumina Dumnezeului întrupat, poate raţiunea omenească să înţeleagă sensul teo-„logosic" [*logos-ni*] al creaţiei adică sensul Logosului lui Dumnezeu în creaţie şi să se convingă în acest fel de adevărul cuvintelor Apostolului: *„Toate prin El* (Hristos) *şi întru El s-au zidit"* (Coloseni 1,16). Aceasta înseamnă că sensul fiecărei creaturi luate în parte şi al tuturor creaturilor laolaltă este acela de a realiza în ele adevărul şi dreptatea Dumnezeului-om Hristos până la ultimele lor posibilităţi. Cerul şi pământul nu vor trece până nu se va împlini asupra lor legea Dumnezeu Cuvântului (vezi Matei 5,18). În Dumnezeul-om Hristos a început vindecarea, înnoirea, restaurarea [*apokatástasis*] creaţiei care slăbise şi se transformase în haos datorită prezenţei şi acţiunii păcatului omenesc şi a răului (vezi Romani 8,19–23).

Deoarece Hristos ca Persoană divino-umană este valoarea cea mai înaltă, (ca o astfel de persoană) El este în acelaşi timp şi criteriul suprem al tuturor valorilor adevărate. În această lume nici o

ființă mai mică decât Dumnezeul-om nu poate fi adevărata măsură a valorilor, fiindcă cea mai mare valoare este tocmai Persoana Dumnezeului-om. Măsura nu poate fi omul, pentru că el este o valoare mult mai mică decât Dumnezeul-om. Dumnezeul-om constituie cel mai bun criteriu a tot ceea ce este divin şi uman atât în această lume cât şi în cealaltă prin aceea că este cea mai mare valoare. Istoria acestei planete nu cunoaşte Dumnezeu mai bun decât Hristos şi nici om mai bun decât Hristos. Dumnezeul-om a relevat în acelaşi timp şi în chip desăvârşit atât pe Dumnezeu cât şi pe om. De aceea nu există Dumnezeu fără Dumnezeul-om şi nu există om în afară de Dumnezeul-om.

„Ce este adevărul?" (Ioan 18,38) a întrebat Pilat pe Adevărul întrupat vrând să audă cu urechile lui ceea ce nu a văzut cu ochii, ca şi cum nu unul şi acelaşi suflet auzea cu urechile şi vedea cu ochii. Dumnezeul-om Hristos este adevărul în mod fiinţial, nu ca un cuvânt, nici ca o învăţătură şi nici ca o acţiune concretă, ci ca un Ipostas divino-uman supradesăvârşit şi veşnic viu. Numai ca Persoană divino-umană este El măsura Adevărului. De aceea Dumnezeul-om a spus despre Sine nu numai: *„Eu sunt Adevărul"* ci şi: *„Eu sunt Calea"* (Ioan 14,6), Calea către Adevărul însuşi, adică măsura acestui Adevăr, esenţa însăşi a acestui Adevăr. Măsura Adevărului este însuşi Adevărul iar Adevărul este Dumnezeul-om Hristos. Ca atare tot ceea ce nu este de la El nu este Adevăr. În afara Persoanei Lui divino-umane, Adevărul este ontologic inexistent.

În creştinism Adevărul nu este o noţiune filozofică, nici o teorie, nici o învăţătură, nici un sistem de învăţături ci este Ipostasul divino-uman viu – Iisus Hristos cel istoric (Ioan 14,6). Înainte de Hristos oamenii îşi făceau numai o idee prealabilă despre Adevăr dar nu-l aveau. O dată cu Hristos, ca şi Logos al lui Dumnezeu întrupat, Adevărul Dumnezeiesc intră întreg în lumea aceasta. Din acest motiv s-a şi spus în Sfânta Evanghelie: *„Adevărul prin Iisus Hristos a venit"* (Ioan 1,17).

Ce este Viaţa, Viaţa autentică, adevărată şi care este măsura vieţii? – Persoana Dumnezeului-om Hristos. Iarăşi Persoana, şi nu învăţătura Lui, despărţită de Persoana Lui făcătoare de minuni şi făcătoare de viaţă. Nimeni dintre oameni nu a îndrăznit vreodată să

zică: eu sunt viața, fiindcă toți sunt muritori. Dumnezeul-om, însă, a zis: *„Eu sunt Viața"* (Ioan 14,6). Și pe bună dreptate, pentru că prin Învierea Lui El a învins moartea și S-a arătat pe Sine veșnic viu prin Înălțarea la cer și prin șederea de-a dreapta Tatălui. De aceea, Dumnezeul-om este și Viața și măsura Vieții. Tot ceea ce nu vine de la El este muritor. În El viața își găsește „logositatea" [*logosnost*] și raționalitatea ei, pentru că își găsește veșnicia dumnezeiască. Ca Dumnezeu-Logosul, El este viața și atoateviața [*svezivot*] (vezi Ioan 1,4) pentru că viața este viață numai prin El. Unde nu este El, acolo viața se transformă în moarte, pentru că El este singurul care face ca viață să fie viață adevărată. Îndepărtarea de El, Care este Viața, sfârșește întotdeauna cu mortalitatea și moartea. De aceea numai în El, care e Logosul și Logica vieții, se găsește singura îndreptățire logică a vieții omenești în categoriile timpului și ale spațiului.

Viața veșnică se hrănește și se păstrează prin Binele veșnic, prin Dreptatea veșnică, prin Adevărul veșnic, prin Înțelepciunea veșnică și prin Lumina veșnică. Și, atunci când Mântuitorul a spus: *„Eu sunt Viața"*, prin aceasta El a propovăduit despre Sine următoarele: Eu sunt Binele, Eu sunt Dreptatea, Eu sunt Adevărul, Eu sunt Înțelepciunea, Eu sunt Lumina. Așadar, întrucât El este în același timp toate acestea, El este și măsura cea mai înaltă a tuturor acestora. Prin Persoana Lui supra-desăvârșită, Dumnezeul-om cel fără de păcat constituie în neamul omenesc singurul criteriu infailibil și al vieții, și al binelui, și al dreptății, și al adevărului, și al înțelepciunii și al luminii. Prin urmare, Dumnezeul-om este cea mai înaltă și mai desăvârșită valoare, unica valoare veșnică și, cu aceasta și prin aceasta, cel mai înalt și mai desăvârșit criteriu, unicul criteriu veșnic al adevărului, al vieții, al dreptății, al luminii, al bunătății și al înțelepciunii.

Întreaga Lui învățătură și operă Hristos o recapitulează în Persoana Lui divino-umană, tâlcuindu-le prin Sine Însuși. De aceea Biserica Ortodoxă Apostolică a lui Hristos rezumă întregul creștinism în Persoana făcătoare-de-viață a Dumnezeului-om Hristos; tot

aşa şi adevărul, şi dreptatea, şi binele, şi viaţa. Persoana Dumnezeului-om Hristos este cea mai mare valoare a ei şi cea mai mare comoară a ei. Toate celelalte valori, Biserica Ortodoxă le primeşte ca pe nişte raze de soare ale unicului Soare, Hristos.

Nu trebuie să ne înşelăm: creştinismul nu este creştinism decât prin Dumnezeul-om şi numai prin El; în aceasta constă semnificaţia lui extraordinară, valoarea şi forţa lui. Dumnezeul-om S-a lăsat în lume, ca Biserică, pe Sine Însuşi, Persoana Lui divino-umană. De aceea Biserica este Biserică numai prin Dumnezeul-om şi în Dumnezeul-om. Totul în Noul Testament se rezumă într-un singur adevăr colosal şi cuprinzător: Dumnezeul-om este fiinţa şi scopul, sensul şi valoarea absolută a Bisericii. El este sufletul ei, inima şi viaţa ei. El este Biserica în toată plinătatea ei divino-umană. Pentru că Biserica nu este altceva decât Dumnezeul-om prelungit în toţi vecii: *„Iată, Eu cu voi sunt în toate zilele până la sfârşitul veacului“* (Matei 28,20. Vezi Efeseni 1,21–23).

Dumnezeul-om este capul trupului Bisericii (Coloseni 1,18; Efeseni 1,22; 6,23), singurul cap. Ca atare El este şi Mântuitorul trupului Bisericii (Efeseni 5,23), singurul Mântuitor. Prin El, singurul, unicul şi nedespărţitul Dumnezeu-om, Biserica este întotdeauna una, singură şi nedespărţită. Fiindcă El ţine ca Dumnezeu-om întregul trup al Bisericii într-o unitate nedespărţită de har, de adevăr şi de viaţă. Prin El, trupul Bisericii creşte şi primeşte toate dimensiunile vieţii dumnezeieşti: creşte creşterea lui Dumnezeu spre măsura vârstei plinătăţii divino-umane a lui Hristos, pentru că toate s-au zidit prin El şi în El (Efeseni 4,15–16, 13; Coloseni 1,10.16). Cu puterea harului Său, el conduce în chip tainic (prin Sfintele Taine) toate mădularele Bisericii către divino-umanizare, fiindcă sensul şi scopul existenţei Bisericii este ca toţi să fie conduşi, prin credinţa divino-umană, la măsura plinătăţii lui Hristos, adică să fie divino-umanizaţi (Efeseni 4,13).

De aceea, prin Apostolii ei, prin Mărturisitorii şi Sfinţii Părinţi ca şi prin credincioşii ei, Biserica mărturiseşte fără ezitare şi a apărat mai presus de orice altceva divino-umanitatea Domnului Iisus, minunatul şi cu neputinţă de înlocuitul Ipostas divino-uman a Lui. Arătându-se plină de condescendenţă, mult-milostivă faţă de

păcătoşi, Biserica a fost întotdeauna neîmpăcată şi hotărâtă în condamnarea şi respingerea tuturor acelora care în vreun fel sau altul tăgăduiau, respingeau sau deformau divino-umanitatea lui Hristos. Ea este gata întotdeauna să meargă cu bucurie spre toţi martirii Apocalipsei, când este vorba să apere şi să păstreze Persoana divino-umană a lui Hristos.

Care este esenţa Ortodoxiei? – Dumnezeul-om Hristos. Deci tot ceea ce e ortodox are caracter divino-uman: şi cunoaşterea, şi simţirea, şi voinţa, şi gândirea, şi morala, şi dogmatica, şi filozofia, şi viaţa. Divino-umanitatea este singura categorie în care se mişcă şi au loc toate manifestările Ortodoxiei. Pretutindeni Dumnezeu are locul întâi iar omul pe cel secund; Dumnezeu conduce, omul este condus; Dumnezeu lucrează, omul conlucrează. Şi Dumnezeu lucrează nu ca Dumnezeul transcendent, abstract al deismului, ci ca Dumnezeul realităţii istorice nemijlocite, ca Dumnezeul Revelaţiei, Dumnezeul care S-a făcut om şi a trăit în categoriile vieţii noastre omeneşti şi S-a arătat pretutindeni ca absolut sfânt, absolut bun, absolut înţelept, absolut drept, absolut adevărat.

Lui Hristos, ca Dumnezeu-om desăvârşit, nimic din ceea ce este omenesc nu-i este necunoscut (vezi Ioan 2,25; Evrei 2,14.17. 18). Tocmai pentru aceasta S-a şi făcut om rămânând Dumnezeu, ca să dea ca Dumnezeu naturii omeneşti puterea dumnezeiască care să-i conducă pe oameni la cea mai strânsă unire – divino-umană – cu Dumnezeu. Şi tocmai această putere dumnezeiască a Lui lucrează neîntrerupt în Trupul Lui divino-uman – Biserica – unindu-i pe oameni cu Dumnezeu prin viaţa cea sfântă în har. Pentru că Biserica nu este altceva decât acel minunat organism divino-uman în care prin conlucrarea harului dumnezeiesc cu lucrarea liberă a omului se face nemuritor şi se îndumnezeieşte omul întreg şi tot ce-i omenesc – afară de păcat.

În organismul divino-uman al Bisericii orice credincios constituie o celulă vie constitutivă a organismului; el trăieşte prin puterea divino-umană de viaţă făcătoare a lui Hristos. Pentru că a fi cineva membru al Bisericii înseamnă ca el să se încorporeze în Dumnezeul-om Hristos, să devină concorporal cu El (Efeseni 3,6), un mădular organic al trupului Lui (Efeseni 5,30; I Corinteni 12,13),

într-un cuvânt, să se divino-umanizeze în toată realitatea persoanei lui omenești. Și, dacă va câștiga aceasta, înseamnă că omul a ajuns la unitatea divino-umană a vieții și are simțământul viu și nemuritor că s-a mutat din moarte la viață (Ioan 5,24; 3,36; 11,25–26). Simte continuu, cu toată ființa lui, că, în calitate de organism divino-uman, Biserica este Dumnezeul-om prelungit peste veacuri. Ca Persoană divino-umană, Hristos este irepetabil, dar ca putere și viață divino-umană se repetă continuu în fiecare creștin, pentru că fiecare creștin este un mădular organic al Trupului Său divino-uman, Biserica.

Numind Biserica Trupul lui Hristos (Efeseni 1,23; Coloseni 2,4), Sfântul Apostol leagă ființa ei de taina Întrupării Logosului lui Dumnezeu și arată că baza vie și neschimbată a istoricității Bisericii constă tocmai din faptul că Însuși Logosul S-a făcut trup[1]. Și mai arată nemijlocit că, dat fiind că este Trupul lui Hristos, Biserica depinde nemijlocit și continuu, în ceea ce o constituie ca Biserică, de Logosul lui Dumnezeu întrupat. Plinătatea nesfârșită a harismelor și puterilor ei dumnezeiești le ia de la Acela Care plinește toate ale ei prin El Însuși (vezi Efeseni 1,23; Coloseni 2,9).

Deoarece cu toată ființa ei și prin toată activitatea ei depinde întru totul de Dumnezeu cel întrupat, Biserica întreagă se întemeiază pe realitatea istorică a Evangheliei: *„Logosul S-a făcut trup"*, adică s-a făcut Dumnezeu-om. Adevărul acesta este adevărul de bază al Bisericii, temelia Bisericii. De aceea întru toate și în toți Biserica este în primul rând un organism divino-uman și apoi o organizație divino-umană.

Toată natura Bisericii, în toate manifestările ei, are un caracter divino-uman. Din aceasta decurge în chip logic și acțiunea ei divino-umană în lume care se rezumă la a întrupa în om și în umanitate toate cele ale Dumnezeului-om. Misiunea Bisericii se găsește în această natură a Bisericii iar aceasta este de a se realiza toate valorile și toate lucrările divino-umane în lumea omenească. Întruparea lui Dumnezeu este revelația ultimă și deplină a lui Dumnezeu către o astfel de ființă unică, cum este omul. Pentru că făcându-se

[1] Ioan 1,14 și Protopresbiterul G. Florovsky, *Ocav Dom* [Casa Tatălui], „Hriscanski Zivot", 1926, p. 166.

om şi nu vreo altă ființă, Dumnezeu a arătat că Dumnezeul-om este natura naturii omului, logica logicii omului bunătatea bunătății omului, adevărul adevărului omului, sau, într-un cuvânt, esența, sensul şi scopul sufletului omului creat după chipul lui Dumnezeu. Mărturisind astfel pe Dumnezeul-om, Biserica mărturiseşte în acelaşi timp şi omul autentic, adevărat, integru, după chipul lui Dumnezeu. Pentru că în afara lui Dumnezeul-om nu există om adevărat.

Cum păzeşte Biserica Ortodoxă cea mai mare comoară a ei – preasfânta Persoană a Dumnezeului-om Hristos? – O păstrează prin credința ei una şi unică, sfântă, catolică [sobornicească] şi apostolică. Prin unitatea credinței Biserica Ortodoxă păstrează dea lungul secolelor unitatea şi unicitatea vieții şi adevărului divino-uman; prin sfințenie păstrează sfințenia unică a vieții şi adevărului în scopul ei divino-uman; prin catolicitate, catolicitatea şi integritatea vieții şi adevărului divino-uman; prin apostolicitate identitatea şi continuitatea istorică a realității şi a vieții trupului divino-uman şi a operei lui Hristos.

Numai împreună *„cu toți sfinții"*, după Apostolul Pavel (Efeseni 3,16), se poate cunoaşte minunata taină a Persoanei lui Hristos, se poate, adică, crede cu adevărat şi drept în Dumnezeul-om Hristos. Numai trăind împreună *„cu toți sfinții"* în unitatea catolică [sobornicească] a credinței poate fi cineva cu adevărat creştin, adevărat ucenic al Dumnezeului-om Hristos. Într-adevăr, viața în Biserică este întotdeauna catolică, se găseşte întotdeauna în comuniune *„cu toți sfinții"*, alături de toți sfinții. Adevăratul credincios al Bisericii simte, în consecință, puternic că are aceeaşi credință cu apostolii, cu mucenicii şi cu sfinții din toate veacurile; simte că aceştia sunt veşnic vii şi că pe toți aceştia îi străbate în acelaşi timp una şi aceeaşi putere şi energie divino-umană, una şi aceeaşi viață divino-umană, unul şi acelaşi adevăr divino-uman. Nu există catolicitate [sobornicitate] în afara eclezialității, pentru că numai viața adevărată şi reală în Biserică creează în om simțământul catolicității [sobornicității] credinței, adevărului şi vieții: acela de a trăi împreună *„cu toți sfinții"*, cu toți membrii Bisericii tuturor veacurilor.

„Este cu neputință să dobândească cineva catolicitatea [sobornicitatea] *spiritului, altfel decât numai prin în-*

corporarea şi viaţa lui în Biserică. Tot sensul suveranităţii Ortodoxiei asupra timpului constă tocmai din identitatea numerică a Bisericii celei una şi unice în existenţa ei ecumenică, catolică şi necurmată în timp, în continuitatea neîntreruptă a succesiunii ierarhice, a săvârşirii Tainelor, a comuniunii credinţei şi a acţiuni unui Duh Unic şi a unui har unic care lucrează în toate acestea. Aceasta, deci, este unitatea Trupului lui Hristos, unitatea Casei lui Dumnezeu, în care au trăit nu numai odinioară ci trăiesc şi locuiesc şi acum toţi cei adormiţi în credinţă şi evlavie, cum sunt Sfinţii Asceţi şi Sfinţii Părinţi. Iar acum, fiecare preot care săvârşeşte Sfânta Liturghie nu repetă numai cuvintele pe care le-a grăit odinioară, în faţa altarului, Sfântului Vasile cel Mare sau Sfântul Ioan Hrisostom, ci într-o comuniune reală, deşi cu totul de neînţeles, liturghiseşte literalmente lui Dumnezeu împreună cu ei. În orice slujbă este prezentă în chip nevăzut întreaga Biserică, ca adevărată «singură turmă» care aduce în comun şi împreună rugăciunile şi mulţumirile Domnului Iisus Hristos şi Părintelui Său. Şi aceasta nu este o legătură psihologică, subiectivă cu trecutul, ci unitatea ontologică a Bisericii şi a vieţii. În Biserică timpul stă pe loc, fiindcă aici nu există moarte şi întreruperea vieţii pământeşti nu întrerupe raportul viu al generaţiilor".[2]

În Biserică trecutul este întotdeauna prezent; prezentul în Biserică este prezent prin trecutul întotdeauna viu, pentru că Dumnezeul-om Hristos, Care este *„ieri şi astăzi, acelaşi în veci"* (Evrei 13,8), trăieşte continuu în trupul Său divino-uman prin acelaşi adevăr, aceeaşi sfinţenie, aceeaşi bunătate, aceeaşi viaţă şi El face prezent tot trecutul. De aceea, pentru simţirea şi conştiinţa ortodoxă, toate mădularele Bisericii, de la Sfinţii Apostoli până la cei care au adormit ieri, sunt contemporane ca unele ce sunt întotdeauna vii în Hristos. Şi astăzi în orice om ortodox sunt contemporani toţi Sfinţii Apostoli şi Mucenici şi Sfinţii Părinţi. Mai mult, pentru

---

[2] Protopresbiterul G. Florovsky, *Ocav Dom*, „Hriscanski Zivot", 1925, p. 358.

ortodoxul adevărat aceştia sunt mai reali (mai vii) decât mulţi dintre contemporanii lui după trup.

Simţământul acesta al unităţii catolice [soborniceşti] a credinţei, a vieţii şi a mărturisirii constituie esenţa eclezialităţii ortodoxe. Şi simţământul acesta arată adevărul că Dumnezeul-om este puterea de-viaţă-făcătoare continuă, ce se manifestă pururea în viaţa divino-umană a Bisericii, prin unitatea, sfinţenia, catolicitatea şi apostolicitatea credinţei, a vieţii şi a adevărului. Căci ce înseamnă a fi ortodox? Înseamnă un efort continuu al omului spre Dumnezeul-om, o continuă zidire de sine prin Tainele divino-umane, prin nevoinţele şi Virtuţile divino-umane. Şi în aceasta, omul ortodox nu este niciodată singur, ci orice simţire a lui şi orice faptă şi gând al lui sunt personal-catolice [soborniceşti]; nu numai personale şi nu numai catolice, ci divino-umane.

Când creştinul ortodox gândeşte, o face în rugăciune, cu frică şi cutremur, pentru că ştie că la aceasta participă în chip tainic ceata tuturor sfinţilor şi a tuturor membrilor Bisericii. Niciodată el nu-şi aparţine lui, ci tuturor sfinţilor şi, prin ei, Preasfântului Domn Iisus Hristos. Când priveşte duhul lui, creştinul ortodox zice în el însuşi: duhul meu nu este nimic dacă nu este umplut şi desăvârşit de Duhul Sfânt[3].

În creştinul ortodox nimic nu se face după om ci toate se fac după Dumnezeul-om; prin nevoinţe-virtuţi neîncetate el se concentrează în Dumnezeu; duhul lui se concentrează prin Duhul lui Dumnezeu şi tot aşa sufletul şi voinţa lui; tot ceea ce este în el se adună

[3] Într-o scrisoare a sa (din 21. 1. 1965) părintele Iustin scrie: „Sfânta taină a zilei Duhului Sfânt, a Cincizecimii, este următoarea: duhul omului trebuie să se umple şi să se desăvârşească de către Duhul Sfânt, adică să se sfinţească, să se lumineze şi să se îndumnezeiască prin Duhul Sfânt. Această Sfântă taină se realizează continuu în Biserica lui Hristos şi pentru aceasta Biserica este cu adevărat o Cincizecime continuă... De la Sfânta Cincizecime, ziua Duhului Sfânt, orice suflet «după chipul lui Dumnezeu» în Biserica lui Hristos este un rug care arde fără să se mistuie, în Dumnezeu şi spre Dumnezeu, în aşa fel încât o limbă de foc se găseşte întotdeauna deasupra lui şi în el“. [Nota traducătorului în neogreacă.]

şi se catolicizează [*sobornizirase*] în Dumnezeul-om. Şi cu toată ființa lui simte că eclezialitatea ortodoxă este întotdeauna sfântă şi întotdeauna catolică [sobornicească] şi divino-umanitatea este categoria imuabilă a eclezialităţii ortodoxe.

Ortodocşii sunt ortodocşi pentru că au continuu această simţire a catolicităţii [sobornicităţii] divino-umane, pe care o păstrează şi o încălzesc prin rugăciune şi smerenie. Ei nu se propovăduiesc niciodată pe ei înşişi; niciodată nu se laudă în om; niciodată nu rămân numai la natura lor umană pură, niciodată nu idolatrizează umanul. Sfinţii de-Dumnezeu-purtători Apostoli au dat o dată pentru totdeauna definiţia eclezialităţii divino-umane: *„Părutu-s-a Duhului Sfânt şi nouă“* (Faptele Apostolilor 15,28). Mai întâi Duhului Sfânt şi apoi nouă; nouă, numai în măsura în care facem loc Duhului Sfânt să acţioneze pentru ei şi pentru noi.

În această definiţie divino-umană apostolică se cuprinde toată metoda acţiunii Bisericii în lume. Metoda aceasta au primit-o şi au continuat-o sfinţii mucenici şi mărturisitori, Sfinţii Părinţi şi Sinoadele Ecumenice. Dacă cineva se îndepărtează de ea, se îndepărtează de Duhul Sfânt, se îndepărtează de Sfinţii Apostoli şi mucenici, de Sfinţii Părinţi şi de Sinoadele Ecumenice; cade din unitatea, din sfinţenia, din catolicitatea şi apostolicitatea credinţei divino-umane a lui Hristos. Cu un cuvânt: se taie pe sine de la Domnul Iisus Hristos.

Biserica Ortodoxă este una, sfântă, catolică şi apostolică, pentru că nu se îndepărtează de această sfântă metodă. Este ortodoxă pentru că mărturiseşte şi păstrează continuu nu numai adevărul divino-uman, apostolic-catolic [sobornicesc] şi ecumenic al creştinismului, ci şi metodologia divino-umană, apostolic-catolică [sobornicească] şi ecumenică a creştinismului. Adevărul divino-uman al creştinismului se poate păstra numai prin metodologia divino-umană a creştinismului. Domnul Iisus este Adevărul şi Calea. Dacă se depărtează cineva de metodologia divino-umană, în chip necesar se îndepărtează şi de adevărul divino-uman, se îndepărtează de Dumnezeul-om Hristos. Biserica Ortodoxă deţine intactă învăţătura Dumnezeului-om Hristos, pentru că rămâne, fără să cedeze, la metodologia divino-umană a Sfinţilor Apostoli şi a Sinoadelor Ecumenice.

Omul credinţei ortodoxe, apostolice şi patristice simte şi cunoaşte că ortodocşii sunt împreună-lucrători numai ai Sfântului Duh, împreună-lucrători care, prin rugăciune, ascultă continuu ceea ce grăieşte Duhul, care fac continuu ceea ce voieşte Duhul, care îşi controlează gândurile şi cuvintele lor prin Duhul. Întrucât unitatea catolică [sobornicească] a Adevărului dumnezeiesc-omenesc este întotdeauna prezentă în conştiinţa catolică [sobornicească] a Bisericii Ortodoxe, Sfinţii Părinţi şi Dascăli participă continuu la viaţa divino-umană a Bisericii prin energia harismatică a Sfântului Duh. De aceea Patriarhii ortodocşi din vremurile mai noi proclamă în *Enciclica* lor:

> *„Credem că Biserica catolică* [sobornicească] *este învăţată de Duhul Sfânt... Biserica este învăţată de Duhul Cel de viaţă începător, dar prin mijlocirea Sfinţilor Părinţi şi Învăţători... Mărturisim că Biserica catolică* [sobornicească] *este cu neputinţă să greşească ori în genere să rătăcească sau să prefere vreodată minciuna în locul adevărului. Căci, lucrând continuu prin Sfinţii Părinţi şi Povăţuitori care slujesc cu credincioşie, Preasfântul Duh eliberează Biserica de orice rătăcire“.*[4]

În Apusul Europei creştinismul s-a transformat treptat în umanism. Multă vreme şi cu perseverenţă, occidentalii l-au restrâns pe Dumnezeul-om iar în cele din urmă l-a micşorat într-un om: în omul infailibil al Romei şi în nu mai puţin infailibilul om al Berlinului. În acest fel s-a ivit, pe de o parte, umanismul creştin apusean maximalist (papismul), care răpeşte totul lui Hristos şi, pe de altă parte, umanismul creştin apusean minimalist (protestantismul) care aşteaptă de la Hristos tot ce poate fi mai puţin şi adesea nimic. În amândouă, ca valoare supremă şi ca ultim criteriu în locul Dumnezeului-om este plasat omul. S-a săvârşit, în felul acesta, trista îndreptare (*correctio*) a Dumnezeului-om, a operei Lui şi a învăţăturii Lui!

Cu perseverenţă şi constanţă papismul s-a străduit să înlocuiască pe Dumnezeul-om cu omul, până când în dogma despre in-

---

[4] Dositei Patriarhul Ierusalimului, *Mărturisirea credinţei*, Definiţia III, la I. Karmiris, *Monumentele dogmatice şi simbolice ale Bisericii Ortodoxe Catolice* [Soborniceşti], Atena, 1953, vol. II, p. 755.

failibilitatea omului Dumnezeul-om a fost înlocuit pentru totdeauna de către omul infailibil. Pentru că, prin dogma aceasta omul (papa) a fost declarat drept ceva mai presus nu numai decât omul, ci şi decât Sfinţii Apostoli şi decât Sfinţii Părinţi şi decât Sinoadele Ecumenice. Printr-o astfel de apostazie faţă de Dumnezeul-om, faţă de Biserica Catolică [Sobornicească] şi Ecumenică, maximalismul papal l-a depăşit chiar şi pe Luther, creatorul minimalismului protestant. Şi, într-adevăr, cea dintâi protestare radicală împotriva Bisericii celei una, sfântă, catolică şi apostolică trebuie căutată în papism iar nu în luteranism. Şi originea protestantismului stă tocmai în această „protestare".

Nu trebuie să ne înşelăm: maximalismul umanist creştin apusean, papismul, este şi cel mai radical protestantism, pentru că el a transferat temelia creştinismului de pe Dumnezeul-om cel veşnic, pe omul trecător şi l-a declarat pe aceasta drept dogma cea mai importantă, drept adevărul cel mai important, valoarea cea mai importantă, măsura şi criteriul cel mai important. Iar protestanţii nu au făcut nimic altceva decât pur şi simplu să accepte dogma aceasta în esenţa ei şi să o dezvolte la dimensiuni şi detalii înspăimântătoare. Într-adevăr, protestantismul nu este altceva decât un papism aplicat tuturor; principiul lui fundamental (infailibilitatea omului) este aplicat la viaţa fiecărui om în parte. După exemplul omului infailibil al Romei, fiecare protestant devine infailibil pentru că el îşi revendică infailibilitatea personală în temele credinţei. Din acest punct de vedere se poate spune că protestantismul este un papism laicizat, lipsit însă de dimensiunea mistică, de autoritate şi de putere.

Prin faptul că în Apus creştinismul, cu toate adevărurile lui divino-umane infinite, a fost limitat la om, creştinismul apusean s-a transformat în umanism. Lucrul acesta poate să pară ciudat dar acesta este adevărul. Îl dovedeşte într-un chip neîndoielnic realitatea lui istorică. În esenţa lui creştinismul apusean este umanismul cel mai radical, pentru că a proclamat pe om infailibil şi a transformat religia divino-umană în religie umanistă. Dovada acestui lucru este faptul că în Biserica Romană Dumnezeul-om a fost împins în cer şi în locul Lui a fost instalat un locţiitor: *Vicarius Christi*... Ce tragică eroare: să se instituie un înlocuitor şi un supleant pentru Domnul şi

Dumnezeul cel pretutindenea prezent! Fapt este însă, că această nebunie s-a întrupat în creştinismul apusean.

În acest chip s-a săvârşit oarecum dez-întruparea Dumnezeului celui întrupat, dez-divino-umanizarea Dumnezeului-om. Umanismul religios apusean a proclamat că Dumnezeul-om cel prezent pretutindeni nu este prezent la Roma şi a instalat un înlocuitor al Lui în persoana unui om infailibil. În toate acestea e ca şi cum umanismul ar vrea să spună Dumnezeului-om: Retrage-te din lumea aceasta în cealaltă, pleacă de la noi, noi îl avem pe înlocuitorul Tău care Îţi ţine locul în chip infailibil în toate.

În această înlocuire a Dumnezeului-om de către om s-a manifestat practic înlocuirea vizibilă a metodologiei creştine divino-umane, cu metodologia omenească. De aici izvorăsc dominaţia filozofiei aristotelice în scolasticism, metoda cazuistică şi sfânta inchiziţie în morală, diplomaţia papală în raporturile internaţionale, statul papal, iertarea păcatelor prin indulgenţe şi de la radio şi iezuitismul sub diferitele lui forme.

Toate acestea duc la concluzia: creştinismul umanist constituie, într-adevăr, protestul cel mai hotărât împotriva Dumnezeului-om, împotriva axiologiei şi criteriologiei Lui. Şi aici apare tendinţa predilectă a omului european de a reduce totul la om, ca valoare şi măsură fundamentală a tuturor. Dar în spatele acestui fapt se găseşte un idol: *Menschliches, Allzumenschliches* (omenesc, mult prea omenesc) [Nietzsche].

Prin reducerea creştinismului la umanism, creştinismul fără îndoială că s-a simplificat. Dar în acelaşi timp el a fost distrus. Şi, fiindcă a avut loc o *Gleichschaltung* (echivalare) a creştinismului cu umanismul, astăzi în Europa oamenii se gândesc să înlocuiască creştinismul umanist cu vechea religie politeistă. Glasurile unor oameni din lumea protestantă: *Zürück zu Jesus! Back to Jesus!* Constituie strigăte neputincioase în noaptea fără de lună a creştinismului umanist care a părăsit valorile şi măsurile divino-umane şi se sufocă acum în deznădejde şi în impas în timp ce din adâncul veacurilor răsună cuvintele îndureratului Profet al lui Dumnezeu, Ieremia: *„Blestemat este omul care-şi pune nădejdea în om!“* (Ieremia 17,5).

Într-o perspectivă istorică mai largă, dogma apuseană despre infailibilitatea omului nu este altceva decât un efort de a reînviora, a justifica şi de a înveşnici umanismul european muribund. E cea din urmă „metamorfoză“ şi apoteoză finală a umanismului. Pentru că după iluminismul raţionalist al secolului XVIII şi după pozitivismul miop al secolului XIX, umanismului european nu-i mai rămânea altceva decât să se dizolve în contradicţiile şi impasurile lui. Dar, în această clipă tragică, îi vine în ajutor umanismul religios şi cu dogma lui despre infailibilitatea omului el salvează umanismul european de la o moarte vizibilă. Dar chiar şi dogmatizat, umanismul creştin occidental nu putea să nu păstreze în el toate contradicţiile mortale ale umanismului european care converg spre o singură dorinţă: aceea de a alunga pe Dumnezeul-om de pe pământ în cer. Fiindcă pentru umanism lucrul de căpetenie şi fundamental este ca omul să devină suprema valoare şi ultimul criteriu.

În fine, creştinismul este creştinism prin Dumnezeul-om, prin adevărul Său divino-uman şi prin metodologia sa divino-umană. Acesta este adevărul fundamental, în detrimentul căruia nu se poate face nici o concesie. Acest adevăr defineşte şi delimitează întreaga axiologie şi criteriologie creştină. Hristos este valoarea cea mai înaltă şi măsura infailibilă numai ca Dumnezeu-om. Trebuie să fim sinceri şi consecvenţi până la capăt: dacă Hristos nu este Dumnezeu-om, atunci este cel mai îndrăzneţ om din câţi există, pentru că se proclamă pe sine Dumnezeu şi Domn. Dar realitatea istorică a Evangheliei arată şi dovedeşte fără putinţă de contrazicere că Iisus Hristos este prin toate şi în toate Dumnezeul-om desăvârşit. De aceea nu poate fi cineva creştin fără credinţa în Dumnezeul-om şi în Trupul Lui divino-uman, Biserica, în care Hristos a lăsat toată minunata Lui Persoană. Puterea mântuitoare şi de-viaţă-făcătoare a Bisericii lui Hristos constă în Ipostasul Dumnezeului-om veşnic viu şi pretutindeni prezent. Orice substituire a Dumnezeului-om cu orişicare om şi orice selectare din creştinism numai a acelor elemente care satisfac „gustul individual“ şi gândirea omului, transformă creştinismul într-un umanism superficial şi neputincios. Toate sub

cer sunt vechi, afară de Persoana Dumnezeului-om Hristos. Acesta este singurul lucru nou, veşnic nou[5]. Este ceea ce face Noul Testament nou şi adevărul nou-testamentar ceva întotdeauna nou şi veşnic. Şi, pentru că este veşnic nouă şi tânără în desăvârşirea ei divino-umană, Persoana Dumnezeului-om nu poate fi schimbată şi nici înlocuită; ea este întotdeauna aceeaşi cu ea însăşi şi consecventă cu ea însăşi. De aceea Evanghelia este întotdeauna şi pretutindeni identică: şi pentru oamenii de pe pământ şi pentru îngerii din cer; iar Dumnezeul-om Hristos este unica Raţiune, unica Minte, unicul Sens şi Logos al omului şi al creaţiei. Fără El este cu neputinţă să fie acceptată nici cea mai mică teodicee pentru o lume cum este cea a noastră şi un om cum este al nostru.

Din punct de vedere pur ontologic Dumnezeul-om nu este o minune ci o necesitate pentru o astfel de lume şi un astfel de om. De aceea s-a spus în sfânta Evanghelie că Dumnezeu Logosul întrupat *„a venit întru ale Sale"* (Ioan 1,11). Şi ce anume face ca oamenii să fie „ai" Lui, dacă nu sufletul lor cel creat „după chipul lui Dumnezeu"? S-a mai zis: *„Că suntem de un neam cu El"* (Faptele Apostolilor 17,28). Iarăşi, prin sufletul nostru cel după chipul lui Dumnezeu. Şi s-a mai zis că Dumnezeu-Logosul este „lumina cea adevărată, care luminează pe tot omul venind în lume" (Ioan 1,8). De aceea, atunci când S-a întrupat nu a venit între străini, ci între ai Săi. Iar noi, mărturisind pe Dumnezeul-om, mărturisim indirect pe Omul cel după chipul lui Dumnezeu, obârşia dumnezeiască a omului, măreţia omului şi în acelaşi timp şi valoarea dumnezeiască şi sfinţenia persoanei omeneşti. Dacă lucrurile nu stau aşa, atunci pentru care motiv am fi noi „ai" lui Dumnezeu-Logosul şi de un „neam" cu Dumnezeu? În esenţă, lupta pentru Dumnezeul-om este o luptă pentru om. Nu umaniştii ci oamenii credinţei şi vieţii divino-umane se luptă pentru omul adevărat, pentru omul după chipul lui Dumnezeu şi al lui Hristos.

---

[5] Vezi Sfântul Ioan Damaschin, *Expunerea exactă a credinţei ortodoxe* III, 1; *PG* 94, 984B: *„Şi fiind Dumnezeu desăvârşit, se face om desăvârşit; şi se săvârşeşte noutatea mai presus de toate noutăţile, singurul lucru nou sub soare"*.

Însemnătatea extraordinară pentru neamul omenesc a creştinismului constă în divino-umanitatea de-viaţă-făcătoare şi imuabilă a lui Hristos care dă sens la tot ceea ce este omenesc, scoţându-l pe acesta din nimicnicia nefiinţei la lumina Atotfiinţei. Numai cu puterea lui divino-umană creştinismul este sarea pământului, sare care păzeşte pe om ca să nu se strice în păcat şi în rău. Dacă însă creştinismul se revarsă în diferite umanisme, atunci el se strică, devine sare *„care nu mai sărează“* şi care, după prea adevăratul cuvânt al Mântuitorului *„la nimic nu mai poate servi decât să fie aruncată afară şi să fie călcată în picioare de oameni“* (Matei 5,13). Orice efort şi orice tentativă de a echivala (*gleichschalten*) creştinismul cu spiritul veacului acestuia, cu mişcările efemere ale unor epoci istorice şi, mai mult, cu partidele sau cu stările de fapt politice, smulg creştinismului acea valoare specifică datorită căreia el este unica religie divino-umană din lume.

Nu conformarea Dumnezeului-om Hristos cu spiritul epocii ci conformarea şi adaptarea spiritului epocii la spiritul veşniciei lui Hristos, al divino-umanităţii lui Hristos, este unica misiune adevărată a Bisericii lui Hristos în lume, a Bisericii Catolice [Soborniceşti] şi Ortodoxe. Numai în acest fel Biserica va putea să păstreze Persoana de-viaţă-făcătoare şi de neînlocuit a Dumnezeului-om Hristos, adică valoarea cea mai mare în toate lumile, cele văzute şi cele nevăzute şi cele viitoare. Pentru că El este valoarea supremă şi măsura infailibilă în toate.

(1935)

FILOZOFIA ORTODOXĂ A ADEVĂRULUI

Prefață la „Dogmatica Bisericii Ortodoxe"

Călătorind de la neființă spre atotființă, omul străbate minunatele taine ale lui Dumnezeu, îmbrăcat în hainele încântătoare ale materiei și spiritului. Cu cât mai mult se îndepărtează de neființă, și se apropie de atotființă, cu atât mai mult flămânzește după nemurire și nepăcătoșenie, cu atât și însetează după neschimbare și veșnicie. Păcatul îl atrage tiranic spre neființă iar prin moarte el pune stăpânire cu lăcomie pe suflet. Întreaga înțelepciune a vieții constă în a birui moartea în tine însuți și în jurul tău, în a te cufunda în întregime în atotființă. Această înțelepciune o învață filozofia Duhului Sfânt, fiindcă ea este înțelepciune și cunoaștere, înțelepciune binecuvântată și cunoaștere binecuvântată a naturii ființei. Ori iată giuvaerul acestei înțelepciuni: cunoașterea divinului și umanului, a văzutului și nevăzutului. Dar filozofia Duhului Sfânt este și această forță morală creatoare care înmulțește în om înțelepciunea divină privitoare la Dumnezeu, la lume și la om, făcându-l asemenea lui Dumnezeu pe calea binecuvântată a desăvârșirii ascetice. Tocmai acest caracter etic al filozofiei ortodoxe îl subliniază Sfântul Ioan Damaschin atunci când spunea că *„filozofia e asemănarea cu Dumnezeu"* [*homoiousthai Theô*] și că ea este, deci, *„arta artelor și știința științelor"* [*tehne technôn kai epistéme epistemôn*][1]. Ca filozofie

[1] Trilogia *Izvorul cunoștinței: I. Capitolele filozofice* [Dialectica] 3; *PG* 94, 533 BC.

de-viață-făcătoare prin Duhul Sfânt, ea este singura artă care poate plăsmui din această masă complexă de materiale eterogene care e ființa omenească, o persoană după chipul lui Dumnezeu și după chipul lui Hristos. Ca știință a Duhului Sfânt, ea este singura știință care poate învăța această creatură egoistă și muritoare numită om cum să învingă moartea și să ajungă la nemurire. De aceea, filozofia ortodoxă e arta artelor și știința științelor.

Filozofia Duhului Sfânt e constituită din adevărurile veșnice privitoare la Dumnezeu, la lume și la om. În limbajul evanghelic al Bisericii acestea se numesc *dogme*. Astfel, Filozofia dogmatică e știința adevărurilor veșnice privitoare la Dumnezeu, așa cum au fost descoperite ele oamenilor ca ei să le întrupeze în viața lor, și să atingă astfel scopul veșnic al existenței lor, această anevoioasă călătorie de la neființă la atotființă, la ființa-în-sine. Ori la omul contemporan se constată mult prea evident o atrofiere a simțului nemuririi și veșniciei, ca și o întunecare a conștiinței veșniciei și divino-umanității.

Domolit și subjugat de relativismul metafizic și etic, omul contemporan ajunge de regulă la un nihilism universal. Dar de-abia de se trezește cineva din acest coșmar al relativismului, de-abia întrevede mișcătoarea realitate a veșniciei și nemuririi, că el și găsește în sine forțele necesare pentru a-și relua elanul spre adevărul veșnic privitor la lume și la om. Se izbește sufletul omului de o problemă veșnică? – De îndată se cască în el un abis, un deșert al flămânzirii după adevărurile veșnice. Atunci un nemilos simțământ de foame și de sete îl aleargă prin deșertul acestei vieți spre oaza în care cresc adevărurile veșnice, în care țâșnește acest izvor de apă vie ce se scurge în viața veșnică.

În această nouă dispoziție, omul se transformă într-o țâșnire de dorință pentru tot ce-i nemuritor și veșnic, pentru tot ce-i divin și sfânt. De la sine însuși se avântă de la uman spre divino-uman și, cu cât viața divină se revarsă în sufletul său prin adevărurile divine, cu atât țâșnește în el viața nemuritoare și veșnică. Fiindcă în realitatea lor divino-umană, viață și adevăr, viața veșnică și adevărul veșnic sunt unul și același lucru: *„Eu sunt Calea, Adevărul și Viața“* (Ioan 14,6) a rostit minunatul nostru Domn Iisus. Numai în El aces-

te trei lucruri sunt o unică realitate consubstanţială. In afara Lui nu există cale spre adevăr, nu există adevăr în veşnicie, nu există viaţă pentru veşnicie. Aceasta face din Persoana Lui divino-umană realitatea unică şi imuabilă. În tot ce e al lui Hristos domneşte această treime nedespărţită: Calea, Adevărul şi Viaţa. În orice dogmă a lui Iisus Hristos cele trei formează întotdeauna o realitate unică şi indisolubilă – fiindcă orice dogmă e o Cale veşnică care prin Adevărul veşnic duce la Viaţa veşnică. De aceea în dogme totul e nemuritor şi veşnic, nimic nu e trecător, muritor sau fictiv.

Eternitatea şi divino-umanitatea sunt o categorie a vieţii şi gândirii Noului Testament. De aceea, ca adevăruri veşnice, dogmele sunt întotdeauna veşnice şi divino-umane. Atunci când îşi dinamizează gândirea trăind harul Evangheliei, omul progresează treptat de la un adevăr veşnic la altul, de la acesta la un al treilea şi astfel, traversând nenumărate adevăruri veşnice, ajunge să atingă – dincolo de orice piscuri – plenitudinea fiinţării lui: plinătatea existenţei, conştiinţei şi experienţei lui. „Moarte păcatului şi morţii!" – e cuvântul de ordine evanghelic al filozofiei divino-umane ortodoxe. Astfel, hrănindu-se cu adevărurile veşnice ale lui Hristos, omul ortodox îşi eliberează progresiv conştiinţa şi voinţa, sentimentul şi viaţă, de tot ce vine din păcat, de tot ce-i trecător, relativ şi muritor. Făcându-se viu prin tot ce-i sfânt, neschimbat, absolut şi veşnic, se face viu el însuşi. Prin nevoinţele binecuvântate ale ascezei, în orişice lucru se împlineşte în el biruinţa asupra omului celui vechi, prieten al păcatului, egoist şi antropocentric, în numele Dumnezeului-om pururea fără de păcat, care trăieşte din Dumnezeu şi este centrat pe Dumnezeu. În elanul său plin de bucurie spre Dumnezeul-om, omul doririi lui Hristos se înalţă prin gândirea, ca şi prin viaţa lui, spre toate înălţimile, se adânceşte în toate adâncurile, se lărgeşte în toate dimensiunile, crescând creşterea lui Dumnezeu, întreg şi fără a lăsa deoparte nimic, spre înălţimile divino-umane – dincolo de cunoaşterea relativă şi nihilistă – acolo unde minunatul Dumnezeu-om Iisus este totul în toate pentru gândirea şi pentru sufletul nostru, pentru sensibilitatea şi viaţa noastră.

Taina Adevărului nu stă nici în creaturi, nici în idei, nici în simboluri, ea se găseşte într-o persoană, în Persoana divino-umană

a Domnului Hristos: Eu sunt Adevărul, Adevărul atotdesăvârşit, nicicând diminuat, nicicând modificat, întotdeauna unul şi acelaşi în desăvârşita sa plinătate, întotdeauna unul şi acelaşi ieri şi azi şi întotdeauna: Adevăr pururea veşnic – veşnic până şi în timp; pururea nemărginit – nemărginit până şi în mărginit; pururea nemuritor – până şi în ceea ce este muritor. Toate celelalte adevăruri decurg din El ca razele ce se revarsă din Soare – de aceea şi ele sunt nemuritoare şi veşnice. Toate dogmele constituie în realitate un Adevăr unic: Dumnezeul-om, Domnul Hristos. Toate trimit spre El pentru că provin din El; trimit spre El aşa cum fiecare rază de soare trimite spre Soare. Numai să zboare omul şi să dea la capătul adevărului peste Bine – şi va ajunge la Iisus Hristos ca la Izvorul, Creatorul şi Obârşia lui; să zboare şi să dea la capătul adevărului peste Dreptate – tot la Iisus Hristos va ajunge ca la Izvorul şi Obârşia ei; să zboare şi să dea la capătul adevărului peste viaţă şi lume, peste veşnicie şi iubire, peste desăvârşire şi milă, peste har şi nădejde, peste smerenie, rugăciune şi credinţă – întotdeauna va ajunge la Domnul Hristos ca la unicul lor Izvor, ca la unicul lor Creator. Omul filozofiei ortodoxe simte şi percepe din toată fiinţa lui că nu există nimic relativ – nici de această parte a mormântului, nici de cealaltă – şi că din tot sufletul şi prin toate nevoinţele lui, prin tot ceea ce face şi prin tot ce trăieşte, el curge şi se scurge în infinitate şi veşnicie, în infinitatea lui Hristos şi în eternitatea lui Hristos.

Adevărurile dogmatice veşnice nu sunt concepte abstracte – concluziile unor silogisme sau ipoteze logice – sunt evenimente trăite în propria lor nemijlocire şi realitate istorică – fiindcă ele s-au manifestat, revelat, văzut, simţit, realizat în timp şi în spaţiu printre oameni. De exemplu: dogma Sfintei Treimi e un adevăr veşnic manifestat lumii în multiple arătări ale Vechiului şi Noului Testament, evenimente care s-au întâmplat şi au fost trăite aievea. Dogma Dumnezeului-om Hristos e întemeiată pe realitatea istorică a Dumnezeului-om Iisus din Nazaret. Dogma Învierii e întemeiată pe faptul Învierii lui Hristos. Lucrul e valabil pentru toate celelalte dogme, căci ele sunt toate – de la prima până la ultima – întemeiate pe o realitate istorică evidentă şi incontestabilă: dacă un om consideră fără prejudecăţi sensul şi conţinutul dogmelor Noului Testa-

ment, va trebui să constate că ele toate reprezintă şi sunt fapte divine şi divino-umane în limitele timpului şi spaţiului. Oamenii pot să nu le înţeleagă – însă nu le pot respinge. Într-adevăr, aceşti duşmani înverşunaţi ai lui Dumnezeu neagă tocmai aceste fapte: să le privească cu ochii lor şi să le vadă! Exemplul clasic îl furnizează Fariseii – prototipul tuturor fariseilor din toate timpurile. Dacă aceştia resping faptele, e tocmai pentru că sunt fapte, tocmai pentru că doresc ca faptele să nu fie fapte – de aceea încearcă din toate puterile lor să le transforme în ipoteze, iluzii şi ficţiuni.

Dogmatica e un mozaic „sui generis". Ea repartizează şi clasează adevărurile dogmatice veşnice după particularităţile lor. Le aranjează şi le compară după lumina pe care aceasta o reflectă. În acest fel, în mozaicul adevărurilor veşnice se obţine icoana lui Hristos, icoana întregii Revelaţii a Vechiului şi Noului Testament. Adevărurile dogmatice sunt întru totul divine, infinite, nemărginite, veşnice prin aceea că vin de la Dumnezeul Cel infinit, nemărginit şi veşnic. Prin însăşi natura lor, ele nu pot veni nici de la om, nici prin om. Aici omul nu creează – oamenii n-au în ei nici puterea nici forţa de a crea adevăruri veşnice şi nemărginite: le primesc de-a gata de la Dumnezeu. Pe acest tărâm, la ce altceva s-ar putea rezuma contribuţia lor dacă nu la însuşirea adevărurilor dogmatice veşnice prin credinţă şi la transformarea lor prin nevoinţele binecuvântate ale ascezei în viaţa lor, în gândirea lor, în experienţa lor? Şi la dobândirea în acest fel a sfinţeniei şi desăvârşirii?

Din acest punct de vedere sfinţii sunt întruparea trăită a adevărurilor dogmatice veşnice: ei sunt deţinătorii sfintelor adevăruri dogmatice – şi prin însuşi acest fapt sunt propovăduitorii şi mărturisitorii lor. La ei trebuie să meargă dogmatiştii ortodocşi pentru a învăţa toate adevărurile dogmatice – fără a uita nici o clipă că nu avem comuniune cu sfinţii decât în rugăciune, post şi priveghere. De aceea, osteneala dogmatistului ortodox e, pe de o parte, o nevoinţă ascetică iar, pe de altă parte, o muncă de colectare [de texte]. E înainte de toate o osteneală ascetică pentru că ortodoxul este învăţat de sfinţi în sfintele nevoinţe, într-un respect de rugăciune şi frică în faţa acestor purtători ai adevărurilor eterne şi veşnice. Sfântul Ioan Damaschin a pus odată pentru totdeauna principiul care trebuie să

conducă pe dogmatistul ortodox atunci, când în introducerea sa la *Expunerea exactă a credinței ortodoxe* a evocat el însuşi rolul său: *„Nu voi spune nimic de la mine ci voi expune pe scurt ce au spus bărbații sfinți ai lui Dumnezeu“.*[2]

Citând eu însumi aceste cuvinte ale marelui şi sfântului teolog, în mediocritatea şi lipsurile mele, abia de îndrăznesc să spun că şi eu în lucrarea mea m-am ţinut de principiul lui – ba mai mult, într-un acces de sinceritate voi adăuga că în faţa lui ca şi a celorlalţi Părinţi a Bisericii, aceşti filozofi ai Duhului Sfânt nu sunt decât un surdo-mut. Bâlbâi (de-aş putea numai articula!) Adevărul divin veşnic după Sfinţii Părinţi, cei mai mari atât în sfinţenie cât şi în înţelepciune şi, în primul rând, după acest minunat cântăreţ al adevărurilor veşnice care a fost Sfântul Ioan Damaschin. Dacă e ceva bun în lucrarea de faţă, dacă e ceva evanghelic, aceasta le aparţine lor şi lui. Tot ce e contrar îmi aparţine mie şi numai mie.

(1932)

---

[2] *Ibidem*, 2; *PG* 94, 533A.

DE LA ARIANISMUL LUI ARIE LA ARIANISMUL EUROPEAN MODERN

Taina răului nu e mai mică decât taina binelui. Cea dintâi este adesea mai atrăgătoare decât cea de-a doua. Iar omul iubeşte ceea ce este tainic în orice versiune s-ar înfăţişa aceasta. Nu există lucru în lume pe care omul să-l poată explica în întregime şi să spună: Iată un lucru în care şi în jurul căruia nu există mister şi nimic tainic. În orice fenomen în lume, în orice lucru din univers rămâne întotdeauna ceva ce omul nu poate cuprinde în cuşca de cleştar a minţii lui. Nu există laborator chimic sau alchimic în care lumea să se poată distila în aşa fel, încât să se evaporeze din ea toate tainele. Sub clopotul albastru al cerului care acopere pământul nimic nu este simplu, nimic nu este fără taină. Din orice punct de vedere am privi-o, lumea ni se înfăţişează ca un mare semn de întrebare. Taina răului şi taina binelui dau o luptă susţinută în lume, mai cu seamă în om. Dacă Domnul cel iubitor de oameni nu ar păstra echilibrul, lumea ar fi căzut de mult în haos. Taina răului este deosebit de atrăgătoare; ea încântă pe om până la îndrăgostire şi, în marea şi îngrozitoarea lui dragoste, omul se aduce cu entuziasm acesteia ca jertfă de ardere de tot. Taina binelui însă este smerită şi blândă, defăimată şi luată în derâdere pe pământ; pentru aceasta sunt mai puţini cei îndrăgostiţi de taina binelui şi mult mai mulţi îndrăgostiţi de taina răului. Taina binelui ar fi fost condusă demult la groapă,

dacă Hristos nu ar fi înviat din mormânt şi nu ar fi arătat în Persoana Lui înviată tot farmecul ei minunat şi frumuseţea ei atrăgătoare.

Împotriva unui bine mic se opune un rău mic, dar împotriva binelui celui mai mare luptă răul cel mai mare. Împotriva atleţilor celor neputincioşi ai binelui Satan îşi trimite ostaşii lui, în timp ce împotriva Dumnezeului Binelui – a Domnului Iisus Hristos – iese Satan însuşi (Matei 4,1–11; Luca 1–13). Şi dacă nu altceva, atunci măcar această mobilizare a dumnezeului răului (a lui Satan) şi a întregii lui oştiri împotriva lui Hristos dovedeşte că Hristos este nu numai omul binelui, ci şi Dumnezeul Binelui. Toată lupta lui Satan împotriva lui Hristos nu are decât un singur scop: acela de a dez-întrupa pe Dumnezeul-om, de a alunga pe Dumnezeu din trupul omenesc, din materie, pentru a le stăpâni el întru totul. De a arăta că Hristos nu este Dumnezeu ci un om simplu şi neputincios, îndepărtând în felul acesta pe oameni de la credinţa în Hristos, Singurul în stare să-l învingă pe dumnezeul răului. Strategia lui Satan se dezvoltă în chip genial: el luptă împotriva lui Hristos, împotriva sfântului Său Trup – Biserica – din toate părţile ei. Satan luptă împotriva lui Hristos prin intermediul multor oameni şi foarte diferiţi: prin Irod şi prin Nero, dar, mai îngrozitor decât prin Nero, prin Arie. Nero lupta împotriva Bisericii din afară, în timp ce Arie lupta dinăuntru; Nero a ucis pe ucenicii lui Hristos, în timp ce Arie a vrut să ucidă pe Hristos Însuşi. Dacă Iuda a avut un concurent la crima lui, acesta este Arie. Ieşind din ucigătorul de Dumnezeu şi sinucigaşul Iuda, Satan a intrat în Arie şi prin nimeni altul nu a lucrat atât de total ca prin Arie.

Ideea de bază a lui Arie este aceea că Hristos nu este Dumnezeu. În opera lui *„Thaleia“* el spune textual: „Logosul nu este Dumnezeu adevărat“. În raport cu Dumnezeu Tatăl, El nu este Dumnezeu, de aceea nu cunoaşte în chip desăvârşit pe Tatăl dar, de asemenea, nici propria lui „fiinţă“: „Fiul nu-şi cunoaşte propria lui fiinţă“ (*Thaleia*). Dar nici în raport cu oamenii Hristos nu este Dumnezeu ci numai o „creatură desăvârşită“. Hristos a devenit ceea ce este prin desăvârşire morală şi prin energia harului şi, în acest fel, poate fi numit „Dumnezeu Puternic“. Hristos nu este Dumnezeu

adevărat în raport cu nimeni şi cu nimic şi, de aceea, toate însuşirile Lui sunt relative: relativă este şi cunoaşterea Lui, şi voinţa şi acţiunea Lui. „Deopotrivă cu toţi prin natură, tot astfel Logosul este schimbător“ (*Thaleia*). În raport cu lumea, Logosul este creator şi mijlocitor între Dumnezeu şi lume. Dumnezeu nu a creat direct lumea, ci a creat Logosul, pentru ca Acesta (Logosul) să creeze lumea. Cuvântul a fost creat mai înainte de toate. Logosul a fost făcut din cele neexistente şi de aceea „era odată, când nu era“ (*Thaleia*).

Era firesc ca o astfel de învăţătură a lui Arie să fi ridicat împotriva ei pe autenticii mărturisitori ai adevărului creştin. Nici o persecuţie, nici o altă încercare n-au tulburat atât de mult Biserica cum a făcut-o arianismul, fiindcă aici era vorba de cea mai mare persecuţie: Arie alunga din Hristos pe Dumnezeu. E vorba despre cea mai mare oroare: Hristos nu este Dumnezeu – atunci ce mai cauţi pe planeta aceasta, omule? Pe ce se mai bazează lumea aceasta? Pe ce se mai bazează trupul omenesc şi sufletul omului? Sau Hristos este Dumnezeu, sau lumea aceasta este un laborator de fantasme şi de orori. Nu există mântuire, dacă Hristos nu este Dumnezeu. De aceea, ca să apere pe Domnul Iisus Hristos de blasfemia lui Arie, s-a mobilizat toată Biserica; ea s-a întrunit toată într-un corp universal şi catolic [sobornicesc], în Primul Sinod Ecumenic şi a formulat împotriva heterodoxiei lui Arie învăţătura ortodoxă apostolică şi catolică [sobornicească], conştiinţa catolică [sobornicească] apostolică, credinţa şi experienţa apostolică catolică [sobornicească], tradiţia apostolică catolică [sobornicească]. Sinodul n-a creat nimic nou ci, pur şi simplu, a exprimat şi a formulat credinţa şi învăţătura veche a Bisericii păstrată în chip sfânt şi cuvios în viaţa creştină harismatică a Bisericii prin Duhul Sfânt. Credinţa şi învăţătura catolică a Bisericii au fost exprimate în chip universal în Simbolul Credinţei şi îndeosebi în cuvântul puternic *„de-o-fiinţă“*.[*)] Ce este în esenţă toată concepţia creştină a vieţii? Este dezvoltarea temei muzicale pe care o constituie dogmele – dogmatica. Şi ce este dogmatica? Dezvoltarea Simbolului Credinţei. Şi ce este Simbolul Credinţei? Nimic altceva decât formula Botezului explicată: *„În numele Tatălui şi al Fiului şi Sfântului Duh“*. Şi aceste cuvinte

---

[*)] În greceşte *homooúsios*, în latineşte *consubstantialis*.

sunt, fără îndoială, dezvoltarea termenului *„de-o-ființă"*. Cuvântul *„de-o-ființă"* exprimă tocmai acel germene antinomic al concepției vieții, acel nume unul (*„în numele* Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh", iar nu „în numele" – la plural) al celor Trei Ipostasuri[1].

Purtătorii-de-Duh Părinți au creat ei cuvântul prin care au exprimat esența creștinismului. Ei au făcut aceasta *„primind făclia cea înțelegătoare a Duhului Sfânt"*.[2] Prin Duhul Sfânt, ei au descoperit *„taina Teologiei"* și pe aceasta *„au predat-o în chip lămurit Bisericii"*.[3] Iar taina Teologiei este aceasta: Hristos este Dumnezeu adevărat, de-o-ființă cu Dumnezeu-Tatăl și prin aceasta Mântuitor, prin aceasta Răscumpărător, prin aceasta Domn. Ca și odinioară Domnul în pustia ispitirii, de-Dumnezeu-luminații Părinți au învins, cu ajutorul Duhului Sfânt, duhul necurat al demonizatului Arie și i-au dat o lovitură de grație prin înfrângerea ispititorului.

Ce este în realitate arianismul? De unde se trage? – În ce privește latura lui metafizică, el își are rădăcinile în satanism iar în ce privește latura lui psihologică, în raționalism. Arianismul este o încercare de a impune metodele și mijloacele filozofiei după om ca metode și mijloace de cunoaștere a lui Hristos și de cunoaștere a lui Dumnezeu; de a pune mintea omenească cea păcătoasă ca măsură a lucrării divino-umane a lui Hristos în har; de a face ca legile raționaliste (categoriile) lui Aristotel să înlocuiască legile creștine ale Duhului Sfânt. Teologul Newman are dreptate atunci când zice: „Aristotel era episcopul arienilor".[4]

Deoarece Arie a voit să dez-dumnezeiască pe Dumnezeul-om, Sfântul Atanasie, această gură de-Dumnezeu-insuflată de la Sinodul I Ecumenic, limba cea de foc a Duhului Sfânt, a arătat și a dovedit că Arie este un copil al diavolului și al iadului, că orice gând al lui ia naștere de la Satan. Pe Dumnezeul infinit din Hristos, Arie voia să-l cuprindă în categoriile strâmte ale trecătoarei și limitatei lui

---

[1] P. Florenski, *Stolp i utverzdenie Istini* [Stâlpul și întărirea Adevărului. Încercare de teodicee ortodoxă în 12 scrisori], Moscova, 1914, p. 54.
[2] Duminica Sfinților Părinți de la Sinodul I Ecumenic de la Niceea, Stihira de la Laude (*Penticostar*).
[3] *Ibidem*, Slava de la Laude.
[4] *The Arians of the Fourth Century*, p. 31.

minţi. Eroarea fundamentală a arienilor este, după Sfântul Atanasie, aceea că tâlcuiesc Sfânta Scriptură *„după mintea lor proprie“,*[5] din care motiv nici nu o înţeleg, deoarece, ca să înţeleagă cineva cele ale lui Hristos trebuie să aibă *„mintea lui Hristos“* (I Corinteni 2,9–16). Arienii măsoară pe Hristos după ei înşişi şi pentru aceasta Îl închipuie pe Hristos după ei înşişi: cu natura lor măsoară natura Lui, iar din această cauză o coboară pe planul unei naturi create. În timp ce prin Sfântul Atanasie Biserica învaţă *„că nu trebuie să măsurăm naşterea cea din Dumnezeu* (a Logosului) *cu natura oamenilor“.*[6] Gândul care tăgăduieşte Dumnezeirea lui Hristos este un gând satanic; atât de satanic, încât trebuie să-şi aibă începutul în mintea lui Satan; de la el l-au împrumutat arienii care pentru aceasta sunt *„prietenii diavolului şi ai demonilor lor“.*[7] Orice erezie este de la diavolul. Vizând în adâncul lor toate ereziile, Sfântul Atanasie scrie: *„Creatorul ereziilor este diavolul“.*[8] Dacă în celelalte erezii a existat ceva diabolic, erezia lui Arie este toată de la diavol şi toată în diavolul: *„O, erezie ciudată, care te îmbraci toată cu diavolul în nelegiuire şi faptă!“.*[9] *„Erezia cea cu multe capete* (a arienilor), *care a căzut în politeism şi în nebunie nemăsurată“.*[10] Tăgăduind pe Dumnezeu-Logosul, arienii devin ei înşişi *„necuvântători“* (animale iraţionale)[11]. Ei sunt părtaşi la nelegiuirea diavolului, pentru că diavolul este părintele lor[12]. Arie săvârşeşte lucrarea lui Antihrist, pentru aceasta este *„înainte- mergătorul lui Antihrist“.*[13] Mântuitorul Hristos este bună-mireasma lui Dumnezeu în lumea aceasta, Arie însă revarsă *„duhoarea nebuniei“.*[14] Sfântul Atanasie accentuează că arienii *„se numără pe ei la un loc cu elinii* (păgânii)*“,*

---

[5] Sfântul Atanasie cel Mare, *Contra Arienilor* I, 37.
[6] *Contra Arienilor* I, 26.
[7] *Epistola către episcopii din Egipt şi Libia*, 5.
[8] *Ibidem*, 3. Vezi şi *Contra Arienilor* I, 8.
[9] *Către monahii de pretutindeni* 66, 1.
[10] *Contra Arienilor* III, 64.
[11] Vezi *Despre Sinodul din Niceea*, 2, 1.
[12] *Ibidem*, 27 şi *Contra Arienilor* I, 1.
[13] *Contra Arienilor*, I, 1.
[14] Vezi *ibid.*, I, 8 ş. u.

pentru că *„adoră creatura în locul Creatorului“*,[15] învățând că Hristos este o făptură (creatură). Numai cuvântul *„de-o-ființă“* constituie o asigurare împotriva arienilor[16].

„Ochiul cel prea sfânt al lumii“ – Sfântul Atanasie, după cum îl numește Sfântul Grigorie Teologul – a pătruns până în adâncul ei oroarea *„kakodoxiei“* arienilor și, împreună cu Sfinții Părinți ai Sinodului I Ecumenic, a salvat Biserica de la catastrofă. – Trebuie să mergem cu consecvență logică până la capăt: dacă Hristos nu este Dumnezeu, atunci el este un înșelător, care amăgește când zice: *„Eu și Tatăl una suntem“*, amăgește când învață: *„Cel ce M-a văzut pe Mine, a văzut pe Tatăl“* (Ioan 14,9; 10,30). Dacă este îngăduit acest gând îngrozitor, ziceți: cine este cel care ar fi putut spune adevărul, dacă nu l-ar fi spus Hristos? Nu sunt atunci toți oamenii trâmbițe blestemate prin care se trâmbițează o minciună întreit-blestemată?

Deoarece, însă, Domnul și Dumnezeul Iisus Hristos este Adevărul infinit, acest lucru nu se poate dovedi în chip logic, dar se poate arăta în chip natural. *„Dumnezeul Care poate fi înțeles nu mai este Dumnezeu“* – acest gând al Sfântului Atanasie este demn de toată acceptarea. Arianismul a vrut să înțeleagă pe Dumnezeu în Hristos, să-l dovedească în chip rațional și, de aceea, s-a poticnit și a căzut în erezie. Este vorba de o problemă gnoseologică: pot fi silogismele logice mijloace pentru adevărata cunoaștere a lui Hristos? – Nu, răspunde Duhul Sfânt prin Sfinții Părinți ai Sinodului I Ecumenic. Faptul de a pătrunde cu mintea în dogma centrală a credinței înseamnă deja o cădere și poticneală, care are drept consecință erezia. Cum e cu putință să fie cuprins Cel necuprins în coaja unei nuci, adică în mintea omenească? Cum poarte fi exprimat Cel ce este Inexprimabil? Cum poate fi înțeles Cel mai presus de puterile de înțelegere ale omului? Nu este suficient să invoce cineva Sfânta Scriptură, pentru că și diavolul o invocă; și, cu cât se găsește într-o nevoie mai mare, cu atât o invocă mai mult (așa cum s-a întâmplat când a ispitit pe Domnul în pustie – Matei 4,6). Arianismul este un păgânism reînviat, pentru că micșorează pe Dumnezeul-om Hristos,

---

[15] *Contra Arienilor* III, 16.

[16] Vezi *Despre Sinodul din Niceea*, 20 ș. u.

reducându-L la rangul unui semi-zeu. În oglinda spartă a minţii omeneşti, din cauza păcatului Dumnezeu apare împărţit în bucăţele. Cum ar putea omul, cu mintea lui tridimensională, să măsoare pe Hristos Care este infinit din toate punctele de vedere? Prin credinţă cunoaştem, pentru că prin credinţă umblăm, prin credinţă trăim (II Corinteni 1,24; 5,7; Galateni 2,20; Romani 1,17). Ce altceva din mine poate să cunoască pe Dumnezeu în Hristos, dacă nu credinţa? Este infinit adevărat cuvântul Sfântului Atanasie că, pentru înţelegerea Sfintelor Scripturi şi pentru adevărata cunoaştere a lui Hristos *„este nevoie de o viaţă frumoasă şi de un suflet curat, precum şi de virtutea cea după Hristos, de un cuget curat şi de imitarea vieţii sfinţilor"*.[17] Tăgăduirea Dumnezeirii lui Hristos şi lipsa de respect faţă de fiinţa lui dumnezeiască, Sfântul Atanasie le consideră ca pe nişte blasfemii împotriva Duhului Sfânt[18].

A voi cineva să cunoască şi să-l explice, cu mintea lui păcătoasă pe Dumnezeu, constituie dovada unei conştiinţe depravate. Lucrul acesta îl cunosc bine Sfinţii Părinţi şi Sfânta Biserică a lui Dumnezeu şi de aceea îl taie pe Arie de la trupul Bisericii, ca pe un mădular bolnav: *„Arie, stricând dintr-o nebunie lipsită de minte credinţa ortodoxă, prin votul Părinţilor este acum ostracizat din Biserică, întocmai ca un mădular putred şi cu rău nume"*.[19] Iar Sfinţii Părinţii, care prin virtuţile Duhului Sfânt şi-au transformat mintea lor unind-o prin har cu mintea catolică şi sfântă a Bisericii lui Hristos, au devenit *„trâmbiţe ale Duhului"* prin care Duhul Sfânt grăieşte *„taina teologiei"*,[20] taina Ipostasului Dumnezeului-om Hristos.

Arianismul nu a fost înmormântat încă; astăzi el este mai la modă şi mai răspândit decât oricând. E răspândit ca un adevărat suflet în trupul Europei contemporane. Dacă priviţi la cultura Europei, în adâncul ei veţi găsi ascuns arianismul: toate se rezumă aici la om şi numai la om, şi chiar Dumnezeul-om Hristos a fost redus la cadrele unui om. Cu plămada arianismului s-a plămădit şi filozofia

---

[17] *Despre întruparea Cuvântului*, 57.

[18] *Epistola către Serapion* IV, 12 ş. u.

[19] Duminica Sfinţilor Părinţi, Canonul, Cântarea 4 (*Penticostar*).

[20] *Ibidem*, Slava de la Laude.

Europei, ştiinţa ei şi civilizaţia ei şi, în parte, şi religia ei. Pretutindeni şi în chip sistematic Hristos este pogorât la starea de simplu om; Dumnezeul-om este dezbrăcat continuu de ceea ce este în realitate; opera lui Arie se săvârşeşte în mod continuu. „Religia în limitele raţiunii pure“ a lui Kant nu este altceva decât noua ediţie a arianismului. Dacă vom primi pe Hristos cu măsura lui Kant ce rezultat credeţi că vom avea? – Vom avea un Hristos om, un Hristos înţelept, dar nicidecum un Hristos Dumnezeu-om. Dacă vom judeca pe Hristos cu criteriul lui Bergson, nu vom avea, iarăşi, ceva mai mult decât un om simplu. În acest fel, şi un criteriu şi altul, ca şi toate criteriile tuturor filozofilor după om, pogoară pe Dumnezeul-om la condiţia de om. Ştiinţa europeană nu rămâne mai prejos decât filozofia în raportul ei arian faţă de Hristos. Din multe puncte de vedere, prin mulţi dintre reprezentanţii lui, Protestantismul l-a depăşit în arianism chiar şi pe Arie. Diferiţii socinieni şi Schleiermacher sunt puternici competitori ai lui Arie la dez-întruparea Dumnezeului întrupat. Iar papismul cu etica lui este în mare măsură arian. Simte el oare ce metafizică stă în spatele acestei îngrozitoare etici? Toate acestea laolaltă au izbutit să otrăvească, cu abominabilul lor arianism marile mase ale Europei. Cine nu cunoaşte abominabilul arianism al intelectualilor noştri? Mulţi dintre intelectualii noştri spun adesea: Hristos este un mare om, un om înţelept, cel mai mare filozof dar, oricum, nu este Dumnezeu.

De unde atâta arianism astăzi? De acolo că omul a devenit astăzi măsura tuturor lucrurilor, măsura tuturor fiinţelor şi lucrurilor văzute şi nevăzute. Măsurând după sine însuşi toate, omul european respinge tot ceea ce este mai larg decât omul, mai mare decât omul, mai infinit decât omul. Măsura lui strâmtă îngustează pe Dumnezeul-om reducându-l la om. Colivia păcatului reduce puterile de zbor ale minţii celei mândre şi aceasta nu mai vede şi nu mai cunoaşte nici o realitate mai mare decât ea însăşi. Isprava mai presus de minte a credinţei în Dumnezeul-om Hristos sfărâmă această colivie şi deschide mintea realităţilor infinite. Sinod I Ecumenic a hotărât o dată pentru totdeauna rolul minţii în explicarea Persoanei Dumnezeului-om Hristos; rolul ei este acela al supunerii. În creş-

tinism, credința conduce, iar mintea este condusă; cunoașterea este roadă a credinței care lucrează prin iubire și e activă în speranță.

Relativismul european contemporan e o moștenire a arianismului. Relativismul metafizic a dat naștere și relativismului moral. Nu există nimic absolut sau deasupra lumii ori a omului, nici în lume sau în om și nici, iarăși, în jurul lumii sau al omului. Din acest relativism modern, ca și din vechiul relativism arian, salvează numai credința în divino-umanitatea Mântuitorului Hristos, în de-o-ființimea Lui cu Dumnezeu-Tatăl; salvează adică minunatul cuvânt *„de-o-ființă"*. Încearcă-ți credința ta și controlează-o cu Simbolul Credinței. Dacă credința ta nu corespunde întru totul Simbolului – ești eretic. Dacă respingi cuvântul *„de-o-ființă"*, nu ești al lui Hristos, ești al lui Antihrist, ești al lui Iuda, pentru că Biserica numește pe Arie *„al doilea Iuda"*.[21]

Sărbătorind cea de a 1600-a aniversare a Sinodului I Ecumenic, Biserica Ortodoxă sărbătorește biruința credinței catolice [sobornicești] asupra minții individuale înfumurate, biruința Dumnezeului-om asupra omului. Cu toate că arianismul se schimbă în exterior ca un cameleon, în esență el rămâne mereu același. Dar nici Biserica Ortodoxă nu-și schimbă credința ei, nici mijloacele de luptă împotriva arianismului. Așa cum a învins vechiul arianism, tot așa ea învinge orice arianism, chiar și arianismul european contemporan. Le învinge cu credința ei catolică [sobornicească], apostolică și sfântă, cu panoplia Sfinților Părinți cea dată de Dumnezeu: catolicitatea [*sobornost*]. Catolicitatea [sobornicitatea] este singura armă de neînvins a Bisericii lui Hristos; acolo unde ea nu există, este cu neputință biruința asupra arianismului; romano-catolicismul a pierdut această catolicitate și, în acest fel s-a încurcat în metodologia ariană.

Ortodoxia este a lui Hristos pentru că ea este sfântă în mod apostolic și catolică în mod patristic. Apostazierea de la principiile catolicității [sobornicității] în dezlegarea problemelor Bisericii constituie apostazierea de la calea lui Hristos care, prin adevăr, conduce la viața veșnică. Omul ortodox își sobornicizează [universalizează, catolicizează] [*sabornizira*] propria lui ființă prin feluritele vir-

---

[21] *Ibidem*, Stihira de la Vecernie.

tuți-nevoințe ascetice și Taine în harul Ortodoxiei. Astfel, el își sobornicizează (universalizează) inima, atunci când în rugăciunea împreună *„cu toți sfinții“* (Efeseni 3,18) se cufundă în dulcea veșnicie a dragostei lui Hristos; își sobornicizează [universalizează] mintea lui, atunci când combate mândria cu smerenia; își sobornicizează [universalizează] voința lui, atunci când cu dragostea lui Hristos alungă de la sine egoismul; își sobornicizează [universalizează] gândul lui, atunci când îl cufundă în apele cele limpezi ale veșniciei și divino-umanității lui Hristos; își sobornicizează [universalizează] spiritul lui, atunci când îl afundă în adâncurile Duhului Sfânt; își sobornicizează [universalizează] toată personalitatea lui atunci când se încorporează în sfântul Trup al lui Hristos când devine întreg concorporal cu Hristos (Efeseni 3,6), când devine cu totul membru al Bisericii, când devine cu totul ortodox. Aceasta este calea către catolicitatea [*sobornost*] apostolică, sfântă, patristică. Alta nu există.

(1925)

GÂNDURI DESPRE „INFAILIBILITATEA" OMULUI EUROPEAN

Cu prilejul Conciliului Vatican II

1. Fără îndoială că, după Dumnezeu, omul este existența cea mai tainică și mai enigmatică din toate lumile cunoscute gândirii omenești. În adâncurile fără fund și fără hotar ale existenței omenești trăiesc și se ciocnesc una de alta antiteze ireconciliabile: viața și moartea, binele și răul, Dumnezeu și diavolul și tot ce există în ele și în jurul lor. În toate religiile lui, filozofiile, științele și civilizațiile lui spirituale și materiale, neamul omenesc s-a străduit să dezlege în esența ei o singură problemă atotcuprinzătoare: problema omului. Și din toate durerile și suferințele lui el și-a cizelat pentru sine, o divinitate supremă, pe care a adorat-o ca pe suprema valoare și ca pe criteriul ultim al tuturor. Această supremă divinitate este: *„omul măsura tuturor"* [Protagoras], adică omul este măsura tuturor ființelor și lucrurilor. Dar în acest fel maiestatea sa, omul, n-a dezlegat problema omului. Pentru că măsurându-se prin el însuși pe sine însuși, el nu S-a înțeles în adânc nici pe sine însuși, cum n-a înțeles nici lumea din jurul lui (vezi II Corinteni 10,12). În realitate, el s-a străduit în zadar; a oglindit o oglindă într-o altă oglindă. Și toate s-au rezumat în strigătul zguduitor și în mărturisirea înfricoșătoare: *„nimic despre mine nu știu"* (I Corinteni 4,4). Nimic nu cunosc despre pe mine; nu cunosc nici ce este omul, nici ce este Dumnezeu, nici ce este moartea, nici ce este viața. Mai mult, cu toată ființa mea simt că sunt un sclav al morții, un sclav al răului și, prin păcat, un sclav al diavolului. Rodul întregii activități a omului

a fost de a fi alcătuit din tot neamul omenesc un trup: *„trupul morții“*. Și fiecare a devenit încorporat în acest trup al morții. Dar ce se ascunde în acest trup al morții? – Miros urât, putreziciune, viermi... *„Om nenorocit ce sunt! Cine mă va izbăvi din trupul morții acesteia?“* (Romani 7,24).

Nimeni, nimeni în afară de Dumnezeul-om. Pentru că Dumnezeul-om Hristos, biruind moartea prin Înviere, a desființat *„trupul morții“* ca realitate ontologică (vezi Apocalipsa 20,14.10), a izbăvit neamul omenesc din moarte, i-a dăruit Viața cea veșnică, Adevărul cel veșnic, Dragostea cea veșnică, Dreptatea cea veșnică, Bucuria cea veșnică și toate celelalte Bunuri dumnezeiești veșnice, pe care poate să le dăruiască numai Dumnezeul Dragostei și al Iubirii de oameni. Și, în acest fel, El a dezlegat toată problema omului, imensa problemă a omului. Într-adevăr, din momentul în care Dumnezeu S-a făcut om, El S-a arătat ca Dumnezeu-om, iar prin Trupul Său – Biserica – a rămas ca Dumnezeu-om în lumea pământească, devenind astfel, o dată pentru totdeauna, valoarea supremă și criteriul ultim al neamului omenesc, El, Singurul Dumnezeu Adevărat și Singurul Om Adevărat, Singurul Dumnezeu Desăvârșit. Ca atare, El este unica valoare supremă și unicul și ultimul criteriu final al omului însuși în ființa Lui psiho-somatică, în potențialitatea lui divino-umană și tot ceea ce este omenesc și al omului. Numai în Dumnezeul-om, s-a văzut pentru prima dată omul pe sine însuși desăvârșit și veșnic. Și s-a cunoscut pe sine în toate dimensiunile lui. De aici noul principiu axiologic și gnoseologic universal al neamului omenesc: *„Dumnezeul-om măsura tuturor“*. Dar „omul măsura tuturor“ continuă să împărățească și să stăpânească, de cele mai multe ori *„ferro ignique“* [prin fier și prin foc], în lumea idolatră și politeistă din afara creștinismului. De aceea, preaînțeleptul cunoscător al omului și al Dumnezeului-om, Apostolul Pavel, rezumă filozofiile neamului omenesc la două: filozofia după om și filozofia după Dumnezeul-om (Coloseni 2,8).

2. Numai Dumnezeul-om este om desăvârșit și împlinit. În același timp Dumnezeu desăvârșit și om desăvârșit. Aici factorul cel mai însemnat este Ipostasul lui Dumnezeu-Logosul. Lucrul acesta

l-au mărturisit cu înțelepciune și l-au tâlcuit insuflați de Dumnezeu, de-Dumnezeu-purtătorii Sfinți Părinți ai Sinodului IV Ecumenic de la Chalcedon. În Dumnezeul-om Hristos, omul a ajuns la toate desăvârșirile lui; prin Dumnezeu el și-a desăvârșit și întregit sufletul și conștiința lui, voia lui și mintea lui, inima și trupul lui, cu un cuvânt, toată ființa lui. Și s-a întâmplat cea mai însemnată și mai vrednică de iubire minune: Dumnezeul-om S-a lăsat pe Sine în lumea noastră pământească și în toate lumile ca Biserică, ca Trup al Său, pentru ca fiecare om să poată deveni *„concorporal"* cu Trupul Dumnezeului-om și, în acest fel, să poată ajunge la toate desăvârșirile lui (vezi Efeseni 3,6). Numai în Dumnezeul-om și prin Dumnezeul-om orice existență omenească poate să devină om adevărat, om desăvârșit, om împlinit. Numai cu Dumnezeul-om în Biserică și prin Biserică, împreună *„cu toți sfinții"*, poate omul ajunge *„bărbat desăvârșit, la măsura vârstei plinătății lui Hristos"* (Efeseni 3,18; 4,11–16). În Dumnezeul-om Hristos „locuiește trupește toată plinătatea Dumnezeirii", pentru ca fiecare dintre noi să se poată umple, în Biserică și prin Biserică, cu această plinătate a Dumnezeirii (Coloseni 2,9–10). Și acest lucru fiecare din noi poate să-l atingă numai împreună *„cu toți sfinții"*, prin Sfintele Taine și prin Sfintele Virtuți, în fruntea lor stând sfânta credință și sfânta iubire (Efeseni 3,17–20).

Fără Dumnezeul-om, omul este într-adevăr lipsit de un cap și, mai mult, lipsit de sine însuși, fără sinea lui veșnică nemuritoare, după chipul lui Dumnezeu. În afara Dumnezeului-om nu există om, ci întotdeauna numai un sub-om, o jumătate de om sau un ne-om. Aici trebuie să adăugăm și următorul adevăr: fără Dumnezeul-om omul este întotdeauna sclavul morții, sclavul păcatului, sclavul diavolului. Numai prin Dumnezeul-om ajunge omul la rostul pe care i l-a așezat Dumnezeu: devine *„dumnezeu după har"* și, în acest fel, ajunge la desăvârșita plinătate a existenței și personalității lui. Ajunge prin divino-umanitate la veșnicia lui dumnezeiască. Trăind în trupul divino-uman al Bisericii, împreună *„cu toți sfinții"*, omul se divino-umanizează treptat-treptat prin Sfintele Taine și prin Sfintele Virtuți. Se umple de bucuria acelui sfânt mesaj și acelei expresii cerești a Sfântului Vasile cel Mare: *„fiind creatură a lui Dumnezeu*

şi având poruncă de a se face dumnezeu".[1] Creat virtual Dumnezeu-om, omul se străduieşte în trupul divino-uman al Bisericii să-şi asemene mintea sa, lui Dumnezeu, să o transforme în minte-de-Dumnezeu (*„noi avem mintea lui Hristos"* – I Corinteni 2,16), se străduieşte să-şi asemene conştiinţa sa, lui Dumnezeu, să o transforme în conştiinţă-de-Dumnezeu; voinţa lui să o asemene lui Dumnezeu, să o transforme în voinţă-de-Dumnezeu; să-şi asemene şi trupul, trupului Dumnezeului-om şi să-l transforme în trup al lui Dumnezeu (*„trupul este pentru Domnul şi Domnul pentru trup"* – I Corinteni 6,13). Divino-umanizat prin Biserică şi în Biserică, omul se readuce pe sine la chipul lui Dumnezeu dinainte de păcat[2], umplându-se din belşug de frumuseţea dumnezeiască a minunatului chip al lui Hristos (Galateni 4,19; 3,27; Romani 8,29). Fără Dumnezeul-om şi în afara Dumnezeului-om, omul este ameninţat de primejdia de a deveni asemenea diavolului, pentru că păcatul este în acelaşi timp şi putere şi chip al diavolului; şi, în afara Dumnezeului-om, fiind sclav păcatului, omul se face de bună voie chip al diavolului, devine un familiar al diavolului: *„Cel ce săvârşeşte păcatul este de la diavolul"* (I Ioan 3,8). Nu trebuie să scăpăm din vedere faptul că scopul principal al diavolului este acela de a lipsi pe om de chipul lui Dumnezeu, de a-l dez-divino-umaniza, de a-l lipsi de Dumnezeu şi de a-l transforma astfel într-o fiinţă asemănătoare lui însuşi. Antropocentrismul umanist este în esenţă diavolocentrism, pentru că amândouă vor un singur lucru: să-şi aparţină numai lor înşişi, să fie numai în ele însele, pentru ele însele. În acest fel însă ele se transportă întru împărăţia *„morţii celei de a doua"*, unde nu este Dumnezeu şi nici ceva al lui Dumnezeu (Apocalipsa 21,8; 2,14).

Ceea ce s-a spus până aici nu este altceva decât divino-umanismul (theantropismul) evanghelic, apostolic, patristic, ortodox.

3. Toate umanismele europene, de la cel mai primitiv, până la cel mai subtil, de la fetişism până la papism, se bazează pe credinţa în om, aşa cum este el în starea lui psihofizică empirică şi în istori-

---

[1] La Sfântul Grigore Teologul, *PG* 36, 506.

[2] Vezi Slujba Înmormântării: „...la cel după asemănare mă ridică..." (*Molitvelnic*).

citatea lui dată. Într-adevăr, întreaga substanță a oricărui umanism este omul – *homo*. Rezumat la esența lui, orice umanism nu este altceva decât „hominism“. Omul este valoarea cea mai înaltă, valoarea totală; omul este criteriul cel mai înalt, criteriul total: „omul este măsura tuturor lucrurilor“. Acesta este *„in nuce“* orice umanism, orice hominism; de aceea în ultimă analiză toate umanismele, toate hominismele sunt de origine idolatră, politeistă. Toate umanismele europene, de la cele dinainte de Renaştere, la cele ale Renaşterii şi aşa mai departe, – cele protestante, filozofice, religioase, ştiinţifice, civilizatorice şi politice – au urmărit şi urmăresc neîncetat, cu bună ştiinţă sau în neştiinţă, un singur lucru: acela de a opune credinţei în Dumnezeul-om credinţa în om, de a opune Evangheliei Dumnezeului-om evanghelia după om, filozofiei după Dumnezeul-om filozofia după om, culturii după Dumnezeul-om cultura după om; într-un cuvânt, de a opune vieţii după Dumnezeul-om viaţa după om. Şi aceste lucruri s-au întâmplat timp de veacuri, până când, în secolul trecut, la 1870 la Conciliul Vatican I, toate acestea s-au recapitulat în dogma infailibilităţii papale. De atunci această dogmă a devenit dogma centrală a papismului. De aceea, în zilele noastre, la Conciliul Vatican II, dogma aceasta a fost discutată în mod strălucitor şi abil susţinându-se intangibilitatea şi neschimbabilitatea ei. Dogma aceasta are o semnificaţie istorică mondială pentru întreg destinul Europei, mai ales pentru timpurile apocaliptice în care aceasta a intrat deja. Prin dogma aceasta şi-au dobândit idealul şi idolul toate umanismele europene; omul a fost declarat divinitate supremă, divinitate universală. Panteonul umanist european şi-a dobândit în fine Jupiterul său.

Sinceritatea este limba Adevărului; dogma despre infailibilitatea papală din veacul al XIX-lea nu este altceva decât renaşterea idolatriei şi a politeismului. Renaşterea axiologiei şi criteriologiei idololatre. *„Horribile dictu“*, dar trebuie spus şi aceasta: prin dogma privitoare la infailibilitatea papală a fost erijat ca dogmă umanismul idololatru şi în primul rând cel elin antic. S-a promovat ca dogmă valoarea universală şi criteriul universal al culturii eline, al civilizaţiei, al poeziei, filozofiei, artei politicii, ştiinţei eline: „omul este măsura tuturor lucrurilor“ [Protagoras]. – Şi ce sunt toate aces-

tea? – Ridicarea la rang de dogmă a idololatriei. În acest fel a ajuns să devină dogmă suficienţa omului european, pe care au cultivat-o timp de veacuri cu nostalgie umanismele europene.

Dogma despre infailibilitatea papală este afirmarea nietzscheană – *Ja-Sagung* – în întregime creaţie a omului umanist european; acel *Ja-Sagung* din cultura şi din civilizaţia lui, care amândouă sunt, atât în ce priveşte scopurile cât şi în ce priveşte metodele, mai curând idololatre şi politeiste. Evanghelia şi porunca Dumnezeului-om este: *„Căutaţi mai întâi împărăţia lui Dumnezeu şi dreptatea Lui şi toate acestea* (celelalte) *se vor adăuga vouă"* (Matei 6,33). Şi ce nu a proclamat ca scop al existenţei omeneşti şi ca metodă de lucru a omului cultura europeană umanistă şi civilizaţia ei! Dumnezeul-om – Singurul Mântuitor al omului din păcat, din moarte şi de diavol, Singurul care înnoieşte şi face nemuritor, înviază şi ridică, înveşniceşte, îndumnezeieşte şi divino-umanizează pe om în toate lumile, – defineşte precis şi limpede drept scop suprem al existenţei şi al vieţii omului aceea că omul să devină desăvârşit ca şi Dumnezeu (Matei 5,48). În timp ce omul umanismului european, ce nu a pus şi ce nu a consfinţit, în locul de acesta, drept scop al existenţei omeneşti! Adevărul evanghelic că *„lumea toată în cel rău zace"* (I Ioan 5,19–21), chiar şi după lucrarea Dumnezeului-om pe pământ este incontestabil. Şi nu numai aceasta dar, după Sfântul Apostol Pavel, diavolul este *„dumnezeul lumii acesteia"* (II Corinteni 4,4). Între o astfel de lume, care de bună voie zace „în cel rău", şi omul care urmează pe Dumnezeul-om Hristos, nu poate exista conciliere. Cel care urmează pe Dumnezeul-om nu poate, sfidând Adevărul Evanghelic, să se împace cu omul umanist care justifică toate acestea şi le ridică la rangul de dogmă. Întotdeauna aici este vorba de o dilemă şi o alegere hotărâtoare şi cât se poate de critică: sau Dumnezeul-om sau omul. Pentru că, prin toate acţiunile lui, omul umanist se înfăţişează şi se poartă ca acţionând cu suficienţă prin el însuşi, ca valoare supremă şi criteriul cel mai înalt. Aici nu există loc pentru Dumnezeul-om. De aceea, în împărăţia umanismului locul Dumnezeului-om îl ocupă un *„Vicarius Christi"*, iar Dumnezeul-om a fost exilat în cer. Acest lucru constituie o altă formă de dezîntrupare a Dumnezeului-om Hristos. Şi nu este aşa?

Însuşindu-şi prin dogma infailibilităţii în favoarea sa, adică în favoarea omului, toată puterea şi toate judecăţile care aparţin numai Domnului Care este Dumnezeul-om, papa s-a autoproclamat în realitate a fi Biserica din Biserica papală şi a devenit în ea *„totul în toate şi în toţi"*. Un fel de Atotţiitor. De aceea, dogma despre infailibilitatea papală a devenit pandogma [*svedogmat*] papismului. Iar papa nu poate să o dezavueze în nici un chip, câtă vreme va fi papă al papismului umanist.

4. Sunt trei căderi principale în istoria neamului omenesc: cea a lui Adam, cea a lui Iuda şi cea a papei. Esenţa căderii în păcat este întotdeauna aceeaşi: cineva vrea să devină bun prin el însuşi; cineva vrea să devină desăvârşit prin el însuşi; cineva vrea să devină dumnezeu prin sine însuşi. Dar, în acest fel, fără să-şi dea seama, omul se echivalează pe sine cu diavolul. Pentru că şi acesta a vrut să devină Dumnezeu prin sine însuşi, să-l înlocuiască pe Dumnezeu cu el însuşi. Şi, în această înfumurare a lui, a devenit dintr-o dată diavol, complet despărţit de Dumnezeu şi în întregime întors împotriva lui Dumnezeu. Esenţa păcatului, aşadar, păcatul total [*svegreha*], constă în această iluzie plină de înfumurare. Aceasta este chiar esenţa diavolului, a lui Satan însuşi. Ea nu este altceva decât să vrea cineva să rămână la natura lui, să nu vrea în sinea lui nimic altceva decât de pe sine însuşi. Diavolul se găseşte întreg în el însuşi; se găseşte întreg în aceea de a nu voi câtuşi de puţin pe Dumnezeu în el, în a voi să fie întotdeauna singur, să-şi aparţină totdeauna sieşi, întotdeauna întreg în sine, întreg pentru sine, întotdeauna ermetic închis faţă de Dumnezeu şi faţă de tot ceea ce ţine de Dumnezeu. Dar ce este aceasta? – E egoismul şi preţuirea de sine îmbrăţişate pentru veşnicie, adică iadul. Un astfel de om este în esenţă omul umanist: el rămâne întreg în sine însuşi, cu sine însuşi, pentru sine însuşi; întotdeauna închis cu pizmă înaintea lui Dumnezeu. În aceasta constă orice umanism, orice hominism. Încununarea acestui diabolic umanism constă în a vrea cineva să devină bun prin rău, dumnezeu prin diavolul. Aceasta a fost şi făgăduinţa diavolului către strămoşii noştri în paradis că, adică, cu ajutorul lui *„vor fi ca nişte dumnezei"* (Facere 3,5). Omul a fost creat de iubitorul de oa-

meni Dumnezeu, ca dumnezeu-om virtual, ca în baza calității de chip al lui Dumnezeu a naturii sale, să se edifice de bună voie prin Dumnezeu ca divino-umanitate. Dar, prin alegerea lui liberă, omul a căutat nepăcătuirea prin păcat, pe Dumnezeu prin diavolul. Şi urmând această cale, ar fi devenit desigur un fel de diavol dacă Dumnezeu, în nemăsurata Lui iubire de oameni şi *„după mare mila Sa"*, nu ar fi intervenit. Făcându-se om, adică Dumnezeu-om, El a condus astfel pe om către Dumnezeul-om, l-a introdus prin Biserică, prin Trupul Lui, la nevoința [*podvig*] divino-umanizării prin Sfintele Taine şi Sfintele Virtuți. Şi, în acest fel a dat omului posibilitatea de a ajunge *„om desăvârşit, la măsura vârstei plinătății lui Hristos"* (Efeseni 4,11). De a-şi realiza astfel destinul divin, devenind de bunăvoie Dumnezeu-om după har.

Căderea papei constă în faptul de a voi să ajungă la Dumnezeul-om prin om.

5. În lumea noastră omenească, după cuvintele Sfântului grăitor de taine Ioan Damaschin, numai Dumnezeul-om Hristos este *„singurul lucru nou sub soare"*.[3] Mai mult, El este noul veşnic atât prin Persoana Lui divino-umană cât şi prin opera Lui dumnezeiască şi Trupul Său divino-uman – Biserica. Dar şi omul este nou numai în Dumnezeul-om (*„zidire nouă"*), totdeauna nou, veşnic nou, în toate trăirile lui divino-umane, în calea mântuirii, a sfințeniei, a schimbării la față, a îndumnezeirii, divino-umanizării. În această lume pământească, toate îmbătrânesc şi toate mor. Numai omul încorporat în Dumnezeul-om şi divino-umanizat [*ubogoveceni i obogocoveceni*], cel *„concorporal"* cu Hristos, cel încorporat de Dumnezeul-om în Biserică şi bisericizat [*ucrkvenjen i ocrkvenjen*] nu îmbătrâneşte şi nu moare, pentru că a devenit mădular viu, organic al trupului sfânt şi veşnic al Dumnezeului-om Hristos – Biserica – în care persoana omenească se dezvoltă şi „creşte" continuu *„creşterea lui Dumnezeu"* (Coloseni 3,19) ajungând – *„bărbat desăvârşit, la măsura vârstei plinătății lui Hristos"* (Efeseni 4,13). Aceasta înseamnă că el creşte şi se dezvoltă infinit şi nelimitat, la dimensiunile după chipul lui Dumnezeu ale infinitului divin, pe care

---

[3] *Expunerea exactă a credinței ortodoxe* 3, 1; *PG* 94, 984.

Domnul Cel în Trei Sori le-a dat existenţei omeneşti, atunci când a creat pe om după chipul lui Dumnezeu.

Dumnezeul-om Hristos este prin excelenţă nou şi prin excelenţă unul şi unic, încât în realitate *„Adevărul"* prin El a venit (Ioan 1,17) şi prin El a rămas în lumea noastră omenească. Înainte de El şi fără El – acum şi în veci – Adevărul e ca şi cum n-ar exista. Şi într-adevăr, el nu există, pentru că numai Ipostasul divino-uman este Adevărul: *„Eu sunt Adevărul"* (Ioan 14,6). Pentru om nu există adevăr în afara Dumnezeului-om, căci nu există om fără Dumnezeul-om.

Toate sunt noi în Dumnezeul-om şi prin Dumnezeul-om; El Însuşi, mai întâi, iar apoi şi mântuirea şi învăţătura despre mântuire şi modul mântuirii. Cu totul nou pentru neamul omenesc este mesajul Dumnezeului-om de a separa păcatul de păcătos: să urâm păcatul, dar să iubim pe păcătos; să ucidem păcatul, dar să-l salvăm pe păcătos; să nu echivalăm pe păcătos cu păcatul; să nu ucidem pe păcătos din cauza păcatului, ci să-l salvăm din păcat. Un exemplu zguduitor în această privinţă este femeia prinsă în adulter. Atotmilostivul Mântuitor a despărţit păcatul femeii de existenţa ei după chipul lui Dumnezeu, a condamnat păcatul şi a mustrat pe păcătoasă cu cuvintele pline de milă: *„Nici Eu nu te osândesc; mergi şi nu mai păcătui"* (Ioan 8,11). Aceasta este metoda Ortodoxiei ridicată la rang de „dogmă", în lucrarea mântuirii păcătosului de păcat; metodă tradiţională, sfântă, dezvoltată cu înţelepciune dumnezeiască şi stabilită în Biserica Ortodoxă de către Sfinţii Părinţi. Ea a fost formulată, în chip de Dumnezeu insuflat, de către Sfântul Simeon Noul Teolog: *„Căci binele nu este bine când nu se face bine"*.[4]

Prin prisma acestei tradiţii ortodoxe evanghelice şi sfinte, este o grozăvie antievanghelică şi potrivnică lui Hristos a omorî păcătosul din cauza păcatului. În acest caz nici o „sfântă inchiziţie" nu poate fi declarată „sfântă". În ultimă analiză, toate umanismele ucid păcătosul din cauza păcatului, extermină pe om împreună cu păcatul lui. Pentru că nu vor pe Dumnezeul-om, Care este singura mântuire a omului şi din păcat şi din moarte şi de diavolul. Cel care nu este pentru Dumnezeul-om, este, ca atare, împotriva omului; şi

---

[4] *Cuvântarea* 18 şi 68. Ediţia Zagoraios, Smirna, 1886, p. 105 şi 364.

este, prin acest fapt, ucigaş al omului; şi mai este, tot din această cauză, şi sinucigaş. Pentru că lasă pe om în deplina stăpânire a păcatului, a morţii şi a diavolului, de care numai Dumnezeul-om îl poate salva şi nimeni altul sub soare. Întrebuinţând împotriva lui însuşi această modalitate păcătoasă, omul umanist se sinucide în chip inevitabil: ucide propriul său suflet, se predă pe sine însuşi iadului, întâlnirii veşnice cu diavolul care e din vechime *„ucigător de om“* (Ioan 8,44).

6. Ce anume dă omului Dumnezeul-om, şi pe care nimeni altul nu i-l poate da? – E biruinţa împotriva morţii, a păcatului şi a diavolului, Viaţa Veşnică, Adevărul Veşnic, Dreptatea Veşnică, Binele Veşnic, Dragostea Veşnică, Bucuria Veşnică, toată plinătatea Dumnezeirii şi a desăvârşirilor dumnezeieşti. Sau, aşa cum zice Apostolul: Dumnezeul-om dă oamenilor *„cele ce ochiul nu a văzut şi urechea nu a auzit şi la inima omului nu s-a urcat, câte a pregătit Dumnezeu celor ce-L iubesc pe El“* (I Corinteni 2,9; Isaia 64,3; Ieremia 3,6).

Într-adevăr, numai El, minunatul Dumnezeu-om este „singurul lucru de care are nevoie“ (vezi Luca 10,42) omul, în toate lumile lui şi în orice viaţă a lui. De aceea numai Dumnezeul-om este îndreptăţit să ceară de la oameni ceea ce nimeni altul nu a îndrăznit să ceară. Adică, să-L iubească fiecare om mai mult decât pe părinţi, decât pe fraţi, pe surori, pe copii, pe prieteni, decât pământul, îngerii, decât oricine şi orice în toate lumile văzute şi nevăzute (Matei 10,37–39; Luca 14,26; Romani 8,31–39).

7. Conciliul Vatican II constituie renaşterea tuturor umanismelor europene, o renaştere a cadavrelor. Pentru că de când Dumnezeul-om Hristos este prezent în lumea pământească, orice umanism este un cadavru. Iar lucrurile stau aşa deoarece Conciliul a stăruit cu insistenţă pe dogma privitoare la infailibilitatea papei – a omului. Privite din unghiul de vedere al Dumnezeului-om Celui pururea viu, al Domnului Iisus Hristos al istoriei, toate umanismele seamănă, mai mult sau mai puţin, cu nişte utopii criminale pentru că, în numele omului, ele ucid în diferite chipuri şi nimicesc pe om ca fiinţă

psiho-fizică. Toate umanismele săvârşesc o operă absurd de tragică: strecoară ţânţarul şi înghit cămila. Iar prin dogma infailibilităţii papale lucrarea aceasta a fost ridicată la rangul de dogmă. Toate acestea sunt însă înfricoşătoare, cât se poate de înfricoşătoare. De ce? Pentru că aceeaşi dogmă a infailibilităţii omului nu este nimic altceva decât înspăimântătoarea înmormântare a oricărui umanism; de la cel al Vaticanului, care a fost ridicat la rangul de dogmă, până la umanismul satanic al unui Sartre. În Panteonul umanist al Europei toţi zeii sunt morţi, în frunte cu europeanul Jupiter. Sunt morţi până ce în inima lor veştejită nu va răsări pocăinţa până la desăvârşita renunţare de sine, cu fulgerările şi durerile ei de Golgotă, cu cutremurele Învierii şi Schimbării la Faţă, cu furtunile şi înălţările ei aducătoare de roadă. Şi atunci? Atunci doxologiile lor faţă de Dumnezeul-om Cel pururea făcător de viaţă şi săvârşitor de minuni, singurul cu adevărat Iubitor de oameni în toate lumile, vor fi nesfârşite.

8. Care este nucleul dogmei despre infailibilitatea papei? – adică a omului? Dez-divino-umanizarea omului. Acest lucru îl urmăresc toate umanismele, chiar şi cele religioase. Toate readuc pe om la idolatrie, la politeism, la o dublă moarte: spirituală şi naturală. Despărţit de Dumnezeul-om, orice umanism se transformă treptat în nihilism. Lucrul acesta îl arată falimentul contemporan al tuturor umanismelor, în frunte cu papismul – direct sau indirect, de bună voie sau fără voie, părintele tuturor umanismelor. Falimentul, distrugătorul faliment al papismului vine din dogma despre infailibilitatea papei. Şi tocmai această dogmă este culmea nihilismul. Prin dogma aceasta omul Europei a proclamat în mod dogmatic, definitiv, dogma suficienţei omului european şi, în acest fel a dat pe faţă, până la urmă, faptul că nu are nevoie de Dumnezeul-om şi că nu există loc pe pământ pentru Dumnezeul-om. Locţiitorul lui Hristos – *Vicarius Christi* – îl înlocuieşte pe deplin. În realitate din dogma aceasta trăieşte şi pe ea o urmează şi o mărturiseşte cu insistenţă orice umanism european.

Toate umanismele omului european nu sunt în esenţă, altceva decât o neîntreruptă revoltă împotriva Dumnezeului-om Hristos. În toate modurile cu putinţă se săvârşeşte o *Umwertung aller Werte* (o

răsturnare a tuturor valorilor) [Nietzsche]; Dumnezeul-om este răsturnat pretutindeni de către om; pe toate tronurile europene se intronizează omul umanismului european. Aici nu mai există un singur *Vicarius Christi*, ci nenumăraţi, numai că îmbrăcaţi în veşminte diferite. Pentru că, în ultimă analiză, prin dogma despre infailibilitatea papei a fost proclamat infailibil omul în genere. De unde şi nenumăraţii papi în toată Europa, şi cel al Vaticanului şi ai protestantismului. Între ei nu există o diferenţă esenţială, pentru că, după cuvintele vizionarului adevărului Homiakov, papismul este cel dintâi protestantism.

9. Infailibilitatea este o calitate divino-umană naturală şi o funcţie divino-umană naturală a Bisericii, ca Trup divino-uman al lui Hristos, al cărui Cap veşnic este Adevărul – Atoateadevărul: cel de-al doilea Ipostas al Preasfintei Treimi, Dumnezeul-om, Domnul Iisus Hristos. În realitate prin dogma despre infailibilitatea papei papa a fost declarat Biserică şi papa-om a luat locul Dumnezeului-om. Acesta este triumful final al umanismului dar în acelaşi timp şi *„moartea a doua“* (Apocalipsa 20,14; 21,8) a papismului iar, prin intermediul lui şi împreună cu el, şi a oricărui umanism. Însă, după Adevărata Biserică a lui Hristos care, de la arătarea Dumnezeului-om Hristos, există în lumea noastră pământească ca Trup divino-uman, dogma despre infailibilitatea papală este nu numai o erezie oarecare, ci o panerezie. Pentru că nici o erezie nu s-a ridicat atât de radical şi atât de complet împotriva Dumnezeului-om Hristos şi a Bisericii Lui, cum a făcut-o papismul prin dogma despre infailibilitatea papei-om. Nu există nici o îndoială: dogma aceasta este erezia ereziilor, o revoltă fără precedent împotriva Dumnezeului-om Hristos. Dogma aceasta este, vai, cea mai îngrozitoare exilare de pe pământ a Domnului nostru Iisus Hristos; o nouă trădare a lui Hristos; o nouă răstignire a Domnului, de data aceasta nu pe lemn, ci pe crucea de aur a umanismului papal. Şi toate acestea sunt un iad pentru nenorocita fiinţă pământească ce se numeşte om.

10. Există o ieşire din aceste nenumărate iaduri umaniste? Există o înviere din aceste nenumărate morminte europene ? Există

un medicament pentru toate aceste nenumărate boli aducătoare de moarte ? – Există, desigur că există: pocăinţa. Aceasta este mesajul cel veşnic al Evangheliei Dumnezeului-om: *„Pocăinţa spre cunoaşterea adevărului"* (II Timotei 2,25). Altminteri nu poate cineva să creadă în atotmântuitoarea Evanghelie a Dumnezeului-om: *„Pocăiţi-vă şi credeţi în Evanghelie"* (Marcu 1,15). Pocăinţa înaintea Dumnezeului-om este unicul remediu împotriva păcatului; unicul remediu pentru orice păcat; chiar şi pentru păcatul total. Fără îndoială că pocăinţa este remediul şi pentru acest „păcat total" al papismului cuprins în dogma plină de trufie despre infailibilitatea papei, dar şi pentru orice păcat al oricărui umanism în parte şi ale tuturor umanismelor laolaltă. Da, da, da: din mult iubitul lui păcat total al „infailibilităţii" omul european „infailibil" se poate salva numai prin pocăinţa din toată inima şi care transformă toate, faţă de minunatul, întrutotînduratul şi preabunul Domn Iisus Hristos. Dumnezeul-om, singurul Mântuitor cu adevărat al neamului omenesc din orice păcat, din orice rău, din orice iad, de orice diavol, de orice raţionalism umanist şi, în genere, de toate păcatele, pe care închipuirea omenească le poate inventa.

Din acest motiv, toţi Sfinţii de-Dumnezeu-purtători şi de-Dumnezeu-gânditorii Părinţi ai celor şapte sfinte Sinoade Ecumenice reduc toate problemele din Biserica lui Hristos la problema Persoanei Dumnezeului-om Hristos, ca la cea mai înaltă, unică şi cea mai preţioasă valoare pentru toată făptura omenească, fie ea pe pământ, fie într-o altă lume din lumile lui Dumnezeu. Problema hristologică este problema cea mai cuprinzătoare. Dumnezeul-om Hristos este pentru ei unica valoare totală a Bisericii lui Hristos, în toate lumile. Cuvântul lor de ordine neîntrerupt şi veşnic este acesta: Dă toate pentru Hristos, dar pe Hristos nu-L da pentru nimic! Şi în jurul acestui cuvânt de ordine al lor răsună netăcutul lor mesaj, plin de bucurie: nu umanism – ci divino-umanism! Nu omul – ci Dumnezeul-om! Hristos mai înainte de toate şi deasupra a toate.

11. Cum se simte ortodoxul înaintea Persoanei Dumnezeului-om Hristos? Cu totul păcătos: acesta este simţământul lui, atitudinea lui, modul lui de comportare, gândul lui, raţiunea lui, conştiinţa

lui, mărturisirea lui, el însuşi în întregime. Simţământul acesta al atotpăcătoşeniei lui personale înaintea Preadulcelui Domn este sufletul său, inima inimii lui. Aruncaţi-vă o privire în rugăciunile de pocăinţă, în cântările, troparele, stihirile din zilele de luni şi de marţi, sau din „Paraclis“ şi vă veţi convinge îndată că simţământul acesta constituie o datorie sfântă şi o realitate de rugăciune a oricărui creştin ortodox, fără excepţie. Spre aceasta ne precedă şi ne conduc pururea nemuritorii noştri pedagogi, Sfinţii Părinţi. Să-i amintim numai pe doi dintre ei; pe Sfântul Ioan Damaschin şi pe Sfântul Simeon Noul Teolog. Sfinţenia lor este fără îndoială heruvimică; rugăciunea lor fără îndoială serafimică; cu toate acestea ei au un simţământ şi o cunoaştere desăvârşită a atotpăcătoşeniei lor personale şi în acelaşi timp o foarte adâncă dispoziţie de pocăinţă. Aceasta este antinomia vie a credinţei noastre ortodoxe, evanghelice şi apostolice şi a smereniei noastre în această credinţă.

Omul „infailibil“, iar în faţa lui omul „atotpăcătos“; de o parte smerenia, de alta îngâmfarea. Neîntrecuta privighetoare a Evangheliei Dumnezeului-om, Sfântul Ioan Hrisostom, binevesteşte: *„Temelia filozofiei la noi este smerenia“.*[5] Smerenia este temelia filozofiei noastre despre viaţă şi lume, despre timp şi veşnicie, despre Dumnezeul-om şi Biserică. În timp ce temelia oricărui umanism, până la cel ridicat la rangul de dogmă, este trufia, credinţa în raţiunea omului, în mintea şi logica lui. Trufia a transformat în diavol chiar şi pe Luceafărul cel răspânditor de raze. Trufia este boala nevindecabilă a minţii diavolului. În ea se găsesc şi din ea izvorăsc toate celelalte rele diavoleşti. În timp ce smerenia ne învaţă să ne punem nădejdea şi să avem absolută încredere în mintea divino-umană cea sfântă şi catolică a Bisericii, „mintea lui Hristos“. *„Noi avem mintea lui Hristos“* (I Corinteni 2,16). Noi, în trupul cel divino-uman al lui Hristos, Biserica Ortodoxă, în care Dumnezeul-om Hristos este totul: şi capul şi trupul şi viaţa şi adevărul şi iubirea şi dreptatea şi timpul şi veşnicia; dar şi noi, prin credinţa în El şi prin viaţa în El (Efeseni 4,11–21). Căci *„toate printr-Însul şi într-Însul s-au zidit; şi El este mai înainte de toate şi toate printr-Însul sunt aşezate; şi El este Capul trupului Bisericii ca să fie El, Cel*

---

[5] *PG* 51, 312.

dintâi întru toate" (Coloseni 1,16–18). El, Dumnezeul-om, iar nu un om, oricine ar fi acesta.

12. Cer smerit iertare pentru că şi eu, atotpăcătosul, am îndrăznit să dau glas acestor puţine cuvinte despre Conciliul Vatican II. Am făcut aceasta însă „ca ascultare". Mi s-a cerut acest lucru mie, care nu însemn nimic şi sunt un atotpăcătos. Am îndeplinit ascultarea cu sinceritate, cu conştiinciozitate, cu strângere de inimă şi suspine, sprijinindu-mă pe susţinerea sfântului corifeu al Apostolilor (vezi I Petru 3,15). Iar dacă cineva, citind rândurile acestea se va simţi atins, să mă ierte, pentru că, datorită atotpăcătoşniei mele, nu am putut să exprim mai bine adevărul despre Adevărul total. Şi să implore pe Preadulcele Domn Iisus, Cel pururea milostiv şi îndelung-îndurat faţă de orice păcătos care se pocăieşte, să-mi ierte şi mie, prea-păcătosului, toate păcatele mele, mai noi şi mai vechi. Pentru că eu cred, şi cred din toată inima, că *„mult poate rugăciunea dreptului"* (Iacob 5,16), chiar şi pentru un atotpăcătos, cum sunt eu în toată fiinţa mea.

(1967)

CAPITOLE ECLEZIOLOGICE[*)]

1. *Har vouă şi pace de la Dumnezeu, Tatăl nostru, şi de la Domnul nostru Iisus Hristos* (I Corinteni 1,3).

Ce este *Harul* ? – Harul sunt acele energii dumnezeieşti pe care Preasfânta Treime le oferă Bisericii pentru mântuirea oamenilor de păcat, de moarte şi de diavol, precum şi pentru viaţa lor veşnică în Dumnezeul Cel Întreit Ipostatic.

2. *Mărturia lui Hristos s-a adeverit întru voi*
(I Corinteni 1,6).

Despre ce *mărturie* este vorba? – Este vorba despre Dumnezeu ca Treime, despre Dumnezeul-om ca Mântuitor, despre om ca fiinţă după chipul lui Dumnezeu, despre Biserică ca trup divino-uman, despre mântuire ca divino-umanizare, despre orice făptură ca şi creatură care are asupra ei pecetea „logosităţii“ [*logosnom*] lui Hristos.

3. *Credincios este Dumnezeu prin Care aţi fost chemaţi la comuniune cu Fiul Său, Iisus, Domnul nostru* (I Corinteni 1,9).

Comuniunea noastră cu Hristos Mântuitorul constituie mântuirea; comuniunea cu El ca Sfinţitor este sfinţenia; comuniunea cu

---

*) Fiecare „capitol“ constituie explicarea unui verset, a unei fraze sau a unui cuvânt din Epistolele Sfântului Apostol Pavel, constituind tot atâtea extrase din comentariile pauline ale părintelui Iustin Popovici.

El ca Dumnezeu este îndumnezeirea; comuniunea cu El ca Nemuritor este nemurirea; comuniunea cu El ca Înviat este învierea; comuniunea cu El ca Înălțat la cer este înălțarea la cer și șederea pe scaun de-a dreapta lui Dumnezeu-Tatăl.

4. *Vă rog, fraților, pentru numele Domnului nostru Iisus Hristos, ca toți să spuneți același lucru și să nu fie dezbinări între voi; ci să fiți uniți în același cuget și în aceiași înțelegere*
(I Corinteni 1,10).

Creștinii pot să spună toți același lucru, atunci când au aceleași simțăminte, aceleași gânduri, aceleași trăiri. Iar lucrul acesta îl realizează atunci când își unesc sufletul lor cu sufletul sobornicesc [catolic] al Bisericii, inima lor cu inima sobornicească [catolică] a Bisericii (vezi Faptele Apostolilor 4,32), mintea lor cu mintea sobornicească [catolică] a Bisericii și gândul lor cu gândul sobornicesc [catolic] al Bisericii. Atunci ei și gândesc și simt și *„vorbesc“* prin sufletul sobornicesc [catolic] al Bisericii, prin inima ei sobornicească [catolică] și prin gândirea ei sobornicească [catolică].

5. *Căci noi împreună-lucrători cu Dumnezeu suntem*
(I Corinteni 3,9).

Idealul omului adevărat și desăvârșit s-a realizat în Persoana Dumnezeului-om prin împreună-lucrare [sinergie] divino-umană. Această conlucrare divino-umană săvârșită prin trupul divino-uman al Bisericii devine un bun comun al oamenilor și un mod comun de viață, de gândire, de acțiune și de existență a lor. În Biserică oamenii se încorporează în Dumnezeul-om Hristos, adică se nasc cu El și prin El, se transformă cu El și prin El, se răstignesc împreună cu El și prin El, înviază împreună cu El și prin El, participă la Înălțarea Lui la cer cu El și prin El, trăiesc veșnic cu El și prin El, gândesc cu El, simt cu El și prin El, acționează cu El și prin El. În această divino-umanizare a omului constă mântuirea și sfințenia lui. În vederea

acestui scop a fost creat neamul omenesc şi în această conlucrare veselă cu Dumnezeu consta viaţa paradisiacă a protopărinţilor noştri. Căderea s-a întâmplat atunci când am respins de la noi această conlucrare şi am început, prin păcat, să lucrăm şi să conlucrăm cu diavolul. Dumnezeu-Cuvântul S-a făcut om pentru ca să restabilească viaţa paradisiacă şi ordinea vieţii ce domnea în el, adică conlucrarea omului cu Dumnezeu.

6. *După harul lui Dumnezeu cel dat mie, eu, ca un înţelept meşter, am pus temelia; iar altul zideşte. Dar fiecare să ia seama cum zideşte. Căci nimeni nu poate pune altă temelie, decât cea pusă, care este Hristos* (I Corinteni 3,10–11).

Pentru *zidirea* Bisericii lui Dumnezeu a fost pusă drept piatră de *temelie* dumnezeieşte adâncă, dumnezeieşte lată şi dumnezeieşte indestructibilă, Însuşi Domnul Iisus. El singur, Dumnezeul-om este în acelaşi timp temelie atât a Bisericii universale cât şi a celei locale, atât a celei familiale cât şi a celei personale.

7. *Nimeni nu poate să spună: Domn este Iisus – decât în Duhul Sfânt* (I Corinteni 12,3).

Tot ceea ce Dumnezeul-om Hristos oferă neamului omenesc devine bun al omului prin Duhul Sfânt Care, întocmai ca un suflet al Bisericii, lucrează prin harul Lui mântuirea fiecărui mădular al Bisericii. În afara Duhului Sfânt şi fără Duhul Sfânt, nimic din cele ale lui Hristos nu poate deveni al nostru, nu poate deveni al omului. Aşa cum Hristos S-a întrupat în Sfânta Fecioară din Duhul Sfânt, tot aşa şi în noi El se întrupează duhovniceşte prin Duhul Sfânt[*)], prin harismele dumnezeieşti, îndumnezeitoare şi divino-umanizatoare ale Duhului. Cu alte cuvinte: numai prin Duhul Sfânt se realizează înhristizarea şi hristificarea, înduhovnizarea [*uduhovljenje*] şi

---

[*)] Vezi şi Sfântul Simeon Noul Teolog, *Cuvântare morală* I, 8–12 („Sources Chrétiennes", nr. 122).

spiritualizarea, întreimizarea [*utrojicenje*] și treimificarea existenței... După Înălțarea Sa la cer, Hristos a trimis în lume pe Duhul Sfânt și L-a lăsat în trupul Bisericii ca pe sufletul, mintea, conștiința și viața ei. Mângâietorul este martorul cel mai de seamă al lui Iisus, al Dumnezeului și Domnului întrupat (Ioan 15,26). Este Cel care iconomisește, săvârșește și realizează în oameni opera divino-umană a Mântuitorului, adică mântuirea. Într-adevăr, Biserica este Biserică prin Duhul Sfânt: ea trăiește, lucrează, subzistă și există prin El. Prin Duhul Sfânt *„tot sufletul viază"*, și prin El *„cu curăție se înalță"*; prin El *„strălucește întru Unimea Treimii cu sfințenie de taină"*. Duhul lucrează întreimizarea și treimificarea fiecărui mădular al Bisericii, pe care-l mântuiește, îl sfințește, îl *„logosifică"*, îl îndumnezeiește, îl divino-umanizează. Fiecare mădular își realizează destinul divin în trupul divino-uman al Bisericii și numai prin el. Procurând măsura necesară a harului, Duhul Sfânt conduce și îndrumă fiecare mădular al Bisericii pe scara mântuirii, de la început până la sfârșit. De aceea, toți creștinii sunt purtători de duh și purtați de Duh. Este exclus să fie cineva creștin fără Duhul lui Hristos, fără Duhul Sfânt. În esența lui, creștinismul este de la Duhul Sfânt și în Duhul Sfânt.

8. *Harismele sunt felurite, dar e Același Duh... toate acestea le lucrează Unul și Același Duh, împărțind fiecăruia deosebi, după cum voiește* (I Corinteni 12,4.11).

Duhul Sfânt este în toate infinit și nemărginit, pentru că este Dumnezeu. Harismele Sale sunt infinite și nemărginite. Dar, cu toată diversitatea lor, ele sunt unite în El: o unitate în multiplicitate și o multiplicitate în unitate. La oameni, harismele acestea sunt diferite. Cu toate acestea, Duhul Sfânt le unește într-o unitate dumnezeiască, în așa fel că El unește într-o unitate și pe cei ce au aceste harisme. Prin diferitele Sale harisme, El unește diferitele spirite omenești într-o unitate sobornicească [catolică], sfântă și bisericească. Da, harismele Duhului Sfânt sunt diferite, dar toate există într-un singur trup, în Biserică. Toate slujesc unui scop și toate izvorăsc din ace-

laşi izvor. De aceea oamenii *„spirituali"* [duhovniceşti] se simt legaţi în chip organic între ei. Întocmai ca un suflet al Bisericii, Duhul Sfânt uneşte pe toţi membrii Bisericii într-o singură inimă, într-o singură voinţă, într-o singură viaţă, într-o singură fiinţă. Prin Duhul Sfânt şi în Duhul Sfânt, *„cei duhovniceşti"* se simt uniţi între ei într-o unitate veşnică plină de har, cu toate că, luaţi în parte, ei sunt persoane infinit diferite. Sfânta sobornicitate [catolicitate] a unităţii şi unitatea sfintei sobornicităţi [catolicităţi] sunt de la Duhul Sfânt.

9. *Căci precum trupul unul este şi are mădulare multe, iar toate mădularele trupului, multe fiind, sunt un trup, aşa şi Hristos* (I Corinteni 12,12).

Prin Întruparea Lui, Dumnezeu-Cuvântul a ridicat organismul tainic al trupului omenesc la rangul de Templu al Său, la rangul de Trup al Său. În acest fel, trupul omului a devenit trupul lui Dumnezeu... Această dumnezeiască şi sfântă taină a trupului a cunoscut desăvârşirea ei în trupul Dumnezeului-om Hristos şi ea a rămas sfântă pentru totdeauna în trupul divino-uman al Bisericii lui Hristos. Ca Biserică, Dumnezeul-om Hristos constă tocmai din trupul Său divino-uman în care se unesc într-o unitate organică mai întâi Dumnezeu şi omul, iar mai apoi toţi oamenii care cred în Hristos. Oamenii încorporaţi în trupul divino-uman al Bisericii sunt legaţi în chip organic cu Dumnezeu şi unii cu alţii.

10. *Pentru că într-un Duh ne-am botezat toţi, ca să fim un singur trup, fie iudei, fie elini, fie robi, fie liberi şi toţi la un Duh ne-am adăpat* (I Corinteni 12,13).

Prin puterea Lui dumnezeiască, Duhul Sfânt îi uneşte pe toţi credincioşii într-un singur trup, Biserica. Duhul Sfânt este arhitectul şi constructorul Bisericii. După cuvântul de-Dumnezeu-inspirat al

Sfântului Vasile cel Mare, *„Duhul Sfânt zideşte Biserica"*. Prin Duhul Sfânt, deci, ne zidim toţi în trup al Bisericii; ne botezăm în El într-un trup, trupul Bisericii, devenind concorporali cu Hristos. Într-adevăr, prin Duhul Sfânt omul devine om al lui Hristos, devine creştin, mădular al Bisericii. Duhul Sfânt lucrează înhristizarea şi hristificarea noastră, îmbisericirea [*ucrkovljenje*] şi bisericizarea [*ocrkovljenje*]... Prin Duhul Sfânt s-a zidit şi se zideşte continuu trupul cel sfânt, divino-uman şi sobornicesc [catolic] al Bisericii, întotdeauna unul şi neîmpărţit. În acest trup sobornicesc [catolic] şi unul, fiecare om, iudeu sau elin, sclav sau liber, bogat sau sărac, instruit sau incult, devine om nou, om în Hristos, pentru care Hristos este toate în toţi, în toate lumile... Într-adevăr, este un fapt incontestabil că numai prin Duhul Sfânt poate fi cineva creştin. Pentru că unde este Duhul Sfânt, acolo este şi Hristos; iar acolo unde este Hristos, acolo este şi Duhul Sfânt; acolo, într-un cuvânt, este şi întreaga Sfânta Treime. Şi din Ea şi în Ea sunt toate.

11. *De aş grăi în limbile omeneşti şi îngereşti, dar iubire nu am, făcutu-m-am aramă sunătoare*... (I Corinteni 13,1–13).

Iubirea despre care vorbeşte Apostolul Pavel este iubirea lui Hristos; este iubirea pe care Însuşi Domnul a numit-o *„iubire nouă"*, iar porunca privitoare la ea, *„poruncă nouă"*. Ea se deosebeşte de orice altă iubire a lumii noastre omeneşti. Toată „noutatea" acestei iubiri constă în faptul că ea ne impune să iubim aşa cum iubeşte Hristos: *„Poruncă nouă vă dau vouă, ca să vă iubiţi unii pe alţii, aşa cum Eu v-am iubit pe voi"* (Ioan 13,34). Iubirea *„nouă"*, divino-umană, face ca Noul Testament să fie veşnic nou. O personificare a acestei iubiri o constituie Însuşi Dumnezeul-om Hristos. El Însuşi a dat mărturia şi asigurarea mesajului fundamental al Noului Testament: *„Dumnezeu este iubire"* (I Ioan 4,16). Dar Hristos nu este numai un Dumnezeu-Iubire, este Însuşi *„Dumnezeul iubirii"* (II Corinteni 13,11). De aceea, o iubire cu adevărat dumnezeiască şi veşnică este numai cea care izvorăşte din El, Dumnezeul-om.

12. *Cercetați-vă pe voi înșivă dacă sunteți în credință. Sau nu cunoașteți voi singuri bine că Hristos Iisus este întru voi? Fără numai dacă sunteți netrebnici* (II Corinteni 13,5).

Fără îndoială, noi ne mântuim numai ca mădulare vii și organice ale trupului divino-uman al Mântuitorului, adică al Bisericii: ale Bisericii celei sfinte, ale Bisericii celei apostolice, ale Bisericii celei sobornicești [catolice]. Pentru că Biserica nu este altceva decât întreaga viață divino-umană a lui Hristos, prelungită în toate veacurile și în toată veșnicia.

13. *Nu există altă* [Evanghelie], *ci sunt unii care vă tulbură și voiesc să schimbe Evanghelia lui Hristos* (Galateni 1,7).

Adevărata „veste bună" [*evangelía*] pentru om nu există fără Dumnezeul-om și în afara Dumnezeului-om. Întreaga „bunăvestire, întreaga evanghelie se găsește numai în Dumnezeul-om... Ce este „*Evanghelia*"? Evanghelia e tot ceea ce Hristos, pogorându-Se din cer pe pământ, a adus cu Sine ca Dumnezeu și a făcut pentru noi ca Dumnezeul-om, și tot ce ne-a dat ca Mântuitor în trupul Lui divino-uman – în Biserică. Acestea alcătuiesc Evanghelia. Cu alte cuvinte: Evanghelia este Dumnezeu întreg, întreg adevărul lui Dumnezeu, toată dreptatea lui Dumnezeu, toate desăvârșirile lui Dumnezeu care s-au descoperit și ni s-au dat nouă de către Dumnezeu-Cuvântul, Domnul Iisus... Dumnezeul-om Hristos întreg, în toată plinătatea Ipostasului Lui divino-uman, este singura Evanghelie adevărată, unica Veste Bună adevărată pentru neamul omenesc.

14. *O, copiii mei, pentru care sufăr iarăși durerile nașterii, până ce Hristos va lua chip în voi* (Galateni 4,19).

Viața creștinului constituie o continuă nevoință [*podvig*], o luptă de înhristizare, o luptă de divino-umanizare. În ce constă aceasta ? Nu numai în faptul de a avea pe Hristos în tine ca adevăr

viu, dreptate vie şi dragoste vie, nu numai ca adevărurile Lui să trăiască, să crească şi să se înmulţească în tine, ci în faptul de a avea pe Hristos în tine cu plinătatea Ipostasului Lui divino-uman, de a avea chipul Său asupra a tot ceea ce ai şi în tot ce eşti, în faptul de a nu mai trăi tu, ci de a trăi în tine Hristos, în faptul de a deveni în sufletul tău în întregime după chipul lui Hristos, în faptul de a reflecta chipul lui Hristos asupra a tot ce ai şi în tot ce eşti. Şi cum se formează chipul lui Hristos în noi? Prin Sfintele Taine şi prin Sfintele Virtuţi. Fiecare Taină şi fiecare Virtute formează şi zugrăveşte chipul lui Hristos înăuntrul nostru, până când toate Tainele şi toate Virtuţile laolaltă, vii înăuntrul nostru, îl formează în chip desăvârşit, astfel încât în noi să se arate chipul veşnic viu al Dumnezeului-om Hristos. Începutul celor de mai sus se face prin Taina Sfântului Botez: această taină zugrăveşte cea dintâi icoana Mântuitorului înăuntrul creştinului. În continuare, această icoană se păstrează, se completează şi desăvârşeşte prin celelalte Taine şi Sfinte Virtuţi: prin Sfânta Împărtăşanie, prin mărturisire, prin credinţă, prin dragoste, prin rugăciune, prin post, prin blândeţe etc. Acest proces se continuă toată viaţa noastră *„până ce **Hristos** se va forma şi în noi“*. Da, Hristos şi nimeni altul, nici măcar eul nostru nu trebuie să ia chip în noi. Fiindcă, fără chipul lui Hristos în el, omul este o fiară şi un monstru. De aceea, el trebuie să vegheze ca Hristos *„să se formeze“* (*„să ia chip“*) în el.

15. *Introducere la Epistola către Efeseni.*

Epistola către Efeseni! Iată o Epistolă care parcă vine în întregime din cer... Adâncurile ei, ca şi înălţimile şi lărgimile ei, sunt cu adevărat *„adâncurile lui Dumnezeu“* (I Corinteni 2,10). Vestea cea bună fundamentală şi atotcuprinzătoare a acestei Epistole este hotărârea (*„voia“*) Dumnezeului Celui în Treime de *„a recapitula în Hristos toate, cele din ceruri şi cele de pe pământ“* (Efeseni 1,10). Este recapitularea în Hristos, înhristizarea tuturor. Este faptul că toate trebuie să fie recapitulate într-un trup, trupul lui Hristos-Biserica, toate trebuie încorporate în ea, îmbisericite şi biserici-

zate, ca în acest fel să ajungă la scopul lor dumnezeiesc şi veşnic, pentru că Biserica este *„trupul lui Hristos, plinirea Celui ce plineşte toate în toţi"* (Efeseni 1,5.10.23)... Bună-vestirea aceasta, taina aceasta prea sfântă a Dumnezeului Celui în trei Ipostasuri revelează tot sensul cerului şi al pământului, al tuturor fiinţelor, al celor din ceruri şi celor de pe pământ, şi al tuturor făpturilor care alcătuiesc cerul şi pământul.

16. *Ca Dumnezeul Domnului nostru Iisus Hristos, Tatăl Slavei, să vă dea duhul înţelepciunii şi al descoperirii, spre deplina Lui cunoaştere* (Efeseni 1,17).

Pentru *„cunoaşterea lui Hristos"*, una din cele trei Persoane ale Sfintei Treimi, este indispensabil ajutorul celorlalte două: al lui Dumnezeu-Tatăl şi al lui Dumnezeu-Duhul Sfânt... Toate Sfintele Taine din Biserică, împreună cu Sfintele Virtuţi prin care ne curăţim, renaştem, ne transformăm, ne sfinţim, ne înhristizăm, ne îndumnezeim, ne mântuim sunt puse în acţiune de Tatăl prin Fiul în Sfântul Duh.

17. *Dar Dumnezeu, bogat fiind în milă, pentru multa Sa iubire cu care ne-a iubit, pe noi, care eram morţi pentru păcatele noastre, ne-a făcut vii împreună cu Hristos – prin har sunteţi mântuiţi! – şi împreună cu El ne-a sculat şi împreună ne-a aşezat în ceruri, în Hristos Iisus* (Efeseni 2,4–6).

Mântuirea nu este nimic altceva decât viaţa în Mântuitorul şi prin El. Aceasta este o continuă nevoinţă [*podvig*]. În aceasta, omul trăieşte în Duhul Sfânt cu ajutorul Sfintelor Taine şi al Sfintelor Virtuţi întreaga viaţă a Mântuitorului ca pe a sa proprie, de la naşterea sa spirituală până la înălţarea lui. Astfel omul trăieşte continuu în Mântuitorul Cel Înviat şi Înălţat la cer. Pentru că, deşi suntem pe pământ, *„petrecerea noastră este în ceruri"* (Filipeni 3,20), deşi trăim printre oameni, *„viaţa noastră este ascunsă cu*

Hristos în Dumnezeu" (Coloseni 3,3), iar noi *„cugetăm cele de sus, iar nu cele de pe pământ"* (Coloseni 3,2). Noi, creştinii, suntem creştini, în măsura în care suntem asemenea lui Hristos, în măsura în care ne potrivim Lui în ce priveşte moartea, învierea şi viaţa (vezi Romani 6,4–14). În acest fel, fiecare creştin trăieşte în mic acea plinătate divino-umană şi acea atotunitate [*svejedinstva*] sobornicească pe care a realizat-o Hristos în Trupul Său – în Biserică. Ca atare, fiecare creştin devine în mic o Biserică*). Pentru că mântuirea nu este altceva decât îmbisericirea şi bisericizarea omului, adică faptul de a trăi continuu în trupul divino-uman al Bisericii prin Sfintele Taine şi prin Sfintele Virtuţi.

18. *Pentru că a Lui făptură suntem, zidiţi în Hristos Iisus spre fapte bune* (Efeseni 2,10).

La creaţie, noi am fost zidiţi de către Dumnezeu Tatăl prin Fiul în Duhul Sfânt şi ni s-a dat suflet după *„chipul lui Dumnezeu"*, „după chipul Treimii" adică un suflet după chipul Tatălui şi al Fiului şi al Duhului Sfânt.

19. *Acum însă, fiind în Hristos, voi care altădată eraţi departe, v-aţi apropiat prin sângele lui Hristos, căci El este pacea noastră, El care a făcut din cele două – una, surpând peretele din mijloc al despărţiturii, desfiinţând vrăjmăşia în trupul Său*

(Efeseni 2,13–15).

Şi ce altă legătură poate fi mai strânsă decât legătura cea din sânge? Prin Dumnezeul-om Hristos, noi intrăm într-o înrudire de sânge cu Dumnezeu... Sângele dumnezeiesc al Domnului Iisus este puterea sfinţitoare, curăţitoare, transformatoare, hristificatoare, îndumnezeitoare, mântuitoare. De aceea Noul Testament este un Tes-

*) Mai multe despre aceasta vezi mai jos 41 şi 68.

tament în sângele Dumnezeului-om Hristos. Este un Testament nu în cuvânt sau în învăţătură, în lege sau în poruncă sau în orice altceva, ci în sângele cel dumnezeiesc şi divino-uman, care este izvorul tuturor puterilor de viaţă făcătoare şi minunate care pun în lucrare iconomia divino-umană a mântuirii. Aşa cum uneşte pe om cu Dumnezeul-om, tot aşa acest Preasfânt Sânge uneşte prin el şi pe toţi oamenii întreolaltă. Înrudirea de sânge a omului cu Dumnezeu, ca urmare a căreia se realizează şi înrudirea divino-umană din sânge între toţi oamenii, se dobândeşte înăuntrul trupului divino-uman al lui Hristos, în Biserică. În ea curge dumnezeiescul Sânge al lui Hristos, cel care din dumnezeiasca Lui inimă intră în tot organismul şi în toate mădularele Bisericii săvârşind toate minunile mântuirii de orice păcat, de orice fel de moarte, de orice diavol şi umple, în fine, tot cel ce este concorporal cu Hristos, de toate energiile dumnezeieşti şi de-viaţă-făcătoare şi îndumnezeitoare... Sângele Dumnezeului-om înnoieşte cu totul pe om, pentru că în Sângele acesta se găseşte puterea dumnezeiască a vieţii veşnice. El împacă şi uneşte pe om cu Dumnezeu. Lucrul acesta s-a întâmplat pe Crucea de pe Golgota şi se continuă în trupul divino-uman al Bisericii, prin Sângele cel de-viaţă-făcător şi îndumnezeitor al dumnezeieştii Euharistii. Mai mult, deoarece acesta este Sângele Dumnezeului-om Hristos iar Biserica este trupul Său, Sângele acesta este acea putere unificatoare care uneşte toate mădularele Bisericii într-o singură viaţă, într-un singur suflet, într-o singură inimă.

20. *Şi să-i împace cu Dumnezeu pe amândoi, uniţi într-un trup, prin Cruce, omorând prin ea vrăjmăşia* (Efeseni 2,16).

Dumnezeu-Cuvântul S-a făcut *„carne"*, a luat *„trup"* şi a lucrat toată iconomia mântuirii lumii prin carne şi în trup. Astfel, trupul Lui a devenit Biserică, în care se continuă neîntrerupt întreaga iconomie a mântuirii lumii de păcat, de moarte şi de diavol. De aceea, dumnezeiescul Apostol subliniază necontenit că Mântuitorul a lucrat-o *„în trupul Său"*.

21. *Căci prin El avem şi unii şi alţii apropierea de Tatăl într-un Duh* (Efeseni 2,18).

Prin iconomia mântuirii Lui, Dumnezeul-om ne-a deschis nouă tuturor calea pentru „*apropierea*“ noastră de Dumnezeirea Treimică (vezi Romani 5,1–2; Efeseni 3,12; I Petru 3,18). În această iconomie divino-umană, mântuirea este săvârşită de Tatăl prin Fiul în Sfântul Duh. Aceasta este legea supremă în trupul divino-uman al Bisericii, legea supremă în viaţa Bisericii şi în viaţa fiecărui mădular al ei.

Ce este mântuirea? Este viaţa în Biserică. Şi ce este viaţa în Biserică? Este viaţa în Dumnezeul-om. Şi ce este viaţa în Dumnezeul-om? Este viaţa în Sfânta Treime, pentru că Dumnezeul-om este a doua Persoană a Prea Sfintei Treimi, pururea de-o-fiinţă şi de-o-viaţă cu Părintele cel fără de început şi cu Duhul cel de-viaţă-făcător (vezi Ioan 14,6–9; 16,23.26; 15,24–26; 16,7.13–17; 17,10–26). Astfel, mântuirea este în realitate viaţa în Sfânta Treime. Cu alte cuvinte, mântuirea este lupta îmbisericirii şi bisericizării prin har [*blagodatni podvig ucrkvljenja i ocrkvljenja*], a încorporării în Dumnezeul-om şi a divino-umanizării [*ubogocovecenja i obogocovecenja*], a intrării în comuniunea Sfintei Treimi şi a treimizării [*utrojicenja i otrojicenja*]. Toate în Biserică sunt şi divino-umane şi treimice. Prin Dumnezeul-om toate sunt de-a pururea conduse spre Dumnezeirea Treimică.

22. *Deci, dar, nu mai sunteţi străini şi locuitori pentru un timp, ci sunteţi împreună-cetăţeni cu sfinţii şi casnici ai lui Dumnezeu, zidiţi fiind pe temelia Apostolilor şi a Proorocilor, piatra cea din capul unghiului fiind Însuşi Iisus Hristos. Întru El orice zidire bine alcătuită creşte ca să ajungă un locaş sfânt în Domnul, în Care voi împreună sunteţi zidiţi spre a fi locaş al lui Dumnezeu în Duh* (Efeseni 2,18–22).

Biserica este un „edificiu“ spiritual, a cărui piatră unghiulară este Dumnezeul-om Hristos şi a cărui temelie sunt apostolii şi pro-

feții. În întregul lui, el crește prin Hristos și pe Hristos prin puterile și energiile Lui creatoare divino-umane. În Biserică, Hristos este prezent peste tot: El este și apostolia apostolilor și profeția profeților și sfințenia sfinților și credința credincioșilor și iubirea celor ce iubesc și dreptatea drepților și blândețea celor blânzi și smerenia celor smeriți; El este *toate în toți* în fiecare din cei care se luptă și se mântuiesc. Creștinii sunt *„pietre vii"*, zidite în *edificiul* spiritual al Bisericii (vezi I Petru 8,5), adică pururea împreună *„cu toți sfinții"*, pe temelia apostolilor și a profeților (vezi I Corinteni 3,9–17). Fiindcă este cu neputință să aparțină cineva lui Hristos și să devină *„casnic al lui Dumnezeu"*, fără ca să trăiască laolaltă „;cu toți sfinții" și să creadă, să cugete și să simtă în chip sobornicesc [catolic] cu apostolii, cu profeții și cu ceilalți sfinți.

23. *De unde citind, puteți cunoaște înțelegerea pe care o am cu privire la taina lui Hristos* (Efeseni 3,4).

Pentru cunoștința omenească cea mai mare taină este taina Dumnezeului-om Iisus Hristos. *„Taina lui Hristos"* este o taină totală, în care se cuprinde toată taina lui Dumnezeu și toată taina omului (Dumnezeul-om, vezi Coloseni 2,9). Lucrul acesta se vede în neputința de a-L înțelege pentru orice minte omenească, nefăcând excepție de la aceasta nici măcar mintea lui Pavel. De aceea zice Apostolul Pavel „Căci prin descoperire mi-a făcut cunoscută taina" (Efeseni 3,3). Iar Pavel se face înger și binevestitor al tainei acesteia. Lucrul acesta se vede din „Evanghelia" lui, din Epistolele lui. Din acest motiv, el îndeamnă pe creștinii din Efes să citească Evanghelia lui: *„Din care citind puteți cunoaște înțelegerea pe care o am cu privire la taina lui Hristos"* (Efeseni 3,4). Iar sufletul acestei taine este Evanghelia lui Hristos ca taină preasfântă și mai înainte de veci a lui Dumnezeu privitoare la Biserică, taină în care el a fost inițiat prin *„vederi și descoperiri"* excepționale *„ale Domnului"* (vezi II Corinteni 12,1). Pentru ce? Pentru *„a lumina tot omul, care este iconomia tainei celei ascunse de veacuri în Dumnezeu"* (Efeseni 3,9), pentru *„a cunoaște care este bogăția slavei acesteia"* (Coloseni 1,27) și pentru *„a vesti taina lui Hristos"* (Coloseni 4,3).

24. *Anume că şi păgânii sunt comoştenitori, concorporali şi copărtaşi ai făgăduinţei în Hristos Iisus, prin Evanghelie* (Efeseni 3,6).

Trăind prin Evanghelia lui Hristos, oamenii devin *„concorporali* [syssomoi] *cu Hristos"*, adică se încorporează şi se fac un trup împreună cu Hristos în Biserică, devin mădulare vii şi celule ale organismului divino-uman al Bisericii şi trăiesc în acest organism în comuniune sobornicească [catolică] laolaltă *„cu toţi sfinţii"*, hrăniţi fiind de aceeaşi sfinţenie şi de aceleaşi puteri. Un singur trup şi nenumărate mădulare care alcătuiesc acest trup; o singură Biserică şi nenumăraţi credincioşii ei. De aceea, Biserica nu este o societate omenească obişnuită, în care membrii sunt legaţi întreolaltă într-un fel oarecare, ci este un organism divino-uman, un trup viu, în care mădularele sunt mădulare ale aceluiaşi trup, legate întreolaltă prin toată viaţa, prin toate puterile vitale şi toate faptele lor. Mădularele acestea au un singur trup, un singur suflet, o singură inimă, o singură conştiinţă, un singur adevăr, o singură dreptate, o singură iubire, o singură viaţă, un singur rai şi o singură veşnicie.

25. *Pentru că înţelepciunea lui Dumnezeu cea de multe feluri să se facă cunoscută acum, prin biserică, începătoriilor şi stăpâniilor în ceruri* (Efeseni 3,10).

Este un adevăr al pământului şi al cerului faptul că în Biserică îngerii trăiesc laolaltă cu oamenii. Pentru toţi este în vigoare aceeaşi Evanghelie, aceeaşi Viaţă, acelaşi Adevăr, aceeaşi Dreptate, aceeaşi Iubire, acelaşi Dumnezeu şi Domn Iisus Hristos şi, împreună cu El, Părintele Lui Cel fără-de-început şi Duhul cel de-viaţă-făcător, Prea Sfânta Treime, cea de-o-fiinţă şi nedespărţită. Biserica este o şcoală în care îngerii înşişi învaţă multe adevăruri despre Dumnezeu (vezi I Petru 1,12).

26. *Ca să cunoaşteţi iubirea lui Hristos cea mai presus de cunoştinţă, ca să vă umpleţi de toată plinătatea lui Dumnezeu* (Efeseni 3,19).

Atunci când Sfântul Apostol vesteşte oamenilor: „umpleţi-vă de toată plinătatea lui Dumnezeu“, el nu le cere ceva imposibil, pentru că între noi se găseşte Dumnezeul-om Domnul Iisus, în Care *„locuieşte trupeşte toată plinătatea Dumnezeirii“* (Coloseni 2,9) şi El ne dă puterile Sale dumnezeieşti prin Sfintele Taine şi prin Sfintele Virtuţi ca să putem ajunge la plinătate pe măsura luptelor noastre sfinte (Efeseni 3,20). Tot ceea ce este necesar în vederea atingerii acestui scop ne-a fost dat de Hristos în Biserica Sa. Ne-a dat, adică, pe sfinţii şi de-Dumnezeu-purtătorii apostoli, profeţi, evanghelişti, păstori şi dascăli – *„spre zidirea trupului lui Hristos“* (Efeseni 4,11–2), ca să ne încorporăm în Dumnezeul-om Hristos, ca să ne împărtăşim trupeşte de puterile divino-umane şi de sfinţenia Lui, astfel încât prin Biserică şi în Biserică să ajungem cu toţii *„la bărbatul desăvârşit, la măsura vârstei plinătăţii lui Hristos“* (Efeseni 4,13). Fiindcă noi creştem sobomiceşte împreună „cu toţi sfinţii“, iar nu separat de sfinţii apostoli, profeţi şi evanghelişti şi de ceilalţi credincioşi. Toţi cu ajutorul fiecăruia, dar şi fiecare cu ajutorul tuturor, cuprinzându-ne reciproc în chip tainic şi sfânt, în duh şi în har şi *„făcând adevărul în iubire“*, creştem *„în toate spre El, Care este Capul, Hristos“* (Efeseni 4,15).

27. *Iar Celui ce poate să facă, prin puterea cea lucrătoare în noi, cu mult mai presus decât toate câte cerem sau pricepem noi, Lui fie slava în Biserică şi întru Iisus Hristos în toate generaţiile veacului veacurilor. Amin!* (Efeseni 3,20–21).

Bunurile nespuse, nesesizabile şi nenumărate dăruite nouă de Hristos în iconomia divino-umană a mântuirii sunt atât de mari şi de cu neputinţă de înţeles şi atât de mult deasupra omului, încât depăşesc infinit chiar şi ideea pe care ne-o facem despre ele. Mai mult, ele depăşesc şi rugăciunile [cererile] noastre cu privire la ele. Fi-

indcă în nici o rugăciune a noastră, oricât de desăvârşită şi de cuprinzătoare ar fi ea, nu putem cuprinde nespusele bunuri pe care Hristos Domnul ni le dă prin Evanghelia Sa. Însă, toate aceste bunuri pătrund în existenţa şi în viaţa noastră prin nenumăratele artere nevăzute din organismul divino-uman al Bisericii. Iar noi trăim prin mila cea mai presus de înţelegere şi de rugăciune a preamilostivului şi multînduratului Domn, Care prin energiile harului Lui dumnezeiesc *„lucrează în noi“* (Efeseni 3,20) şi duce la desăvârşire în chip tainic mântuirea noastră, îndumnezeirea noastră, transfigurarea noastră, sfinţenia, hristificarea, bisericizarea, treimizarea noastră. Gândul omenesc nu va putea niciodată să înţeleagă în chip desăvârşit taina cea sfântă a Bisericii lui Hristos şi a minunatului atelier de mântuire din ea, atelier [laborator] de îndumnezeire, de transfigurare, de înviere şi de înălţare la cer. Fiindcă întotdeauna cele neînţelese sunt incomparabil mai multe decât cele ce pot fi înţelese. Din acest motiv, credinţa este cu adevărat unica noastră călăuză în aceste taine, fiindcă credinţa este modalitatea mai presus de înţelegere a existenţei noastre pe care o găsim în Biserică şi care ne bisericizează mai presus de înţelegere. Iar prin această credinţă *„lucrează în noi“* harul cel mai presus de înţelegere al Domnului Cel iubitor de oameni. Harul e această veşnică putere [energie] care îndumnezeieşte şi sfinţeşte, hristifică şi treimizează, care izvorăşte în întregime din Hristos şi care ne conduce pe noi toţi la El, prin tainele Duhului Sfânt, în Biserica lui Hristos. Şi nu ne conduce numai pe noi, ci pe toţi din toate generaţiile, care vor *„crede în El spre viaţă veşnică“* (I Timotei 1,16). Pentru că Hristos este în Biserică prin Duhul Sfânt, şi Biserica este prin Duhul în Hristos. Hristos este capul şi trupul Bisericii, iar Duhul Sfânt este sufletul Bisericii.

28. *Până vom ajunge toţi la unitatea credinţei şi a cunoaşterii Fiului lui Dumnezeu, la statura bărbatului desăvârşit, la măsura vârstei plinătăţii lui Hristos* (Efeseni 4,13).

Aceasta înseamnă că omul trebuie să crească şi să intre în toate desăvârşirile lui Hristos, să se unească spiritual şi după har cu

El... Sau să trăiască pe Hristos, plinătatea Dumnezeirii din El, ca viață a lui, ca suflet al său, ca atotvaloarea a lui, ca scop final al său şi ca sens final al lui, ca unic Dumnezeu adevărat şi unic om adevărat, Dumnezeu desăvârşit şi om desăvârşit. Într-un cuvânt, să-L trăiască pe El ca pe Dumnezeul-om, ca pe un sens universal al tuturor lucrurilor celor create de Dumnezeu...Şi aceasta se face numai prin Biserică şi în Biserică, prin care numai oamenii ajung la scopul final al existenței omeneşti în toate lumile.

29. *Din El* [Hristos] *tot trupul binealcătuit şi bineîncheiat prin toate legăturile care îi dau tărie, îşi săvârşeşte creşterea, potrivit lucrării măsurate fiecăruia dintre mădulare, şi se zideşte în iubire* (Efeseni 4,16).

Organismul Bisericii este cel mai complex organism din toate câte cunoaşte spiritul omenesc. De ce? Pentru că el este unicul organism divino-uman în care toate tainele lui Dumnezeu şi ale omului, toate puterile dumnezeieşti şi omeneşti alcătuiesc un trup. Numai atotînțeleptul şi atotputernicul Dumnezeu-om, Domnul Iisus, a putut să lege şi să strângă laolaltă toate acestea într-un singur trup, în trupul Său al cărui Cap veşnic este El Însuşi. Întreaga viață din acest admirabil şi minunat trup o însufleţeşte Cel ce este în chip admirabil şi minunat Dumnezeu şi om. Fiecare mădular trăieşte prin tot trupul, dar şi trupul întreg trăieşte în fiecare mădular. Toți trăiesc în fiecare şi prin fiecare, dar şi fiecare trăieşte în toți şi prin toți; fiecare mădular creşte o dată cu creşterea trupului, dar şi tot trupul creşte cu creşterea fiecărui mădular. Toate aceste nenumărate mădulare ale trupului, toate aceste organe, simțuri, celule, le uneşte într-un trup divino-uman veşnic viu Însuşi Dumnezeul-om Hristos, potrivind energiile fiecărui mădular, cu viața sobornicească [catolică] a trupului... Deşi este cu desăvârşire specială şi personală, activitatea evanghelică a fiecărui membru al Bisericii, ea este întotdeauna şi din toate punctele de vedere generală şi universală. Lucrarea fiecărui membru al Bisericii este întotdeauna personal-comunitară, personal-sobornicească. Chiar şi atunci când se pare că un mem-

bru al Bisericii acţionează numai pentru el însuşi (ca de ex., în asceza unui pustnic) el acţionează în realitate pentru totalitatea ei. Astfel este coerenţa organismului divino-uman al Bisericii pe care-l călăuzeşte şi-l conduce Însuşi Hristos.

30. *Şi să vă îmbrăcaţi în omul cel nou, cel zidit după Dumnezeu în dreptate şi în sfinţenia adevărului. Pentru aceea, lepădând minciuna, grăiţi fiecare adevărul cu aproapele său, căci unul altuia suntem mădulare* (Efeseni 4,24–25).

„Omul cel nou" este întreg din adevărul lui Hristos: prin acest adevăr, el s-a altoit întreg în Hristos, în trupul Lui divino-uman şi prin el trăieşte atât în el cât şi cu oamenii din jurul lui. Pentru că în trupul Adevărului lui Hristos, adică în Biserică, *„suntem unii altora mădulare"*. Întrucât constituim un trup, trăim cu un duh, cu o inimă, cu un adevăr şi o viaţă. Toate ne sunt comune: şi durerea şi bucuria şi tristeţea şi amărăciunea şi dragostea şi nădejdea. Fiecare trăieşte în toţi şi prin toţi, dar şi toţi trăiesc în fiecare şi prin fiecare. De aceea, fiecare este răspunzător de toţi, şi toţi pentru fiecare. Aparţinând Bisericii, fiecare aparţine tuturor şi toţi aparţin fiecăruia: pentru că toţi suntem un trup, un suflet, o inimă.

31. *Pentru că bărbatul este cap femeii, precum şi Hristos este cap Bisericii, al cărui mântuitor este. Ci precum Biserica se supune lui Hristos, aşa şi femeile bărbaţilor întru totul*
(Efeseni 5,23–24).

În Biserică, Dumnezeu este pentru om toate în toţi... Biserica este cea mai desăvârşită organizare fiindcă este organismul cel mai desăvârşit, un organism divino-uman. În ea, Dumnezeu şi omul se unesc într-un organism divino-uman spiritual plin de har: Dumnezeu trăieşte în om şi prin om, iar omul trăieşte în Dumnezeu şi prin Dumnezeu. Omul se supune întru totul de bună voie lui Dumnezeu, se desăvârşeşte prin Dumnezeu *„creşte creşterea lui Dumnezeu"* –

ajungând *„bărbat desăvârşit, la măsura plinirii vârstei lui Hristos“* (Coloseni 1,10; Efeseni 4,13) – dar nu încetează a fi om. Toate au loc aici în spiritul simbiozei divino-umane, al convieţuirii divino-umane, al conlucrării divino-umane, al echilibrului divino-uman şi al plinătăţii divino-umane. De aceea, Biserica este singura comunitate adevărată. În ea se desăvârşeşte atât individul prin comunitate, cât şi comunitatea prin individ, dar în vederea acestui scop şi unul şi alta primesc puterile de la Hristos, Care este cap în acelaşi timp şi al comunităţii ca totalitate, şi al fiecărui om ca persoană. Din acest motiv, în afară de Biserică nu există nici adevărată comunitate, nici adevărate persoane.

32. *Ca să o sfinţească curăţind-o cu baia apei prin cuvânt...* (Efeseni 5,26).

Pentru ce a venit Hristos în lume? Pentru Biserică, pentru ca să întemeieze în El şi pe El Biserica, trupul Său divino-uman, în care trăieşte cu toată plinătatea desăvârşirilor Lui dumnezeieşti, sfinţind-o pe ea şi pe toţi cei *„concorporali“* cu ea, mântuindu-i astfel de păcat, de moarte şi de diavol (vezi Coloseni 1,12–29)... Mântuirea este o îndoită lucrare: sfinţire şi curăţire. Ceea ce a făcut Hristos pentru Biserică şi cu Biserica (*„ca să o sfinţească pe ea curăţind-o prin baia apei în cuvânt“*), o face Biserica pentru fiecare membru al ei. Pentru că fiecare membru al ei trăieşte toată viaţa ei ca pe propria lui viaţă, repetă toată viaţa ei, se înfăţişează ca o Biserică în mic.

33. *Şi să şi-o înfăţişeze sieşi Biserică slăvită, neavând pată sau zbârcitură sau orice altceva de acest fel, ci să fie sfântă şi fără de prihană* (Efeseni 5,27).

Pentru că Hristos este în întregime în Biserică şi toată Biserica este în El, de aceea Biserica este *„slăvită, sfântă şi fără de pată“*. Ca să o facă astfel, El a adus şi a întrupat în ea trupul Său,

întregul său Ipostas divino-uman, toată viaţa Sa şi toată lucrarea Sa divino-umană. În cea mai curată faţă a ei, Biserica este toată El, Dumnezeul-om Hristos, prelungit în toate veacurile şi în toată veşnicia. De aceea, Biserica nu are *„pată sau zbârcitură sau ceva din acestea"*.

34. *Taina aceasta mare este, iar eu vorbesc despre Hristos şi despre Biserică* (Efeseni 5,32).

E vorba de o *„mare taină"*, cea mai mare în toate lumile noastre: *despre Hristos şi despre Biserică*. Mintea şi limba neamului omenesc sunt neputincioase în a exprima, chiar şi numai prin aproximaţie, această taină prea sfântă şi mare. Hristos este în acelaşi timp Dumnezeu-Cuvântul şi om, Dumnezeu-Cuvântul şi Biserică, Dumnezeu-Cuvântul în trupul Său în ceruri şi în trupul Său, în Biserică, pe pământ. Nu este aceasta o *„taină mare"*? Mădularele Bisericii constituie un organism, un trup, şi totuşi, fiecare rămâne în întregime o persoană deosebită. Nu constituie aceasta o *„taină mare"*? În Biserică toate sunt soborniceşti dar toate sunt şi personale; fiecare trăieşte în toţi şi toţi în fiecare şi, iarăşi, viaţa fiecăruia (dintre credincioşi) este viaţa lui proprie şi persoana fiecăruia este persoana lui proprie. Nu este şi aceasta o *„taină mare"*? În Biserică trăiesc atâţia şi atâţia păcătoşi şi, cu toate acestea, ea este toată *„sfântă şi fără de pată"*, neavând nici un fel pată sau zbârcitură. Lucrul acesta nu este, iarăşi, o *„taină mare"*? Şi aşa mai departe, toate în Biserică, fiecare lucru, de la cel mai mic până la cel mai mare, sunt o *„mare taină"*, pentru că în toate este prezent întreg minunatul Domn şi Dumnezeu Iisus Hristos, în toate nenumăratele Sale taine divino-umane. De aceea, Biserica reprezintă cea mai mare minune pentru toate lumile zidite, minune pe care o admiră şi Îngerii în ceruri. *„Şi îngerii doresc să se supună"* Evangheliei ei divine unice, pentru că şi lor li se descoperă *„prin Biserică înţelepciunea cea de multe feluri a lui Dumnezeu"* (Efeseni 3,10; I Petru 1,12). Dumnezeul-om Hristos a unit (*„a recapitulat"*) în Biserica Lui toate *„cele din ceruri şi cele de pe pământ"* (Efeseni 1,10).

Toate tainele cerului şi ale pământului s-au unit laolaltă într-o singură taină, într-o *„taină mare“*, supra-taina Bisericii. Această *„taină mare“* irigă şi cuprinde în sine pe toţi membri Bisericii, toată viaţa lor, toate legăturile lor. De aceea, în Biserică toate sunt o minune, toate sunt o taină, *„toate mai presus de înţelegere, toate prea slăvite“*. Aici nimic nu e simplu, nimic neînsemnat sau secundar, pentru că toate sunt divino-umane, toate pline de har, toate sunt îmbinate laolaltă într-un organism divino-uman într-o *„mare taină“* sobornicească [catolică], divino-umană.

35. *Căci pentru mine a vieţui este Hristos iar moartea un câştig* (Filipeni 1,21).

Opriţi-vă, voi, toate universurile, toate lumile existente şi toate fiinţele! Să înceteze toate inimile, toate minţile, toate vieţile, toate nemuririle, toate veşniciile! Pentru că fără Hristos toate acestea sunt pentru mine iad; un iad alăturea de alt iad; toate sunt iaduri nenumărate şi nesfârşite şi în înălţime şi în lăţime. Viaţa fără Hristos, moartea fără Hristos, adevărul fără Hristos, soarele fără Hristos, universul fără El – sunt toate un nonsens îngrijorător, un chin de nesuportat, o pătimire sisifică, un iad! Nu vreau nici viaţa, nici moartea, fără Tine, Preadulcele meu Domn! Nu vreau nici adevărul, nici dreptatea, nici raiul, nici veşnicia. Nu, nu! Numai pe Tine Te vreau, numai Tu să fii în toate, în toţi şi mai presus de toate!... Dacă nu este Hristos, nu am nevoie de adevăr, este numai un iad. Tot iad sunt şi dreptatea şi iubirea, binele şi fericirea; Dumnezeu Însuşi, dacă nu este Hristos, un iad. Nu vreau nici adevărul fără Hristos, nici dreptatea fără Hristos, nici iubirea fără Hristos, nici pe Dumnezeu fără Hristos. Nu vreau nimic din toate acestea, sub nici un chip! Voi primi orice fel de moarte; n-aveţi decât să mă omorâţi în orice chip aţi voi, dar fără de Hristos nu vreau nimic. Nici pe mine însumi, nici pe Dumnezeu însuşi, nici altceva aflate între aceste două; nu vreau, nu vreau, nu vreau!

36. *Faceți-mi bucuria deplină, ca să gândiți la fel, având aceeași iubire, aceleași simțiri, aceeași cugetare* (Filipeni 2,2).

Viața în Biserică nu este altceva decât o neîncetată comuniune a spiritului omenesc cu Duhul Sfânt. Faptul acesta ni l-a dăruit iubitorul de oameni Dumnezeu – Domnul Iisus. Datorită lui Hristos, Bunul Mângâietor S-a pogorât în lumea noastră și a rămas în trupul Lui divino-uman, ca suflet al Bisericii. Prin harul Său, Duhul Sfânt unește toate mădularele Bisericii într-*un singur suflet* și *o singură inimă*, sufletul sobornicesc al Bisericii și inima sobornicească a Bisericii. Și pentru aceasta mădularele Bisericii *„cugetă același lucru“* și *„au aceeași dragoste“*, fiindcă ele cugetă cu sufletul universal al Bisericii și simt cu simțământul universal al Bisericii. Iar cugetul lor și simțirea lor este în același timp personală și universală, pentru că fiecare aparține tuturor și toți aparțin fiecăruia. Cu toate acestea, fiecare rămâne o persoană întreagă, care își păstrează toate proprietățile sale... Nu cumva acel *„cugetați același lucru“* înlănțuie și degradează gândirea? Nu, fiindcă gândirii creștinului i se deschid toate adâncurile infinitului dumnezeiesc și, în ele, toate desăvârșirile dumnezeiești. Iar atunci când creștinul gândește, gândește prin Hristos în Duhul Sfânt; și atunci când simte, simte prin Hristos în Duhul Sfânt. Aceasta asigură întotdeauna libertatea și nesfârșirea dumnezeiască atât gândirii cât și simțirii creștinului.

37. *Dar cele ce îmi erau mie câștig, acestea le-am socotit pentru Hristos pagubă. Ba mai mult: eu pe toate le socotesc pagubă față de înălțimea cunoașterii lui Hristos Iisus, Domnul meu, pentru care m-am lipsit de toate și le privesc drept gunoaie, ca pe Hristos să dobândesc* (Filipeni 3,7–8).

Hristos *„Domnul meu“* este toate în toți și în El este viața; toate celelalte sunt *„pleavă“* și *„pagubă“*. Dacă nu gândim așa, atunci nu avem conștiința a ceea ce este creștinismul, a ceea ce ne dă el și a ceea ce cere el de la noi. Orice micșorare, orice reducere, orice simplificare, orice antropomorfizare a țintei creștine distruge

creştinismul, îl face necorespunzător, pământesc, îl transformă într-o simplă religie umanistă, omenească, într-o filozofie umanistă, într-o etică umanistă, într-o organizare umanistă. Numai când gândim ca Sfântul Apostol Pavel, numai atunci gândim just despre Hristos şi despre creştinism.

38. *Fraților, fiți imitatorii mei şi uitați-vă la cei care umblă cum ne aveți pildă pe noi* (Filipeni 3,17).

Imitarea lui Hristos nu este ceva exterior, ca aceea a lui Thoma de Kempis, ca dobândirea „stigmatelor" la latini, ci este o viaţă lăuntrică şi deplină în Hristos, o trăire în întregime a lui Hristos, Hristos trăit integral printr-o integrală conformare lăuntrică cu El. Într-un cuvânt, este înhristizarea completă şi hristificarea omului şi, în acelaşi timp, modelarea totală a lui Hristos în noi [*svestrano christolucenje*]. Cu toată fiinţa lui omul trăieşte în Hristos, se încorporează în Hristos, devine acelaşi trup cu trupul Lui divino-uman şi trăieşte tot prin Hristos, în Hristos şi din Hristos. Aici nu mai e vorba de o imitare externă, ci despre o viaţă interioară. Nu mai e vorba de o conformare exterioară cu Hristos, ci despre o zidire lăuntrică prin Hristos şi în Hristos.

39. *Introducere la Epistola către Coloseni.*

Mesajul fundamental al Evangheliei Apostolului Pavel către Coloseni este următorul: Dumnezeul-om Hristos este toate în toţi, în toate lumile, iar Biserica este în El. Şi, într-adevăr, El este Biserica de la început, de la crearea lumii, de la întemeierea zidirii: *„Iar El este mai înainte de toate şi toate prin El subzistă"* (Coloseni 1,17). Pentru că El este Dumnezeu, El este Creator, El este Proniator, El este Mântuitor; El este viaţa vieţii, fiinţa fiinţei, existenţa existenţei: *„toate prin El şi în El s-au zidit"* (Coloseni 1,16). El este ţinta a tot ce există. Toată creaţia a fost zidită ca Biserică şi constituie Biserica, iar *„El este Capul trupului Bisericii"* (Coloseni 1,18). Aceasta

este atoateunitatea „logosică" [*logosno svejedinstvo*] şi atoatefinalitatea „logosică" [*logosna svecelishodnost*] a creaţiei în Logosul divin. Păcatul a rupt o parte a creaţiei de la atotunitatea „logosică" şi a scufundat-o într-o stare a-„logosică", în ceva lipsit de ţintă, în moarte, în iad şi în gheenă. De aceea, Dumnezeu Logosul coboară în lumea noastră pământească şi se face om iar ca Dumnezeul-om lucrează mântuirea noastră din păcat. Iconomia divino-umană a mântuirii Lui are acest scop: să curețe toate de păcat, să dea „logos" tuturor, să sfinţească toate, să le încorporeze pe toate în trupul divino-uman al Bisericii şi, în acest fel, să le readucă pe toate la atoatefinalitatea „logosică". Cu alte cuvinte: să îmbisericească şi să bisericizeze toate [*ucrkvi i ocrkvi*], să le aducă în Hristos şi să le hristifice [*uhristovi i ochristovi*], să încorporeze în Dumnezeul-om şi să le divino-umanizeze pe toate [*ubogocoveci i obogocoveci*]... Pentru ca oamenii să realizeze aceasta, El Însuşi le-a dat toate puterile dumnezeieşti necesare [energiile], pe care le are ca Logos divin întrupat, pentru că *„în El locuieşte trupeşte toată plinătatea Dumnezeirii"* (Coloseni 2,9). De aceea, mesajul central, porunca directoare este: să trăim în Biserică „în chip vrednic de Domnul", de Dumnezeu Cel Întrupat şi să creştem *„creşterea lui Dumnezeu"*, ajungând „oameni desăvârşiţi în Hristos Iisus" (Coloseni 1,10; 2,19; 1,28). Fiindcă scopul vieţii noastre comune, soborniceşti, în Biserică, este: *„să înfăţişăm tot omul desăvârşit în Hristos Iisus"* (Coloseni 1,28).

40. *Har vouă şi pace de la Dumnezeu Tatăl nostru şi de la Domnul nostru Iisus Hristos* (Coloseni 1,2).

De la Sfânta Treime vine *harul* şi *pacea*, iar în acestea se găsesc toate energiile dumnezeieşti care lucrează mântuirea noastră, prin înhristizarea noastră, prin îndumnezeirea noastră, prin întreimizarea noastră în Biserică... Toate energiile treimice din Biserică prin care se săvârşeşte mântuirea lumii se numesc şi sunt *harul*. Tot harul şi orice har vine întotdeauna de la Tatăl prin Fiul în Duhul Sfânt.

41. *Căci în El a binevoit* [Dumnezeu] *să sălăşluiască toată plinătatea* (Coloseni 1,19).

„A binevoit ca în El să locuiască toată plinătatea“ – *„toată plinătatea“* Vieţii, a Adevărului, a Iubirii, a Veşniciei şi a tot ce poate fi închipuit ca dumnezeiesc; încă şi *„toată plinătatea“* a tot ceea ce este creat, pentru că toate cele create „în El îşi au subzistenţa“. De aceea, Dumnezeul-om este atoateplinătatea. Şi această atoateplinătate locuieşte necontenit în trupul divino-uman, în Biserică, pentru că El este în întregime în ea şi ea este în întregime în El. Fiecare mădular al Bisericii simte această atoateplinătate ca pe a sa proprie şi nu-i mai trebuie nimic altceva pentru că, având pe Domnul Iisus Hristos, el are toate, are tot ceea ce-i trebuie pentru viaţa cea veşnică în toate lumile. Această atoateplinătate divino-umană nu are nimic comun cu teoriile filozofice despre „pleroma universală“, pentru că toate aceste teorii sunt idei abstracte şi scheme neînsufleţite. Atoateplinătatea divino-umană este realitatea vie, empirică, viabilă, divino-umană. Această realitate poate să o trăiască orice om care se încorporează ca şi celulă vie în organismul divino-uman al Bisericii. Dar minunatul Dumnezeu-om este mai mare chiar şi decât această atoateplinătate pentru că, aşa cum scrie Apostolul „în El locuieşte toată plinătatea“, în vreme ce El există dincolo de ea, ca unul ce este mai mare şi mai nesfârşit decât ea.

42. *Acum mă bucur de suferinţele mele pentru voi şi împlinesc, în trupul meu, lipsurile suferinţelor lui Hristos pentru trupul Lui, adică Biserica* (Coloseni 1,24).

În Biserică se trăieşte necontenit toată viaţa Mântuitorului, de la început şi până la sfârşit. Tot cel ce se mântuieşte o trăieşte cumva, pentru că tocmai în aceasta constă mântuirea. Trăirea lui Hristos îşi găseşte culmea în trăirea mântuitoarei Sale patimi... Fiindcă mântuirea nu este altceva decât neîntrerupta viaţă în Mântuitorul, prin Mântuitorul şi datorită Mântuitorului... Desigur, „bucuria mântuirii“ îşi găseşte culmea în Înviere, dar ea trece prin bucuria Patimii.

43. *Al cărei slujitor m-am făcut potrivit iconomiei lui Dumnezeu ce mi-a fost dată mie pentru voi, ca să aduc la îndeplinire cuvântul lui Dumnezeu, taina cea din veci ascunsă neamurilor, iar acum descoperită sfinților Săi* (Coloseni 1,25–26).

Ce este Apostolul? Un slujitor al Bisericii. Şi apostolia? O slujire a Bisericii. Aceasta este astfel *„după iconomia lui Dumnezeu“*. Aceasta este iconomia divino-umană a mântuirii lumii. Pentru că mântuirea este o slujire a Bisericii, este slujirea Bisericii. Şi slujirea Bisericii constă în ascultarea de Biserică şi în supunerea faţă de ea. În aceasta sunt cuprinse toate puterile sfinte şi mântuitoare care au drept izvor pururea viu şi inepuizabil pe Domnul mântuirii, pe Hristos Iisus. De aceea, Biserica este entitatea cea mai extraordinară şi irepetabilă în toate lumile. Într-un chip dumnezeiesc şi tainic, în chip minunat, ea este Dumnezeul-om Hristos în toată plinătatea tuturor proprietăţilor şi a desăvârşirilor Lui divino-umane. De aceea, Biserica este taina tainelor, sfânta sfintelor, evanghelia evangheliilor: taina a toate, sfinţenia a toate, evanghelia a toate [*svetajna, svesvetinja, sveblagovest*]. Biserica constituie *„taina cea ascunsă din veacuri şi de generaţii“*, care *„acum s-a arătat sfinţilor Lui“*. Era ascunsă de Dumnezeu din cauza păcatelor noastre şi a morţii iar acum a fost arătată de Hristos *„sfinţilor Lui“*. *„Sfintele sfinţilor!“* Şi aceasta se întâmplă pururea... Cufundaţi în păcat şi în patimile de moarte, oamenii tuturor veacurilor şi ai tuturor generaţiilor ascundeau de ei înşişi în întunericul răului unica sfinţenie, evanghelia mântuitoare, taina: pe Dumnezeu Cuvântul. Iar, pe de altă parte, aceeaşi preasfântă taină era ascunsă celor ce nu erau sfinţi. *„Acum însă ea s-a arătat“* prin Întruparea lui Dumnezeu-Cuvântul, prin Viaţa Lui, prin Patima, Moartea, Învierea şi Înălţarea Lui şi prin Pogorârea Duhului Sfânt. S-a arătat ca Biserică şi a rămas în lume ca Biserică. Iar Biserica este scopul dumnezeiesc şi sensul tuturor lumilor, al tuturor fiinţelor şi mai cu seamă al oamenilor. Biserica este templul lui Dumnezeu, sanctuarul ceresc, dumnezeieştile „Sfinte ale sfinţilor“ care, sfinţind, mântuiesc de tot ce nu este sfânt: de păcat, de rău şi de diavol. Biserica este lăcaşul dumneze-

iesc al Preasfintei Treimi – *„Trupul Treimii“* – în care toate vieţuiesc din Tatăl, prin Fiul în Duhul Sfânt.

44. *Spre aceasta mă şi ostenesc şi mă lupt, potrivit lucrării Lui care se săvârşeşte în mine cu putere* (Coloseni 1,29).

Sfântul Apostol *se luptă* cu toată fiinţa lui şi *lucrarea* lui Hristos *„lucrează în el în putere“*. Omului îi revine să lupte, iar lui Hristos să dea puterile [energiile] trebuitoare. Numai în acest fel se săvârşeşte lucrarea desăvârşirii evanghelice divino-umane a omului. Lucrul acesta se face întotdeauna după o simetrie divino-umană, ca să nu se întâmple una din două: nici omul să nu devină robot, Dumnezeu să ajungă de prisos. Într-adevăr, omul ar deveni un automat dacă puterile harului lui Hristos ar lucra desăvârşirea şi mântuirea lui fără participarea voinţei lui şi fără luptă; iar Dumnezeu ar fi de prisos, dacă omul ar urmări desăvârşirea şi mântuirea lui numai prin ostenelile proprii, fără participarea puterilor harului lui Hristos. Dar, fiindcă desăvârşirea şi mântuirea sunt un lucru divino-uman, de aceea este nevoie de amândouă, adică de echilibrul divino-uman în conlucrarea divino-umană. Această asceză divino-umană a desăvârşirii omului este o luptă continuă împotriva păcatului, împotriva ispitelor şi a patimilor, împotriva duhurilor celor necurate. În lupta aceasta creştinul învinge întotdeauna, dacă se luptă folosind puterile pe care i le procură Iisus. Şi el se luptă aducând în această luptă tot sufletul lui şi toată voinţa lui. El se oferă pe sine ca luptător, iar armele le ia de la Hristos. În lupta aceasta se osteneşte şi se chinuieşte sufletul său, conştiinţa sa, voinţa sa şi potrivit ostenelii, primeşte de la Domnul energia *„care lucrează în el în putere“*.

45. *Ca să se mângâie inimile lor şi ei, strâns uniţi în iubire, să aibă belşugul înţelegerii pentru cunoaşterea tainei Lui Dumnezeu-Tatăl şi a lui Hristos, întru Care sunt ascunse toate visteriile înţelepciunii şi ale cunoştinţei* (Coloseni 2,2–3).

Numai *inimile* celor *„uniți în iubire"* vin la *„cunoștința tainei lui Dumnezeu Tatăl și a lui Hristos"*. Prin iubire inima introduce mintea în toată bogăția *„tainei lui Dumnezeu Tatăl și a lui Hristos"*, adică a Bisericii. Dar inima, unită prin iubire *„cu toți sfinții"*, unită cu inima tuturor acestora, adică cu inima sobornicească și sfântă a Bisericii, inima aceasta dobândește *„încredințarea"* atoateadevărului și atoatevalorii lui Hristos și a tainei Lui: Biserica... Numai atunci când este încorporată în mintea divino-umană a Bisericii, mintea omenească se curăță și se transformă și se sfințește atât încât să ajungă la desăvârșirea ei. Numai atunci omul se cunoaște pe sine însuși și cunoaște și lumea din jurul lui, pe Dumnezeu și creația Lui, pe Dumnezeul-om și taina Lui prea sfântă – Biserica; și atunci trăiește atotunitatea „logosică" și [*logosno svejedinstvo*] și atotfinalitatea „logosică" [*logosnu sveciljnost, svecelishodnost*]. Atunci mintea ajunge la *„încredințarea"* că în Biserică se găsesc *„toate comorile înțelepciunii și ale cunoștinței ascunse"* (Coloseni 2,3). În Biserica aflată aici, în lumea noastră omenească, și prin care lumea noastră se unește în mod organic cu lumea cerească. Pentru că organismul ei divino-uman cuprinde toate lumile...

În Biserică se găsesc *„toate comorile înțelepciunii și ale cunoștinței"* – ale cunoștinței despre Dumnezeu, despre lume, despre veșnicie, despre toate lumile lui Dumnezeu. Pentru că tot ceea ce este al lui Dumnezeu devine prin Biserică și al omului. Numai prin Dumnezeul-om toate cele dumnezeiești devin ale omului. Și aceasta în trupul lui divino-uman, în Biserică.

46. *Deci, precum ați primit pe Hristos Iisus, Domnul, așa să umblați întru El* (Coloseni 2,6).

Domnul Iisus S-a făcut om pentru ca *„în El să umblăm"*, pentru ca în El să trăim ca în Dumnezeul-om pe pământ, iar nu pentru ca să-L vedem de departe, să-L admirăm și să filozofăm cu privire la El... *„În El să umblați"* este porunca poruncilor. Să trăim adică în El, și aceasta nu potrivindu-L pe El după noi, ci potrivindu-ne noi după El; nu transformându-L și schimbându-L pe El după eul

nostru, ci schimbându-ne pe noi, după El; nu modelându-L pe El după chipul nostru, ci modelându-ne pe noi după chipul Lui. Numai îngâmfaţii eretici, aceşti stricători de suflete, lipsiţi de minte falsifică şi transformă pe Dumnezeul-om Hristos după poftele şi concepţiile lor, din care pricină există atâţia „pseudo-hristoşi" în lume şi atâţia „pseudo-creştini". Dar adevăratul Dumnezeu-om Hristos în toată plinătatea realităţii Lui divino-umane evanghelice este în întregime prezent în trupul Lui divino-uman, Biserica, atât în timpurile Sfinţilor Apostoli cât şi astăzi şi în veci. Viaţa lui divino-umană se prelungeşte în trupul divino-uman al Bisericii în vecii vecilor. Trăind în Biserică, noi trăim „în El" întocmai după cum porunceşte purtătorul-de-Hristos Apostol. Acest fapt îl trăiesc în măsura cea mai desăvârşită şi mai deplină Sfinţii, lucru care explică sfinţenia lor cea făcătoare de minuni. Trăind suflet şi trup în Hristos, sfinţii se sfinţesc prin El, se înhristizează, se îndumnezeiesc, devin atotputernici, atât în epoca apostolică şi post-apostolică cât şi mai târziu, ieri şi astăzi, acum şi întotdeauna, *„până la sfârşitul veacului"*. Ei păstrează Chipul divino-uman al lui Hristos.

47. *Luaţi aminte să nu vă fure mintea cineva cu filozofia şi cu deşarta înşelăciune din predania omenească, după duhurile cele slabe ale lumii şi nu după Hristos* (Coloseni 2,8).

Filozofia „după Hristos", filozofia după Dumnezeul-om nu este altceva decât Evanghelia Dumnezeului-om. Şi ce este Evanghelia Dumnezeului-om? Este El Însuşi şi toate cele ale Sale: viaţa Sa, învăţătura Sa, lucrarea Sa, Moartea Sa, Învierea Sa, Înălţarea Sa la cer, Biserica Sa. Toate izvorăsc din El şi se recapitulează în El. El este Cel ce face Evanghelia, Evanghelie. Fiindcă El Însuşi este personificarea vie a Evangheliei şi realizarea ei. Vestea cea bună pentru fiinţele omeneşti s-a întrupat şi s-a realizat omeneşte în Hristos. El a dezlegat toate problemele spiritului omenesc în chip dumnezeieşte desăvârşit şi în chip omeneşte real, transformând în acest fel, toată lupta noastră într-o bună-vestire... Pentru că toate problemele îşi au dezlegarea lor „logosică" [*logosno*] şi evanghelică în Întruparea lui

Dumnezeu-Logosul. De aceea, principiul de bază al filozofiei *„după Hristos“* este: Dumnezeul-om este măsura tuturor ființelor și tuturor lucrurilor. Dumnezeul-om Cel pururea viu și mereu prezent în lumea noastră omenească, și totdeauna accesibil tuturor. Pentru că El nu ne-a lăsat numai filozofia Lui divino-umană ci S-a lăsat pe Sine Însuși în lumea noastră pământească ca trup divino-uman și ca viață divino-umană, ca Biserică. Este un adevăr empiric, că filozofia divino-umană se găsește toată în viața divino-umană. Cel care trăiește această viață are și filozofia aceasta. De aceea, fiecare creștin este prin chemarea lui un filozof. Pentru că, trăind în trupul divino-uman al Bisericii, fiecare trăiește, după măsura credinței și a zelului său, și viața și moartea și binele și adevărul și iubirea și dreptatea și pe Dumnezeu și omul, în același chip în care le-ar trăi Dumnezeul întrupat în Domnul nostru. Iar tocmai pentru că trăiesc la gradul maxim toate acestea, filozofii reali și adevărați sunt sfinții. Ei cunosc taina lui Dumnezeu și a omului, a adevărului și a binelui, a vieții și a morții. De aceea, Biserica îi numește „filozofi sfinți“, „filozofi ai Duhului Sfânt“. Pentru că filozofia cea *„după Hristos“* se dobândește prin viața sfântă, prin viața *„după Hristos“* și numai în acest fel devine cineva filozof al Duhului Sfânt.

48. *Căci în El locuiește trupește toată plinătatea Dumnezeirii și sunteți deplini întru El, Care este cap a toată domnia și începătoria* (Coloseni 2,9–10).

Toată *„plinătatea Dumnezeirii“* locuiește *„trupește“* în trupul lui Hristos – Biserica. Iar creștinii, trăind în Biserică, trăiesc în plinătatea vieții dumnezeiești și trăiesc toate cele ale lui Hristos ca pe ale lor proprii. Ei se umplu cu plinătatea Lui divino-umană (vezi Ioan 1,16; II Petru 1,3–9)... Fiindcă Biserica este *„trupul Său“*, ea este și *„plinirea Celui ce plinește toate în toți“* (Efeseni 1,23)... Într-adevăr, nu există diferență între Hristos și Biserică; în ea este El toate în toți; ea este trupul Lui iar El capul ei... Numai în Biserică este omul om deplin, având tot ce-i trebuie pentru viața cea veșnică în toate lumile. Se înhristizează întreg, se divino-umanizea-

ză întreg, se esenţializează întreg, întreg devine nemuritor. Dimpotrivă, în afara Bisericii, omul nu este altceva decât o formă de om, mai degrabă o umbră de om, o fantasmă, un vis şi un robot. El se simte fără conţinut, gol şi pustiu.

49. *Căci* [toate acestea] *sunt umbra celor viitoare, iar trupul este al lui Hristos* (Coloseni 2,17).

Întreg Vechiul Testament a fost într-un fel o umbră a lui Dumnezeu-Logosul. Într-adevăr, aşa cum adeseori o umbră colosală precede trupul, tot astfel umbla înainte de El întreaga lume. Toată religia Vechiului Testament e o religie a umbrei, în spatele căreia vine şi trupul ei: Dumnezeu Logosul întrupat, trupul Lui divino-uman – Biserica. Şi aşa este într-adevăr: toată lumea văzută nu este altceva decât o umbră, care precede şi vesteşte de mai înainte trupul care vine după ea, Întruparea Logosului lui Dumnezeu. Numai prin întruparea Lui şi prin Biserică, trupul Său, se descoperă realitatea adevărată a lumilor zidite, conţinutul lor, sensul lor, scopul lor. În trupul divino-uman al Bisericii nu numai lumile văzute ci şi cele nevăzute îşi iau *„trupul"* lor, realitatea lor, cea mai continuă şi cea mai „logosică" [*najlogisnija*].

50. *Căci voi aţi murit şi viaţa voastră este ascunsă cu Hristos în Dumnezeu... Hristos este viaţa voastră* (Coloseni 3,3–4).

„Viaţa cu Hristos în Dumnezeu". Iată ce trebuie să fie în realitate viaţa omului. De aceea au şi fost creaţi oamenii, de aceea a şi venit Dumnezeul-om în lume şi a luat asupra Sa viaţa noastră, ca s-o conducă spre destinaţia sa dumnezeiască şi spre scopul său ultim. Aşa era viaţa noastră în rai: viaţă în Dumnezeu, „viaţă de Dumnezeu" [*bogozivot*]. De la început şi până la sfârşit viaţa creştinului este *„viaţă în Hristos"*. Şi nu numai aceasta, ci încă şi ceva mai mult, Hristos este *„viaţa noastră"*. Iată ce este viaţa, iată definiţia ei: hristo-viaţă. Dacă ai trăit-o, dacă o crezi şi o simţi, eşti creştin.

51. *Şi v-aţi îmbrăcat în omul cel nou care se înnoieşte spre deplină cunoştinţă, după chipul Celui ce l-a zidit* (Coloseni 3,10).

„Omul cel nou" răsare din sufletul creat după chipul lui Dumnezeu, iar prin conştiinţă şi voinţă *„se înnoieşte"* treptat prin Hristos Dumnezeu, Care l-a şi creat după chipul lui Dumnezeu şi după chipul lui Hristos. Această înnoire este cu totul naturală, pentru că ea se face pe baza naturii omului creată dintru început după chipul lui Dumnezeu. Iar Hristos, Care este *„icoana Dumnezeului Celui nevăzut"* (Coloseni 1,15), este tocmai prototipul şi Icoana Veşnică după care ne înnoim noi. După El şi prin El restabilim chipul lui Dumnezeu din sufletul nostru. Şi nu numai îl restabilim, ci şi îl dezvoltăm mai departe, purtaţi spre nesfârşitele desăvârşiri dumnezeieşti *„până ce vom ajunge la statura bărbatului desăvârşit, la măsura vârstei plinătăţii lui Hristos"* (Efeseni 4,13). Prin urmare, înnoirea aceasta nu este nimic altceva decât înhristizarea şi hristificarea noastră. Fiindcă acesta este şi motivul creaţiei şi al mântuirii noastre: să devenim asemenea Creatorului şi Mântuitorului nostru – Domnul Iisus Hristos. Şi devenim într-adevăr asemenea Lui, atunci când trăim în El şi prin El. Ca ideal al nostru, chipul de Hristos [*christoeideia*] corespunde naturii noastre, pentru că am fost creaţi cu suflet după chipul lui Dumnezeu.

52. *Nu mai e elin şi iudeu, tăiere-împrejur şi netăiere-împrejur, barbar, scit, rob ori liber, ci toate şi toţi Hristos*

(Coloseni 3,11).

„Toate şi în toţi Hristos". Contrariul acesteia? – Vidul, nimicul! El este atoatefiinţa. În afara Lui: nefiinţa. Dacă Hristos nu este în tine, nu eşti nimic, eşti un zero, eşti un cadavru, eşti ceea ce nu este. Fără Hristos, însuşi universul, este un cadavru, un zero, ceva lipsit de fiinţă. Hristos este atoatefiinţa şi atoateunitatea. El le umple toate şi pe toate le cuprinde în Sine; fără El toate sunt goale, pustii şi haotice. Dacă îndepărtăm pe Hristos de om, de soare, de univers, de albină, toate se prăbuşesc în haos, în nefiinţă, în nimic, în moarte. El singur, prin trupul Lui divino-uman, Biserica, cuprin-

de toate, plineşte toate în toate lumile (vezi Efeseni 1,20–23; 10; Coloseni 1,16–20; 3,15). Din El izvorăşte continuu puterea dumnezeiască şi divino-umană, ce umple toate de „logositate“ [*logosnost*]. Când omul se încorporează în trupul divino-uman al lui Hristos, el se umple de simţământul atoateplinătăţii şi al atoateunităţii. Pentru el nu mai există moarte, ci pretutindeni plinătatea evanghelică, nemurirea şi veşnicia. În bogăţia aceasta ne introduce Taina Sfântului Botez, pentru că prin ea ne încorporăm în trupul veşnic viu al Bisericii.

53. *Cuvântul lui Hristos să locuiască întru voi cu bogăţie. Învăţaţi-vă şi povăţuiţi-vă între voi cu toată înţelepciunea. Cântaţi în inimile voastre lui Dumnezeu, mulţumindu-i în psalmi, în laude şi în cântări duhovniceşti* (Coloseni 3,16).

Dispoziţia continuă la rugăciune, *„starea de rugăciune“*, se dobândeşte în rugăciunea sobornicească [catolică], respectiv în cultul Bisericii. Viaţa în Biserică este înainte de toate participarea întregii noastre fiinţe la rugăciunea sobornicească (cult) împreună *„cu toţi sfinţii“*. Atunci, plecând de la această dispoziţie de rugăciune, toate legăturile întreolaltă se aranjează uşor şi evanghelic. Omul care are o dispoziţie de rugăciune continuă se poartă întotdeauna în chip evanghelic faţă de fratele său, faţă de toţi oamenii, faţă de toată zidirea.

54. *De aceea, îndemnaţi-vă şi zidiţi-vă unul pe altul, aşa precum şi faceţi* (I Tesaloniceni 5,11).

Cu toate că din tot sufletul şi cu tot trupul său creştinul se găseşte în Hristos, totuşi el este întreg şi în aproapele său. Aceasta este taina uimitoare şi paradoxală a vieţii divino-umane în Biserica lui Hristos: creştinul se găseşte în acelaşi timp în Hristos şi întreg în toate mădularele Bisericii, pentru că toate trăiesc de la El, Cel Unul, şi în El.

55. *Şi Dumnezeul păcii să vă sfinţească pe voi desăvârşit şi întreg duhul vostru, şi sufletul şi trupul să se păzească fără prihană întru venirea Domnului nostru Iisus Hristos*

(I Tesaloniceni 5,23).

Biserica lui Hristos nu este altceva decât un atelier dumnezeiesc în care oamenii se modelează devenind din răi buni, din păcătoşi drepţi, din nelegiuiţi sfinţi.

56. *Harul Domnului nostru Iisus Hristos să fie cu voi Amin*!

(I Tesaloniceni 5,28).

„Harul" este numele generic pentru toate energiile mântuitoare care se revarsă asupra tuturor celor mântuiţi din Mântuitorul Hristos. Harul Domnului este acea energie totală în care se găsesc unite toate energiile mântuirii. Într-adevăr, prin har suntem mântuiţi. Harul este cel care activează şi lucrează mântuirea în cei ce se mântuiesc. Dacă ar fi cu putinţă ca un cuvânt să surprindă întreaga Evanghelie a mântuirii, atunci cuvântul acesta n-ar putea fi altul decât *„harul"*. Şi, într-adevăr, *„harul"* este toată mântuirea (vezi Efeseni 2,5).

57. *Pavel, Silvan şi Timotei, Bisericii din Tesalonic întru Dumnezeu Tatăl nostru şi întru Domnul nostru Iisus Hristos*

(II Tesaloniceni 1,1).

Din orice latură ne-am apropia de Biserică, ea este întotdeauna din Tatăl prin Fiul în Duhul Sfânt. Acest lucru e valabil pentru toată Biserica şi pentru fiecare Biserică locală. Biserica are un caracter treimic, ea este treimică atât în ce priveşte natura cât şi în ce priveşte lucrarea ei. Tot sufletul ei este treimic şi după chipul Treimii cum este toată conştiinţa ei, toată voinţa ei, toată lucrarea ei. Tot ceea ce-i este propriu se arată ca fiind din Tatăl prin Fiul în Sfântul Duh. Toată viaţa ei este o arătare a acestei întreimizări şi

treimificări după har. Fiecare mădular al Bisericii trăieşte după har viaţa treimică şi viaţa treimică vieţuieşte după har în fiecare mădular al ei... Pentru că cineva devine mădular al Bisericii prin Sfântul Botez, taină în care întreaga fiinţă a omului se botează, adică se cufundă în Sfânta Treime, iar cel botezat se îmbracă atunci în Hristos prin Sfântul Duh cu bunăvoinţa Tatălui. Chiar de la început creştinul devine lăcaş şi templu al Sfintei Treimi, iar Sfânta Treime devine casă a lui*). Dar începutul acesta poartă în el plinătatea harului treimificator care se dă în sfântul Botez, pentru ca să se continue în creştin de-a lungul întregii sale vieţi pe pământ şi în toată veşnicia lui din ceruri. Pentru că ce este creştinul? Mădular al Bisericii. Şi ce este Biserica? Lăcaş al Sfintei Treimi, asemănare a Sfintei Treimi. Mai mult încă: Biserica este trupul celui de-al doilea Ipostas al Sfintei Treimi întrupat – al Dumnezeului-om Hristos – şi, în consecinţă, e o veşnică posesiune şi deţinere a Treimii. De aceea, a fi mădular al Bisericii înseamnă a trăi prin Sfânta Treime, întreimizându-ne continuu prin harul Sfintelor Taine şi al Sfintelor Virtuţi ale Bisericii.

58. *La versetul 1 al Epistolei II Tesaloniceni.*

Treimizarea este măsura eclezialităţii, pecetea şi caracterul ei. Tot ceea ce nu are acest caracter şi această pecete, nu este nici bisericesc, nici creştinesc, nici evanghelic. Fiindcă creştinesc, evanghelic şi bisericesc e numai ceea ce iese din Sfânta Treime, există în Sfânta Treime şi se întemeiază pe Sfânta Treime. Treimizarea primordială se găseşte în însăşi natura noastră, pentru că ea a fost dată sufletului nostru, atunci când acesta a fost creat după chipul lui Dumnezeu, al Sfintei Treimi. Iar apoi, în Biserică s-a dat oamenilor întreaga Sfânta Treime, în aşa fel încât Biserica să-i poată treimiza în măsura în care acest lucru este cu putinţă naturii omeneşti create „după chipul Treimii". Această treimificare după har, care este sco-

*) Vezi Sfântul Simeon Noul Teolog: *„Devenind încă de aici casă a Treimii, va rămâne în Treime ca în Împărăţia cerurilor"* (*Capitole practice şi teologice* 1, 79; *SC* nr. 51, p. 64).

pul oricărei existenţe omeneşti în Biserică, nu este ceva exterior pentru fiinţa omenească, ci este cerinţa şi nevoia cea mai intimă a sufletului omenesc creat „după chipul Treimii", sensul lui cel mai natural, valoarea lui cea mai mare. Treimificarea este toată nemurirea lui, toată veşnicia lui, toată demnitatea lui. Da, în însăşi fiinţa lui omul este Biserica în mic şi el a fost creat ca o Biserică în mic, pentru ca să devină întreg Biserică prin Întruparea lui Hristos, în trupul Lui, adică în Biserică. Să devină, cu alte cuvinte, prin Hristos, întreg, cu toată fiinţa lui, Biserica în mare*), Biserică după tot ceea ce constituie natura lui după „chipul lui Dumnezeu", „după chipul lui Hristos", „după chipul Duhului". Şi nu numai aceasta, ci şi întreaga creaţie, cu toate făpturile din ea, de la heruvimi şi până la viermi, a fost creată de către Dumnezeu-Logosul ca Biserică (Cosmos-Biserică)**), ca un trup al cărui Cap este Hristos (vezi Coloseni 1,13–22). Astfel, prin Întruparea Dumnezeu-Logosului avem Biserica mică în Biserica mare. Şi tocmai în aceasta constă planul dumnezeiesc şi veşnic al întregii creaţii a lui Dumnezeu şi al fiecărei creaturi în parte.

59. *Continuare la versetul 1 al Epistolei II Tesaloniceni.*

Biserica este Trupul cel de-viaţă-făcător al Dumnezeului-om Hristos şi, prin El şi în El, Trupul Sfintei Treimi. Sfânta Treime lucrează mântuirea lumii în Biserică, prin energiile harului Ei, care mântuiesc pe fiecare mădular al Bisericii de păcat, de moarte şi de diavolul, umplându-l cu Viaţa veşnică, Adevărul veşnic, Dreptatea veşnică, Iubirea veşnică. Biserica adevărată este *„în Dumnezeu Tatăl nostru şi în Domnul Iisus Hristos"*. Astfel, fiecare mădular al Bisericii este mădular adevărat numai atunci când este „în Dumne-

---

*) Vezi Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Mistagogia*, *PG* 91, 664 ş. u., şi Sfântul Simeon Noul Teolog, *Cuvânt moral* 4: *„Că fiecare dintre noi e pus de Dumnezeu, ca o a doua lume mare, în lumea aceasta mică şi văzută"* (*SC* nr. 139, 64).

**) *„Constituirea lumii este pregătirea Bisericii"*; Sfântul Grigorie al Nyssei, *PG* 44, 1049.

zeu Tatăl nostru şi în Domnul Iisus Hristos", când trăieşte în Ei şi se mântuieşte prin harul lor şi prin asceză.

60. *Deci, dar, fraţilor, staţi neclintiţi şi ţineţi predaniile pe care le-aţi învăţat, fie, prin cuvânt, fie prin epistola noastră*

(II Tesaloniceni 2,15).

Ce sunt *„predaniile noastre"*? Toate câte Dumnezeul-om Hristos, El Însuşi şi prin Duhul Sfânt, a poruncit să le ţinem şi să trăim după ele; tot ceea ce a transmis Bisericii Lui în care locuieşte neîntrerupt El Însuşi prin Duhul Lui cel Sfânt (vezi Matei 28,19–20). *„Predaniile noastre"* sunt toată viaţa noastră în har, în Hristos Dumnezeu şi în Duhul Sfânt; viaţa noastră a creştinilor, care a început în Biserica lui Hristos prin intermediul apostolilor, prin venirea asupra lor a Duhului Sfânt. Întreagă această viaţă a noastră nu este de la noi, ci de la Domnul Iisus, prin harul Duhului Sfânt. Sau, mai exact: întreagă această viaţă a noastră este de la Tatăl prin Fiul în Duhul Sfânt. ...Astfel, *„predaniile noastre"* sunt noua viaţă a harului în Duhul Sfânt, Care este sufletul Bisericii, viaţa în Adevărul cel Veşnic al lui Dumnezeu, în Dreptatea cea veşnică a lui Dumnezeu, în Iubirea cea veşnică a lui Dumnezeu, în Viaţa cea Veşnică a lui Dumnezeu. Aici omul nu creează nimic, pentru că nici nu poate crea Adevărul cel Veşnic, Dreptatea cea Veşnică, Iubirea cea Veşnică, Viaţa cea Veşnică, dar pe toate acestea poate să şi le însuşească, să le primească, să le prefacă în ale sale. În Hristos şi în Biserica Sa, toate acestea se dau omului prin harul Duhului Sfânt: ele se dau şi se „predau". Din partea omului se cere ca el să primească „predaniile" acestea şi să trăiască după ele...

Toate câte s-au predat apostolilor de către Mântuitorul Hristos şi de către Duhul Sfânt constituie *„tradiţia"*, Sfânta Tradiţie, adică întreaga învăţătură a Mântuitorului şi toate energiile de-viaţă-făcătoare pentru realizarea acestei învăţături în viaţa oamenilor. Toate acestea ni s-au predat nouă *„fie prin cuvânt, fie prin epistolă"*. Tradiţia este în parte scrisă, în timp ce în cea mai mare parte ea ni s-a predat verbal, dar toate laolaltă alcătuiesc Revelaţia, adică

Evanghelia lui Hristos, Evanghelia mântuirii, care a fost dată de Dumnezeu Bisericii pentru mântuirea neamului omenesc *„de acum şi până în veac"*. Întreaga Evanghelie a fost predată Bisericii de către Domnul Iisus Hristos şi de către Duhul Sfânt, de aceea Evanghelia este „predania" lui Dumnezeu în toată amploarea ei. Evanghelia scrisă se completează cu Evanghelia nescrisă a Bisericii şi se tâlcuieşte prin energia harului Sfântului Duh, care locuieşte în Biserică. Într-adevăr, toate acestea, atât tradiţia scrisă cât şi cea nescrisă alcătuiesc în Biserică o totalitate, un trup spiritual viu. Din acest motiv, şi Sfântul Ioan Hrisostom zice: *„E tradiţie, nu căuta nimic mai mult"*[*],pentru că în ea se găseşte tot ceea ce este necesar pentru mântuirea oamenilor şi pentru viaţa lor veşnică, şi în veacul de faţă şi în cel viitor...

Într-un cuvânt, Tradiţia dumnezeiască, divino-umană înseamnă *transmiterea* de-a lungul veacurilor şi generaţiilor a Însuşi Domnului Iisus Hristos, cu toate adevărurile, poruncile, harurile (Tainele) şi virtuţile Lui, ca Dumnezeu şi Mântuitor viu în Biserică şi ca Biserică. Biserica lui Hristos, ca trup divino-uman al Lui, este tocmai acest lucru, adică Tradiţia vie şi prelungită de-a lungul veacurilor, Dumnezeul-om Hristos Cel veşnic viu cu tot ceea ce are în Sine şi ceea ce aduce cu Sine.

Sfârşitul Capitolelor iar lui Dumnezeu Celui Unul în Treime slavă „în Biserica Sa cea în Hristos Iisus, în toate generaţiile, în vecii vecilor. Amin" (Efeseni 3,21).

(1954–1957)

---

[*] *PG* 62, 488.

Postfață

O carte pătrunzătoare pe o temă nevralgică*)

Tema de care este vorba în această carte e umanismul în natura sa interioară și în multiplele sale varietăți și consecințe.

Cartea a creat multe discuții și adeseori răstălmăciri. Densitatea tonului și absolutismul tezelor ei o fac pentru mulți cu anevoie de înțeles iar pentru alții, cel puțin în unele puncte ale ei, „respingătoare". Este caracteristic în acest sens faptul că articolul dedicat Conciliului Vatican II, deși a fost cerut de o mare editură europeană, nu a fost în cele din urmă publicat.

În ce ne privește, personal avem impresia că această carte e nu numai una din „cheile" care ar putea introduce credinciosul contemporan în universul viu al tradiției ortodoxe, dar, și mai mult încă, ar putea fi riscată afirmația că ea reprezintă o etapă în tradiția și teologia ortodoxă. Să încercăm pe scurt să justificăm acest punct de vedere.

Mai întâi e necesar să se accentueze patristicitatea *ei. Prin această expresie nu înțelegem atât faptul că această carte se bazează (trimite) la Părinți, cât faptul că ea îi cuprinde. Într-adevăr, Părinții nu constituie „obiectul", ci „subiectul" acestei cărți. Autorul nu studiază Părinții. Ci, în comuniune de viață cu ei, studiază ceea ce au studiat și ei: pe Dumnezeu și epoca sa. De altfel ma-*

---

*) Κληρονομία (Tesalonic) III (1971), 1, p. 111–124. Pentru a evita repetițiile inutile am lăsat deoparte în traducerea comentariului lui P. Nellas citatele lungi și numeroase din cartea părintelui Iustin Popovici.

joritatea articolelor sunt texte ocazionale, omiletice sau exegetice. Pe de altă parte, se face un efort stăruitor de a conjuga şi prezenta în fiecare clipă unite teoria şi practica, dogma şi morala, Tainele şi asceza, premisele şi consecinţele, lucru care face ca teologia cărţii să fie ceea ce era şi teologia patristică, adică o slujire bisericească (diaconie eclezială), o expresie – în acelaşi timp elucidare şi explicitare – a vieţii în Hristos şi a progresului Bisericii şi credincioşilor.

Axul în jurul căruia se alcătuieşte cartea îl constituie teologia, şi mai mult, Persoana Dumnezeului-om. *În esenţă este vorba de miezul dogmei de la Chalcedon, despre faptul că în ipostasul Logosului lui Dumnezeu firea dumnezeiască desăvârşită s-a unit cu firea omenească desăvârşită în chip neamestecat şi neîmpărţit. Astfel, Dumnezeul Cel necreat se revelează şi acţionează istoric în creaţie prin trupul Său creat, iar creaţia lui Dumnezeu asumată de Logosul divin se înalţă la o stare nouă, teandrică, de viaţă şi existenţă şi devine trup al Logosului, Biserică.*

Această dogmă extrem de densă şi permanent inepuizabilă, de la Chalcedon – care de altfel se bazează pe dogma iniţială cea mai înaltă de la Niceea, dogma treimică, pe care o concretizează – reprezintă chintesenţa întregii analize dogmatice patristice ulterioare. Tezele hristologice ale lui Maxim Mărturisitorul, de exemplu, ale lui Simeon Noul Teolog şi Nicolae Cabasila reprezintă în fapt prelungiri şi aplicaţii concrete ale acestei dogme. Aceşti sfinţi teologi privesc prin această dogmă istoria şi realităţile de fiecare dată noi ale istoriei, purificându-le şi asumându-le, inserându-le în marea sinteză chalcedoniană. Astfel, fără să se schimbe deloc, dogma de la Chalcedon se îmbogăţeşte în exprimarea ei, în sensul că dobândeşte noi mijloace lexicale prin care îşi demonstrează profunzimea şi eficienţa ei transfiguratoare infinită. Avem impresia că textele părintelui Iustin se inserează în această direcţie. Să urmărim liniile lor generale.

Pentru părintele Iustin, Hristos nu e un concept teoretic, ci o Persoană, o existenţă personală concretă şi în acelaşi timp temporală. Pe de altă parte, Hristos nu este o Persoană obiectivă exterioară, Cineva pe care trebuie să-l iubim la modul sentimental

sau să-l imităm în privința caracterului. Hristos nu este un „obiect", ci realmente un „subiect". Nu e ceva exterior, ci se găsește interior în om. Reprezintă nucleul cel mai intim, celălalt ipostas și ființă a toate, centrul viu și de-viață-făcător al universului. Tocmai din acest motiv, sfinții devin în Biserică noi „hristoși" după har.

Învățătura centrală fundamentală a Sfântului Apostol Pavel este viața „în Hristos", de care depind limpede, organic și integral textele părintelui Iustin, cere însă, având în vedere diversele interpretări eronate ale ereticilor, o interpretare autentic eclezială. Această interpretare Părinții ortodocși au dat-o prin învățătura despre „îndumnezeire". Realitatea îndumnezeirii există în mod cert în însăși centru Sfintei Scripturi, chiar dacă termenul însuși nu se găsește în mod explicit. Dar acest termen patristic face mai clară realitatea biblică.

Ce este însă îndumnezeirea? La această întrebare părintele Iustin Popovici încearcă să răspundă folosind termenii „hristificare" *și* „divino-umanizare". *Nu este cu putință, după el, să devenim „dumnezei" decât devenind „hristoși" după har. Chemarea patristică de a deveni „dumnezei" devine mai clară atunci când spunem că suntem chemați să ne facem „dumnezeu-oameni"* [theánthropoi]. *În acest mod se înțelege de altfel mai deplin și mai propriu-zis și conținutul vieții sacramentale și ascetice. Termenul „hristificare"* [christopoiesis] *nu numai că lămurește termenul de „îndumnezeire"* [théosis], *dar determină și calea adevăratei îndumnezeiri.*

Această realitate a „hristificării" reprezintă tema centrală a literaturii patristice. Termenul însă este folosit arareori, dacă nu chiar deloc, de către Părinți. Dar termenii joacă întotdeauna un rol însemnat. Termenii folosiți de părintele Iustin: „înhristizare" și „hristificare", „întreimizare" și „treimificare", „eclezializare" etc., sunt extrem de expresivi și excepțional de cuprinzători și vor contribui neîndoielnic decisiv la înnoirea problematicii teologice ortodoxe contemporane. Teologia ortodoxă nu poate fi ceva static. Împreună cu trupul lui Hristos care este Biserica, crește și ea creșterea lui Hristos spre slava lui Dumnezeu și mântuirea lumii.

Cartea părintelui Iustin e o carte doxologică şi misionară. Teza ei centrală, pe care ne-am străduit să o rezumăm mai sus, nu are valoare în sine, ca o simplă găselniță intelectuală. Semnificația ei se revelează în consecințele ei, în modul prin care ea luminează, transfigurează, mântuieşte şi aduce la Dumnezeu pe om şi viața şi istoria umană – în cazul nostru viața şi istoria contemporană. Să vedem mai îndeaproape aceste consecințe.

Cartea judecă *principial viața contemporană. Duritatea existentă în unele pagini, antieuropenismul ei manifest şi expansiv trebuie privit prin această prismă. Afirmând ca „valoare supremă şi criteriu ultim în Ortodoxie" pe Dumnezeul-om, autorul măsoară cu această măsură gândirea şi viața europeană, pe care o găseşte naivă şi infirmă spiritual în diferitele ei „umanisme". Duritatea unor afirmații este într-adevăr nemiloasă şi implacabilă. Ea este însă departe de a se datora unui simplu conservatorism şi se prezintă argumentată şi logică, înrudită mai degrabă cu pedagogia terapeutică a Evangheliei şi Sfinților Părinți decât cu fanatismul orb. Cititorul este chemat în mod continuu să nu se împiedice de ea în mod exterior, ci să se străduiască să ajungă la cauza ei, care se va revela a fi până la un punct şi cauza scrierii acestei cărți.*

Această cauză autorul o redă limpede în articolul: De la arianismul lui Arie la arianismul european modern. *Hristologia ariană a secolului IV are drept roadă naturală în zilele noastre creştinismul arian, secularizat modern. Desigur, ca şi Arie – altfel evlavios şi cu dragoste de oameni – şi creştinismul umanist are elemente pozitive şi parțial lăudabile. Dar erezia conținută în el e atât de centrală, încât amenință să altereze şi răstoarne din temelii întregul edificiu al Bisericii. De aceea şi părintele Iustin, punând degetul pe rană, se străduieşte să remarce plaga centrală, să diagnosticheze tumoarea fundamentală, să o reveleze ca atare şi să o vindece prin singurul remediu salvator: adevărul divino-uman şi măsura divino-umană a* Dumnezeului-om Hristos. *Acesta este, dacă înțelegem corect, sensul pedagogic şi terapeutic al durității sale evanghelice şi profetice. (Acest lucru este valabil şi pentru articolul excepțional de dur privitor la Conciliul Vatican II şi despre care e nevoie de un cuvânt special mai jos.)*

Dincolo însă de o simplă negație și condamnare, cartea vine să dea și afirmații. *Unele din acestea vom încerca să le subliniem în continuare.*

Dacă autorul condamnă din principiu umanismul autonom, el deschide în același timp căi largi pentru dezvoltarea unui umanism ortodox sănătos, a unui divino-umanism. *Deși nu este dezvoltat în mod extins, el este în centrul acestei cărți. „Deiformitatea“* [theoeideía] *omului este cea care îl face pe om icoană și revelare reală a lui Dumnezeu în istorie. Și nu numai pe om, am putea spune, prelungind gândirea părintelui Iustin, ci și lucrurile omului, cultura și civilizația lui...*

Această perspectivă divino-umană asupra lucrurilor este și cea care dă Bisericii adevăratele ei dimensiuni divino-umane, catolice [universale, sobornicești], *ecumenice și cosmice. Metoda însă prin care Biserica își realizează această catolicitate și cosmicitate sunt Sfintele Taine și Virtuțile sau Ascezele divino-umane ale membrilor ei. „Omul nou“ care viețuiește în Dumnezeul-om și prin El are un etos divino-uman nou, care este tocmai* etosul lui Hristos. *Acest etos se rezumă și revelează ca etos al trupului lui Hristos în acel „suntem mădulare unii altora“, axiomă ce constituie baza unei vieți comunitare adevărate. Această divino-umanitate a vieții și etosului credincioșilor dă posibilitatea existenței pe pământ a unei* educații divino-umane *adevărate, adică cu adevărat eficiente. Conținutul și baza unei astfel de educații e* sfințenia. *Și aici gândirea autorului este radicală. Într-o lume în care domină relativismul, unde creștinismul și Biserica sunt amenințate să decadă la rangul de simple suporturi ale societății, de mijloace care să ajute pe om la viață normală și progres, părintele Iustin vine și subliniază importanța și nemijlocirea sfințirii ca mijloc nu numai al unei mântuiri după moarte, ci ca modul cel mai sublim și unic de creare a unei adevărate culturi și civilizații, drept calea cea mai scurtă și eficientă a umanizării. Acest adevăr, care reprezintă una din contribuțiile cele mai importante ale cărții, se face evident și în multe alte puncte, ca de ex., acolo unde autorul descrie adevăratul conținut și dimensiunile reale ale tradiției, ale conlu-*

crării [synergeía] *omului cu Dumnezeu în opera de mântuire, în asceză etc.*

Desigur, cineva ar putea avea dorința de a vedea ca aceste consecințe să existe în carte nu numai sub formă de germeni, ci și deplin explicitate. Însă cartea nu reprezintă un întreg unitar în sine: e o culegere de articole și fragmente din gândirea autorului. Pe de altă parte, nu este cu putință ca în una și aceeași carte să găsim și semințele și roadele. Poate că dintr-un anumit punct de vedere, cea mai mare nevoie astăzi să o constituie tocmai identificarea și însămânțarea acelor semințe patristice adevărate și autentice care, înmugurind, ar putea da o nouă formă teologiei ortodoxe, corespunzătoare confruntării cu o nouă epocă.

Este însă necesar ca, în ce ne privește, față de unele puncte ale cărții să fie formulată și o rezervă. E vorba de aporia pe care o creează absolutismul cu care e condamnat în principal în primele eseuri ale cărții, omul dinaintea și din afara lui Hristos. Avem impresia că sensul acestor condamnări e acela că fără Dumnezeu Cuvântul (Logosul) sufletul, trupul și gândirea noastră sunt lucruri nedesăvârșite și copilărești, insuficiente, desfigurate și degenerate prin cădere. În cazul în care ele caută – iar acest lucru se întâmplă în umanismul ateu european și sovietic – să se afirme autonom și în opoziție față de Dumnezeu, ele duc într-adevăr la apariția unor „monștrii înfricoșători". Viața atee este într-adevăr un haos, dar viața în sine a putut desigur să nu fie lumină, fără a fi totuși nici haos, nici beznă. Știm de altfel că educația înainte de Hristos a unui Socrate sau în afara lui Hristos a unui Gandhi nu sunt, totuși, o „junglă"...

În acord cu învățătura Părinților, omul a fost într-adevăr creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu. Aceasta înseamnă însă că putea să se asemene lui Dumnezeu și să se facă lumină sau să nu se asemene, când se și preface în întuneric. În el însuși însă, omul și viața umană au fost create „bune foarte" și, cu toată ticăloșia căderii, putința lui de a fi bun n-a fost distrusă în el.

Există însă pericolul ca omul să nu se împotrivească lui Hristos, dar nici să vrea să se mântuiască prin Hristos, *ci să se limiteze pur și simplu la a trăi și a se lupta* paralel *cu El. În acest*

caz omul nu comite desigur un „hybris", dar este singur. *Nu este* rău, *dar nici nu este* bun, *rămâne neutru. Ca atare, însă, nu ar putea să se mântuiască nici să mântuiască lumea, întrucât este un dat obiectiv că el şi lumea se găsesc sub puterea înfricoşătoare a stricăciunii şi diavolului. „Bunătatea" omului „bun" în afara lui Hristos e prin urmare superficială, neavând „rădăcini", şi de aceea e condamnată la moarte. O astfel de „bunătate" se va preschimba fatalmente în răutate şi o astfel de „iubire" va degenera inevitabil în invidie, duşmănie şi război iar societatea într-o „junglă", în sensul că în ea vor domina pasiunile, instinctele şi violenţa etc.*

Este evident că gândirea părintelui Iustin nu poate fi respinsă uşor. Are rădăcini scripturistice şi patristice foarte adânci, dar se bazează şi pe o experienţă istorică din nefericire greu de pus la îndoială. Însă dacă această viziune a părintelui Iustin este biblică, trebuie accentuat faptul că e pe deplin biblică. Calitatea ei interioară nu este deziluzia, condamnarea şi duritatea, ci iubirea şi nădejdea. Preţuirea pentru om este infinită, pentru că omul a fost creat ca să fie chip al lui Dumnezeu. Acest lucru se arată limpede în ultimele meditaţii ale cărţii, respectiv în „Capitolele ecleziologice".

Extrem de profunde şi dense, aceste „Capitole" *finale ar trebui poate să fie citite primele, pentru că ele furnizează şi cheia înţelegerii adevăratei gândiri a autorului. Pentru că din cele spuse până aici a devenit deja limpede că această gândire e densă şi sintetică, vibrând în ritmul iubirii, rugăciunii şi căinţei, biblică şi patristică la modul interior, iar nu exterior, sobornicească, de aceea nu este posibil ca ea să fie schematizată nici să fie coborâtă în mod exterior în tabere şi formaţiuni ideologice. Cititorul contemporan nefamiliarizat cu gândirea patristică este implorat să nu se împiedice de unele expresii dure poate la suprafaţă, ci să facă efortul de a ajunge la esenţa cărţii şi să zăbovească acolo. Luptătorul conservator şi „tradiţionalist" este implorat să-şi ia osteneala de a înţelege gândirea reală a autorului şi să nu transforme cu uşurinţă vinovată cartea într-un arsenal al unui conservatorism fanatic...*

Această dublă rugăminte e valabilă în principal în ce priveşte înţelegerea articolului extrem de greu de înţeles exact, dedicat Conciliului Vatican II: „Gânduri despre «infailibilitatea» omului european“. *Critica exercitată prin acest articol nu este una ziaristică. Cu durere şi suspin, lăsând deoparte subtilităţile, părintele Iustin vine la punctul de plecare al teologiei Conciliului Vatican II şi revelează rădăcina rătăcirii creştinismului european, care nu constă într-o schimbare superficială sau alta, ci în negarea în practică mai mult sau mai puţin a Dumnezeului-om, în dezîntruparea lui Hristos, reducerea Dumnezeului-om la rangul de simplu om, cu un cuvânt în* dogmatizarea idolatră a umanismului european. *Această afirmaţie pe care o analizează pe larg întreaga carte îl face pe părintele Iustin să scrie înfricoşătoarea frază că „în istoria omului au existat trei căderi principale: a lui Adam, a lui Iuda şi a papei“. Această frază a fost scrisă ca să evidenţieze realitatea însăşi şi este singulară. Ar fi neîndoielnic lipsit de respect pentru autorul ei ca cineva să o prefacă într-un sistem antioccidental.*

Contribuţia centrală a articolului stă în faptul că explică hotărât şi consolidează ontologic poziţia dură pe care o păstrează cea mai mare parte a pleromei Bisericii Ortodoxe faţă de mişcarea ecumenică. Arată că Biserica Ortodoxă e rezervată faţă de Occident în ce priveşte nu forma ci esenţa. Părintele Iustin nu critică Biserica Occidentală – cel puţin nu o scrie – pentru că credincioşii de acolo au alte obiceiuri *sau pentru că înţeleg şi trăiesc* altfel *mesajul mântuirii în Hristos sau se mulţumesc să organizeze* diferit *viaţa eclezială. Contribuţia lui capitală rezidă în aceea că plasează lucrurile la locul lor: arată că problema au alcătuit-o nu diferenţele acestea, nici chiar primatul pe care Biserica Romano-Catolică îl revendică pentru sine – de altfel, în mod caracteristic, nici nu se vorbeşte despre el – ci în esenţă* ortodoxia *ei: întrebarea întru cât creştinismul occidental rămâne fidel Chalcedonului? întru cât Hristosul pe Care-L propovăduieşte şi trăieşte, este Dumnezeul adevărat şi omul adevărat Hristos, Mântuitorul real şi unic, Iisusul adevărat? Verdictul este implacabil şi tragic: creştinismul occidental (şi Conciliul Vatican II) s-a preschimbat tot mai*

mult într-un „umanism". Schisma se datorează deci alterării substanței creştinismului de către Occident. Iar acest lucru e tragic.

Cuvântul este aspru, dar este salvator. Cel puțin în sensul că purifică atmosfera şi iluminează problema. Frații din Occident ar putea înțelege acum de ce mulți ortodocşi care au capacitatea de a vedea subtilitățile ca subtilități şi nu sunt mişcați de fanatism, ci iubesc în mod sincer şi lucrează pentru progres, sunt atât de rezervați față de un ecumenism facil. Există un ecumenism adevărat, şi acesta este întoarcerea la Hristos, adevărata trăire a adevăratului Hristos.

Desigur e necesar să se spună că în ultimele decenii s-au făcut în Occident paşi însemnați. Aceşti paşi au lăsat urme evidente şi la Conciliul Vatican II. Din motive practice, părintele Iustin n-a avut posibilitatea de a urmări îndeaproape Conciliul şi să vadă căutările concrete ale unor oameni concreți, să perceapă aceste urme. Acest lucru creează impresia, iar în unele cazuri certitudinea, că unele eforturi şi realități ecleziale occidentale demne de toată recunoaşterea şi lauda, sunt ignorate în calitatea lor interioară şi că nu li se face dreptate.

Se poate însă ca din alt punct de vedere, distanța aceasta să fie exact cea care i-a dat părintelui Iustin posibilitatea de a lăsa deoparte subtilitățile – bune sau rele – şi, ajungând astfel în centrul problemei, să arate cu emfază singura cale care ar putea face un ecumenism adevărat şi să ducă la unirea adevărată şi reală a Bisericilor.

Iar calea este Dumnezeul-om Hristos.

Panayotis Nellas

Notă asupra ediţiei

Traducerea a fost făcută după versiunea greacă a cărţii realizată de ucenicul părintelui Iustin, ieromonahul pe atunci episcopul acum, Atanasie Jevtici: Ἄνθρωπος καὶ Θεάνθρωπος, Atena, 1969, 206 p., confruntată cu versiunea franceză făcută după textul original sârb de Jean-Louis Palierne: *L'Homme et le Dieu-Homme* (coll. Lumière du Thabor), L'Age d'Homme, 1989. O versiune americană prescurtată (articolele 4, 5, 6, 10, 11 şi „Gnoseologia Sfântului Isaac Sirul") realizată de Asterios Gerostergios et al. A fost publicată recent cu titlul: *Orthodox Faith and Life in Christ*, Institute for Byzantine and Modern Greek Studies, Belmont MA, 1994.

În originalul sârb, părintele Iustin utilizează o serie de termeni compuşi, special creaţi de el pentru a exprima gândirea sa teologică. Dificil traductibili aceştia sunt mai cu seamă următorii:

– compuşii lui *logos*: *logosno, alogosno, protivlogosno* (adjective); *logonost, beslogonost, protivlogonost* (substantive) desemnează însuşirea sau calitatea unei fiinţe de a fi înzestrată cu , de a fi lipsită de sau de a fi contrarie „logos"-ului: caracter logosic, alogosic, contralogosic; stare de logositate, alogositate, contralogositate; *ologosena* = a logosifica, a face ceva să fie înzestrat cu logos [în neogreacă λογοποίησις]; *delogosiraju* = a lipsi ceva de logos. Logosul are însă aici un sens metafizic şi teologic distinct de simpla *logika* sau *logicnost* = raţionalitate.

– compuşii cu particula *sve* = tot, toate: *svejedinsta* = atotunitate; *svežįvot* = atoateviaţa; *svegreha* = atotpăcatul etc.

– compuşii cu prepoziţiile *u* – care arată integrarea în ceva, şi *o* – care arată transformarea unui lucru în altceva: *ubogoveceni* =

încorporarea în Dumnezeul-om; *obogoveceni* = divino-umanizarea [în neogreacă θεανθρωποποίησις]; *utroicenje* = încorporare în Treime; *otroicenje* = treimizare, triadificare [în neogreacă τριαδοποίησις]; ἐνχρίστωσις = încorporare în Hristos, înhristizare; χριστοποίησις = hristificare; *ucrkovljenje* = încorporare în Biserică; *ocrkovljenje* = bisericizare, eclezializare; *uduhovljenje* = încorporare în Duhul; *oduhovljenje* = înduhovnicire, spiritualizare etc.

– jocul de cuvinte: *svet* = lumină; *svetost*= cultură; *prosveta*= luminare.

Articolele din acest volum au fost publicate pentru prima dată după cum urmează:

(1) *Între două filozofii* (*Izmedju dve filosofije*), „Hriscanko Delo" (Skoplje), 4 (1936).

(2) *Raiul meu și iadul meu* (*Moj raj i moj pakao*), „Hriscanska Misao" (Beograd), 5 (1936).

(3) *„Condamnați" la nemurire* (*Osudjeni na besmrtnost*), „Hriscanska Misao" (Beograd), 2 (1936).

(4) *Misiunea internă a Bisericii noastre* (*Unutrusnaja misija nasa Crkva*), „Hriscanski Zivot" (Srem. Karlovci), 9 (1923).

(5) *Doliu pentru Hristos* (*Lelek za Hristom*), „Hriscanska Misao" (Beograd), 3 (1937).

(6) *„Împreună cu toți Sfinții"*: prolog (1954) și epilog (1962) la seria celor 12 volume ale *„Vieților Sfinților"*, Beograd, 1972–1977.

(7) *Valoarea supremă și criteriul ultim în Ortodoxie* (*Vrhovna vrednost i neprogresivo merilo*), prelegere inaugurală ca titular al catedrei de dogmatică la facultatea de teologie ortodoxă din Belgrad; publicată în revista facultății „Bogoslovije" 1 (1935) cu titlul *Osustini pravoslavna axiologije i kriteriologije*.

(8) *Filozofia ortodoxă a Adevărului*, prefață la *„Dogmatica Bisericii Ortodoxe"* (*Dogmatika pravoslavne Crkve*) I, Beograd, 1932.

(9) *De la arianismul lui Arie la arianismul european modern* (*Od Arijevog do modernog evropeskog arijanizma*), „Hriscanski Zivot“, 5 (1925).

(10) *Gânduri cu privire la „infailibilitatea“ omului european. Cu prilejul Conciliului Vatican II* (*Razmisljanja o „neprogresivost“ evropeskog coveka. Podvom II Vatikanskog Konsilia*), articol scris în 1967 la solicitarea editurii catolice Herder pentru o culegere de contribuţii dedicate Conciliului Vatican II, dar nepublicat.

(11) *Capitole ecleziologice*, fragmente alese de traducătorul în neogreacă din comentariul părintelui Iustin la Epistolele pauline (scris între 1954–1957): *Sa svetim Apostolom Pavlom kroz zivot*.

Articolele 1, 2, 3, 5 şi 7 au fost publicate în culegerea: *Abisurile filozofiei* (*Filosofske Urvine*), München, 1957.

Cuprins